

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'DAKİ ANADİL DERS
KİTAPLARINDA YER ALAN METİNLERİN DEĞER
İLETİMİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Ömer URFA

Denizli-2019

**T.C.
PAMUKKALEÜNİVERSİTESİ
EĞİTİMBİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI
YÜKSEKLİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'DAKİ ANADİL DERS
KİTAPLARINDA YER ALAN METİNLERİN DEĞER İLETİMİ
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Ömer URFA

Danışman

Prof. Dr. Bedri SARICA

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

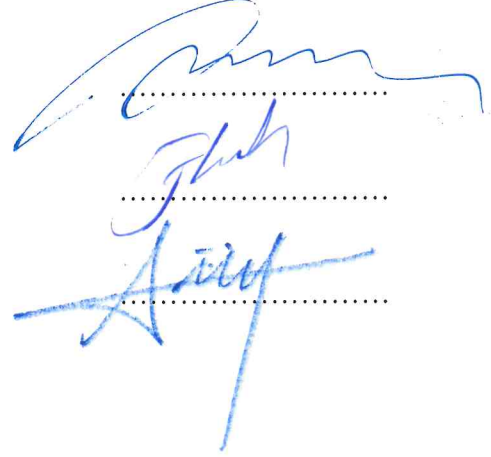
Bu çalışma, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı'nda jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Prof. Dr. Bedri SARICA

Üye: Doç. Dr. Feyza TOKAT

Üye: Doç. Dr. Ahmet Zeki GÜVEN

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 10.07.2018 tarih ve 29/37 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mustafa BULUŞ

Enstitü Müdürü

ETİK BEYANNAMESİ

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarından eserlerinden yararlanması durumunda ilgili esere bilimsel normlara uygun atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Ömer URFA

ÖNSÖZ

İnsanın dünyaya gelişiyle birlikte başlayan eğitim süreci değer yargılarının edinilmesini de kapsamaktadır. Bunun planlı bir şekilde gerçekleştiği okul hayatı, toplumun değer yargılarının bireyler tarafından içselleştirilmesi beklenen en önemli zaman dilimlerini kapsamaktadır. Ortaokul dönemi boyunca öğrencilerin en fazla karşılaştıkları derslerden olan Azerbaycan Dili ve Türkçe, değer iletimini içerdiği metinler aracılığıyla örtük olarak gerçekleştirilmektedir. Ders kitabına alınacak metinlerin seçiminde dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan biri de iletilmek istenen değerleri ne ölçüde yapabiliyor olmasıdır.

Bu çalışma, değerler eğitimi ile Azerbaycan Dili ve Türkçe ders kitaplarını aynı noktada bir araya getirmesi nedeniyle önemlidir. Öğrencide bilinç oluşturmaya beklenen değerlerin, anadil derslerinde ne ölçüde verilebildiğinin aynı köklere sahip iki devlet açısından karşılaştırılması ile değerler eğitimine ve ders kitaplarına farklı bakış açıları geliştirecektir. Bu konuda Türkiye ve Azerbaycan'ın ders kitaplarındaki okuma metinleri ele alınmış ve Schwartz'ın Değerler Ölçeği'ne göre sınıflandırılmıştır. Çalışma, iki ülke düzeyindeki ortaokullarda okutulan anadil ders kitaplarını karşılaştırmalı olarak ele almasıyla farklı bir yere sahip olacaktır.

Bu çalışmanın meydana gelmesinde büyük emeği olan, cesaretlendiren ve yol gösteren değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Bedri SARICA'ya, Azerbaycan Dili ders kitaplarını temin etmemde büyük kolaylıklar sağlayan Azerbaycan Cumhuriyeti Tahsil Nazırlığı çalışanlarına teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmayı; meslektaşım ve dostum Muttalip SÖYLEMEZ'e, desteğini hiç esirgemeyen kardeşim Osman URFA'ya, hayattaki en büyük esin kaynağım eşim Hasret URFA'ya ve kızım Gülce'ye ithaf ediyorum.

ÖZET

Türkiye ve Azerbaycan'daki Anadil Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Değer İletimi Bağlamında İncelenmesi

URFA, Ömer

Yüksek Lisans Tezi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi ABD,

Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bedri SARICA

Haziran 2019, 176 sayfa

Türkiye ve Azerbaycan komşu iki ülke olmanın yanında tarih, dil ve kültür ortaklığına sahiptir. Tek Millet İki Devlet olarak ifade edilen bu iki ülke ekonomik ve siyasi ortaklıklarını da artırarak devam ettirmektedir.

Bu çalışmanın başlangıç noktası Türkiye ve Azerbaycan arasındaki dil ve kültür ortaklığıdır. Her iki ülkenin ortaokul düzeyindeki öğrencilerine dil bilincini geliştirmek için hazırladıkları ders kitaplarında yer alan metinlerin hangi değerleri ne sıklıkla yansıttığını göstermek bu çalışmanın başlıca hedefidir. Çalışmaya esas olan ders kitaplarının belirlenmesinde Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığının, Azerbaycan'da ise Tahsil Nazırlığının onayı dikkate alınmıştır. Her sınıf seviyesi için bir tane olmak üzere dört Türkçe ders kitabı ile dört Azerbaycan Dili ders kitabı belirlenmiştir. Çalışmaya ders kitaplarında yer alan okuma metinleri katılmış; görsel öğeler, dinleme metinleri ve şiirler çalışmanın dışında tutulmuştur. Metinler; Schwartz'ın Değerler Ölçeği'nde güç, başarı, hazcılık, uyarılım, özyönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma, güvenlik adıyla yer alan 10 değer tipine ve alt değerlere göre incelenmiştir. Metinlerin incelenmesinde nitel araştırma yöntemlerinden, doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmacının belirlediği değer ifadelerine, uzman görüşü alınarak son hâli verilmiştir.

Araştırma sonucunda her bir ders kitabı önce kendi içinde ardından aynı seviyede karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. 7. sınıf Türkçe ders kitabı ile 5. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabındaki metinlerin daha çok değer ilettiği görülmüştür. Türkçe ders kitaplarında özyönelim, iyilikseverlik ve evrenselcilik değerleri daha çok vurgulanmıştır. Azerbaycan Dili ders kitaplarında ise başarı, iyilikseverlik ve özyönelim değerleri ön plana çıkmaktadır. Her iki ülkenin de anadil ders kitapları aracılığıyla gelecek nesillerine benzer değerleri aktarmayı amaçladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, Azerbaycan, ders kitabı, değer, değer iletimi, değerler eğitimi.

ABSTRACT

Examining The Texts in The Context of Value Transmission in The Turkish and Azerbaijani Language Textbooks

URFA, Ömer

M.Sc. Thesis, Turkish and Social Sciences Education

Department of Turkish Education

Supervisor: Prof. Dr. Bedri SARICA

June 2019, 176 pages

Turkey and Azerbaijan are two neighboring countries and also has a history, language and culture partnership. These two countries are expressed to as One Nation Two States and economic and political partnerships of these two countries increasingly continue.

The starting point of this study is the language and culture partnership between Turkey and Azerbaijan. The primary objective of this study is to show how often the texts in secondary school textbooks of both countries reflect what values. The determination of textbooks are taken into account the approval of the Ministry of National Education in Turkey and Ministry of Education Republic of Azerbaijan. Four Turkish textbooks and four Azerbaijani textbooks were determined for each grade level. Reading texts included in the textbooks were included in the study; visual elements, listening texts and poems were excluded from the study. The texts were examined according to the ten values type of Schwartz Values Scale which power, achievement, hedonism, stimulation, self-direction, universalism, benevolence, tradition, conformity, security. In the examination of texts, document analysis was used among qualitative research methods. The value expressions determined by the researcher were decided by applying expert opinion.

As a result of the research, each textbook was examined in itself and then it was presented comparatively with the books at the same level. It is determined that the texts in the 7th Grade Turkish textbook and the Grade 5 Azerbaijani textbook convey more value. Self-direction, benevolence and universalism values are emphasized in Turkish textbooks. In Azerbaijan textbooks achievement, benevolence and self-direction values come to the fore. It is concluded that both countries aim to convey similar values to future generations through their native language textbooks.

Keywords: Turkey, Azerbaijan, textbook, value, value transmission, values education.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI.....	iii
ETİK BEYANNAMESİ	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ	xv
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.1.1. Problem Cümlesi	2
1.1.2. Alt Problemler	2
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi.....	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.5. Sayıtlılar	4
1.6. Tanımlar	4
1.6.1. Değer	4
1.6.2. Schwartz'ın Değerler Sınıflandırması	4
1.6.2.1. Özgenişletim değerleri.....	5
1.6.2.2. Değişime açıklık değerleri.....	5
1.6.2.3. Özaşkınlık değerleri.....	6
1.6.2.4. Muhafazacı yaklaşım değerleri.....	6
İKİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	8
2.1. Değer Kavramı ve Özellikleri	8
2.2. Değerlerin Sınıflandırılması.....	10
2.3. Değerler Eğitimi.....	14
2.3.1. Ailede Değerler Eğitimi	15
2.3.2. Okulda Değerler Eğitimi	17
2.3.3. Türkiye ve Azerbaycan Eğitim Sistemlerinde Değerler Eğitimi.....	18
2.3.4. Azerbaycan Dili ve Türkçe Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi	21
2.4. Türkçe Ders Kitapları ve Metinler Aracılığıyla Değerler İletimi	24

2.5. İlgili Araştırmalar.....	26
2.5.1. Ders Kitaplarındaki Değer İletimlerinin İncelenmesine Yönelik Araştırmalar .	27
2.5.2. Diğer Basılı Yayınlardaki Değer İletimlerinin İncelenmesine Yönelik Araştırmalar.....	31
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÖNTEM.....	34
3.1. Araştırma Modeli	34
3.2. Evren ve Örneklem	34
3.3. Verilerin Toplanması	35
3.4. Verilerin Analizi.....	35
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM	37
4.1. Türkiye’de Okutulan Türkçe Ders Kitaplarının İncelenmesi.....	37
4.1.1. Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi	37
4.1.1.1. Güç değerine ait bulgular.....	37
4.1.1.2. Başarı değerine ait bulgular.	38
4.1.1.3. Hazcılık değerine ait bulgular.....	39
4.1.1.4. Uyarılım değerine ait bulgular.....	39
4.1.1.5. Özyönelim değerine ait bulgular.....	40
4.1.1.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular.	41
4.1.1.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular.....	41
4.1.1.8. Geleneksellik değerine ait bulgular.	42
4.1.1.9. Uyma değerine ait bulgular.....	43
4.1.1.10. Güvenlik değerine ait bulgular.	44
4.1.2. Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi	46
4.1.2.1. Güç değerine ait bulgular.....	46
4.1.2.2. Başarı değerine ait bulgular.	47
4.1.2.3. Hazcılık değerine ait bulgular.....	47
4.1.2.4. Uyarılım değerine ait bulgular.....	48
4.1.2.5. Özyönelim değerine ait bulgular.....	49
4.1.2.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular.	51
4.1.2.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular.....	52
4.1.2.8. Geleneksellik değerine ait bulgular.	54
4.1.2.9. Uyma değerine ait bulgular.....	55
4.1.2.10. Güvenlik değerine ait bulgular.	55
4.1.3. Yedinci Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi.....	58

4.1.3.1. Güç değerine ait bulgular.....	58
4.1.3.2. Başarı değerine ait bulgular.	60
4.1.3.3. Hazcılık değerine ait bulgular.....	62
4.1.3.4. Uyarılım değerine ait bulgular.	62
4.1.3.5. Özyönelim değerine ait bulgular.....	63
4.1.3.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular.	66
4.1.3.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular.	68
4.1.3.8. Geleneksellik değerine ait bulgular.	71
4.1.3.9. Uyma değerine ait bulgular.....	72
4.1.3.10. Güvenlik değerine ait bulgular.	72
4.1.4. Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi	76
4.1.4.1. Güç değerine ait bulgular.....	76
4.1.4.2. Başarı değerine ait bulgular.	78
4.1.4.3. Hazcılık değerine ait bulgular.....	80
4.1.4.4. Uyarılım değerine ait bulgular.	80
4.1.4.5. Özyönelim değerine ait bulgular.....	81
4.1.4.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular.	83
4.1.4.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular.	84
4.1.4.8. Geleneksellik değerine ait bulgular.	86
4.1.4.9. Uyma değerine ait bulgular.....	88
4.1.4.10. Güvenlik değerine ait bulgular.	89
4.2. Azerbaycan'da Okutulan Azerbaycan Dili Ders Kitaplarının İncelenmesi	91
4.2.1. Beşinci Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi	91
4.2.1.1. Güç değerine ait bulgular.....	92
4.2.1.2. Başarı değerine ait bulgular.	93
4.2.1.3. Hazcılık değerine ait bulgular.....	95
4.2.1.4. Uyarılım değerine ait bulgular.	96
4.2.1.5. Özyönelim değerine ait bulgular.....	97
4.2.1.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular.	98
4.2.1.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular.	100
4.2.1.8. Geleneksellik değerine ait bulgular.	104
4.2.1.9. Uyma değerine ait bulgular.....	105
4.2.1.10. Güvenlik değerine ait bulgular.	106
4.2.2. Altıncı Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi	108

4.2.2.1. Güç değerine ait bulgular.....	109
4.2.2.2. Başarı değerine ait bulgular.	109
4.2.2.3. Hazcılık değerine ait bulgular.....	111
4.2.2.4. Uyarılım değerine ait bulgular.	112
4.2.2.5. Özyönelim değerine ait bulgular.....	112
4.2.2.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular.	114
4.2.2.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular.	114
4.2.2.8. Geleneksellik değerine ait bulgular.	117
4.2.2.9. Uyma değerine ait bulgular.....	118
4.2.2.10. Güvenlik değerine ait bulgular.	118
4.2.3. Yedinci Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi.....	121
4.2.3.1. Güç değerine ait bulgular.....	122
4.2.3.2. Başarı değerine ait bulgular.	124
4.2.3.3. Hazcılık değerine ait bulgular.....	126
4.2.3.4. Uyarılım değerine ait bulgular.	127
4.2.3.5. Özyönelim değerine ait bulgular.....	127
4.2.3.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular.	130
4.2.3.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular.	131
4.2.3.8. Geleneksellik değerine ait bulgular.	132
4.2.3.9. Uyma değerine ait bulgular.....	134
4.2.3.10. Güvenlik değerine ait bulgular.	135
4.2.4. Sekizinci Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi	137
4.2.4.1. Güç değerine ait bulgular.....	138
4.2.4.2. Başarı değerine ait bulgular.	139
4.2.4.3. Hazcılık değerine ait bulgular.....	141
4.2.4.4. Uyarılım değerine ait bulgular.	141
4.2.4.5. Özyönelim değerine ait bulgular.....	141
4.2.4.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular.	143
4.2.4.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular.	144
4.2.4.8. Geleneksellik değerine ait bulgular.	145
4.2.4.9. Uyma değerine ait bulgular.....	147
4.2.4.10. Güvenlik değerine ait bulgular.	147
BEŞİNCİ BÖLÜM: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	150
5.1. Tartışma ve Sonuç.....	150

5.2. Öneriler	159
KAYNAKÇA.....	161
İncelenen Türkçe Ders Kitapları	170
İncelenen Azerbaycan Dili Ders Kitapları	170
EKLER.....	171
Ek 1. Azerbaycan Türkçesi Alfabeti.....	171
Ek 2. Azerbaycan Türkçesi – Türkiye Türkçesi Sözlüğü	172
ÖZGEÇMİŞ	176

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1. <i>Spranger'in Değerler Sınıflandırması (Akbaş, 2004)</i>	11
Tablo 2.2. <i>Rokeach'in Değerler Sınıflandırması (Karababa, 2014)</i>	11
Tablo 2.3. <i>Schwartz'in Değerler Sınıflandırması (1992)</i>	12
Tablo 2.4. <i>Schwartz'ın Değer Tiplerindeki Benzerlikler</i>	13
Tablo 2.5. <i>Dilmaç, Arıcak ve Cesur'un Değerler Sınıflandırması (2014)</i>	13
Tablo 4.1. <i>5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında İncelenen Metinler</i>	37
Tablo 4.2. <i>5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı</i>	45
Tablo 4.3. <i>6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında İncelenen Metinler</i>	46
Tablo 4.4. <i>6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı</i>	56
Tablo 4.5. <i>7. Sınıf Türkçe Ders Kitabında İncelenen Metinler</i>	58
Tablo 4.6. <i>7. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı</i>	74
Tablo 4.7. <i>8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında İncelenen Metinler</i>	76
Tablo 4.8. <i>8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı</i>	90
Tablo 4.9. <i>5. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabında İncelenen Metinler</i>	92
Tablo 4.10. <i>5. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı</i>	107
Tablo 4.11. <i>6. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabında İncelenen Metinler</i>	109
Tablo 4.12. <i>6. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı</i>	120
Tablo 4.13. <i>7. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabında İncelenen Metinler</i>	122
Tablo 4.14. <i>7. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı</i>	136
Tablo 4.15. <i>8. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabında İncelenen Metinler</i>	138
Tablo 4.16. <i>8. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı</i>	148

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 5. 1. Özgenişletim değerlerinin ders kitaplarında yer alma sıklığı.....	150
Grafik 5. 2. Değişime açıklık değerlerinin ders kitaplarında yer alma sıklığı.....	151
<i>Grafik</i> 5. 3. Özaşkınlık değerlerinin ders kitaplarında yer alma sıklığı.....	152
<i>Grafik</i> 5. 4. Muhafazacı yaklaşım değerlerinin ders kitaplarında yer alma sıklığı.....	153
<i>Grafik</i> 5. 5. Azerbaycan Dili ve Türkçe ders kitaplarının değer tipleri açısından karşılaştırılması.....	154

KISALTMALAR LİSTESİ

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
ATN	: Azerbaycan Tahsil Nazırlığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
PAÜ	: Pamukkale Üniversitesi
akt.	: Aktaran
s.	: Sayfa
METK	: Millî Eğitim Temel Kanunu
TR-5	: 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı
TR-6	: 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı
TR-7	: 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı
TR-8	: 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı
AZ-5	: 5. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabı
AZ-6	: 6. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabı
AZ-7	: 7. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabı
AZ-8	: 8. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabı

BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan'ı uluslararası alanda ilk tanıyan ülke Türkiye'dir (TBMM, 2019, s.6). Bağımsızlık sürecinin ardından Azerbaycan, başka bir sosyo-politik düzene geçmiş ve eğitim sistemi de bu sürecin zorluklarını yaşamıştır. Sosyalist ve komünist ideolojik değerlerin ağırlıkta olduğu Sovyet eğitim sistemi terk edilmiş ve evrensel değerler ön planda tutulmaya başlanmıştır (Aliyeva, 2016, s.1). Kültür, tarih ve dil birliği bulunan Türkiye ve Azerbaycan arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler günden güne gelişmeye devam etmektedir (Arslanlı, 2018, s.23).

Günümüzde teknoloji ve bilim alanındaki gelişmeler toplumların değer yargılarında da değişimlere neden olmaktadır. Eğitim ve öğretimin en büyük hedefinin belirli sınavlarda yükseltilmesi gereken akademik başarıyla sınırlandırılması bireysel ve sosyal açıdan birçok soruna yol açabilmektedir. Akademik başarının yanında millî, manevi, kültürel ve evrensel değerlerin gelecek kuşaklara doğru aktarımı insani ilişkilerin gelişimi açısından önemlidir.

Ercilasun (2005) Türk dünyası ülkeleri arasındaki iletişimin hızlandığını, bu ülkelerin birbirini anlamaya daha çok ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Türklük bir bütün olarak ele alınmalıdır. Türklüğün bir bütün olarak görünmesine engel olan bazı sebepler biçimle ilgilidir ve geçicidir. Bu sebepleri ise şimdilik kabul etmek gerektiğinin ve çalışmalarını bu doğrultuda devam ettirmenin önemini belirtmektedir (s.12-13). Bu çalışma değer kavramının, Türkiye ve Azerbaycan'da ortaokul seviyesindeki öğrenciler için hazırlanan Azerbaycan Dili ve Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerde ne şekilde bulunduğunu belirlemeye ve bulguların iki ülke düzeyinde karşılaştırılmasına olanak sağlamıştır. Çalışmanın bu bölümünde problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, problem cümlesi, sayılılar, sınırlılıklar ve tanımlar yer almaktadır.

1.1. Problem Durumu

İnsan, var oluşundan itibaren eğitim kavramıyla iç içe olmuştur. Gelecek kuşakların belirli değerler ölçüsünde yetişmesini arzulamış ve bu uğurda çaba sarf etmiştir. Günümüzde Türkiye ve Azerbaycan'ın kültürel yakınlığının temeli aynı değerler kaynağından beslenmiş olmasından gelmektedir. Türkiye ve Azerbaycan'ın kanunları, eğitim sistemleri ve öğretim programları incelendiğinde değerlerin ve değerler eğitiminin yer aldığı açık bir şekilde görülmektedir. Değerlerin aktarımı, metinlerden ve metin altı sorularından hareketle örtük program dâhilinde gerçekleştirilmektedir.

Azerbaycan Dili ve Türkçe dersleri ortaokul öğrencilerinin en çok vakit geçirdikleri derslerden biridir. Anadil dersleri olarak ele aldığımız Azerbaycan Dili ve Türkçe için hazırlanan ders kitaplarının büyük bir kısmı edebî metinlerden oluşmaktadır. Metinler, içinde yaşanan toplumun özelliklerini gelecek kuşaklara aktarmak gibi önemli bir göreve sahiptir. Her iki kaynağın temalara bölünmesi ve bu temalara uygun metinlere yer verilmesi bu kaynakların benzer özelliklerine örnektir. Bunun yanında tema sayısı, temanın içerdiği metin sayısı gibi kitapları birbirinden ayıran noktalar da bulunmaktadır. Bu çalışmayla değer iletimleri açısından incelenecek ders kitaplarının benzer ve farklı yönleri de belirlenecektir.

Küreselleşmenin had safhada olduğu günümüz dünyasında Türkiye ve Azerbaycan gibi ortak kültürel öğelere sahip iki ülkenin değer yargılarını gelecek nesillere ne ölçüde aktarabildikleri anadil ders kitapları incelenerek belirlenmeye çalışılacaktır.

1.1.1. Problem Cümlesi

Ortaokul düzeyi Azerbaycan Dili ve Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler hangi değerleri iletmekte ve bu değerler metinlerde nasıl işlenmektedir?

1.1.2. Alt Problemler

Araştırmada yanıtlanacak diğer sorular şu şekildedir:

Türkiye Millî Eğitim Bakanlığının ve Azerbaycan Tahsil Nazırlığının tarafından onaylanan ortaokul düzeyi Azerbaycan Dili ve Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerde Schwartz'ın (1992) Değer Sınıflandırması'na göre,

1. Güç değerleri ne şekilde ve ne sıklıkla işlenmektedir?
2. Başarı değerleri ne şekilde ve ne sıklıkla işlenmektedir?
3. Hazcılık değerleri ne şekilde ve ne sıklıkla işlenmektedir?
4. Uyarılım değerleri ne şekilde ve ne sıklıkla işlenmektedir?
5. Özyönelim değerleri ne şekilde ve ne sıklıkla işlenmektedir?
6. Evrenselcilik değerleri ne şekilde ve ne sıklıkla işlenmektedir?
7. İyilikseverlik değerleri ne şekilde ve ne sıklıkla işlenmektedir?
8. Geleneksellik değerleri ne şekilde ve ne sıklıkla işlenmektedir?
9. Uyma değerleri ne şekilde ve ne sıklıkla işlenmektedir?
10. Güvenlik değerleri ne şekilde ve ne sıklıkla işlenmektedir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amaçları şunlardır:

1. Azerbaycan Dili ve Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerde hangi değerlerin ne sıklıkla bulduklarını incelemek,
2. Belirlenen değerler üzerinden Azerbaycan Dili ve Türkçe ders kitaplarını karşılaştırmak,
3. Elde edilen bulgulardan hareketle Azerbaycan Dili ve Türkçe öğretimi alanı ve değerler eğitimi ile ilgili önerilerde bulunmak,
4. Ders kitaplarındaki incelenen metinlerden ve bu incelemenin sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle Türkiye ve Azerbaycan'ın tarihî, kültürel ve ahlaki değerlerini yansıtacak ortak ders kitaplarının hazırlanabilirliğini tartışmaya açmak.

1.3. Araştırmanın Önemi

Türkiye'deki ortaokul öğretim programları incelendiğinde değerler eğitimi ait kazanımların Sosyal Bilgiler ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde yer aldığı görülür (Akyol, 2010). Azerbaycan Dili öğretim programında da değerler eğitimi ile ilgili bir kazanım bulunmamaktadır. Azerbaycan Dili ve Türkçe dersi kazanımlarında değerler eğitimi yönelik doğrudan bir kazanım maddesinin bulunmamasına rağmen ders kitaplarında yer alan metinlerin değerleri iletmede büyük bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu çalışmada değer iletiminde önemli bir işleve sahip olan metinlerin yer aldığı ders kitapları değer iletimi bağlamında incelenecektir. Buna bağlı olarak bireysel ve toplumsal gelişim açısından Türkiye ve Azerbaycan'daki anadili öğretiminde kullanılan ders kitaplarının değerleri iletme durumu belirlenecektir.

Bunlara ek olarak Azerbaycan Dili ders kitaplarının içerdiği metinlerle ilgili değerler eğitimi alanında bir inceleme yapmak ve bulguları Türkiye'deki Türkçe ders kitapları ile karşılaştırmak, Azerbaycan Dili ve Türkçe eğitime ve değerler eğitime farklı bakış açıları sunmada yararlı olacaktır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığının onayından geçen 5. sınıflar için MEB, 6. sınıflar için Eksen, 7. sınıflar için Dersdestek ve 8. sınıflar için MEB yayınlarının hazırladığı Türkçe ders kitabı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Tahsil Nazırlığının onayından geçen 5, 6 ve 7. sınıflar için Altun Kitab ve 8. sınıflar için Şarq-Qarb

yayınlarnın hazırladığı Azerbaycan Dili ders kitabında yer alan okuma metinleri ile sınırlandırılmıştır. Ders kitaplarında bulunan etkinlikler, dinleme metinleri, görsel öğeler çalışmaya dâhil edilmemiştir.

1.5. Sayıtlar

1. Araştırma kapsamında seçilen kitaplar evrenin tamamını temsil ettiği için yeterli görülmüştür.
2. Schwartz'ın Değerler Sınıflandırması Azerbaycan Dili ve Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin incelenmesinde kullanılabilir geçerli bir sınıflandırmadır.

1.6. Tanımlar

1.6.1. Değer

Schwartz (1999) değeri; organizasyon liderleri, politika yapıcılar, bireysel kişiler gibi sosyal aktörlerin eylemleri seçme, insanları ve olayları değerlendirme, eylemlerindeki ve değerlendirmelerindeki açıklamalarını yönlendiren, arzulan kavramlar olarak tanımlamaktadır. Bu görüşe göre değerleri, yaşamda yol gösterici ilkeler olarak önem sırasına göre sıralanan, durumlar arası kriterler veya hedefler olarak nitelendirmektedir (s.26).

1.6.2. Schwartz'ın Değerler Sınıflandırması

Schwartz'a göre değerlerin özelliklerini yansıtan motivasyonel amaç tipleri, değerleri birbirinden ayırmaktadır. Schwartz, Üç evrensel gerekliliğin değer tiplerinin kaynağını oluşturduğunu varsaymaktadır. Bu temel varsayımları:

1. Bireyin hayatını devam ettirmesine yarayan temel gereksinimleri,
2. Bireyler arasında sistemli/başarılı sosyal etkileşim gereksinimleri,
3. Toplumların ve grupların devamlılık ve refahını sağlayan sosyal gereksinimleri, olarak ifade etmiştir (Roccas, Sagiv, Schwartz & Knafo, 2002, s.790).

Schwartz ve Bilsky, bireysel değerlerin, davranış, yaklaşım ve toplumsal değerler üzerine etkisini sosyo-psikolojik bakış açısıyla incelemiştir. Değerlerin özellikleri itibariyle davranışla ilgili olduğunu ve seçimleri ya da davranışların değerlendirmesini yönlendirdiğini ifade etmişlerdir (akt. Keskin, 2015, s.128). Schwartz, elde ettiği bulgulardan hareketle iki boyutlu bir değerler yapısı oluşturur. Bu boyutlardan ilki güvenlik, uyma ve geleneksel değerleri içeren muhafazacı yaklaşım ile özyönelim, hazcılık

ve uyarılım değerlerini içeren değişime açıklık arasındadır. İkinci boyut ise evrenselcilik ve iyilikseverlik değerlerinin oluşturduğu özaşkinlik ile başarı ve güç değerlerinin bulunduğu özgenişletim arasında bulunmaktadır (Schwartz, 1992, s.43).

1.6.2.1. Özgenişletim değerleri. Özgenişletim değerleri, başkalarının zararına olsa dahi bireyin kendi çıkarları doğrultusunda davranmasına olanak sağlayan değerleri ifade etmektedir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s.63). Bu değer alanında güç ve başarı değer tipleri bulunmaktadır. *Güç* kavramı, TDK Türkçe Sözlük'te (2011) şu anlamlarda kullanılmaktadır:

“1. Fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet, efor, 2. Bir olaya yol açan her türlü hareket, kuvvet, takat, 3. Sınırsız, mutlak nitelik, 4. Büyük etkinliği ve önemi olan nitelik, 5. Bir cihazın, bir mekanizmanın iş yapabilme niteliği, 6. Siyasi, ekonomik, askerî vb. bakımlardan etki ve önemi büyük olan devlet, devletler topluluğu, 7. Bir ulus, bir ordu vb.nin ekonomik, endüstriyel ve askerî potansiyeli, 8. Bir toprağın verimlilik yeteneği, 9. Yeterliliğini ve güvenilirliğini kanıtlamış kimse, 10. Bir akarsuyun aşındırma ve taşıma yeteneği, 11. Birim zamanda yapılan iş.” (s.994).

Beş alt değerden oluşan *güç* değerlerinin temel hedefi toplumsal statüye ve prestije ulaşma, insanları ve kaynakları kontrol etme veya egemenlik (otorite, zenginlik, sosyal güç, toplumsal görünümün korunması, sosyal saygınlık) olarak görülmektedir (Schwartz, 1992, s.9). *Başarı* kavramı ise Türkçe Sözlük'te “Başarma işi, muvaffakiyet” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011, s.270). Bu değer türünün motivasyonel amacı sosyal standartlara göre yeterlilik göstermek yoluyla kişisel başarıdır. Başarı alanındaki alt değerler şöyledir: başarılı olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak, yetkin olmak ve zeki olmak (Schwartz, 1992, s.8).

1.6.2.2. Değişime açıklık değerleri. Bireylerin duygusal ve düşünsel ilgilerini önceden kestirilemeyecek biçimlerde izlemelerine olanak sağlayan bu değerler değişime açıklık alanını oluşturmaktadır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s.63). Bu değer alanı hazcılık, uyarılım ve özyönelim değerlerinden oluşmaktadır. *Hazcılık* kavramı “1. Zevki, insan hayatının tek değer ve amacı sayan, haz veren her şeyin iyi olduğunu kabul eden öğretisi, 2. Hazza, fiziksel zevke hastalık derecesinde düşkünlük, 3. Ekonomik etkinliğin, hazzın en yüksek derecesine varacak biçimde geliştirilmesi öğretisi.” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011, s.1075). Organik ihtiyaçlardan ve bunları yerine getirmekten kaynaklanan zevkten türetilen bir değer türüdür. Hayattan tat almak ve zevk değerleri hazcılık alanında yer almaktadır (Schwartz, 1992, s.8). *Uyarılım* değer tipinde en uygun etkinleştirme düzeyinin devam ettirilmesi için çeşitli organik uyarı ve uyarı gereksiniminden kaynaklanan değerler

bulunmaktadır. Cesur olmak, hayatı değişken bir biçimde yaşamak ve heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak uyarılım alanında yer alan alt değerlerdir (Schwartz, 1992, s.7). Bu alanda bulunan üçüncü değer tipi ise özyönelimdir. *Özyönelim* değerlerinde motivasyonel amaç; bağımsız düşünce ve eylem seçme, yaratma, keşfetme şeklindedir. Özyönelim değerleri bireyin organik ihtiyaçlarından üremiştir. Özgürlük, bağımsızlık, meraklı olma, kendi amaçlarını belirleme ve öz saygı değerleri özyönelim değer türü içinde bulunmaktadır (Schwartz, 1992, s.5).

1.6.2.3. Özaşkınlık değerleri. Aşkın kelimesi, “1. Belli bir süreyi aşmış, ötesine geçmiş, 2. Benzerlerinden üstün, 3. Çok, fazla” anlamlarında kullanılmaktadır. Aşkınlık sözcüğü ise aşkın olma durumunu ifade etmektedir (TDK, 2011, s.177). Özaşkınlık alanı; bireyin, yakın ya da uzak tüm insanların ve doğanın yararı için, bencil amaçlarından vazgeçmesine yönelik değerleri içermektedir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s.63). Özaşkınlık değerleri evrenselcilik ve iyilikseverliktir. *Evrenselcilik* değerlerinin motivasyon amacı, halkının ve doğanın refahı için anlayış, takdir etme, hoşgörü ve korumadır. Evreni bir bütün olarak ele alan bu değerler şöyledir: bütün insanları ve doğayı koruma, insanları anlama, hoşgörölü olma, açık fikirli, sosyal adalet, eşitlik, dünya barışı, dünya güzelliği, doğa ile bütünleşme ve çevreyi koruma (Schwartz, 1992, s.11-12). *İyilikseverlik* değerleri günlük etkileşimde başkalarının refahı için endişeye odaklanır. Bu alandaki değerlerinin motivasyon amacı, bireyin iletişim kurduğu kişilerin refahının korunması ve geliştirilmesidir. İnsanların refahını arttırmak ve korumak, yardımseverlik, dürüstlük, bağışlayıcılık, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak, anlamlı bir hayat yaşamak, olgun sevgi ve gerçek dostluk iyilikseverliğin alt değerlerini oluşturmaktadır (Schwartz, 1992, s.11).

1.6.2.4. Muhafazacı yaklaşım değerleri. Bu değer alanında, bireylerin yakınlık hissettikleri kişilerle, kurumlarla ve geleneklerle olan ilişkilerindeki süreklilik ve belirliliğin devam etmesini sağlayan değerler bulunmaktadır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s.63). Bu değer alanı gelenekselcilik, uyma ve güvenlik olmak üzere üç tür değer barındırmaktadır. *Geleneksel* sözcüğü, “Geleneğe dayanan, gelenekle ilgili olan, ananevi, tradisyonel” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011, s.920). Toplumlar, deneyimlerini ve kaderlerini temsil eden semboller ve uygulamalar geliştirir. Çoğu zaman dinî ayinler, inançlar ve davranış normları biçiminde görülen geleneksel değerlerin motivasyonel amacı, kişinin kültürü veya dininin uyguladığı geleneklerine, göreneklerine ve düşüncelerine saygı

göstermesi, taahhüt ve kabul etmesidir. Geleneklere saygılı olmak, alçakgönüllü olmak, dindar olmak, ılımlı olmak ve kendine düşen hayatı kabullenmek bu değer alanında yer almaktadır (Schwartz, 1992, s.10). *Uyma* sözcüğü “İntibak, riayet, tebaiyet, tevafuk” karşılıklarına gelmektedir (TDK, 2011, s.2430). Bu değer türünün motivasyonel amacı; başkalarını üzme, zarar vermek veya sosyal beklentileri ve normları ihlal edebilecek eylemler, eğilimler ve dürtülerin kısıtlanmasıdır. *Uyma* alanında yer alan alt değerler şöyledir: itaatkâr olmak, öz denetim, nezaket, ebeveynlere ve yaşlılara değer vermek (Schwartz, 1992, s.9-10). *Güvenlik* “Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” anlamında kullanılmaktadır (TDK, 2011, s.1013). Toplumun, ilişkilerin ve benliğin emniyet, uyum ve istikrarı bu değer türünün motivasyonel amacıdır. Güvenlik değerleri, temel kişisel ve grup gerekliliklerinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal düzen, aile güvenliği, ulusal güvenlik, iyiliğe karşılık vermek, temiz olmak, bağlılık duygusu, sağlıklı olmak değerleri güvenlik alanında yer almaktadır (Schwartz, 1992, s.9).

İKİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Değer Kavramı ve Özellikleri

İlk Çağ'dan bu yana değer kavramı kullanılmış ancak bugün kullandığımız manaya gelene kadar birçok şekil değiştirmiştir. Değer felsefesine en fazla önem veren ilk filozof olan Eflatun'dan bugüne filozoflar değer problemini *iyi, kötü, gaye, doğru, fazilet, hakikat* ve *geçerlik* gibi değişik başlıklar altında tartışmışlardır (Kılıç, 1996, s.359). Değer kavramı Latince kökenli olup *kıymetli olmak* veya *güçlü olmak* anlamına gelen *valere* kökünden türetilmiştir (Aydın, 2003, s.122).

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde ise değer “1. Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet” “Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör; 2. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü; felsefe de ise 3. Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011, s.607). Değer, insanı diğer varlıklardan ayıran farklılıkları içinde barındıran ve insanların tutumlarına düzen veren inançlar bütünüdür (Ulusoy ve Dilmaç, 2016). Tarhan (2017) ise mutluluğun standartlar kümesi olarak ifade ettiği değerleri, toplumun geneli tarafından kabul edilen ortak kavramlar olarak tanımlamaktadır (s.20).

Güngör (1998) değer kavramını, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançlar olarak tanımlamaktadır. İnanç olarak değer, dünyamızın belli bir bölümün ilgilendiren anlayış, duygu ve bilgilerimizin birleşimi demektir. Fakat değer; inancın karakteristik bir yönü olması nedeniyle, ondan daha yukarıda zihin organizasyonudur. Şöyle ki, bir değer bir tek inanca değil, bir arada organize olmuş bir grup inanca karşılık gelir. İnsanlara yardımcı olmanın iyiliği hakkındaki inancımız bizim insan ilişkileriyle ilgili hayat deneyimlerimizden doğmuştur ve bunun içinde birden fazla inancın katkısı vardır (s.28). Kuçuradi'ye (2016) göre ise bir şeyin değeri, kendisiyle aynı türden olan şeyler arasındaki özel yeridir. Bir şeyin değerliliği ise kendisiyle aynı türden şeyler arasındaki yerinden dolayı insan için taşıdığı özel anlamdır (s.41-42).

Değer kavramı varlık ve bilgi alanları ile birlikte felsefedeki ana problemler noktasını oluşturmaktadır. Bazı dönemlerde kimi filozofların ana sorunu değer ve değerler olmuştur (Bircan ve Kalın, 2015, s.31). Felsefede ana sorunlardan biri olmasına rağmen sosyoloji ile değer arasındaki ilişkinin geçmişi çok gerilere gitmez. Bunun nedeni değerlerin bilimsel nesnellikten uzak olduğu düşüncesidir. Günümüzde ise bireylerin

toplumsal yaşamına yönelik çalışmalarda değer kavramı gittikçe ön plana çıkmaya başlamıştır (Özensel, 2015, s.64).

Toplumun çoğunluğunca hayata yansıtılan değerler, vakit geçtikçe bireylerin saadetini sağlayan özellikler gösterir. Toplumumuzda millî ve manevi değerler olarak belirlenen değer yargıları; geleneklerden beslenen, sosyal hayatla iç içe, ahlaki, ulusal ve evrensel değer tipleri ile bir araya gelerek bütünleşmiş ve zaman içinde kullanımı şekillenmiştir (Savaşkan ve Arslan, 2015, s.365).

Kişiler kendilerini ifade ederken kendilerinde bulunan değerleri kendi değer sistemleri içinde değerlendirir. Kişide bulunan değer sistemi; kişinin düşüncelerini ve hareketlerini etkiler, davranışları arasındaki eğilimlerini belirlemede önemli bir paya sahip olur. Bireyin davranışlarındaki başlangıç noktasını ve kıstaslarını değerler belirler. Bireyin hareketleri ile sahip olduğu değerler arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu yönüyle değer, bireyin davranışlarına ve hareketlerine yön verir. Bu yüzden bir olayın iç yüzünün belirlenmesinde o olayın içinde bulunan bireylerin hangi davranışları sergilediklerinin belirlenmesi ve anlaşılması oldukça önemlidir (Akot, 2013, s.58).

Değer olgusu bireylerin seçim ve tercihleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu seçim ve tercihler kişinin içinde bulunduğu grupla birebir ilişki içerisindedir. Değer bir grubun niteliğini ya da bir bireyin özelliğini kapalı ya da açık olarak belirten, bireyin içinde bulunduğu davranışın tarzları, araçları ve amaçları arasından tercih yapmasını etkileyen arzu edilebilen bir kavramdır (Koca, 2009, s.62).

Değerler, insanların hayat görüşünün ve hayat felsefelerinin tamamlayıcı parçasıdır. Kişinin hayat felsefesi, onun yaşadığı değerler sistemidir. Bu sistem; bireylerin amaçlarına, ideallerine, düşünce biçimine ve davranışlarına rehberlik ederler. Bazı insanlar hayat felsefelerinde dinsel kavramları; bazıları insani, edebî, materyalist, oportünist veya pragmatist yaklaşımları benimserler (Arslanoğlu, 2005, s.67).

Değerlerle ilgili tartışmalar, değerlerin; tanımı, kaynağı, göreceli mi yoksa mutlak mı oldukları, önem sırası, kim tarafından ve nasıl korunması gerektiği, birey ve toplum yaşamı için önemi ve nihayetinde bireylere değerlerin öğretilmesi, benimsetilmesi ve içselleştirmeleri amacıyla izlenecek doğru metodun ne olduğu vb. konularda devam etmektedir (Yazıcı, 2013, s.1493).

Değer; bir toplum, bir inanç, bir ideoloji içinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü duyuş, düşünüş, davranış, kural ya da kıymetlerdir (Çelikkaya, 1996, s.168).

Rokeach (1973), değerler için alternatif davranış biçimleri arasından seçim yapmak ve bunları değerlendirmek için kullanılan normatif standartlardır. Değerler, belirli tutumların yahut sonuçların, bireysel ya da sosyal olarak kabul edilebilir olup olmadığına işaret eden sürekliliği olan inançlardır (s.3).

Rokeach (1973), bireylerin değer yargıları ile ilgili olarak birtakım düşünceleri sürmüştür:

1. Değerler, değer sistemleri içinde örgütlenmiştir.
2. Her birey bir değere ve değerler sistemine sahiptir.
3. Bir insanın sahip olduğu değerlerin toplam sayısı görece azdır.
4. Herkes aynı değere farklı derecelerde sahiptir.
5. İnsanın sahip olduğu değerler, kültürün, toplumun, kurumların ve bireylerin kişiliğinin bir ürünüdür (akt. Yılmaz, 2008, s.50).

Schwartz ve Bilsky'e (1987) göre değerlerin özellikleri şöyledir:

1. Değerler, etkinlik kazandıkları anda duygularla birlikte hareket eden, duygulardan bağımsız bir düşünce özelliği göstermeyen inançlardır.
2. Değerler, bireyin amaçları ve bu amaçları gerçekleştirirken sergilediği davranışlarıyla ilişkilidir.
3. Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedir.
4. Değerler; davranışların, insanların, olayların belirlenmesi ve yönlendirilmesi konusunda standartlar olarak işlev görür.
5. Değerlerin sıralanmasında kendi aralarındaki önemleri belirleyicidir. Bu belirleyicilik, değer öncelikleri sistemini oluşturur.
6. Değerler değişkendir ve ihtiyaçlara bağlı olarak değer önceliklerinde zamanla değişiklikler meydana gelebilir (akt. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s.60).

2.2. Değerlerin Sınıflandırılması

Değer konusunu temele alan pek çok araştırma yapılmıştır. Alan taramasında karşımıza çıkan ilk değer testi Spranger (1928) tarafından geliştirilmiştir. Bu araştırmayı Allport, Vernon, Lindzay (1960), Rokeach (1973), Schwartz (1992), Güngör (1993) gibi araştırmacılar izlemiştir (Akkaya, 2014, s.313).

Spranger (1928), değerleri altı ana başlık altında ifade etmiştir. Bu ifadeler Tablo 2.1'de gösterilmiştir. Spranger'ın sınıflandırması Allport, Vernon, Lindzay (1960) tarafından ölçek hâline getirilmiştir (Akbaş, 2004, s.55-56).

Tablo 2.1. *Spranger'in Değerler Sınıflandırması (Akbaş, 2004)*

Bilimsel Değer	Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem veren bireyler tarafından önemsenen değerlerdir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir.
Ekonomik Değer	Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.
Estetik Değer	Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
Sosyal Değer	Başkalarını sevme, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattir, bencil değildir.
Politik Değer	Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.
Dinî Değer	Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi hazları feda eder.

Milton Rokeach (1973) tarafından yapılan bir diğer sınıflandırmada değerler iki ana gruba ayrılmaktadır (Tablo 2.2). Rokeach değerleri amaçsal değerler ve araçsal değerler olmak üzere ikiye ayırmaktadır (Yapıcı ve Zengin, 2003, s.184). Arzuladığımız, hedeflediğimiz değerler amaç değerlerdir. Amaç değerler soyut, evrensel ve değişmez niteliklere sahiptir. Birey merkezli ve toplum merkezli olarak iki alt boyutta incelenmiştir. Birey merkezli veya toplum merkezli değerlerden baskın olan taraf diğer grubun önemini azaltacaktır. Araç değerler ise somut ve değişkendir. Bu değerler, moral ve yeterlilik olarak iki boyutta incelenmiştir. Moral boyutundaki değerler davranış şekillerine odaklanırken, yeterlilik boyutundaki değerler ise bireysel odaklanmayı temsil etmektedir (Karababa, 2014, s.9).

Tablo 2.2. *Rokeach'in Değerler Sınıflandırması (Karababa, 2014)*

Amaç Değerler		Araç Değerler	
Birey Merkezli	Toplum Merkezli	Moral (Davranış biçimleri ön plandadır.)	Yeterlilik (Bireysel odaklanmayı temsil etmektedir.)
İç Huzur	Rahat Bir Yaşam	Hırslı	Hayal Gücü Kuvvetli
Gerçek Sevgi	Heyecanlı Bir Yaşam	Açık Görüşlü Olma	Bağımsızlık
Ulusal Güvenlik	Başarma Duygusu	Yeteneklilik	Entelektüel
Zevk	Barış İçinde Bir Dünya	Neşe	Mantıklılık
Kurtuluş	Güzellikler İçinde Bir Dünya	Temizlik	Sevecenlik
Özsaygı	Eşitlik	Cesaret	İtaatkarlık
Sosyal Onay	Aile Güvenliği	Bağışlayıcılık	Kibar
Gerçek Dostluk	Özgürlük	Yardımsızlık	Sorumluluk
Bilgelik	Mutluluk	Dürüstlük	Öz kontrol

Schwartz ise teorisini oluşturmada Rokeach (1973) ve Kluckhohn (1951)'den etkilenmiştir. Schwartz'ın teorisi arzu edilen değerleri, değişim hedeflerini insanın yaşamındaki ilkeleri yöneten yardımları tanımlar. Değerlerin içeriği motivasyonel hedefin türünü belirtir. Bu yönüyle içerik boyutu değerler arasında birbirinden ayrılır. Düşünceden

kaynaklanan değerlerin içeriğindeki farklı tipolojileri ele alan Schwartz, değerleri bilinçli amaçların içinde, insanın varoluşuyla ilgili üç evrensel gerçeklik şeklinde tasvir eder. Bunlar, biyolojik gereklilikler, sosyal eşgüdüm gereklilikleri ve grupların hayatta kalma ve faal olma talepleridir (Bulut, 2012, s.219). Schwartz'ın (1992) teorisinde değişime açıklık ile muhafazakarlık, özgenişletim ile özaşkinlik arasında belirlenen “güç, başarı, hazcılık, uyarılım, özdenetim, yardımseverlik, geleneksellik, uyma, evrenselcilik ve güvenlik” adı altında 10 değer tipi bulunmaktadır. Bu değer tiplerinin altında ise elli altı maddeden oluşan değerler vardır (Tablo 2.3).

Tablo 2.3. *Schwartz'ın Değerler Sınıflandırması (1992)*

DEĞER TIPLERİ	AÇIKLAMA	ALT DEĞERLER
GÜÇ (Power)	İnsanlar ve kaynak üzerindeki denetim gücü, toplumsal konum.	Otorite, Zengin olmak, Sosyal güç sahibi olmak, Sosyal saygınlık, Toplumdaki görünümünü koruyabilmek.
BAŞARI (Achievement)	Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi.	Başarılı olmak, Yetkinlik, Hırs, Zeki olmak, Sözü geçen biri olmak.
HAZCILIK (Hedonism)	Bireysel zevke yönelim	Zevk, Hayattan tat almak.
UYARILIM (Stimulation)	Heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, Değişken bir hayat yaşamak, Heyecanlı bir yaşam.
ÖZ YÖNELİM (Self- Direction)	Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcılık, Merak duymak, Kendi amaçlarını belirlemek, Özgürlük, Bağımsızlık, Öz saygı.
EVRENSELÇİLİK (Universalism)	İnsanlara ve doğaya hoşgörüyle yaklaşmak, anlayışlı olmak	Açık fikirli olmak, sosyal adalet, Dünyada barış istemek, Güzelliklerle dolu bir dünya, Doğayla bütünlük, Çevreyi korumak, İç uyum.
İYİLİKSEVERLİK (Benevolence)	Kişinin çevresindekilerin iyiliğini istemesi	Yardımseverlik, Dürüstlük, Bağışlayıcılık, Sadık olmak, Sorumluluk sahibi olmak, Olgun sevgi, Manevi bir hayat, Gerçek dostluk, Anlam bir hayat.
GELENEKSELLİK (Tradition)	Kültürel ve dinî kurallara ve fikirlere bağlılık, saygı	Alçakgönüllü olmak, Dindar olmak, Hayatın kabullenme, Geleneklere saygı, İlimli olmak.
UYMA (Conformity)	Başkalarına zarar verebilecek eylemlerin sınırlanması	Kibarlık, İtaatkâr olmak, Aileye ve yaşlılara değer vermek, Öz denetim.
GÜVENLİK (Security)	Kişinin, toplumun, var olan ilişkilerin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, Toplumsal düzen, Temizlik, Sağlıklı olmak, İyiliğe karşılık vermek, Bağlılık duygusu.

Schwartz'ın değerler sınıflandırması çembersel bir yapı içindeki 10 değer tipinden oluşmaktadır. Schwartz, değerlerin yapısını oluştururken motivasyonel olarak birbirleriyle gösterdikleri benzerliklere ve karşıtlıklara değinmiştir. Çembersel yapı içinde birbiriyle benzer özellikler taşıyan değerler yan yana, karşıtlıklar bulunan değerler ise karşılıklı olarak yerleşmektedir. Schwartz'ın (1992) belirlediği değer tipleri arasındaki benzerlikler Tablo 2.4'te belirtilmiştir (s.14-15).

Tablo 2.4. *Schwartz'ın Değer Tiplerindeki Benzerlikler*

Değer Tipleri	Değerlerin Benzer Yönleri
Güç-Başarı	Bu değerlerde sosyal güç ve saygı ön plandadır.
Başarı-Hazcılık	Her iki değer de bireyin kendine olan isteklerini dikkate alır.
Hazcılık-Uyarılım	Bu değerlerde kişinin kendisiyle ilgili arzuları yer almaktadır.
Uyarılım-Özyönelim	Bireyin değişime açıklık için içsel motivasyonu ile ilgilenir.
Özyönelim-Evrenselcilik	Bu değerler, bireyin kendi kararlarına olan durumunu ifade ederler.
Evrenselcilik-İyilikseverlik	Hem bireyin hem de başkalarının geliştirilmesi amaçlanır.
Gelenekselcilik-Uyma	Bu değerler bireyselci değildir, alçak gönüllü olmak vurgulanır.
Uyma-Güvenlik	İlişkilerde düzen ve uyum anlayışının ön planda olduğu değerlerdir.
Güvenlik-Güç	İlişki ve kaynakları kontrol etme amacı güden değerlerdir.

Schwartz'ın değerler yapısı sadece benzerlikler üzerine kurulu değildir. Schwartz (1992) değerler arasındaki karşıtlıkları üç bölümde belirtmiştir:

1. Özyönelim ve uyarılım değerleri bağımsız düşünceyi, davranışı ve değişime düşkünlüğü yansıtır. Bu değerlerin tam karşısında ise uyma, gelenekselcilik ve güvenlik değerleri bulunmaktadır. Bu üç değer tipinde geleneksel inanışların varlığını sürdürmesi, bireyin kısıtlanması ve mevcut durumun korunması temel alınmaktadır.

2. Evrenselcilik ve iyilikseverlik değerleri insanlığı bir bütün olarak ele alır ve tam bir gelişmeyi, refahı vurgular. Bu değerlerin karşısında yer alan başarı ve güç değerleri ise bireye odaklanır. Bireyin kendi başarısı ve toplum içindeki üstünlüğü her şeyden önemlidir.

3. Hazcılık değerleri bireysel zevke odaklanır. Bu değerlerin tam karşısında ise uyma ve gelenekselcilik değerleri yer almaktadır. Bu iki değer tipi bireysel isteklerin sınırlandırılmasını temel almaktadır (s.15).

Dilmaç, Arıca ve Cesur (2014) değerler ölçeği oluşturmaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Değerleri, dokuz ana başlık altında 60 madde ile sınıflandırmışlardır. Belirlenen değerler Tablo 2.5'te gösterilmiştir.

Tablo 2.5. *Dilmaç, Arıca ve Cesur'un Değerler Sınıflandırması (2014)*

Değer Tipi	Açıklama
Sosyal Değerler	Alçakgönüllü olmak, yardımseverlik, kibar olmak, saygı, hoşgörü gibi değerler bulunmaktadır.
Kariyer Değerleri	Eğitimin ön planda olduğu değerlerdir.
Entelektüel Değerler	Bilim ve başarı değerlerinin bulunduğu gruptur.
Manevi Değerler	İman etmek, huzur, dinî değerlerin bulunduğu gruptur.
Maddi Değerler	Refaha dayalı değerlerin ön planda olduğu değerlerdir.
Bireysel Değerler	Namus ve şeref gibi kavramlar ön plandadır.
Romantik Değerler	Aşk, zevk, eş veya sevgilinin öne çıktığı değerlerdir.
Özgürlük	Emek, bağımsızlık gibi konuların bulunduğu değerlerdir.
Fütüvvet	Cömertliğin ve cesaretin bulunduğu değerlerdir.

2.3. Değerler Eğitimi

Yaman'a (2016) göre değerler eğitimi bireyin yaşam boyu devam eden değer kazanma ve kazandırma sürecidir (s.18). Toplumsal bütünlük ve huzurun sürdürülebilmesi, ancak değerlerin yeni nesillere aktarılması ile mümkündür. Değerlerden arınmış bir eğitim düşünülemez. Bu yüzden, eğitimin hedeflerinden biri toplumun ortak değerlerini yeni yetişen nesillere aktarmak ve öğretmektir. Değişen değerlerin yerine uygun olan yeni değerler koymaktır. Değerlerini davranış hâline getiren bireyler yetiştirmektir. Çocukların ve gençlerin iyi insan, iyi vatandaş; kendi kendisiyle ve çevresiyle barışık ve uyumlu kişilikler, sağlam karakterli bireyler olarak yetişmelerine yardımcı olmaktır (Hökelekli, 2010, s.7).

Bireyler dünyaya geldikleri andan itibaren içinde doğdukları toplumların var olan değerler sistemine dâhil olurlar. Bu sistem, toplumların ortak kabullerini oluşturan değerlerini ve daha önce oluşturulmuş birikimlerini bünyesinde barındırır. Birey bu sistemle hayatın her aşamasında kendine uygun görülen seçenekleri tercih eder. Nitekim toplumdaki değerlere ait sınırlar daha önceden belirlenmiş ve bir ölçüt hâlini almıştır. Ailede başlayıp sosyal çevrenin tesiriyle gelişen duyarlılık toplumsallaşmada önemli bir süreci oluşturur. Bu süreçte birey; toplumdaki bilgi, değer ve yenilikleri içselleştirir ve sorunlar karşısında bir tavır oluşturmayı öğrenir. Belli bir zaman geçtiğinde ise bu tavırla oluşturduğu bir bilgiyi başka bir bilgiye ulaşmada dayanak olarak kullanır ve topluma ait değerleri kendi bünyesinde şekillendirir. Bu yolla artık toplum için ölçüt olan değerler, nesilden nesile geçer ve bir anlamda herkesin uymak zorunda olduğu örtülü kanunlar hâlini alır (Demir ve Özdemir, 2013, s.57-58).

Değerler eğitimi, bilginin yanında öğrencinin kişiliğini iyileştirmesi, geliştirmesi topluma karşı sorumluluklarını öğrenmesini de kapsar. Her toplum kendi değerlerini bilen, tanıyan, yaşayan ve yaşatan bireyler yetiştirmek ister. Değer eğitimi sayesinde bireyler içinde yaşadıkları topluma entegre olmayı, sosyalleşmeyi ve kültürel anlamda aidiyet duygusuna sahip olmayı öğrenirler (Ulusoy ve Arslan, 2016, s.7).

Can'a (2008) göre değerler eğitimi bireylerin kendi ahlaki kodlarını geliştirmelerini ve diğer insanların ahlaki kodları ile ilgilenmelerini sağlar. Ayrıca değerler eğitimi bireylerin kendi deneyimleri üzerinde düşünüp, bu deneyimlerin anlamları ve örneklerini araştırmalarına yardımcı olur. Bireyin özsaygısının oluşumunu ve dürüstlük, doğruluk, adalet gibi olağan değerlere saygı duymasını yine değerler eğitimi sağlar (s.12). Aydın ve Akyol Gürler'e (2014) göre değerler eğitimin amaçları şunlardır:

1. Çocuğun doğuştan gelen en iyi yanını ortaya çıkarmak,

2. Kişiliğin her açıdan gelişmesini sağlamak,
3. İnsani mükemmelliğe ulaşmasına yardımcı olmak,
4. Bireyi ve toplumu kötü ahlaktan korumak ve kurtarmak,
5. İyi ahlakla donatmak ve devamını sağlamaktır (s.15).

Güngör'e (1998) göre değerlerin öğrenilmesi daha çok rol öğrenmesi biçiminde gerçekleşen bir sosyal öğrenmedir. Toplumu oluşturan her bireyin bir yeri ve bu yer için toplumun uygun gördüğü değerleri vardır. Bir erkeğin cesaret, sabır, soğukkanlılık gibi değerleri benimsemesi ile bir kızın iffetli olmayı benimsemesi toplumun ona aktardığı değerlerdir. Toplum bu değerlerin arkasında ne derece durursa bireydeki yansıması da o derece karşılık bulacaktır. Desteğin zayıflaması durumunda ise değerler de kaybolmaya veya bozulmaya başlayacaktır (s.70).

Çölgeçen'e (2018) göre değerler eğitimi, çocuğun belirli aşamalarla sosyal hayata uyumuna katkıda bulunur; davranışlarının farkına varma, eleştirel ve yaratıcı düşünme, iletişim ve sosyal beceri gelişimini amaçlar. Kendine ve çevresine yararlı olabilecek bireyler yetişmesini ön plana alır (s.18). İçinde yaşadığı toplumun temel değerleri konusunda hiçbir bilgiye sahip olmayan, dünyada mevcut değerlerin çeşitliliğinden habersiz olan ve değerlerin kişisel ve siyasi karar almayı nasıl etkilediğinin farkında olmayan birinin eğitimi olduğunu iddia etmesi oldukça zordur. Çocuklarda değerlerin sosyal hayattaki önemini fark etmelerini sağlamak için yararlanılan sürece değerler eğitimi adı verilir (Power, Nuzzi, Narvaez, Lapsley & Hunt, 2018, s.151).

2.3.1. Ailede Değerler Eğitimi

Kaymakcan ve Meydan'a (2016) göre değerler eğitimi açısından en etkili kurum ailedir. Çocuk ve ailesi arasındaki ilişki başka hiçbir kurumda bu derece etkili olamayacaktır. Aile, çocuğun ilk ahlak öğretmenidir. Aile, dünyayı yeni yeni keşfetmeye çalışan çocuğun yetenekleri ilk fark eden ve işlemeye çalışandır. Her ne kadar günümüzde karakter gelişiminin hayat boyu devam ettiği ifade edilse de çocukluk yıllarında aile tarafından verilen eğitimin temel oluşturma özelliği herkes tarafından kabul edilmektedir (s.193).

Çocuğun kimlik gelişimi sürecinin büyük bir kısmı aile ortamında gerçekleşir. Bu yüzden aile ortamının niteliği, aileyi oluşturan bireyler arasındaki ilişkiler ve ailenin değer yönelimleri çocuğun gelişiminde etkilidir. Çocukların sağlıkları için dengeli yetiştirilmesinde aile ortamının alternatifi yoktur (Köylü, 2014, s.309-311).

Kağıtçıbaşı'nın (2000) da vurguladığı gibi, çocukların davranışlarına ana-babanın değerleri, toplumsal değerlere oranla daha fazla etkilidir. Bu nedenle çocuğun gelişim özelliklerinin büyük bir kısmını ana-baba yönelimleri oluşturmaktadır (s.57). Çocukların ev yaşamında yaşadıkları deneyimlerden hareketle geliştirdikleri davranışlar, ilerleyen yılları için de etkili olmaktadır. Örneğin Erikson'a göre, çocuğun ailesinin yanındayken edindiği güven duygusuyla okuldaki başarısı arasında bir ilişki vardır. Bu noktadan hareketle ana- baba ilişkisinin iyi olduğu bir ortamda yetişen çocuk, temel güven duygusunu edindiği için okulda karşılaşacağı farklı öğrenme aşamaları ile korkmadan yüzleşebilecektir (Özyurt ve Girgin, 2000, s.51).

Aydın (2006) çağdaş eğitim ilkelerinden hareketle aileye düşen görevleri şöyle sıralamıştır:

1. Çocuğa ve onun geleceğine ilişkin ilgi,
2. Çocuğa ve onun geleceğine ilişkin sorumluluk,
3. Çocuğun gelişim özelliklerini bilme, onu tanıma ve anlama,
4. Çocuğa zengin ve tutarlı ilişkilerin olduğu bir çevre sağlama,
5. Birey olarak çocuğa saygı duyma (s.11).

Aileyi oluşturan bireylerin eğitimlerine, özellikle aile eğitimine gereken önem verilmediği takdirde, aile içi sorunlar oluşacaktır. Temeli sağlam aileler oluşturmak amacıyla bireyler, evlilik öncesinde zorunlu eğitimlere tabi tutulmalıdır. Evlilik Okulu, Ebeveyn Okulu projeleriyle çiftler evlenmeden önce, belirli eğitimlerden geçirilerek sorumluluklarını ifade edebilir. Çiftler, aile kavramına saygıyla yaklaşmalı, devlet de aileyi her yönüyle desteklemelidir. Çünkü temelleri sağlam olan bir aile yapısıyla geleceğe sahip çıkılabilir (Yaman, 2016, s.81-82).

Aktepe (2016) okuldaki değerler eğitimi programına ek olarak ailede değerler eğitimi programı hazırlanması ihtiyacını ve ailelerin değerler eğitimi konusunda farkındalık yaratmaları için bilgilendirilmesi gerekliliğini savunur. Aile içinde ve okulda çocuklara öğretilmesi gereken değerleri şu şekilde ifade etmektedir: Sorumluluk, saygı, sevgi, adalet, mutluluk, dürüstlük, hoşgörü, iyilik, sadelik, özgürlük, estetik, birlik, misafirperverlik, fedakarlık, öz saygı, vefalılık, iş birliği, paylaşma, sabır, anlayış, barış, çalışkanlık, yardımseverlik, cömertlik, açık fikirlilik, bilimsellik, alçak gönüllülük, temizlik, güvenilirlik, iffetli olmak, öz denetim, Allah'a inanmak, tutumluluk, duyarlılık, sağlık, vatanseverlik, aileye bağlılık, dayanışma, azimli olmak, empati, kültürünü yaşatmak, bağımsızlık, öz güven, merhamet (s.89).

2.3.2. Okulda Değerler Eğitimi

İnsanlar doğumundan itibaren değer eğitimi ile iç içedir. Bunun farkında olması veya olmaması önemli değildir. Ancak okulda verilen değer bilinci planlı ve programlı olabilir (Ulusoy ve Dilmaç, 2016, s.58). Birey, yaşamı boyunca birçok sorunla karşı karşıya gelir. Bireyin bu sorunlarını çözme becerisi geliştirmesi okulların görevleri arasındadır. Okul bu görevi, öğrencilerin değerlerini, alışkanlıklarını ve sosyal davranışlarını etkileyerek; öğrencilere çağdaş sorunlar karşısında olumlu tercihler yapabileceği ortamlar sunarak gerçekleştirir (Ekşi, 2003, s.81). Bu durum okulların değerler eğitimindeki rolünün toplumun tüm kesimlerinde kabul edilmesini sağlamıştır. Okullar, birey ve toplum olarak değerlerin sürdürülmesini sağlamak ve genç nesillerde bu değerlere bağlılık oluşturmaya çalışmakla sorumludur. Okulların bir diğer sorumluluğu, kamu çıkarlarıyla ters düşmediği sürece toplumun tamamında paylaşılmayan farklı değerlere de saygı gösterilmesini sağlamayı teşvik etmektir (Power ve diğ., 2018, s.151).

Okul, değerler üzerine inşa edilmiş bir yaşam ve öğrenme alanıdır. Her bireyin ve toplumun olduğu gibi her okulun da kendine özgü değerleri vardır veya her okul zamanla bu değerleri oluşturur. Bireyler kendisine ve çevresine ait değerlerle örülü bir yaşama alanına sahiptir (Turan ve Aktan, 2008, s.230-231). Bireysel ve toplumsal açıdan okulun ana işlevi, bireyin tüm alanlarda gelişimine, diğer bireylerle ilişkilerini geliştirmesine ve sosyal beceriler kazanmasına katkıda bulunmaktır (Selanik Ay, 2016, s.18).

Sanchez (1998), günümüzde değerler eğitiminde göz önünde tutulması gereken en önemli unsurlardan birisinin, geniş insan topluluklarına ulaşılmasında ve sosyal yapının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan iletişim kurumları, kuruluşları ve onların faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan popüler kültür olduğunu belirtmiştir. Günümüz koşulları içerisinde değerlendirildiğinde medyanın çocuklar üzerinde önemli bir etkisi vardır. Medya, çocukların yaşamında önemli bir yer edinmekte, ahlaki yargılar model alma yoluyla televizyondan öğrenilmektedir. Medya bir eğitimci değildir, varlık sebebi tanıtım ve pazarlamadır. Doğal olarak medya tüketime yöneliktir ve gündemini popüler kültürden hareketle oluşturur. Genç neslin ahlaki modellemelerini televizyondan ve medyadan alması büyük bir sorun oluşturmaktadır. Bu tip sorunlarla mücadele etmek için aile tek başına yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle ahlak öğreticisi olarak okulun rolü günden güne önem kazanmıştır (Hökelekli, 2013, s.290-291).

Karakter eğitimi konusunda birçok çalışması bulunan Lickona (1992) değer eğitiminin demokratik bir toplumun başarısı için temel olduğu görüşündedir. Ona göre demokrasi halkın kendi kendini yönetmesi ise, insanlara önce adil ve özgür bir toplum

sağlamalıdır. Bunun anlamı ise insanın en azından “iyi” olmasıdır. Demokrasiyi anlayan ve ahlaki boyutuyla hemfikir olan insanlar, diğerinin haklarına saygı, kanunları kabul, kamu yaşamına gönüllü katılım ve toplumun iyiliğiyle ilgilenirler (akt. Akbaş, 2008, s.10). Lickona’ya (1991) göre, öğrencilerde karakter gelişiminin desteklenmesi amacıyla okullarda yapılması gerekenler şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Yöneticiler akademik ve ahlaki liderlik yapmalıdır,
2. Okulda uygulanan disiplin okulun tüm alanlarına yönelik olmalıdır,
3. Okulun tamamını ilgilendiren bir sosyal bilinç oluşturulmalıdır,
4. Öğrencilerin okulun sahiplenmesi ve okulu daha iyi bir duruma getirmek için çalışmaları sağlanmalıdır,
5. Öğrenciler ve okuldaki çalışan personel arasında karşılık saygı, adalet ve iş birliği anlayışının esas olduğu bir ahlaki ortam oluşturulmalıdır,
6. Ahlaki konular okulda ele alınarak ahlaka verilen önemin yükseltilmesi gerekmektedir (akt. Ekşi ve Katılmış, 2016, s.118).

Okullarda farklı derslerde öğrencilere sorumluluk sahibi olma, adil davranma, saygılı olma gibi bazı değerler kazandırılmaya çalışılmaktadır. İlköğretimde tüm derslerde değerler eğitimine yer verilmesinin yanı sıra öğrencilerin değerleri yaparak yaşayarak öğrenecekleri bir okul ortamına gereksinim duyulmaktadır. Okul ortamının değerler eğitimine uygun bir nitelik taşıyıp taşımadığı konusunda öğretmenlerin ve öğrencilerin görüşlerinin araştırılması okulda değerler eğitiminin daha etkili biçimde gerçekleştirilmesi, okul ortamında ele alınan ve sorun yaşanan değerlerin belirlenmesi ve ihmal edildiği düşünülen değerlerin eğitime yönelik süreçler düzenlenmesi açısından önemlidir. Genel anlamda okul ortamının değerler eğitimi bakımından öğretmen ve öğrenciler tarafından olumlu bir ortam biçiminde algılanması beklenir. Ancak beklenen bu olumlu anlayış içerisinde var olan durumun betimlenmesi, yaşanan sorunların belirlenmesi ve öneriler getirilmesi açısından okul ortamının değerler eğitimine uygunluğunun araştırılması gerekmektedir (Çengelci, Hancı ve Karaduman, 2013, s.34-35).

2.3.3. Türkiye ve Azerbaycan Eğitim Sistemlerinde Değerler Eğitimi

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yürürlükte olan 1982 Anayasasının 42. maddesi eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi ile ilgilidir. Türkiye Millî Eğitim Sistemi’nin ana dayanak noktası Anayasa’nın 42. maddesidir: Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve

öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır. Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, s.8). Bu madde doğrultusunda 1739 sayılı Millî Eğitim Kanunu'nun hazırlanmasıyla Türk eğitim sisteminin amaçları belirlenmiştir.

Millî Eğitim Temel Kanunu'nun genel amaçlarında bulunan ikinci madde ile Türk milletinin hangi esaslar doğrultusunda yetiştirileceği ele alınmaktadır. Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek, Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçlarıdır (METK, 1973). Bahsi geçen amaçlar değerler ve değerler eğitimi kavramları ile doğrudan ilişkilidir.

Millî Eğitim Şûraları, Türk millî eğitimi ile ilgili her türlü konunun, yetkililer ve uzmanlarca görüşüldüğü, tartışıldığı ve karara bağlandığı geniş çaplı toplantılardır. Şûralarda önceden belirlenen çeşitli gündemler için komisyonlar oluşturulur. Komisyonlar, üyelerin görüşleri ve fikir alışverişleri sonucu aldıkları kararları öneri olarak sunar. Bu konular Şûra'ya sunulur ve değerlendirilir ve karara bağlanır (Çeçen ve Çiftçi, 2008, s.25).

Millî Eğitim Şûraları'nda alınan kararları inceleyen Kılıç ve Güven (2016) değerler eğitiminin yer aldığı, tavsiye kararların verildiği toplantı sayısının dört olduğunu ifade etmişlerdir. 1, 2, 4 ve 18. Millî Eğitim Şûraları'nda değerler eğitimi/vatandaşlık/demokrasi eğitimi konuları görüşülmüştür (s.595).

18. ve 19. Millî Eğitim Şûraları değerler eğitimi açısından oldukça önemlidir. 18. Şûra'da doğrudan değer aktarımı yapmak yerine evrensel ve ulusal değerlerin birlikte yorumlanması tavsiye edilmektedir. Öğrencilerdeki bilişsel gelişimin yanında değerlerin verilerek farkındalık oluşturması ve duygusal olarak da gelişmesinin önemi ifade edilmiştir (MEB, 2010a). 19. Şûra'da ise değerler eğitimine farklı okul türleri altında

değinilmektedir. Örneğin okul öncesi dönemle ilgili alınan kararların bulunduğu bölümde sadece değerler eğitimine yer verilmesi ifade edilmişken, ortaokullar başlığı altında “Değerler eğitimine öğretim programlarında etkin bir şekilde sarmallık anlayışla yer verilmesi” ifadesi yer almaktadır (MEB, 2014).

2010 yılında yayımlanan 53 numaralı İlk Ders Genelgesi’nde okullarda değerler eğitimi ile ilgili yoğun çalışmaların yapılması istenmektedir. Bu genelgede sosyal hayatın vazgeçilmez parçası ulusal, manevi, sosyal, ahlaki ve kültürel değerlerin okullarda güçlendirilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Öğretmenlerin değerler eğitimi ile ilgili aldıkları sorumluluklar açısından önemlidir (MEB, 2010b).

Azerbaycan Eğitim Sistemini incelemek için öncelikle tarihine odaklanmak gereklidir. 28 Nisan 1920 tarihinde Kızıl Ordu tarafından işgal edilen Azerbaycan’da yetmiş yıllık bir komünist eğitim süreci başlamıştır. Bu süreç içerisinde öncelikle yürürlükte olan Arap alfabesi 1925 yılında kaldırılarak Latin alfabesine geçilmiştir. 1928 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin Latin alfabesini kabul etmesiyle, Azerbaycan’da Latin alfabesi kaldırılmış ve Kiril alfabesi getirilmiştir (Savaş, 2009, s.270).

Azerbaycan Eğitim Sisteminin esas noktası Tahsil Kanunu’dur. Bağımsızlığını elde eden Azerbaycan, 1992 yılında yeniden düzenlenen bu kanunla birlikte eğitim sisteminin de çerçevesini belirlemiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası’nın 42. maddesi eğitim hakkı ile ilgilidir. Bu kanuna göre her vatandaşın eğitim hakkı vardır, devlet parasız, zorunlu genel ilk öğretim hakkını temin eder, eğitim sistemi devletin denetimindedir, maddi durumuna bakmaksızın özel yetenekli kişilerin eğitimini devam ettirmesi, devlet tarafından temin edilir, devlet, asgari eğitim standartlarını belirler (Aleskerli, 2005).

Azerbaycan eğitim sistemindeki değişimlerin esas dayanağı ve devletin temel siyaseti çok yönlü, kapsamlı, sağlam bilgiye sahip, yetenekli, alanında uzman, kültürlü, kendi geçmişine ve soy köküne bağlı, millî ve manevi değerlerine sahip, millî bağımsızlık ve demokratik ananelere bağlı, gelişmekte olan dünyaya hızlı entegre olabilen, vatanını, milletini seven, vatandaş haklarına saygılı, vatani Azerbaycan’ı dünyanın gelişmekte olan ülkeleri arasına katmaya azimli bir insan yetiştirmektir. Diğer anlamıyla Azerbaycan’ın bağımsızlığını ebedi kılacak ve ona sahip olacak gençliyi yetiştirmek eğitim sisteminin en büyük amacıdır. Kanunda ifade edilen değerleri gelecek nesillere aktarmak için okullarda farklı uygulamalar yapılmaktadır. Azerbaycan okul öncesi eğitim kurumlarında kahramanlık, evcilik ve vatanseverlikle ilgili oyunlar oynatılır; devlet marşı ve değerleri öğretilir (Agamalıyev, 1999).

Türkiye ve Azerbaycan'daki eğitim sistemlerinin yapısında birçok benzerlik bulunmaktadır. Ayrılan noktaların en dikkat çekici olanı ise Azerbaycan'da Tüzük ve Yönetmeliklerin okullar tarafından hazırlanabilmesidir. Türkiye'de yönetmelikler Bakanlık tarafından hazırlanır ve uygulanır. Azerbaycan'da ise okullar, hazırladıkları yönetmeliği il Müdürlüklerine ve Bakanlığa onaylatmaktadır (Çeltikçi, 2013, s.52).

2.3.4. Azerbaycan Dili ve Türkçe Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi

Türkiye'de, Cumhuriyet Dönemi ile birlikte 1924, 1929, 1931, 1938, 1949, 1962, 1981, 2006, 2015 ve 2017 yıllarında Türkçe dersi için öğretim programı hazırlanmıştır. Tulumcu ve İdi Tulumcu (2015), cumhuriyetin ilanından başlayarak öğretim programlarındaki değerleri incelemişler ve tespitlerde bulunmuşlardır. 1924'te hazırlanan ilk Türkçe programında değerler dolaylı yollardan ele alınmıştır. Değerlerin aktarılmasında edebî metinlerin işlevine değinilmiştir. 1929 yılında hazırlanan Türkçe programında değerlere daha fazla yer verilmiştir. Programın hedefler kısmında sosyal değer içerikli ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadeler daha sonraki yıllarda hazırlanan programlarda da olduğu gibi kullanılmıştır. 1931 Türkçe programı esasında bir düzenleme niteliği taşımaktadır. İçerdiği değer ifadeleri 1929 Türkçe programı ile aynıdır. 1931 Türkçe programında yapılan düzenlemeler ile 1938 Türkçe programı hazırlanır. 1949 yılında hazırlanan Türkçe programı kendinden önceki programlarla karşılaştırıldığında daha belirgin ve açıklayıcıdır. Değer öğretimi bu programda da metinler aracılığıyla yapılacaktır. 1949 Türkçe programı gözden geçirilerek 1962 yılında tekrar hazırlanır. İçerdiği değerler açısından yenilik ve ekleme yapılmamıştır. 1981 Türkçe programında değer aktarımı noktasında edebî eser kullanımının gerekliliği vurgulanmıştır (s.542-545).

2006 yılında hazırlanan Türkçe programının temel yaklaşımı, değerler eğitimine olan ihtiyacı vurgulamaktadır:

“Türkçe Dersi Öğretim Programı'yla dinlediklerini, izlediklerini ve okuduklarını anlayan; duygu, düşünce ve hayallerini anlatan; eleştirel ve yaratıcı düşünen, sorumluluk üstlenen, girişimci, çevresiyle uyumlu, olay, durum ve bilgileri kendi birikimlerinden hareketle araştırma, sorgulama, eleştirme ve yorumlamayı alışkanlık hâline getiren, estetik zevk kazanmış ve millî değerlere duyarlı bireyler yetiştirilmesi amaçlanmıştır.” (MEB, 2006, s.3)

Programın genel amaçlarında ise öğrencilerin millî birliğimizin ana ögesi olarak dilimizi benimsemeleri, edebî metinlerden hareketle millî ve evrensel değerleri tanımaları, sorunlara duyarlı, çözüm üreten, hoşgörülü, insan haklarına saygılı olmaları, değerlere önem veren ve bu doğrultuda kendilerini güçlendirmeleri amaçlanmaktadır (MEB, 2006, s.4). Programda değerler ile doğrudan ilişkisi olan bir kazanım maddesi yer almamaktadır.

Değerler eğitimin programa esas yansımaları tema ve alt tema başlıklarında görülmektedir. Sevgi, Millî Kültür, Toplum Hayatı, Okuma Kültürü, İletişim, Hak ve Özgürlükler, Kişisel Gelişim, Bilim ve Teknoloji, Alışkanlıklar, Zaman ve Mekân, Duygular, Doğa ve Evren, Güzel Sanatlar, Kavramlar ve Çağrışımlar şeklinde isimlendirilen tema başlıkları, alt temalarıyla birlikte değerler eğitimi yansıtabilecek şekilde belirlenmiştir (MEB, 2006, s.58-60).

2012 yılında Türk Eğitim Sistemi'nde köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. İlköğretim okulu kavramı kaldırılarak dört yıl ilköğretim ve dört yıl ortaokul şeklinde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bunun sonucu olarak Türkçe Öğretim Programı'nda da bir değişiklik yapılması gerekmiştir. 2006 yılında hazırlanan program ilköğretim döneminde olmasına rağmen iki bölüme (1-5. sınıflar ve 6-8. sınıflar) ayrıldığı için 2015 yılında Türkçe dersinin bir bütün olarak ele alındığı yeni bir öğretim programı hazırlanmıştır. 2015 Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda yer alan "Programın Vizyonu" bölümü çoğunlukla 2006 yılında hazırlanan programla örtüşmektedir. Programın genel amaçlarında ise öğrencilerin değerlere önem vermelerini sağlamak, millî duygu ve düşünceleri güçlendirmek, millî ve evrensel değerleri tanımalarını sağlamak maddeleriyle değerler eğitimi amaçlanmaktadır (MEB, 2015, s.5).

2017 yılında Türkçe Öğretimi Programı tekrar hazırlanmıştır. *Programın Temel Felsefesi* başlığı altında öğrencilerin içinde bulunduğu toplumla uyumlu, sorumluluk sahibi, millî ve evrensel değerleri içselleştirmiş öz güven sahibi bireyler olarak yetişmeleri amaçlanmaktadır (MEB, 2017, s.3). Bu programda Millî Eğitim Bakanlığının eğitim politikalarında önceliğinin; öğrencilerin millî ve evrensel değerlere sahip, akademik ve sosyal anlamda başarılı, farklı kültürlere saygılı, mutlu ve sağlıklı olarak yetişmelerini sağlamak yönünde olduğu ifade edilmektedir (MEB, 2017, s.5). 2017 programını diğer öğretim programlarından ayıran en önemli nokta değerler eğitimi için ayrı bir başlık açılmasıdır. Programa göre değerlerin eğitim süreciyle birlikte kazandırılmasının, Türk Millî Eğitim Sistemi'nin hedeflerine ulaşmasında ve kültürel devamlılığın sağlanmasında önemli olduğu vurgulanmaktadır. 2017 programında da değer ifadeleri kazanım olarak yer almamaktadır ancak değerlerin öğrenciye hissettirilerek ve yaşantısal hâle getirilerek örtük bir biçimde kazandırılmaya çalışılacağı ifade edilmektedir. Değerler eğitiminin bilincinde olan öğretmenlerin farkındalığı ve becerisi bu süreçte büyük önem taşımaktadır (MEB, 2017, s.7).

Türkçe Öğretimi Programı 2018 yılında güncellenmiştir. *Öğretim Programlarının Perspektifi* başlığı altında Türkiye eğitim sisteminin temel amacının değerlerimiz ve

yetkinliklerle birleşerek bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmek olduğu ifade edilmektedir. Bilgi, beceri ve davranışların kazandırılması esnasında değerlerimizin bağlantı ve ufuk işlevi gördüğü ifade edilmektedir. Bu perspektife göre değerlerimiz, toplumumuzun millî ve manevi kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlarmıza aktaracağımız öz mirasımızdır. Değerlerimiz başlığı altında ise eğitim sistemimizin, her bir üyesi için uygun ahlaki kararlar alma ve bunları davranışa dönüştürme yeterliliğini kazandırma hedefiyle hareket ettiğinden bahsedilmektedir. Aynı zamanda değerlerimizin ayrı bir konu veya ünite olarak düşünülmediği, öğretim programının her aşamasında yer aldığı belirtilmektedir. Kendi başlarına ve ilişkili olduğu diğer alt değerlerle ele alınması istenen kök değerlerimiz ise şu şekilde ifade edilmiştir: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik (MEB, 2018, s.4; MEB, 2019, s.4). Talim ve Terbiye Kurulunun 06/05/2019 tarihli ve 9 sayılı kararına göre 2019-2020 yılından itibaren uygulanmak üzere Türkçe Öğretim Programı bazı konulardaki değişikliklere göre güncellenmiştir. Bu değişiklikler arasında değerlerimiz ile ilgili bir madde yoktur. 2018 ve 2019 Türkçe Öğretim Programları değerler eğitimi açısından birbirinin benzeridir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 30 Ekim 2006 tarihinde onayladığı 233 numaralı Milli Kurikulum (Ulusal Ders Programı) yürürlükte dir. Programın birinci bölümünde kişilere yüklenen sorumluluklar bulunmaktadır. Programa göre birey, hızla değişen dünyadaki süreçleri, sorunları ve gelişim eğilimlerini anlamak için insanların, ailenin, toplumun ve devletin çıkarlarına dayanan ulusal ve evrensel değerleri benimser. Programda eğitilmiş bir bireyin özellikleri şu şekilde ifade edilmektedir:

1. Anadili hakkında derin bir bilgiye sahip olmak,
2. Anavatanının tarihini kültürünü, sanatını, edebiyatını ve bilimsel kazanımlarını bilmek,
3. Vatandaşlık hak ve özgürlüklerine, demokratik ilkelere saygılı; devlete ve çıkarlarına bağlı,
4. Modern teknik ve iletişim araçları hakkında detaylı bilgi sahibi,
5. İnsanlara, ulusal geleneklere, doğaya, ahlaki ve manevi değerlere sahip (Azerbaycan Milli Kurulumu, 2006).

İlköğretim öğrencilerinden Azerbaycan dilini, ahlaki ve ulusal değerlerini; Azerbaycan sanatını, kültürünü ve tarihini basit bir şekilde ifade edebilmesi istenmektedir. Ortaöğretimin amacı öğrencileri; anadillerini, edebî miraslarını, anavatanın geçmişini, bugününü ve geleceğini sevmeyi ve korumayı, doğayı sevmeyi ve korumayı, ulusal ve

evrensel değerlere saygı göstermeyi, insan haklarına ve özgürlüklerine saygı göstermeyi ve hoşgörüyü teşvik etmek olarak belirtilmiştir. Ortaöğretim öğrencilerinden beklenen ise insan haklarını, vatandaşların hak ve özgürlüklerini değerlendirmek, ahlaki ve etik değerler sağlamak, doğaya karşı duyarlı ve hoşgörülü bir tutum sergilemek ve anadili, ulusal gelenekler, Anavatan tarihçesi ve kültürü, millî gurur ve millî gurur hakkında derinlemesine bilgi göstermektir (Azerbaycan Milli Kurikulumu, 2006).

Azerbaycan Dili dersine ait birebir değerler eğitimi kazanımı bulunmamaktadır. Her iki ülkenin yetiştirmek istediği bireylerin sahip olması hedeflenen özellikler dikkate alındığında günümüz dünyasının gerektirdiği temel özelliklerin, evrensel değerlerin ve ulusal kültür unsurlarının ortak olduğu görülmektedir.

2.4. Türkçe Ders Kitapları ve Metinler Aracılığıyla Değerler İletimi

Kitap, bilginin saklanması ve gelecek nesillere aktarımı arzusunun sonucu olarak meydana çıkmıştır. Kitabın eğitim-öğretim gereci olarak kullanılması da ders kitabını ortaya çıkarmıştır. Teknolojik alandaki gelişmelerin ders kitabının eğitim-öğretim çalışmaları içindeki önemini azalttığı söylene de özellikle geleneksel toplumlar için ders kitabı temel kaynak olma özelliğini korumaktadır. Eğitim-öğretim çalışmalarının daha planlı, programlı yapılabilmesi için ders kitabı önemli bir gereklilik olarak bugün dahi geçerliliğini korumaktadır. Çünkü ders kitabı, “belli sınıf ve dersler için öğrenme-öğretme sürecini doğrudan etkileme niteliğine sahiptir” (Özkan, 2010, s.1126).

Türk Dil Kurumu (TDK, 2019) ders kitabını, “1. Bir dersin öğretimiyle ilişkili olarak hazırlanan ya da seçilen herhangi bir kitap, 2. Belirli ölçülere göre incelendikten sonra belli bir okul, sınıf ve ders için öğretmen ve öğrencilere temel kaynak olarak salık verilen kitap.” olarak tanımlamaktadır. Çakır’a (1997) göre ders kitabı; eğitim öğretim programlarına uygun olması gereken, derse ait konuları sıralı ve tam bir şekilde öğrencilerin kendi kendine öğrenmesini sağlayan yazılı materyallerdir (s.1). Ders kitaplarının katkısı sadece öğretmen ve öğrenciyle sınırlı değildir. Aynı zamanda velilere de katkı sağlar. Veliler kitap aracılığıyla ders hakkında fikir sahibi olur. Bu sayede öğrencinin öğrenme sürecini takip edebilirler (Güneş, 2002).

Türkçe derslerinin, öğrencilere doğru, güzel ve etkili bir biçimde Türkçeyi kullanmalarına yönelik bilgi, beceri ve tutumları edinmelerinin yanı sıra, ele alınan metinler aracılığıyla demokratik değer, tutum ve inanç kazandırma, bireylerin sahip oldukları değerlerin farkına varma ve bunların diğer insanlarla etkileşimlerine etkisinin bilincine varmalarını sağlama gibi işlevleri de bulunmaktadır. Bu nedenle, Türkçe dersinde

dil becerilerinin geliştirilmesinin yanı sıra değerler eğitiminin de gereken ilgiyi görmesi, öğrencilere amaçlanan değerlerin kazandırılması açısından önem taşımaktadır (Kolaç ve Karadağ, 2012, s.765).

Özdemir ve Taş'a (2014) göre, bir toplumun geleceğe güvenle bakabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi sahip olduğu değerleri gelecek kuşaklara iletebilmesiyle mümkündür. Bu açıdan bakıldığında değerlerin öğretilmesi ve aktarımı toplumsal açıdan büyük bir öneme sahiptir. Değerler eğitiminin amacı; toplumun sahip olduğu millî, manevi tüm değerlerin kuşaklar arasındaki aktarımını sağlamaktır. Türkçe dersleri değerlerin öğretilmesinin ve kuşaktan kuşağa aktarılmasının en etkili şekilde yapıldığı ve yapılabileceği ortamlardır. Bu derslerde temel materyal olarak ele alınan edebî eserler sayesinde bireylere değerlerin aktarımı sağlanabilir. Bu nedenle Türkçe ders kitaplarına alınan metinlerin, bireye olumlu değerleri kazandıracak nitelikte olması gerekmektedir (s.263).

Türkçe dersi; kültür aktarım aracı olan dili bütün güzellikleriyle kazandırma amacındadır. Bu aşamada bireyin, anadilini bilinçli bir şekilde kullanmasını sağlayan Türkçe dersinde en çok kullanılan materyal ders kitabıdır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte eğitim materyallerinde birtakım değişiklikler göze çarpsa da ders kitabının önemini koruduğu görülmektedir. Ders kitabı temel ders materyali olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. (Güfta ve Kan, 2011, s.241).

Kavcar'a (1994) göre edebî eserlerin insana özgü bazı değer ve özelliklerin yerleşip kökleşmesi, sosyal hayatın ve çağın gerekli kıldığı değerlerin benimsenmesi açısından önemli rolleri bulunmaktadır. Edebî eserler, bireye ve topluma özgü hayatla ilgili olarak hem iyiye, güzele ve doğruya yönelme yolunda hem de yeni değerler kazandırma yolunda telkinlerde bulunur. Bu doğrultuda insanı eğitir (s.6).

Öğrencilerin okuyup dinlediklerini anlamalarını, düşündüklerini söz ve yazı ile anlatabilmelerini kendine amaç edinen Türkçe dersinde, temel araç olan ders kitaplarında yer alan metinler, anlama ve anlatma çalışmalarını yürüten ana malzemelerdir. Konu, anlatım, dil, plân vb. yönlerden yakınlıkları, benzerlikleri olan, ayrı ayrı ve belli özellikleri ile tanımlanabilen türler, ders kitaplarında yer alan metinlerin seçiminde önemli bir ölçüt oluştururlar (Baş, 2003, s.258).

Sarıca (2015) iletişim yollarının çeşitlendiği, yabancı kültürler ve diller ile iç içe bulunduğumuz günümüz dünyasında dilimize yapılabilecek en önemli hizmetlerden birisinin öğretmenlerimizin iyi ve güzel yazıları öğrencilerle buluşturmasının olacağını vurgulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında okuma parçaları hazırlanırken odak noktası,

metinlerin sayısını değil niteliğini artırmak olmalıdır. Türk dilinin mantık ve mevcut kabiliyet temelleri noktasında Türkçe oluşturulmuş nitelikli metinler sayesinde öğrencilerde edebî zevkin ve kalite duygusunun artması sağlanacaktır (s.11).

Anadilin öğretiminde ulaşılmaması istenen kazanımların öğrencilere aktarılmasında ders kitaplarının önemli bir rol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir. Çocuğun dil ve anlam evrenine uygun olmayan kitaplar anadili sevgisinin ve bilincinin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Sever, 2003, s.10). Bu sebeple okutulacak ders kitapları, öğrencilere Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçlarını ve Türkçe dil becerilerini kazandıracak nitelikte özenle hazırlanmalıdır. Çocuktaki anadil gelişimi için bu özenin gösterilmesi şarttır (Özbay ve Çeçen, 2012, s.68).

Ders kitabı, Türkçe derslerinde öğrencilere temel dil becerilerini kazandırmak için önemli bir işleve sahiptir. Bu işlev, kitaplarda yer alan metinlerden kaynaklanmaktadır. Çünkü Türkçe derslerinde bütün dil becerileri bu metinlerden hareketle hazırlanan etkinlikler yoluyla kazandırılmaya çalışılmaktadır (Çeçen ve Çiftçi, 2007). Özbay'a (2002) göre Türkçe dersinin en temel kaynağı ders kitaplarında yer alan metinlerdir. Bu yüzden metin seçiminde yaşanan olumsuzluklar standart Türkçenin öğretilmesini zorlaştırmaktadır (s.539).

Güven'e (2014a) göre, ders kitabı öğretmene en fazla yardım eden kaynakların ilk sırasında bulunmaktadır. Türkçe dersi bağlamında ise öğretim programında bulunan hedeflere ve kazanımlara ulaşmak amacıyla ders kitaplarında yer alan metinlerden yararlanılmaktadır. Metinler sayesinde değerlerin öğrencilere iletilmesi sağlanabilir. Öğrencilerin ders kitaplarındaki metinlerde karşılaştıkları değerleri hayatlarında gerçekleştirmesi değerler eğitiminin daha verimli ve nitelikli olmasını sağlayacaktır (s.89).

Bütün bu özelliklere ek olarak değerlerin sistematik olarak bireye kazandırıldığı yer olan okulların değerlerin özelliklerini de aktarıcı olduğunu söylemek mümkündür. Okullarda belirli bağlamlarda oluşturulan metinler aracılığıyla değer aktarımı yapılır. Bütün derslerin bu amacı gerçekleştirmede işe koşulmasının yanında en önemli görevlerden biri de Türkçe dersine düşmektedir. Türkçe dersi değer aktarımının en iyi şekilde yapıldığı temel derslerden biridir (Demir ve Özdemir, 2013, s.60)

2.5. İlgili Araştırmalar

Basılı yayınlardaki değer iletimine yönelik çalışmalar incelendiği zaman, ders kitaplarının, şiir, hikâye, roman kitaplarının ve dergilerin bu kapsamda incelendiği görülmektedir. Bu araştırma kapsamında, yapılan araştırmalar MEB ders kitaplarının

incelendiği ve bunun dışında kalan basılı yayınların incelendiği çalışmalar olmak üzere 2 boyutta incelenecektir.

2.5.1. Ders Kitaplarındaki Değer İletimlerinin İncelenmesine Yönelik Araştırmalar

Aral'ın (2008) MEB tarafından hazırlanan 6.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki 19 metin incelemiştir. Araştırma sonucunda bağımsızlık değerinin en çok işlendiği görülürken bunu takiben dinî değerler, saygı değeri, sevgi değeri ve vatanseverlik değerinin yer aldığı belirtilmiştir. Bunun yanında sağlıklı olma ve hoşgörü değerleri metinlerde rastlanmamıştır. Çalışmanın önerisi olarak ise ders kitaplarında hazırlanacak metinlerde ülkenin sosyo-kültürel yapısının dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir.

Şen (2008), 6. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin ders kitaplarına göre dağılımını ve metinlerin değer iletimi açısından özellikleri incelenmiştir. Tarama modeli kapsamında yapılan bu çalışmada beş yayınevine ait kitaplar değerlendirilmiştir. Araştırmacılar kitapları incelemek amacıyla *Değerler İnceleme Formu* oluşturmuş ve daha sonra kitapları bu forma göre değerlendirmiştir. Değerlendirmeler sonucunda elde edilen veriler nicel veriler hâlinde SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda kitaplarda yer alan metinlerde barış, misafirperverlik ve aile birliğine önem verme değerleri en az gözlenirken sevgi, duyarlılık ve vatanseverlik en çok gözlenen değerler olarak belirtilmiştir. Aynı zamanda kitaplarda yer alan metinlerin değer iletimi açısından yetersiz olduğu belirtilmiştir.

Somuncu (2008), çalışmasında ilköğretim 7. Sınıf Türkçe ders kitabındaki edebî metinleri temel evrensel değerleri içermesi açısından incelemiştir. Çalışmasında öğretmen kılavuz kitabının öğretmene müdahale edencesine tutumunu ve içerdiği yanlış bilgilere değinmektedir. Metin seçiminde özensiz davranıldığı ve ders kitaplarında Türk ve Dünya edebiyatının seçkin yazarlarının eserlerine yer verilmediğini belirtmiştir. Metinlerin üslup açısından daha iyi seçilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Parlakıldız (2009), 1948-1949 yılından 1967-1968 yılına kadar olan süre içerisinde 4. ve 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan olaya dayalı metinler moral değerlere göre değerlendirilmiştir. Bu incelemede temel olarak kitaptaki metinlerin içerdikleri değerler ile çocuklara neler kazandırıldığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda kitapların çocuklardaki okuma ve anlama becerisini engellediği, çocukların bireysel anlamda okuma alışkanlığı edinmesini desteklemediği bulunmuş ve kitapların ülkenin sosyo-kültürel özelliklerini yansıtması gerektiği belirtilmiştir.

Aslan (2009), 2007-2008 eğitim-öğretim yılında 4, 5, 6 ve 7. sınıflara ait Sosyal Bilgiler kitabında yer alan rol model olabilecek kahramanlar değerlendirilmiştir. Ders kitaplarında 38 kahramanın kullanıldığı görülürken bu kahramanların 20 değerini iletiminde kullanıldığı görülmüştür. Araştırmanın devamında eğitim fakültesinde okuyan öğrencilere yönelik hazırlanan bir anket ile ders kitaplarında yer alan kahraman seçimleriyle ilgili sorular sorulmuştur. Bu anket çalışması sonucu Atatürk ve dinî kahramanlar ön plana çıkarken rol model olarak en fazla Atatürk'ün yer aldığı görülmüştür.

Akyol (2010), iki farklı yayınevinden basılan 6. sınıf Türkçe Öğretmen Kılavuz kitaplarında bulunan sevgi teması hedef, kazanım ve etkinlik açısından değerler eğitime uygun olup olmaması açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda her iki kitabın da sevgi temasına ait hedef ve kazanımların dil ve zihinsel becerileri karşılamasına rağmen sevgi değerini yansıtmadığı belirtilmiştir. Araştırma sonucunda eğitim fakültelerinde değerler eğitimi ile ilgili derslerin yer alması gerektiği belirtilmiş ve sadece kavramsal olarak değil uygulamalı derslerle eğitimin desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ders kitaplarının ise sınav odaklı sistemden dolayı değerler yerine liselere geçiş sınavlarına yönelik düzenlendiğini ve bu nedenle değerlerin arka planda kaldığı belirtilmiştir. Özellikle değer iletimi açısından nitelikli kitaplara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

Külünkoğlu (2010), MEB tarafından Giresun'da okutulan 15 Türkçe kitabı değer iletimi açısından incelenmiştir. Metinlerde Türk milletinin temel özellikleri olarak bilinen bağımsızlık, dürüstlük ve misafirperverlik değerlerinin çok az yer aldığı belirtilmiştir. Bunun yanında değerlerin kitaplara dağılımında ve sınıflara dağılımında dengesizlik olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle kitap hazırlama aşamasında metinlerin iletilen değerler açısından özenle hazırlanması ve metinlerin bu doğrultuda seçilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Cihan (2010), Cumhuriyet'in ilanından beri ilköğretim Türkçe derslerine yönelik hazırlanan öğretim programlarını ve Türkçe ders kitaplarını incelemiştir. Kitaplarda yer alan metinlerin nasıl bir değerler yetiştirilmiş yurttaşlar oluşturduğu üzerinde durulmuştur. Araştırma sonucunda ders kitaplarının ilettiği değerlerin içinde bulunulan dönem ile yakında ilgili olduğu görülmüştür. Döneme göre bazı değerler ön plana çıkarken bazıları arka planda kalsa da özellikle dürüstlük, yardımlaşma, saygı, paylaşım, yurtseverlik, dayanışma ve hoşgörü değerlerinin her zaman ön planda olması gerektiği belirtilmiştir.

Kolaç (2010), 1-8. sınıflar için MEB tarafından hazırlanan Türkçe ders kitaplarında yer alan metinleri "değerler" ve "hoşgörü" kavramlarına göre incelemiştir. Bu incelemede özellikle Mevlâna, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre gibi Anadolu'nun zenginliklerinde ve onların felsefelerinden yararlanarak öneriler bulunmuştur. Özellikle kendi ve çevresiyle

barışık, huzurlu ve sağlıklı bir toplum olmak için bireysel ve toplumsal değerlerin geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. İncelenen metinlerde özellikle “hoşgörü” değerinin sıklıkla kullanılmasına rağmen metinlerin genel olarak içerdikleri değerler açısından yetersiz bulunmuştur. Özellikle Anadolu’da saygı ve hoşgörü anlamında Mevlâna, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre gibi büyük bir zenginliğin olduğu ve ders kitaplarının bu zenginliklerden daha çok yararlanması gerektiği belirtilmiştir.

Çelikipazu ve Aktaş (2011), MEB Ortaokul (6., 7., 8.sınıflar) Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinlerini ulusal ve çevresel değerler açısından inlemiş ve özellikle bu değerlerin kitaplara göre dağılımları değerlendirilmiştir. Bu incelemede araştırmacılar tarafından oluşturulan “Değerler Tespit Formu” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda genel olarak ders kitaplarında yer alan metinler ilettikleri değerler açısından yetersiz olduğu belirtilirken, 6.sınıf kitaplarında yer alan metinlerin 7. ve 8. sınıf kitaplarına göre daha yoğun olduğu belirtilmiştir.

Doğan ve Gülüşen (2011), Türkçe ders kitaplarındaki metinleri değerler açısından incelemişlerdir. Metinlerde ulusal değerler en fazla yer alan değer olmuştur. Türkçe dersinde etkili bir değer eğitimi gerçekleştirmek için değerlerin metinlere daha dengeli dağıtılması gerektiği ve bu değerlerin etkinliklerle düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Fırat ve Mocan (2014), Muğla ilinde MEB tarafından hazırlanan ortaokul (6, 7, 8. sınıf) Türkçe ders kitaplarındaki hikâyeleri değer iletimi açısından incelemiştir. Bu kapsamda toplam 21 hikâye değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda özellikle ahlaki-manevi değerlerin ön plana çıktığı ve daha sonra evrensel değerlerin yer aldığı görülmüştür. Ayrıca metinlerde “anadil sevgisi” olmak üzere sadece bir tane millî değere rastlanırken çoğunlukla evrensel (saygı, barış, doğa sevgisi, insan sevgisi, emek vs.) ve ahlaki-manevi (dürüstlük, sorumluluk, cömertlik, cesaret vs.) değerlerin yer aldığı belirtilmiştir.

Aytekin (2015) çalışmasında Türkçe ders kitaplarını kaynak olarak belirlemiş ve okuma metinlerinde yer alan değer yargılarını Schwartz’ın Değerler Ölçeği’ne göre incelemiştir. Çalışmayı nitel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda Türkçe ders kitaplarında en fazla yer verilen değer başarı ve geleneksellik olduğunu, en az sayıda yer verilen değer ise güvenlik olduğunu belirtmiştir.

Pilav, Demir ve Demir (2015), çalışmalarında 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinleri değer iletimi açısından incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda doğa sevgisinin en fazla bulunan değer olduğu, dayanışma değerine ise yer verilmediği belirlenmiştir.

Yılmaz, Yakar, Arslan, Safranova ve Satbay (2017) tarafından yapılan incelemede Türkiye ve Kazakistan'da ortaokul seviyesinde okutulan Türkçe, Kazakça ve Rusça ders kitapları ele alınmıştır. Ders kitaplarındaki kurmaca metinler nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi yoluyla incelenmiştir. Elde edilen veriler sayısal bir biçimde sunulmuş nitel veriler desteklenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak aileyi bir değer olarak ele alan iletilerde Rusça metinlerde itaat vurgusunun, Kazakçada ise sorumluluk ve sevgi vurgusunun ön planda bulunduğu ifade edilmiştir. Türkçe metinlerde ise aile ile ilgili değerlerin dikkat çekecek bir biçimde yer verilmediği belirtilmiştir. Ders kitaplarında çocukluk kavramı da sıklıkla vurgulanan değerler arasındadır. Din, hayal, yetenek ve karakter oluşumu ile ilgili değerler Rusça ders kitaplarında birçok yerde ifade edilmektedir. Bunun yanında Kazakça ve Türkçe ders kitabında ise kendisine yer verilmeyen değerler arasında kalmıştır. Çalışmak, engellilik ve Atatürk ile ilgili değerler ise sadece Türkçe ders kitaplarında bulunmaktadır. Doğa ile ilgili değerler, olumlu değerler ve millî değerler üç ders kitabında da ortak olarak bulunmaktadır.

Savaşkan (2017) Türkiye ve Azerbaycan'da kullanılan Edebiyat ders kitaplarında yer alan masalları değer iletimi açısından incelemiştir. İncelenen kitaplarda Türkiye'de lise düzeyinde kullanılan edebiyat kitapları ele alınırken Azerbaycan'da 5.sınıftan 11.sınıfa kadar kullanılan edebiyat kitapları incelenmiştir. Kitaplarda belirlenen masallar ilettikleri değerler açısından incelenirken Schwartz Değerler Listesinde (güç, uyarılma, geleneksellik, güvenlik, başarı, öz-denetim, evrenselcilik, hazcılık, yardımseverlik, uyum) yer alan değerler kullanılmıştır. Araştırma sonucunda kitaplarda yer alan masallarda güvenlik ve hazcılık değerine rastlanmazken en fazla %5,2 ile güç değerinin yer aldığı görülmüştür. Güç değerini sırasıyla başarı, geleneksellik, özdenetim, yardımseverlik, uyum, evrenselcilik ve uyarılma değerlerinin yer aldığı görülmüştür. Türkiye'de kullanılan kitaplarda uyum, uyarılma ve yardımseverlik değerlerine rastlanmazken öz-denetim, güç, başarı ve geleneksellik değerlerinin Türkiye ve Azerbaycan'da Edebiyat kitaplarında yer alan masallarda geçen ortak değerler olduğu tespit edilmiştir.

Kahya (2018), Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinlikleri değer iletimi açısından incelemiştir. Çalışmasında Talim ve Terbiye Kurulunun belirlemiş olduğu ve Millî Eğitim Bakanlığının Değerler Eğitimi Yönergesinde yer alan 27 değeri Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerde taramıştır. Ders kitaplarında yer alan etkinliklerin değerler eğitimi açısından düzenlenmesinde sistematik bir yol izlenmediği sonucuna ulaşmıştır.

2.5.2. Diğer Basılı Yayınlardaki Değer İletimlerinin İncelenmesine Yönelik

Araştırmalar

Diğer yayınlara bakıldığı zaman MEB 100 temel eserlere yönelik birçok incelemenin yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları şöyledir:

Çakıcı (2010) MEB'in Ortaöğretim için önerdiği 100 Temel Eserlerden yerel romanları incelemiş ve bu romanlardaki değerleri tespit ederek bu değerlerin edebiyat öğretiminde nasıl kullanılacağını ele almıştır. Yapılan incelemeye göre romanlarda en çok duyarlılık, sevgi, sorumluluk, estetik ve yardımseverlik değerlerine yer verilirken en az barış, aile büyüklerine verilen önem, çalışkanlık, bağımsızlık ve temizlik değerlerine yer verilmiştir.

Sivrikaya (2010) MEB'in ilköğretim okulları için önerdiği 100 Temel Eser arasındaki kitapları küresel değerler açısından ele almıştır. Elde edilen bulgulara göre en çok değinilen değerler demokrasi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra ise etik, hürriyet, bilgi, empati, sorumluluk, toplam kalite, bireysel gelişim değerlerine yer verilmiştir. Çağdaşlaşma değerine ise az yer verildiği yine elde edilen bulgular arasında yer almaktadır.

Özkan ve Sivrikaya (2012) 100 Temel Eser içinde yer alan 40 farklı kitabı küresel değerler açısından ele almıştır. Bu eserlerde en fazla demokrasi değeri işlenirken Avrupa Birliği değerlerine yer verilmediği görülmüştür.

Başka bir çalışmada Mehmet Akif Ersoy'a ait Safahat adlı eser Türkçe eğitimi ve değerler açısından ele alınmış ve bu eserin Türkçe dersi için kullanılması önerilmiştir (Moğul, 2012).

Yapılan başka bir araştırmada ilköğretim okulları için MEB'in tavsiye ettiği 100 Temel Eser içinde yer alan manzum metinler ele alınmış, sonucunda ise ele alınan kitaplarda değerler açısından dengeli bir dağılım olmamakla birlikte sözcüklerin çocuklar için de uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Öztürk, 2013).

Sandıkçı (2014) ilköğretime önerilen 100 Temel Eser içerisinde bulunan Hasan Nail Canat'ın eserlerini değerler açısından ele almıştır. Yapılan incelemede eserlerin değerler açısından oldukça zengin bir içeriğe sahip olduğu ve Türkçe derslerinde kullanılması için önerilebileceği vurgulanmıştır.

Başka bir çalışmada ilköğretim için önerilen temel eserlerden yerli ve yabancı yazarlara ait kitapların bulunduğu 21 kitap değerler açısından incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre kitaplarda en fazla sevgi, saygı, yardımseverlik, dostluk, cesaret, acıma, estetik, ümit, başarılı olma ve merhamet değerlerine yer verilmiştir (Kılıç ve Aktan, 2015).

MEB 100 Temel Eser dışında kalan dergi, roman ve hikâyelere yönelik değer incelemeleri ise şu şekildedir:

Günaydın (2005) tarafından 1945-1978 yılları arasında yayımlanan Doğan Kardeş adlı dergi değerler açısından incelenmiş ve inceleme sonucunda en çok ele alınan değerlerin çocuklarda ahlaki, toplumsal ve kişilik gelişimini destekler nitelikte olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Başka bir çalışmada Cahit Zarifoğlu'na ait çocuk kitaplarında bulunan değerler incelenmiş, bu eserlerde yer alan değerler örneklerle açıklanarak çocuklar için anlamı üzerinde durulmuştur (Kaya, 2007).

Başka bir çalışmada ise İbrahim Zeki Burdurlu'nun eserleri çocuk eğitimi ve evrensel değerler açısından ele alınmış ve en çok değinilen değerlerin sevgi, kardeş ve anne baba sevgisi, doğa sevgisi, dürüstlük, iyilik, aile, şükran duyma, umut, özgürlük, misafirperverlik, emek, kanaatkarlık, mantık yürütme, duyarlı olma, sorumluluk, taktir etme, özür dileme, komşuluk, cesaret ve eğitim olduğu belirlenmiştir (Çintaş, 2009).

Yapılan bir araştırmada Kutadgu Bilig adlı eser Sosyal Bilgiler Dersi kapsamında yer alan 20 değer açısından ele alınmış ve eserde yer alan değerler adil olma, bilimsellik, dürüstlük, yardımseverlik ve duyarlılık olarak ortaya çıkmıştır (Tekşan, 2012).

Yılmaz (2012) yaptığı çalışmada Ziya Gökalp'in şiirlerini değerler açısından incelemiştir. Ele alınan şiirlerde en çok vatan, millet sevgisi, Türk büyüklerine saygı, dinî duygular, kahramanlık ve şehitlik değerlerine vurgu yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Cihan (2013) tarafından yapılan çalışmada Halikarnas Balıkcısı'na ait olan Burina Burinata adlı roman değerler açısından ele alınmış ve romanda kişisel kimlik, yaşam alanı, aile ilişkileri, norm ve değer yargıları ile zihinsel ve ruhsal alanlarla ilgili deneyimler, doğum, ölüm değerlerine yer verildiği görülmüştür.

Dirican (2013) tarafından 3-6 yaş grubu çocuklarına yönelik resimli hikâye kitapları bazı değerler açısından incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde en çok değinilen değerlerin sevgi, arkadaşlık, paylaşmak, nezaket ve mutluluk olduğu belirlenmiştir. En az yer verilen değerlerin ise cesaret, barış ve liderlik olduğu görülmüştür.

Sönmez (2014) tarafından atasözleri, sosyal bilimler programındaki değerler açısından ele alınmış ve incelenen atasözlerinde en çok aile olma değerine yer verilirken en az vatanseverlik ve bağımsızlık değerlerine yer verildiği bulgularına ulaşılmıştır.

Güven (2014b) Sara Gürbüz Özeren tarafından derlenen 10 ciltlik Büyük Türk Efsaneleri adlı eseri değerler eğitimi açısından incelemiştir. 10 ciltte yer alan toplam 188

efsane, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değer başlıkları açısından ele alınmıştır. Sonuç olarak sevgi, saygı, yardımseverlik, dürüstlük, dayanışma en sık vurgulanan değerler olurken sorumluluk, duyarlılık, bilimsellik, özgürlük ve temizlik en az vurgulanan değerler olarak belirlenmiştir.

Özdemir ve Tulumcu (2017) tarafından Fatma Aliye'ye ait olan Muhadarat adlı eser değerler eğitimi açısından incelenmiş ve inceleme sonucunda en çok üzerinde durulan değerler sadakat, vefa, iyilik ve güzel ahlak olarak tespit edilmiştir.

Yapılan bir başka araştırmada Türk ninnileri değerler eğitimi açısından ele alınmış ve MEB'in okul öncesi Değerler Eğitimi Yönergesinde bulunmakta olan değerler açısından incelenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen bulgulara göre en çok çalışkanlık ve sorumluluk değerlerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır (Kanak, Önder ve Subaşı, 2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÖNTEM

Bu bölümde, çalışmanın amacına ulaşabilmesi için kullanılacak olan araştırma modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması ve verilerin analizi başlıkları yer almaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Bu araştırma modeli ile 2018- 2019 Eğitim Öğretim yılında Türkiye ve Azerbaycan'da anadili öğretimi amacıyla hazırlanan ders kitaplarındaki metinler taranarak incelenmiştir. Tarama modeli, bir durumun geçmişte veya hâlâ süren özelliklerini olduğu şekilde saptayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Tarama modelinde araştırmaya konu olan kaynakta bilinmek istenen şey yer almaktadır ve herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2016, s.109). Yıldırım ve Şimşek'e (2013) göre nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koymasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (s.39). Nitel araştırmaların özellikleri ise şöyledir:

- Doğal ortama duyarlı olmalıdır,
- Araştırmacının katılımcı rolü ortaya konmalıdır,
- Bütüncül yaklaşım bir esas alınmalıdır,
- Algılar açık bir biçimde ortaya konmalıdır,
- Araştırma esneklik gözetilerek ilerletilmelidir,
- Tümevarımcı bir analiz yöntemi belirlenmelidir,
- Gözleme ve deneye dayalı verilerden oluşmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.41).

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini 2018-2019 Eğitim Öğretim yılında Türkiye ve Azerbaycan'da anadili öğretimi amacıyla hazırlanan ders kitapları oluşturmaktadır. Ders kitaplarındaki okuma ve serbest okuma parçaları ile öğretmen kılavuz kitabında bulunan dinleme metinleri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Örneklemi Türkiye'de MEB tarafından onaylanan Türkçe ders kitapları, Azerbaycan'da ise Tahsil Nazırlığının onayladığı ders kitapları oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Bu çalışmanın veri kaynağı Türkiye ve Azerbaycan'da ortaokul öğrencileri için hazırlanan Azerbaycan Dili ve Türkçe ders kitaplarıdır. Ders kitaplarında yer alan metinler okunarak, Schwartz'ın (1992) ulaştığı değerler sınıflamasına göre taranıp fişlenmiştir. Belirlenen bölümlere alanında uzman bir kişiye danışılarak son hâli verilmiştir. Azerbaycan Dili ders kitaplarında yer alan metinlerdeki örnek ifadeler ders kitabında bulunduğu gibi çalışmaya alınmıştır. Çalışmanın ekler bölümünde Azerbaycan Türkçesi alfabesi verilmiştir (Ek 1). Anlamı bilinmeyen sözcükler için Yaşar Akdoğan'ın Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük (Akdoğan, 1999) adlı eserine başvurulmuştur. Bu eserin yanında genel ağ ortamında bulunan Pamukkale Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Azerice Sözlük (PAÜ, 2019) ve Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (TDK, 2019) taranmıştır. Sözcükler metnin bağlamı içinde değerlendirilerek yorumlanmıştır. İfadeler içerdiği değer yargılarına göre sınıflandırılmıştır. Bu sözcükler çalışmanın sonuna eklenmiştir (Ek 2). Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmak amacıyla değer eğitimi konulu kitaplar, makaleler, tezler, bildirimler, Millî Eğitim Şûraları kararları, Türkçe dersi öğretim programları, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Azerbaycan Anayasası, Azerbaycan Eğitim Kanunu, Azerbaycan Millî Kurulumu ve genel ağ taranmış ilgili yerler fişlenerek anlamlı bir bütün hâlinde birleştirilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada metinlerin değer iletimi bağlamında incelenmesinde nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Öğrencilerin ders kitabı yoluyla karşılaşacakları metinler Schwartz'ın (1992) Değer Sınıflandırması'na göre incelenmiştir. Elde edilen bulguların metinlerde nasıl yer aldığı örneklerle gösterilmiştir.

Nitel araştırmalar belirli konularda derin ve ayrıntılı çalışmaya yardımcı olan araştırmalardır (Bütün ve Demir, 2014). Bu nedenle Türkiye ve Azerbaycan'da kullanılan ders kitaplarının incelenmesinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi, betimsel analiz ve içerik analizi kullanılmıştır.

Doküman analizi, çalışılmak istenen olgular hakkındaki yazılı kaynakların incelenmesini sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu kaynaklar içerisine tam metin yazılı kaynakların yanında alıntı, muhtıra ve yazışmalar, yayınlar, raporlar, günlükler ve açık uçlu sorulara verilen yanıtlar incelenebilmektedir (Bütün ve Demir, 2014).

Bu çalışma kapsamında kullanılacak diğer bir yöntem betimsel çözümlemedir. Bu yöntemde, elde edilen bulgular araştırmanın amaçları doğrultusunda düzenlenmiş bir biçimde sunulur. Bu kapsamda veriler öncelikle açık ve sistemli bir şekilde betimlenir ve sonrasında yapılan bu betimlemelere ait açıklamalar ve yorumlamalar yapılır ve araştırmanın amaçları doğrultusunda neden sonuç ilişkisi göz önünde bulundurularak sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Bu araştırma kapsamında kullanılacak diğer bir yöntem ise içerik analizidir. Bu analiz yöntemi açıkça görünen ve ilk bakışta anlaşılabilir içerikten öte söylemlerde gizli ve üstü örtülü bir şekilde yer alan içeriğin çözümlenmesinde, ortaya çıkarılmasında kullanılmaktadır. Bu yöntemde söylemlerin önyargılardan ve çeşitli ideoloji ve görüşlerden uzak bir şekilde, objektif bir şekilde değerlendiren analiz yöntemidir (Bilgin, 2009). Bu çalışmada metinlerde yer alan değer ifadeleri incelenirken içerik analizinin bu özelliklerinden ve doküman analizi ile betimsel çözümlemeden yararlanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM

4.1. Türkiye’de Okutulan Türkçe Ders Kitaplarının İncelenmesi

Türkçe ders kitaplarından dördü bu çalışmaya katılmıştır. Çalışmaya katılan 5 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 6. sınıf Türkçe ders kitabı Eksen Yayınları, 7. sınıf Türkçe ders kitabı ise Dersdestek Yayınları tarafından hazırlanmıştır. Türkçe ders kitaplarında toplam 67 metin incelenmiştir.

4.1.1. Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi

Hülya Ağın Haykır, Hüseyin Kaplan, Ali Kıryar, Rasim Tarakçı ve Ercan Üstün tarafından yazılan ve Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları’ndan 2018 yılında basılmış olan 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki incelenen metinler ve yazarları Tablo 4.1’de belirtilmiştir.

Tablo 4.1. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında İncelenen Metinler

İncelenen Metnin Adı	Metnin Yazarı
Oyuncak	Erdoğan Tokmakçıoğlu
Ben Bir Çınar Ağacıydım	Şevket Yücel
15 Temmuz	MEB 15 Temmuz Kitapçığı
Güvercin	Beydeba
Karagöz ile Hacivat	Suat Batur
Püf Noktası	Süleyman Bulut
Uzayda Bir Gün	Aslı Zülal
Bir Dâhiyle Konuşmak	Emine Çaykara
Forsa	Ömer Seyfettin
Okuma Kitaplarım	Ziya Osman Saba
Anadolu’nun Cirit Oyunları	Mehmet Önder
Sağlıklı Yaşıyorum	Sağlık Bakanlığı Broşürü
Reçete	Mustafa Kutlu
Kar Tanesinin Serüveni	Samed Behrengi

Tablo 4.1’e bakıldığında 14 metnin incelendiği görülmektedir. Ders kitabından yer alan sekiz temanın her birinden metin seçilmiştir.

4.1.1.1. Güç değerine ait bulgular. *Oyuncak* adlı metinde yaşlı adam evde kimse kalmayınca oyuncaklarla oynamaktadır. Ancak kontrolü elden bırakmamaya çalışır. “Arada bir dışarı bakıyorum, kızımın torunum geliyorlar mı diye.” cümlesi yaşlı adamın, ailenin diğer üyelerine oyuncaklarla oynarken yakalanmak istemediğini göstermektedir. Yaşlı adam, toplumdaki görünümünü koruyabilmek için tedbirli davranmaktadır.

Güvercin adlı metinde güç sahibi olmak güvercinlerin başkanı ile ifade edilmektedir. Güvercinlerin başkanı otorite sahibi, sosyal açıdan güçlü bir karakterdir.

Güvercinlerin avcının tuzağına yakalanmasından sonra “Kardeşlerim, beni dinleyin! Hep bir ağızdan bağırmanın. Avcıya yakalanmak istemiyorsanız beni dinleyin.” şeklinde geçen cümle başkanın otoritesi yansıtmaktadır. “Aynı anda hep birlikte kanat çırparsak ağla birlikte havalanmayı başarabiliriz.” ve “Tarlaların üzerinden değil de şehrin üzerinden uçmalıyız. Böylece izimizi kaybettirmiş oluruz.” cümlelerinde de başkanın gücü vurgulanmaktadır. Güvercinler başkanın emirleri doğrultusunda hareket eder ve başkanın arkadaşı fare Zeyrek’in evine ulaşırlar. Başkan, fare arkadaşını da yönlendirmeye devam eder: “Bizi bağlayan ağları kemirmeni istiyorum.”

Karagöz ile Hacivat- İncelik adlı metinde Hacivat, güç değerini yansıtan özellikler sergilemektedir. Aralarındaki konuşmalara bakıldığında Hacivat’ın sözü geçen biri olduğu ve güç değerini yansıttığı görülmektedir. “Onu ev için öğretmişim. Bu durumda, yakında biri yardım eder de çıkarır, siz merak etmeyin, inşallah ötekini de çıkarırlar.” cümlesi Hacivat’ın bu özelliğini ifade etmektedir.

4.1.1.2. Başarı değerine ait bulgular. *Güvercin* adlı metinde yer alan güvercinlerin başkanı sözü geçen, güvenilir bir liderdir. Avcının tuzağına düşen güvercinlerin ilk dayanak noktası başkanlarıdır. “Peki ne yapmamız gerektiğini bize söyler misin?” ve “Peki, avcının bizi takip etmemesi için ne yapmalıyız?” cümleleri bu durumu kanıtlamaktadır. Sözü geçen biri olmak başarı değeri ile ilişkilidir.

Püf Noktası’nda, cam ustası ile çırağının öyküsü ele alınmaktadır. Çıracık bir süre sonra usta olmak için gereken yetkinliğe eriştiğini düşünmektedir. “Ben usta oldum, diye düşünmeye başladı. Düşünmekle kalmadı, bilmiş tavırlar takınarak usta olduğunu göstermeye çalıştı.” cümlesi yetkin olmak değeri ile ilişkilidir. Çıracık, bu düşüncesinden yola çıkarak kendi dükkanını açar ancak işleri istediği gibi gitmez. Yaptığı ürünlerde sorunlar çıkmaktadır. Sebebini öğrenmek için tekrar ustasına döner. Ustası yaptığı hatayı bilmektedir. Çırağına sorunların sebebini gösterir. “Bizim zanaatın püf noktası da budur!” diyen usta, işinde başarılı ve yetkin bir kimsedir. Başarı değeri ile ustanın yaptıkları arasında bir ilişki vardır.

Bir Dâhiyle Konuşmak adlı metinde Oktay Sinanoğlu’nun bilim insanı olarak başarılı yönlerine değinilmektedir. “Yıllarca çözülemeyen teorileri son derece basit bir şekilde bilim dünyasına kazandırıyor.” bölümünde Oktay Sinanoğlu’nun zeki oluşu vurgulanmaktadır. “Bilim dünyasına değerli bilim adamları yetiştiriyor.” ve “Türkiye’de birçok üniversitenin kuruluşunda yer alıyor, araştırma merkezleri kurulması ve bilimde söz sahibi olmamız için uğraşılıyor.” cümlelerinde ise Oktay Sinanoğlu’nun yetkin bir bilim

insanı olduğu ifade edilmektedir. “Ürettiği bilimsel teorileri bir yana bırakırsak hayatı roman olacak kadar zengin bir dâhi vardı karşımda.” cümlesinde de Oktay Sinanoğlu ile başarı değerleri arasındaki ilişki belirtilmektedir.

4.1.1.3. Hazcılık değerine ait bulgular. *Oyuncak* adlı metinde yaşlı adam oyuncakla oynamak için her gün fırsat kollamaktadır. Torunu evden çıkar çıkmaz oyuncakların bulunduğu odaya geçip gönlünce oynamaktadır. “En sevdiğim, elektrikli tren. Özene bezene rayları yerleştiriyorum; lokomotif, vagonları koyuyorum rayların üstüne, basıyorum düğmeye.” cümlesi yaşlı adamın oyuncaklarla oynamaktan aldığı hazzı yansıtmaktadır. Aldığı haz, yaşlı adama “Her şeyi unutuyorum. Dizlerimdeki o acımasız romatizma ağrılarını bile... Her şeyi unutuyorum oyuncaklar arasında.” ifadelerini söyletecek kadar büyüktür. Yaşlı adam oyuncaklarla oynarken hayattan tat almaktadır.

Kar Tanesinin Serüveni'nde çoğunlukla değişime açıklık değerleri aktarılmaktadır. Bu değerlerden birisi de hazcılıktır. “Sıcak bir yaz günüydü. Ben bir dalgadan diğerine geçiyordum. Mutluydum. Neşe doluydum.” bölümünde kar tanesinin bulunduğu durumdan aldığı zevk anlatılmaktadır. Metinde hazcılık değeri bu şekilde aktarılmıştır.

4.1.1.4. Uyarılım değerine ait bulgular. *Uzayda Bir Gün* adlı metnin giriş bölümü, astronotların hayatlarında meydana gelen değişiklikleri ele almaktadır. “Astronotlar istasyona uzay araçlarıyla geliyor. Burada birkaç ay kaldıktan sonra Dünya'ya geri dönüyorlar ve yerlerini başkalarına bırakıyorlar.” bölümü ile değişken bir hayat vurgulanmaktadır. Astronotlar sürekli bir değişim içindedir.

Kara Memiş yaşadığı dönemin en ünlü bir denizcilerinden biridir. *Forsa* adlı metinde cesur olmak değeri Kara Memiş ile belirtilmektedir. Kara Memiş'in oğlu Turgut, düşmanla cenk etmek için karaya çıkacaktır. Babasından gemide kendisini beklemesini ister. Kara Memiş ise “Hayır, ben de beraber cenge çıkacağım!” diyerek bu teklifi reddeder. Kara Memiş'in vücudu yaşlanmıştır ancak cesareti dipdiridir. Cesur olmak, uyarılımanın alt değerlerindedir.

Kar Tanesinin Serüveni adlı metinde kar tanesi, başından geçenleri anlatmaktadır. Geçirdiği dönüşümleri ele aldığı bölümlerde uyarılım değerleri aktarılmaktadır. “Gevşeme giderek artıyordu. Hafifliyordum. Değişiyordum. Değişirken bir de ne görsem beğenirsiniz? Ben ve çevremdeki damlacıklar buharlaşıyor, su damlacığı olmaktan çıkıyorduk. Sıvı olmaktan çıkıp gaz olmaya başlamıştık. Derken yavaş yavaş denizin yüzeyinden ayrıldık. Yükselmeye başladık. Kendimi çok hafiflemiş hissediyordum.”

bölümünde bu değişim ele alınmaktadır. Kar tanesinin hayatı değişkenlikler üzerine kuruludur. Metnin diğer bir bölümünde bu değişiklikler kar tanesinin arkadaşı yoluyla aktarılmaktadır. “Korkma, yeryüzüne döneceğiz. Ama kar olarak... Donarak katılaşacağız. Sonra da katı bir kar parçası... Bak, ben kar olmaya başladım bile. Sen de kara dönüşüyorsun. İyi bak.” ifadelerinde bu aktarım örneklendirilmektedir.

4.1.1.5. Özyönelim değerine ait bulgular. *Oyuncak*'ta yaşlı adamın söylediği “Hep kızımınla torunumun evden çıkmalarını gözlüyorum oyuncaklarla oynamak için.” cümlesi onun, amaçlarını belirlediğini ve bu amaçlar doğrultusunda hareket ettiğini göstermektedir.

15 Temmuz adlı parçadan geçen “İnanan, savunan bir halkın önünde hangi güç durabilirdi ki?” ifadesi kararlı olmanın, kendi amaçlarını belirleyerek hareket etmenin önemini vurgulamaktadır. Bu kararlılık, o gece darbecilere karşı direnen tüm vatandaşlarımızda mevcuttur.

Püf Noktası'nda, kendi dükkanını açma vaktinin geldiğini düşünen çırak konuyu ustasına açar. “Ustam, ben artık kendi dükkanımı açsam diyorum.” cümlesi çırağın amaçlarını seçebildiğini göstermektedir. Bu ifade özyönelim değeriyle iç içedir.

Forsa adlı metinde Kara Memiş, sahibi olan çiftçi tarafından azat edilmiştir ancak ihtiyarlamıştır. Buna rağmen içindeki özgürlük duygusu azalmamıştır. “Türk gemilerinin adaya yanaşıp kendisini kurtarışı rüyalarına giriyordu.” cümlesi Kara Memiş'teki özgürlük değerinin yansımasıdır. Bu ifadeyle özyönelim değerleri vurgulanmaktadır.

Sağlıklı Yaşıyorum metninde sağlıklı olmak, temiz olmak gibi değerlerin vurgulandığı gibi özyönelim değerine de değinilmektedir. “Bizler kişisel bakımımızı yaparak hem bedenimize hem de çevremizdeki insanlara saygı göstermiş oluruz.” ifadesinde bu durumun örneklendiği görülmektedir. Kişinin kendisine ve çevresine saygı duyması özyönelim değerlerindedir.

Kar Tanesinin Serüveni'nde yazar pencerenin kenarında oturmakta ve yağın karı seyretmektedir. Camı açar ve uzattığı avucuna gelen kar tanesini merakla inceler. “Neden onu avucuma almıştım? Onunla tanışabilecek miydim? Bana başından geçenleri anlatabilir miydi?” cümlelerinde yazarın kar tanesine duyduğu merak vurgulanmaktadır. Kar tanesi de merak duyabilmek değerini yansıtmaktadır. “Gökyüzünü doldurabilir miydik gerçekten? Peki, gökyüzü bulutlarla dolarsa ne olacaktı? Bilmiyordum.” ve “Şimdi de yeni bir merak sarmıştı beni. Neredeydim? Bu suya mı, ağaca mı yoksa bir binanın tepesine mi düşecektim?” bölümlerinde de merak duyabilmek değeri aktarılmaktadır.

4.1.1.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular. *Karagöz ile Hacivat- İncelik* adlı metinde Karagöz'ün düşüncelerini doğrudan ifade etmesi onun açık fikirli olduğunu göstermektedir. Karagöz, Hacivat'ın süslü davranışlarına ve sözlerine karşı her zaman olduğu gibi davranan, aklındaki söze dönüştüren bir kimliğe sahiptir. Karagöz açık fikirlidir ve evrenselcilik değerlerini yansıtmaktadır.

Anadolu'nun Cirit Oyunları adlı metinde cirit oyununun başlangıcındaki söylentilere de yer verilmektedir. İki obanın husumetini kan dökmekten çözmek isteyen yaşlılar “Niçin savaşalım, boşu boşuna vuruşalım? Kan dökmek düşmana karşı olur. Biz, aynı soydan, aynı kökten gelmiş iki kardeş obayız.” diyerek barışa duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Dünyada barış istemek, evrensel değerler arasında yer almaktadır. Yaşlılar, aralarında konuşurlar ve obalar arasında cirit oynanmasına karar verirler. Bu noktada adaleti tesis etmeyi de ihmal etmezler. “İki obadan iki hakem seçer, meydana sürerler.” cümlesiyle yaşlıların adalete verdikleri değer vurgulanmaktadır.

Reçete adlı metin Doğa ve Evren temasında yer almaktadır. Yazar şehirde yaşayanlar için önerilerini sıralamaktadır. “Kırlara çıkınız, kuzukulağı, yemlik, madımak toplayınız.” cümlesinde insanın doğa ile bütünleşmesi gerektiği ifade edilmektedir. “Biçilmiş bir çayırın kenarından, ortasından geçiniz. Hatta yaşınız elveriyorsa şöyle gök kubbenin altında sırtüstü yatıverip taze ot kokusunu ciğerlerinize çekiniz.” ve “Bir küçücük derecik mutlaka bulunuz. Derenin şırıltısını dinleyiniz. Suları tazelenmiştir, elinizi yüzünüzü yıkayınız.” şeklinde geçen bölümlerde de doğa ile bütünleşme değeri vurgulanmaktadır. Doğa ile bütünleşme, evrenselliğin alt değerlerindedir.

4.1.1.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular. *Ben Bir Çınar Ağacıydım* adlı metindeki ağaç, etrafına güzellikler katma amacı taşımaktadır. “Bulduğum yerdeki kuruluk ve sıkıcılık benimle gidecekti. Bir yandan da yakınimdaki apartmanları şeneltecektim. İnsanlar pencereden bana baktıkça yorgunluklarını gidereceklerdi. Gözleri dinlenecekti.” bölümünde çınar ağacının iyiliksever bir düşünce yapısı içinde bulunduğu görülmektedir. Hayata anlam katmak iyilikseverliğin alt değerlerindedir. Çınar ağacı “Hepsine güzel günler diliyordum. Yeşillerimi, gölgemi, temiz havamı, kuşlarımı, böceklerimi sunuyordum onlara.” diyerek anlamlı bir hayat içinde yer alma isteğini belirtmektedir. Çınar ağacının tepesine bir kuş yuva yapmıştır. İçinde yavrularında bulunduğu bu yuvadaki anne kuşu bir çocuk öldürür. Bunu gören sarı saçlı çocuk ise yavruların artık bakımsız kalacağı gerekçesiyle onları evine götürür. Sarı saçlı çocuğun bu davranışı iyilikseverlik değerleri ile ilişkilidir.

Güvercin adlı metinde bulunan fare Zeyrek ile güvercinlerin başkanı gerçek dosttur. Uzun zamandır görüşmemelerine rağmen Zeyrek, güvercinlerin başkanını ağ içinde görünce derhâl onun yardımına koşar. Zeyrek'in bu davranışı iyilikseverlik değeriyle ilişkilidir. Başkan ise sorumluluk sahibidir. Zeyrek'in önceliği kendisine değil, diğer güvercinlere vermesini istemektedir. Sorumluluk sahibi olmak ve gerçek dostluk iyilikseverliğin alt değerlerindedir.

Uzayda Bir Gün'de astronotların görevleri esnasında sorumluluklarını yerine getirmeleri de anlatılmaktadır. "Astronotların uzayda geçirecekleri her gün, aylar öncesinden en ince ayrıntısına kadar planlanır." ifadesi bu durumu yansıtmaktadır. Astronotlar uzay aracındayken kişisel temizliklerini farklı yöntemlerle yapmak zorundadır. "Çünkü, banyodan çevreye saçılan su damlaları uzay aracının sitemlerine zarar verebilir." cümlesi de astronotların sorumluluk bilinci içerisinde hareket ettiklerini göstermektedir.

Okuma Kitaplarım adlı metinde kişisel duygu ve düşüncelerinin yanında kitaplarla ilgili anıları da yer almaktadır. Yazar "Okuma kitaplarımızı, en sevdiğimiz dostlar gibi hiçbir zaman unutamayız." diyerek gerçek dostluğu vurgulamaktadır. Gerçek dostluk, iyilikseverliğin alt değerlerinden biridir. Okuma kitapları, yazarın gözünde kötülük nedir bilmeyen önemli varlıklardır. "Bizim gibi olun, iyilikten başka bir şey düşünmeyin." cümlesi ile bu düşünce örneklendirilmiştir. Bu cümlede iyiliksever olmak değeri vurgulanmaktadır.

Sağlıklı Yaşıyorum adlı metinde yer alan "Sıralarımızın üstünü temiz tutmak bizim görevimizdir." cümlesinde sorumluluklarımız belirtilmektedir. Metinde sorumluluk sahibi olmanın önemi "Sağlığımız için tuvaletleri temiz kullanmak bizim görevimizdir." ve "Çöplerimizi çöp tenekesine atmak sınıfımızı temiz tutmanın en önemli adımımızdır." cümlelerinde de vurgulanmaktadır.

4.1.1.8. Geleneksellik değerine ait bulgular. *Bir Dâhiyle Konuşmak* adlı metinde Oktay Sinanoğlu'nun hayatı ve bilime ve geleneksel değerlerimize verdiği önem anlatılmaktadır. "Oktay Sinanoğlu, geleneklerimizden gelen söylemle, söyleşiler boyunca ben yerine biz demeyi tercih etti hep." cümlesi Oktay Sinanoğlu'nun geleneklere saygılı olduğunu, hareket noktasında geleneklerin de bulunduğunu göstermektedir. Oktay Sinanoğlu alçak gönüllü bir bilim insanıdır. "Ün, şöhret peşinde kesinlikle değil; pek çok bilim adamını Nobel'e aday göstererek ödül kazanmalarını sağlıyor ama asıl uğraşı kendisinin alacağı ödüller değil." cümlesi onun bu yönünü vurgulamaktadır.

Anadolu'nun Cirit Oyunları'nda cirit oyunlarının özellikleri ele alınmaktadır. Cirit oyunu, ata sporlarımızdan biridir. "Anadolu'nun geleneksel seyirlik oyunları arasında cirit oyunlarının yeri büyüktür." cümlesi ile bu özellik vurgulanmaktadır. Cirit oyunun halk tarafından tanınması, daha çok değer verilmesi geleneklere saygılı olmak değeri ile ilişkilidir. "Ne var ki cirit oyunlarının özelliğini yitirmeden, yeni bir düzenleme ve özendirme ile yaşatılması gerekmektedir. Anadolu'nun geleneksel sporu cirit, unutulmaktan kurtarılmalıdır." bölümüyle de geleneksel değerlere verilen önemin artarak devam etmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Reçete adlı metinde geçen insanın doğa ile bütünleşmesi, maneviyatını unutmaması ele alınmaktadır. "Dua makamı içten gelen bu heyecanın zirvesinde bulunuyor." ve "Nefes almak, her nefeste Allah demek..." ifadeleriyle geleneksel değerler vurgulanmaktadır. Metinde geçen "Bir pınar başında eğleşip bu tazelenmiş sudan bir güzel abdest alınız." şeklindeki cümle, dinî duygulara verilen önemi göstermesi nedeniyle geleneksellik değerleri arasında incelenmektedir.

4.1.1.9. Uyma değerine ait bulgular. *Güvercin*'de avcının canlılara kurduğu tuzak ve bu tuzağa düşen güvercinlerin yakalanmasının ardından gelişen olaylar ele alınmaktadır. Güvercinler, başkanlarının sözleri doğrultusunda başka bir yöne doğru hareket ederek avcıdan kurtulur. Güvercinler, başkanlarının sözlerine itaat etmişlerdir. Bu ifadeler uyma değeriyle ilişkilidir.

Karagöz ile Hacivat- İncelik adlı metin geleneksel Türk tiyatrosu örneğidir. Hacivat'ın en temel özelliklerinden birisi uyma değeriyle iç içe olmasıdır. "Hoş geldiniz, safa geldiniz, keyifler nasıl, derler." ve "Güle güle kullan başında paralansın." ifadeleri kibar olmak değerini vurgulamaktadır. Karagöz ise Hacivat'ın dediklerine uymaya çalışan bir karakterdir. Hacivat'ın öğretmeye çalıştığı konulara, sözlere uymaya meyillidir. "Ne bileyim ben, sen öyle öğretmedin mi?" cümlesi ile Karagöz'deki uyma değeri yansıtılmaktadır.

Forsa'da Kara Memiş ile oğlu Turgut uzun yıllar sonunda gemide karşılaşır. Turgut, Kara Memiş'in babası olduğunu anlayınca onun ellerine sarılır ve ellerinden öper. Bu durum ana babaya gösterilen değeri ifade etmektedir. Hangi mevkide bulunulursa bulunulsun ana babaya ve yaşlılara değer vermek Türk kültürünü yansıtan özelliklerden biridir. Bu ifadeler uyma değeri ile ilişkilidir.

Reçete adlı metinde yazar, önerilerini sıralarken yaşlıları ve dostları da unutmaz. “Dost ve hasta ziyaretlerini unutmayınız, yaşlıları hatırlayınız.” cümlesi ile uyma değerlerinin özelliklerini yansıtmaktadır.

4.1.1.10. Güvenlik değerine ait bulgular. *15 Temmuz* adlı metinde güvenlik değerleri vurgulanmaktadır. “15 Temmuz 2016 gecesi hain bir saldırıya maruz kaldık. Kurtuluş Savaşı’nda, Maraşlı Sütçü İmam’ı, Hasan Tahsin’i çıkaran bu bereketli topraklar, 15 Temmuz gecesi de darbecilere karşı ilk kurşunu sıkan Ömer Halisdemir gibi kahramanları tanıdı.” bölümüyle toplum olarak ulusal güvenliğe verdiğimiz önem yansıtılmaktadır. Metinde ulusal güvenlik uğruna vatansever insanlarımızın şehit veya gazi oluşu dile getirilmektedir. “Bütün dünya, bir milletin yurduna nasıl sahip çıktığına o gece bir kere daha şahit oldu.” cümlesinde vatana bağlılık değeri işlenmektedir.

Güvercin fabl türünde yazılmış bir metindir. Karganın avcı için “Bu sevimsiz, çirkin yüzlü avcı galiba beni avlamaya gelmiş. Benim için gelmeseyse bile başka bir kuşu avlayacağından eminim.” der. Karga hem kendi güvenliğinden hem de ormanda yaşayan diğer canlıların güvenliğinden kaygı duymaktadır.

Astronotların sağlıklı kalması ve kişisel temizliklerine dikkat etmesi uzayda yaşam için önemli konulardır. *Uzayda Bir Gün* adlı metinde bu durum vurgulanmaktadır. “Astronotlar, günde en az iki saat egzersiz yapıyor. Egzersiz yapmak kasların zayıflamasını engelliyor.” ve “Uzay İstasyonu’nda banyo yapmak yok! Burada astronotlar saçlarını, köpürmeyen ve durulanması gerekmeyen özel bir şampuanla temizliyorlar. Duş almak yerine de bedenlerini ıslak ve sabunlu bir havluyla silip kurulanıyorlar. Dişlerini de yutulabilen bir diş macunıyla fırçalıyorlar.” bölümleri ile temiz kalmanın, sağlıklı bir hayat sürmenin önemi vurgulanmaktadır.

Forsa’da, Kara Memiş gücünün doruğundayken korsanlara tutsak düşer. Yirmi yıl boyunca korsan gemilerinde forsa olarak gece gündüz kürek çeker. Yaşlanınca korsanlar tarafından bir çiftçiye satılır. Çiftçi, Kara Memiş ihtiyarlayınca onu azat eder. “Artık Kara Memiş, bir kulübede barınıyor; yurdunu, oğlunu düşünüyordu.” cümlesiyle Kara Memiş’te bağlılık duygusunun aradan uzun zaman geçmesine rağmen devam ettiğini göstermektedir.

Güvenliğin alt değerleri arasında sağlıklı olmak ve temiz olmak da yer almaktadır. *Sağlıklı Yaşıyorum* adlı metinde bu değerler sıklıkla vurgulanmıştır. “Teneffüslerde ellerimizi yıkamak bizi mikroplara karşı korur.” cümlesiyle temiz olmanın önemi belirtilmektedir. “Cips, çikolata, şeker ve gazlı içeceklerin tadı lezzetli gelebilir. Ne var ki bu gıdalar çok fazla yağ, şeker ve zararlı madde içerir ve bedenimize zarar verir.” ve

“Teknoloji hayatımızı kolaylaştırır ama ekran başında çok fazla kalırsak hem düşünme gücümüz azalır hem de bedenimiz zarar görür.” cümlelerinde ise sağlıklı olmak değeri ifade edilmektedir.

Tablo 4.2. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı

Schwartz’ın Değer Tipleri	5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Bulunma Sıklığı	Değerlerin Yer Aldığı Metinler
Güç	6	1. Oyuncak 2. Güvercin 3. Hacivat ile Karagöz- İncelik
Başarı	8	1. Güvercin 2. Püf Noktası 3. Bir Dâhiyle Konuşmak
Hazcılık	3	1. Oyuncak 2. Kar Tanesinin Serüveni
Uyarılım	4	1. Uzayda Bir Gün 2. Forsa 3. Kar Tanesinin Serüveni
Özyönelim	8	1. Oyuncak 2. 15 Temmuz 3. Püf Noktası 4. Forsa 5. Sağlıklı Yaşıyorum 6. Kar Tanesinin Serüveni
Evrenselcilik	7	1. Hacivat ile Karagöz- İncelik 2. Anadolu’nun Cirit Oyunları 3. Reçete
İyilikseverlik	12	1. Ben Bir Çınar Ağacıydım 2. Güvercin 3. Uzayda Bir Gün 4. Okuma Kitaplarım 5. Sağlıklı Yaşıyorum
Geleneksellik	8	1. Bir Dâhiyle Konuşmak 2. Anadolu’nun Cirit Oyunları 3. Reçete
Uyma	8	1. Güvercin 2. Hacivat ile Karagöz- İncelik 3. Forsa 4. Reçete
Güvenlik	9	1. 15 Temmuz 2. Güvercin 3. Uzayda Bir Gün 4. Forsa 5. Sağlıklı Yaşıyorum

Beşinci sınıf Türkçe ders kitabının incelenmesi sonucunda oluşan Tablo 4.2’ye bakıldığında en fazla vurgulanan değer tipinin iyilikseverlik, en az vurgulanan değer tipinin ise hazcılık olduğu görülmektedir. Bu ders kitabında yer alan metinlerden 14 tanesi incelemeye dahil edilmiştir (Tablo 2.1). *Güvercin* ve *Forsa*, farklı değer tiplerine en fazla sayıda yer veren metinlerdir.

4.1.2. Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi

Yasemin Şekerci tarafından yazılan ve Eksen Yayınları'ndan 2018 yılında basılan 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki incelenen metinlerin adları ve yazarları Tablo 4.3'tedir.

Tablo 4.3. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında İncelenen Metinler

İncelenen Metnin Adı	Metnin Yazarı
Forsa	Ömer Seyfettin
Kaynatılmış Tohum	Murat Ertan
Ceylana Yardım Edenler	Hazırlayan Recep Şükrü Güngör
Nevruz	Kültür Ve Turizm Bakanlığı
Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp	Ahmet Şerif İzgören
Atatürk Orman Çiftliği	Hikmet Ulusoy
Atatürk Geometri Kitabı Yazmış	Tuğba Can
Nasrettin Hoca Fıkraları	Ahmet Köklügiller
Ben Kimim?	Nilay Yılmaz
Bilmece	Cem Atlı
Geri Kazanım	Aslı Zülâl
Ömür Törpüsü	Ayşe İlker
Güler Yüze ve Gülmeye Dair	Şevket Rado
Teknolojik Bayram Kutlamaları	Nuray Bartoschek
Pulsuz Dilekçe	Atalay Yörüköğlu
Uzaklar	Osman Atasoy
Gezegemimiz Isınıyor	Burcu Meltem Arık
Robotik ile Enerji	Tülay Öncü
Newton'un Elması	Ülker Köksal

Tablo 4.3'e bakıldığında 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerden 19 tanesinin incelemeye katıldığı görülmektedir.

4.1.2.1. Güç değerine ait bulgular. Korsanlar gücü elinde tutan, otorite sahibi kimselerdir. *Forsa*'da Kara Memiş'i yakalayan korsanlar, onu yirmi yıl boyunca kürek mahkûmu olarak çalıştırır. "Artık iyi kürek çekemez, diye çıkarıp bir adada satmışlardı." cümlesinde korsanların tek düşüncesinin kendi çıkarları olduğu görülmektedir. Onlar, çıkarları olmadığı kişileri ellerinde tutmamaktadır. Ellerinden çıkartırken de tutsakları para karşılığında satarak yine kendi çıkarlarını korurlar. Korsanlar, tüm bu işleri güçleri doğrultusunda yapmaktadır.

Kaynatılmış Tohum'da hükümdarın gücü vurgulanmaktadır. Hükümdarlar yetkiyi elinde bulunduran yöneticilerdir. "Hemen muhafızlarına, Ling'i yanına getirmelerini emretti." cümlesiyle hükümdar ile güç değeri arasında bir ilişki olduğu ifade edilmektedir.

Atatürk Orman Çiftliği adlı metinde Atatürk, aklındakileri uygulamaya koyarken gücünü de kullanır. "Ülkenin yerli ve yabancı uzmanlarını köşke çağırır." cümlesi Atatürk'ün gücüyle doğrudan ilişkilidir. Yine Atatürk'e ait "Buraya ziraat mühendislerini

getir ve onlarla birlikte bana, arazinin durumu hakkında resmi bir rapor hazırlayın.” cümlede de Atatürk’ün çevresindekilere verdiği talimatlar görülmektedir.

4.1.2.2. Başarı değerine ait bulgular. *Forsa* adlı metinde Kara Memiş’in esir olmadan önceki yaşamı hakkında bilgiler verilmektedir. “En şanlı, en meşhur Türk gemicilerindendi. Daha yirmi yaşında iken Tarık Boğazı’nı geçmiş, poyraza doğru haftalarca, aylarca, kenar kıyı görmeden gitmiş, rast geldiği ücra adalardan cizyeler almış, irili ufaklı donanmaları tek başına hafif gemisiyle berbat etmişti.” bölümünde Kara Memiş’in başarılı bir Türk denizcisi olduğu belirtilmektedir.

Atatürk Orman Çiftliği’nde Gazi, belirlediği arazinin dikime elverişli olup olmadığını merak etmektedir. Bu konuda çevresindeki uzmanlara danışır ancak olumsuz cevaplar alır. Atatürk köylülere de danışır. “Ağam, arazinin toprağını kaz. Kazdığın çukurun içine, ağzı toprağa gelecek şekilde testiyi göm. İki gün sonra testiyi çıkarıp bize getir. İşte o zaman arazide ağaç yetişip yetişmeyeceğini sana söyleriz.” bölümünde köylülerin yetkinliği vurgulanmaktadır. Atatürk köylülerin dediklerini uygular. Sonuç olumludur. Köylüler arazinin dikim vereceğini ancak uğraşılması gerektiğini belirtir. Atatürk onların dediklerini dikkate alır ve sonuç olarak Atatürk Orman Çiftliği başarıyla kurulur.

Ömür Törpüsü adlı metinde Fatma Hanım ve Hasan Bey emekli olur. Fatma Hanım “İlle de büyükşehir...” diye tutturur ve Hasan Bey’i de bu düşüncesini gerçekleştirmeye ikna eder. Sonuç olarak kasabadaki ev satılmış, büyükşehirde yeni bir ev alınmıştır. Fatma Hanım’ın kişiliğini yansıtan bu bölümler, onun sözü geçen biri olduğunu göstermektedir.

Newton’un Elması adlı metin tiyatro türünde yazılmıştır. Özlem ve Zeynep birbirlerine bilgilerini aktarmaktadır. “Bu bilgin, aynı zamanda hem astronom hem de felsefeci. Tam yirmi bir yaşındayken profesör olmuş. 1661’de... Düşünsene, ne kadar gençmiş!” bölümünde Newton’un genç yaşına rağmen başarılı bir bilim insanı olduğu vurgulanmaktadır.

Robotik ile Enerji’de yer alan Metin adlı karakter, çalışkan bir öğrencidir. Metin, okulda bir konuşma yapar. Konuşmasında yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynakları hakkındaki görüşlerini de dile getirir. “Söylenecik fazla söz yoktu, bu yılın büyük ödülünü Metin kazanmıştı!” cümlesi ile Metin, başarılı olmak değerini yansıtmaktadır.

4.1.2.3. Hazırlık değerine ait bulgular. *Kaynatılmış Tohum* adlı metinde dönemin Çinli hükümdarı, yerine geçecek hükümdarı belirlemek için bir yarışma düzenler.

Hükümdar ülkesindeki gençlerin tamamına birer tohum verir. Onlardan tohuma iyi bakmalarını ister. Ling de tohum alan gençlerden birisidir. Ling, tohumu eker ancak hiçbir sonuç alamaz. Yarışmanın sonuçlanacağı gün elindeki boş saksıyla saraya gelir. “Saraya ulaştığında diğer gençlerin yetiştirdiği çeşit çeşit bitkiler karşısında hayrete düştü. Hepsisi de güzel renklerde, güzel biçimlerde ve nefis kokular yayıyorlardı.” cümleleri ile hazcılık değeri vurgulanmaktadır.

Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp adlı metin konusu Christoph ve eşinin Türkiye gezisi esnasındaki yaşadıklarıdır. Arabaları arızalanınca yakındaki bir eve misafir olurlar. “Yer sofrasında yemek yemek, Christoph ve eşinin çok hoşuna gitmişti.” cümlesi keyif alınan bir durumu göstermektedir ve hazcılık değeri ile ilişkilidir.

Atatürk Orman Çiftliği adlı metinde yer alan “Yıllar içerisinde çiftliğin tepeleri yemyeşil ağaçlarla süslenmiş, uçsuz bucaksız bir orman olmuştu. Türk milletine koskoca Türkiye Cumhuriyeti’ni hediye eden Mustafa Kemal çok ama çok mutluydu.” cümlesi ile Atatürk’ün başarılı olduğu ve halkına yarar sağladığı bir işin sonunda duyduğu keyif dile getirilmektedir.

Ömür Törpüsü’nde küçük bir kasabada hayatlarına devam eden Hasan Bey ve eşi Fatma Hanım’ın şehre taşınmaları ve hayatlarındaki değişim anlatılmaktadır. “Önceleri araba sesleri, kuş sesleri kadar hoş geldi. Kalabalıklar, karıncalar kadar eğlenceli görünüyordu.” cümleleri ile çiftin yaşadıkları hayattan tat aldıkları ifade edilmektedir. Hayattan tat almak hazcılık değerlerindedir.

Güler Yüze ve Gülmeye Dair adlı metinde hazcılık değeri şu cümle ile vurgulanmıştır: “Hayatınızı yaşadığınız yıllar boyunca uzatabilmek için her anınızı gülererek geçirmeniz lazımdır.”

4.1.2.4. Uyarılım değerine ait bulgular. *Forsa*’da Kara Memiş, oğlu Turgut ile karşılaşır ve sevincinden bayılır. Kendine gelince oğlu Turgut, karaya çıkacağını ve düşmanla savaşacağını babasına söyler. Babasının gemide onu beklemesini istemektedir. Kara Memiş’in “Hayır, ben de beraber cenge çıkacağım.” şeklindeki yanıtı, cesur olmak değerini yansıtmaktadır. Cesur olmak, uyarılım değerlerindedir.

Kaynatılmış Tohum’da Ling, dürüstlüğü sayesinde hükümdarın yerine geçmeye hak kazanır. Hükümdarın Ling’i halka tanıttığı şu cümle ile onun, hayatında önemli değişikliklerin olacağı görülmektedir: “Yeni hükümdarınızı selamlayın! Adı Ling.” Hükümdar Ling’i tanıttıktan sonra konuşmasına devam eder. Dağıtılan tohumların kaynatılmış olduğunu ve bitki, çiçek veremeyeceğini halkına açıklar. “İçinizden sadece

Ling, kendisine verdiğim tohumun olduğu saksıyı bana getirme cesaretini ve dürüstlüğünü gösterebildi.” ifadesi ile Ling’in cesur bir kişi olduğu vurgulanmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk cesaret sahibi oluşunu attığı adımlarla her zaman göstermiştir. *Atatürk Orman Çiftliği* adlı metinde geçen “Anne babaların bile girmeye cesaret edemedikleri bu korkunç yer, Ankara’ ya beş kilometre uzaklıktaydı. Ama Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, günlerdir bu arazide tek başına korkusuzca dolaşıyor, incelemelerde bulunuyordu.” bölümü Atatürk’ün cesur oluşunu vurgulamaktadır.

Ömür Törpüsü’nde Hasan Bey ve Fatma Hanım şehre göç etmek isterler. Bu isteklerini hemen gerçekleştirirler ve İzmir’de bir ev alırlar. Evin her türlü eşyasını çabucak temin ederler. Hasan Bey ve eşinin hayatları önemli bir değişikliğe sahne olmuştur. Değişken bir hayat yaşamak, uyarılımin alt değerlerindedir.

Teknolojik Bayram Kutlamaları adlı metin konusu ailece bir araya gelinen bir bayram sabahında yaşananlardır. “Bayram ertesinde, postacının kapı aralığından içeri attığı zarfları; yazılanları okuduktan sonra da özenle sakladık o bayram kartlarını.” ifadesi ile bayram günlerinde heyecanlı anların yaşanması dile getirilmektedir. Uyarılımin alt değerlerinden birisi de heyecanlı bir yaşantı sahibi olmaktır.

Uzaklar’da Frigate kuşlarının ilginç yaşam tarzlarının ele alındığı bölümde bu kuşlardaki farklılıklara değinilmektedir. “Deniz üzerinde uçmalarına rağmen diğer deniz kuşları gibi suya dalıp balık avlamıyorlar.” cümlesiyle hayatlarına yansıyan bu önemli farklılık ifade edilmektedir. Bu yönüyle metindeki bu bölümün uyarılım değeri ile ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

4.1.2.5. Özyönelim değerine ait bulgular. *Forsa* adlı metinde Kara Memiş uzun yollardır esir hayatı yaşamaktadır. “Oğlu Turgut Çanakkale’yi geçerken doğmuştu. Şimdi kırk beş yaşında olmalıydı. Acaba yaşıyor muydu? Hayalini unuttuğu karısı acaba hâlâ sağ mıydı?” ifadeleriyle merak duyabilmek değeri vurgulanmaktadır.

Kaynatılmış Tohum’da “Ling kulaklarına inanamadı, tohumundan tek bir filiz bile çıkmamışken nasıl imparator olabilirdi ki?” cümlesiyle özyönelim bölümündeki merak duyabilmek değeri belirtilmektedir.

Ceylana Yardım Edenler’de ormandaki canlıların avcıya karşı oluşturdukları birliktelik ele alınmaktadır. “Ceylan, sürekli suya bakıyormuş. Kaplumbağa bunun nedenini merak etmiş.” cümlesiyle merak duyabilmek değeri anlatılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk yeniliğe açık, halkı için her türlü fedakarlığı gösteren bir liderdir. “Ankara civarında modern bir orman çiftliği kurmak istiyorum.” cümlesi Atatürk’ün kendi amaçlarını belirlediğini göstermektedir. Metinde “Modern tarım teknikleri sayesinde verimsiz toprakların verimli hâle gelmesi mümkündür. Gazi, bu uygulamayı halkına göstermek ve böylece akıllarda yer etmiş yanlış bilgileri silmek istiyordu.” ve “Gazi Mustafa Kemal, duymak istediği sözleri işitmişti. Çünkü onun hedefi, çiftliğini verimsiz bir araziye kurmak ve uğraşıldığında her topraktan verim alınabileceğini halkına göstermekti.” biçiminde yer alan cümlelerde de Atatürk’ün amaçları doğrultusunda hareket eden bir lider olduğu ifade edilmektedir. Gazi’nin, çiftliği için çorak bir arazi seçmesi çevresindekileri şaşırır. “Hem bir sürü verimli toprak varken neden burayı tercih ettiniz?” cümlesi özyönelim değerlerinden merak duyabilmek ile ilişkilidir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün amaçları doğrultusunda hareket edebilme özelliğini *Atatürk Geometri Kitabı Yazmış* adlı metinde de görülmektedir. “Eskiden geometri terimlerinin okunması ve anlaşılması zormuş. Bunun farkında olan Atatürk, 1936 yılının sonbaharında uzmanları bir kitabevine göndermiş. Onlardan uygun gördükleri Fransızca geometri kitaplarından almalarını istemiş.” cümlesi bu durumu kanıtlayabilecek niteliktedir. Bu metinde Atatürk’ün yaratıcı olmak özelliği de vurgulanmaktadır. “Atatürk, bu kitapta geometri terimleri için bulduğu Türkçe karşılıklara yer vermiş.” ve “Eğitim için, dilimizin Türkçeleştirilmesi ve bilimin anlaşılması için önemli bir hareket başlatmış.” cümleleri özyönelim değerlerinden yaratıcı olmak ile ilişkilidir.

Nasrettin Hoca Fıkraları adlı metin dört fıkradan oluşmaktadır. *İçinde Ben de Vardım* başlıklı fıkrada yer alan “Hocam, dün gece sizin evde bir gürültü duyduk, merak ettik.” biçimindeki cümle ile merak duyabilmek değeri vurgulanmaktadır. Hoca, *Sana Ne?* başlıklı fıkrada ise meraklı komşusunu terslemektedir.

Ben Kimim’de yer alan Meraklı isimli balık çok üzgündür. Çünkü nereden geldiğini ve ailesinin nerede olduğunu bilmemektedir. Ailesiyle ilgili bu bilinmezlik, onun merak duygusunu daha da geliştirmiştir. “Ben nereden geliyorum? Benim annem ve babam nerede?” cümlesi balığın duyduğu merakı ifade etmektedir. Uslu adlı kedi onu kırmadan bilgilendirmeye çalışır. “Bütün somonlar bunu yapar mı?” ve “Onları nasıl bulabilirim Uslu kedi?” cümlelerinde de aynı merak duygusu görülmektedir.

Geri Kazanım’da çöpe attığımız nesnelerin bir daha aklımıza gelmediği ancak bunların tekrar tekrar kullanılabilmesi ele alınmaktadır. “Satın aldığımız bazı ürünlerin üzerinde şöyle bir işaret görürüz. Bu işaretin ne anlama geldiğini hiç merak etmiş miydiniz?” ifadesi ile merak duyabilmek değeri işlenmektedir.

Ömür Törpüsü'nde Hasan Bey ve Fatma Hanım şehre taşınır. Hayatları bir süreliğine de olsa istedikleri gibi gider. Bir süre sonra ise şehir hayatı onlara sıkıcı ve yapmacık gelir. Bir gün otobüs beklerken Hasan Bey'in söylediği "Kasabama gideceğim. Evimizi satmasaydım keşke! Ama olsun, başka bir ev kiralarım." ifadesi ile özyönelim değerleri vurgulanmaktadır.

Pulsuz Dilekçe'de yer alan "Bana ayak uydurmakta güçlük çekebilirsiniz. Bana oyunda, arkadaşlıkta ve uğraşlarımda özgürlük tanıyın. Beni her yerde, her işimde koruyup kollamaya çalışmayın." bölümü özgürlük değeri ile ilişkilidir. Özgürlük, özyönelim değerlerindedir.

4.1.2.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular. *Kaynatılmış Tohum*'da hükümdar, yerine geçecek kişiyi belirlemek için bir yarışma düzenler. "Bugün her birinize bir tohum vereceğim." ifadesi yarışmaya katılacak kişilere adil şartlar sunulacağını vurgulamaktadır. Ling, tohumu alır ve onunla ilgilenmeye başlar. Yalnız saksıda bir değişiklik olmaz. Yarışmanın sonuçlanacağı gün Ling'in durumunu fark eden bazıları "Boş ver, elinden geleni yapmışsın." der. Bu ifade çeşit çeşit bitkiler, çiçekler ve ağaçlar getiren diğer yarışmacıların yanında Ling'e karşı sergilenen olumlu bir davranıştır. Yarışmadaki bazı katılımcılar erdemli bir davranış sergilemişlerdir.

Ceylana Yardım Edenler'de yer alan hayvanlar güzel bir bölgede hayatlarını sürdürmektedir. Avcıdan kaçan ceylanın yolu buraya düşer. "Bizim dostluğumuza güvenmeni isterim. Burada herhangi bir tehlike olsaydı sana hiç çekinmeden söyledik." ifadesi ile hayvanların düşüncelerini açık bir biçimde dile getirmişlerdir. "Burası verimli bir yerdir. Suyumuz, yeşilimiz boldur." cümlesinde ise bölgenin güzelliklerine değinilmektedir. Bu alt değerler evrenselcilik içerisinde yer almaktadır.

Nevruz metninde, Nevruz'u bahar bayramı olarak kutlayan ve böylece kültürlerinde ortaklık bulunan topluluklar anlatılmaktadır. "Konar-göçer yaşayan toplulukların hayvancılık, tarım toplumlarının çiftçilik etkinliklerinin başlangıcı olarak kabul edilen Nevruz, doğa ve evrene ilişkin bilgilerin kullanıldığı ve birçok uygulamanın gerçekleştirildiği uygun ortamı oluşturmaktadır." cümlesi ile Nevruz'un doğa ile bir bütün olarak yaşayan toplumlar açısından önemli olmasına değinilmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk çevreye duyarlı bir liderdir. *Atatürk Orman Çiftliği* adlı metinde Gazi'nin çevreye olan duyarlılığı "Bataklık arazi de kaderine terk edilmeyecek, orman çiftliği kurulacaktı. Yeşilin önemini, yıllar öncesinden bilen Gazi Mustafa Kemal

önderliğinde ağaçlar dikildi, çalışmalar yapıldı.” bölümlerinde ortaya konmaktadır. Çevreyi korumak ve çevreye karşı duyarlı olmak evrenselliğin alt değerlerindedir.

Nasrettin Hoca Fıkraları'nda yer alan *Kaldı Mı Alacağın?* başlıklı fıkra Hoca'nın kadılık zamanlarında yaşadığı bir olayı konu almaktadır. Dava olarak ele aldığı olayı sosyal adaleti tesis ederek sonuçlandırır. Nasrettin Hoca kimsenin hakkının yenmesine razı gelmeyerek sorunu çözer.

Geri Kazanım adlı metinde çevreyle ilgili sorunlara yoğun bir şekilde değinilmiştir. “Dünyanın dört bir yanında insanlar çöplerin ve çöp alanlarının düzenlenmesi konusunda yeni yaklaşımlar geliştiriyorlar.” çevreyi korumanın önemine değinilmektedir. “Ormanlık alanların gün geçtikçe küçüldüğünü, fosil yakıtların ve madenlerin azaldığını, çevrenin hızla kirlendiğini hepimiz biliyoruz. Bildiğimiz bir şey daha var: O da çeşitli konulardaki bilgi birikimimizi, bu durumu en azından yavaşlatmak amacıyla kullanabileceğimiz.” ve “Bugün dünya üzerindeki kentlerin büyük çoğunluğunda çöplerin en azından bir bölümü geri kazanım yoluyla yeniden kullanılıyor.” cümlelerinde de çevreyi korumak değeri vurgulanmaktadır.

Pulsuz Dilekçe'yi kaleme alan birey düşüncelerini açık ve net bir şekilde ifade etmektedir. Davranışlarının nasıl sonuçlanacağına dair anne ve babasının düşünceleri metnin tamamına yayılmış vaziyette görülebilmektedir. Bu metinde açık fikirli olmak vurgulanmaktadır. Evrenselliğin alt değerlerinden birisi de açık fikirli olmaktır.

Uzaklar adlı metinde Galapagoslar'da yaşananlar günümüze kadar ele alınmaktadır. Bu ada çevrecilik akımının geliştiği XX. yüzyıl ile birlikte önemini artırmıştır. “Yabani hayat zincirindeki önemi anlaşılan bu hayvanlar koruma altına alınmış.” ifadesiyle çevreyi korumak değeri vurgulanmaktadır. Bunun yanında metinde Galapagoslar'ın güzelliklerine de değinilmektedir.

Gezegelimiz Isınıyor adlı metinde küresel ısınma konusu ele alınmaktadır. Bu konuyu dikkatle inceleyen yazar, metnin sonunda okuyucularından çevreyi korumak konusunda neler yapabileceklerini düşünmelerini ister. “Peki küresel ısınmayı azaltma konusunda bize düşen nedir?” ifadesiyle çevreyi korumak değeri vurgulanmaktadır.

4.1.2.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular. *Kaynatılmış Tohum*'da hükümdar yerine geçecek genci belirlemek için bir yarışma düzenler. “Ling tohumu itinayla ekti, onu güneş ışığı görebileceği bir pencere kenarına koydu.” cümlesiyle Ling'in, sorumluluklarını yerine getiren bir genç olduğu belirtilmektedir. Ling'in dürüstlüğü ise metnin geneline yayılmış bir biçimde ele alınmaktadır. Tohumlarından çıkan bitkileri ballandıra ballandıra

anlatan diğ er yarışmacılar karşısında Ling'in ağızını bıçak açmaz. Ling'in annesi de dürüst olmasını ve elindeki boş saksıyla hükümdarın huzuruna çıkmasını tavsiye eder. Ling, dürüstlüğü sayesinde yarışmayı kazanır. Hükümdar, Ling'in dürüstlüğünü orada bulunan topluluk içinde belirtir. Dürüst olmak iyilikseverliğin alt değerlerinden birisidir.

Ceylana Yardım Edenler'de avcıdan kaçarken güzel bir bölgeye rast gelen ceylanın kurduğı dostluklar sıklıkla vurgulanmaktadır. Hayvanlar bir gün ceylanı bulamazlar ve hemen onu aramaya koyulurlar. Ceylan avcının tuzağına yakalanmıştır ancak fare derhâl onun yardımına koşar. Ceylan kurtulur ama kaplumbağanın yanına gelmesine çok üzülmüştür. Onun yavaşlığı yüzünden avcıya yakalanma olasılığı Ceylan'ı korkutmaktadır. Kaplumbağa ise dostluğun gereğini yerine getirdiğı için ceylandan bu konuyu dert etmemesini ister. Tuzağın yanına gelen avcı ceylanın kaçmış olduğunu anlar ve oradaki kaplumbağayı yakalar. Diğ er canlılar, vefalı kaplumbağayı kurtarmak için çalışmalara başlar. Bir plan dahilinde kaplumbağayı kurtarırlar. Bu metinde iyiliksever olmak ve gerçek dostluk değerlerine fazlaca yer verilmiştir.

Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp adlı metinde Türkiye gezisi yaparken arabası arızalanan Alman çiftin yaşadıkları anlatılmaktadır. “Arabayı görünce bizimki durumu anlayıp gülümseyen bir yüzle turistleri içeri davet etti.” cümlesinde hâlden anlayan, misafirperver bir Türk ailesi görülmektedir. Bu iyiliksever olmak değeri ile ilişkilidir. “O fakir aile, evin son tavuğıyla hiç tanımadıkları bu yabancıların karnını doyurmuştu.” cümlesinde ise misafire duyulan saygının ve sevginin büyüklüğü vurgulanmaktadır.

Atatürk Orman Çiftliği adlı metinde Atatürk tarafından söylenen “İşte burada, çok sevdiğim ve değer verdiğim halkıma hediye edebileceğim bir orman çiftliği kuracağım.” cümle ile iyilikseverlik değerleri vurgulanmaktadır. Atatürk halkını seven ve onlar için türlü fedakârlıkları göze alan bir liderdir. O, halkına büyük bir sevgiyle bağlıdır. “Söyle bakalım Tahsin, biz burayı ıslah etmezsek kim gelir de ıslah eder?” cümlesi ise Atatürk'ün görevini yerine getirirken sorumluluk sahibi olduğunu göstermektedir.

Ben Kimim? adlı metinde Meraklı adlı balık ile Uslu adlı kedinin konuşmalarında gerçek dostluğu görebilmekteyiz. “Bir süre, Meraklı'yı incitmeden gerçekleri ona nasıl anlatacağını düşündü.” cümlesiyle iyilikseverlik değerleri vurgulanmaktadır. Meraklı, dostu Uslu sayesinde ailesi hakkında fikir sahibi olur. Onun harika bir dost olduğunu düşünmektedir. Aklındaki sorular cevaplanmıştır. Artık hayatını daha yüce bir amaç doğrultusunda geçirdiklerinin farkındadır. Hayatı anlamlandırmak da iyilikseverliğin alt değerlerindedir.

Geri Kazanım metninde sorumluluklarımıza değinilmektedir. “Oysa çöp alanlarındaki zararlı atıkların ötekilerden ayrı bir yerde saklanması gerekir. Bize düşense öncelikle bu tür çöpleri azaltmak olabilir.” cümlesiyle sorumluluk bilinci aşılarmaya çalışılmaktadır.

Güler Yüze ve Gülmeye Dair metninde iyilikseverlik değeri bulunmaktadır. “Güler yüzlü insanlar her kusuru hoş gören, affeden insanlardır.” cümlesiyle bağışlayıcı olmak değeri vurgulanmaktadır. Metinde geçen “Olgun insanlar yalnız çocuklara değil, herkese affedici, kusura pek aldırmayıcı bir yüzle bakarlar.” ifadesiyle de bu durum belirtilmektedir.

Teknolojik Bayram Kutlamaları’nda anlatılan olaylarda sorumluluk değeri de vurgulanmaktadır. Bu değer “Biz çocuklara düşen görevler de vardı: Akrabalara, dostlara gönderilecek bayram tebriklerinin alınması ve yazılması.” cümlesinde görülmektedir. Çocuklar sorumluluk bilincinde hareket etmektedirler.

4.1.2.8. Geleneksellik değerine ait bulgular. *Forsa*’da deneyimli bir kaptan olan Kara Memiş’in yaşadıkları anlatılmaktadır. Kara Memiş aynı zamanda döneminin ünlü bir denizcisidir. Gücünün zirvesinde olduğu zamanlarda Malta’da korsanların eline düşer. Korsanların kadirgalarında yirmi sene çalışır. “Yalnız abdest alamadığı için üzülüyordu.” cümlesi Kara Memiş’in geleneksel yönünü vurgulamaktadır. Kara Memiş, yaşlanınca korsanlar tarafından bir çiftçiye satılır. Kuru ekmeğe talim ederek efendisine hizmet eder. “Allah’a çok şükreliyordu.” cümlesi de geleneksellik değeri ile ilişkilidir.

Ceylana Yardım Edenler’de avcının tuzağına düşen ceylanın yardımına koşan canlılar anlatılmaktadır. Ceylanın akıllı bir kimse olduğunu düşünen fare, onun böyle bir tuzağa düşmesine şaşırmıştır. Ceylan ise “Bilmez misin dostum? Herkes kendi kaderini yaşar. Kadere karşı koymak, elimizden gelmez.” diyerek durumu kabullenmiştir. Gelenekselliğin alt değerlerinden birisi de kendine düşen hayatı kabullenmektir.

Atatürk Orman Çiftliği’nde Mustafa Kemal Atatürk, Ankara’da bir çiftlik kurmak ister. Yerli ve yabancı tarım uzmanlarına konuyu açar ancak olumlu yanıt alamaz. Bu metinde gelenekselliğin kendine düşen hayatı kabullenmek alt değeri sıklıkla kullanılmıştır. “Paşam, siz de çok iyi biliyorsunuz ki Ankara’nın toprağı kireçli, verimsiz, çorak ve kısır. Bu topraklarda hayalini kurduğunuz çiftliği gerçekleştirmeniz ne yazık ki mümkün değil.” bu kabullenmeyi göstermektedir. “Paşam, o bahsettiğiniz topraklar üzerinde kesinlikle tarım faaliyetleri yapılamaz.” ve “Ne yazık ki bu araziden verim almamız mümkün değil!” cümlelerinde de kaderci anlayışa sahip bireylerin düşünce

tarzlarını yansıtılmaktadır. Bu metinde geleneksellik alanındaki kendine düşen hayati kabullenmek alt değeri bu cümlelerle vurgulanmıştır.

Bilmecce, geleneksel Türk tiyatrosunun temel taşlarından gölge tiyatrosu örneğidir. Metinde Karagöz ve Hacivat arasındaki konuşmalar genel olarak belirli anlaşmazlıklar üzerine kurulu olarak anlatılmaktadır. Hacivat, Karagöz'ün yanlış anlamalarına karşın her zaman sakinliğini korumaktadır. Geleneksellik değerlerinden biri de ılımlı olmaktır. Hacivat'ın yaklaşımı ılımlı olmak değeriyle örtüşmektedir.

Teknolojik Bayram Kutlamaları adlı metinde aile olarak toplanılan bir bayram gününde telefonlarla ilgilenmekten dolayı başlayan olaylar zinciri ele alınır. Bayramlarda büyükleri ziyaret etmek, onların gönüllerini almak kültürümüzün önemli bir parçasıdır. "Cep telefonu önemliyse neden buradayız? Hepimiz kısa mesajla kutlayabilirdik bayramı evlerimizden." ve "Bir an için yıllar öncesinin bayramlarını anımsadım. Evde bayram telaşı haftalar öncesinden başlardı. Annem, kıyıyı, köşeyi temizler; tüm evi pırıl pırıl yapardı." cümlelerinde bayram konusu üzerinden geleneklere saygılı olmak değeri işlenmektedir.

Pulsuz Dilekçe'de geçen "Çok konuşup çok bağırmanın. Yüksek sesle söylenenleri pek duymam. Yumuşak ve kesin sözler bende daha iyi iz bırakır." cümleleri ile geleneksellik değerleri vurgulanmaktadır. Çocuk, ailesinden kendisine karşı ılımlı olmasını istemektedir.

4.1.2.9. Uyuma değerine ait bulgular. *Pulsuz Dilekçe*'de, anne ve babasına olan duygularını ifade eden gencin söylediği "Koyduğunuz kurallar ve yasakların hepsini beğendiğimi söyleyemem ancak hiç kısıtlanmayınca ne yapacağımı şaşırıyorum." biçimindeki cümle uyuma değeri ile ilişkilidir. Uyuma değeri, kişinin kendini denetleyebilmesini de kapsamaktadır.

Uzaklar, yazarın Galapagoslar'daki gezisini anlattığı bir metindir. Yazar Galapagoslar'dan ayrılırken "Bir gün önce Liman Başkanı'na gidip ilgisi için teşekkür etmiş ve artık ayrılmak istediğimizi söylemiştik." der. Bu cümle kibar olmak değeri ile ilişkilidir. Kibar olmak, uymanın alt değerlerindedir.

4.1.2.10. Güvenlik değerine ait bulgular. *Forsa* adlı metinde Kara Memiş "Öldükten sonra dirileceğime nasıl inanıyorsam elli yıl esirlikten sonra da memleketime kavuşacağıma öyle inanıyorum." ve "Şehit olursam bunu üzerime örtün. Vatan, bayrağın dalgalandığı yer değil midir?" diyerek güvenlik değerlerini vurgulamıştır.

Ceylana Yardım Edenler adlı metinde ceylanın söylediği “Bu geniş ovada, rahatça gezip karnımı doyuruyordum. Avcılar peşime düştü. Ben kaçtım, onlar kovaladı. Sonunda yoruldu, peşimi bıraktılar. Az önce bir karartı gördüm. Belki avcıdır, diye çok korktum.” biçiminde yer alan sözler ile güvenlik değerleri ifade edilmektedir.

Nevruz'da geçen “Bolluk bereket içinde yaşanması inancıyla gerçekleştirilen bu uygulamalar, aynı zamanda sosyal birliktelikleri de güçlendirerek kişiler ve toplumlar arasında aidiyet duygusunu artırmaktadır.” biçiminde yer alan cümle ile bağlılık duygusu vurgulanmaktadır. Bağlılık duygusu güvenliğin alt değerlerindedir. Bu metin, toplumsal özelliklerimizi yansıtması açısından da güvenlik değeriyle ilişkilidir. “Bayramlar, bireyleri ve toplulukları yakınlaştırarak bütünleştiren, unutulmaya yüz tutmuş değerleri yeniden gün yüzüne çıkaran ve gelecek kuşaklara aktaran ortak kültür bağlarını oluşturur.” ve “Nevruz öncesinde evlerde ve sokaklarda genel bir temizlik yapılır. Kutlamalar sırasında insanlar temiz ve yeni kıyafetler giymeye özen gösterirler.” cümlesi toplumsal düzen hakkında önemli ipuçları vermektedir. Toplumsal düzen güvenliğin alt değerlerindedir.

Ben Kimim? adlı metinde somon balıklarıyla ilgili “Somonlar, nehirlere büyük denizlere doğru yüzerler, tıpkı sizin yaptığımız gibi...” ve “Üzücü görünse de bu sizin yaşamınızın bir parçası.” biçiminde yer alan cümleler ile toplumsal düzen değeri vurgulanmaktadır.

Geri Kazanım'da “Zehirli atıklardan oluşan çöpler de sorunun bir parçası. Bu maddelerin verdiği zararların etkileri kimi zaman uzun yıllar sonra ortaya çıkabilir.” cümlesiyle sağlıklı olmak değeri ifade edilmektedir. Sağlık olmak, güvenlik değeri ile ilişkilidir.

Güler Yüze ve Gülmeye Dair'de “Japonlarda yüksek terbiye, en büyük matem günlerinde bile gülümsemeyi emreder.” cümlesiyle toplumsal düzen değeri vurgulanmaktadır.

Tablo 4.4. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı

Schwartz'ın Değer Tipleri	6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Bulunma Sıklığı	Değerlerin Yer Aldığı Metinler
Güç	5	1. Forsa 2. Kaynatılmış Tohum 3. Atatürk Orman Çiftliği
Başarı	5	1. Forsa 2. Atatürk Orman Çiftliği 3. Ömür Törpüsü 4. Newton'un Elması 5. Robotik ile Enerji

(devamı arkadadır)

Tablo 4.4. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı (devamı)

Hazcılık	5	1. Kaynatılmış Tohum 2. Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp 3. Atatürk Orman Çiftliği 4. Ömür Törpüsü 5. Güler Yüze ve Gülmeye Dair
Uyarılım	7	1. Forsa 2. Kaynatılmış Tohum 3. Atatürk Orman Çiftliği 4. Ömür Törpüsü 5. Teknolojik Bayram Kutlamaları 6. Uzaklar
Özyönelim	27	1. Forsa 2. Kaynatılmış Tohum 3. Ceylana Yardım Edenler 4. Atatürk Orman Çiftliği 5. Atatürk Geometri Kitabı Yazmış 6. Nasrettin Hoca Fıkraları 7. Ben Kimim? 8. Geri Kazanım 9. Ömür Törpüsü 10. Pulsuz Dilekçe
Evrenselcilik	20	1. Kaynatılmış Tohum 2. Ceylana Yardım Edenler 3. Nevruz 4. Atatürk Orman Çiftliği 5. Nasrettin Hoca Fıkraları 6. Geri Kazanım 7. Pulsuz Dilekçe 8. Uzaklar 9. Gezegenimiz Isınıyor
İyilikseverlik	29	1. Kaynatılmış Tohum 2. Ceylana Yardım Edenler 3. Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp 4. Atatürk Orman Çiftliği 5. Ben Kimim? 6. Geri Kazanım 7. Güler Yüze ve Gülmeye Dair 8. Teknolojik Bayram Kutlamaları
Geleneksellik	15	1. Forsa 2. Ceylana Yardım Edenler 3. Atatürk Orman Çiftliği 4. Bilmece 5. Teknolojik Bayram Kutlamaları 6. Pulsuz Dilekçe
Uyma	3	1. Pulsuz Dilekçe 2. Uzaklar
Güvenlik	13	1. Forsa 2. Ceylana Yardım Edenler 3. Nevruz 4. Ben Kimim? 5. Geri Kazanım 6. Güler Yüze ve Gülmeye Dair

6. sınıf Türkçe ders kitabının incelenmesi sonucunda oluşan Tablo 4.4'e bakıldığında en fazla vurgulanan değer tipinin iyilikseverlik, en az vurgulanan değer tipinin ise uyma olduğu görülmektedir. *Kaynatılmış Tohum*, *Atatürk Orman Çiftliği* ve

Ceylana Yardım Edenler adlı metinler farklı değer tiplerine en fazla sayıda yer veren metinlerdir.

4.1.3. Yedinci Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi

7. sınıf Türkçe ders kitabının yazarı Burçak Kaya'dır. Dersdestek Yayınları tarafından 2018 yılında basılan bu ders kitabında incelenen metinlerin adları ve yazarları Tablo 4.5'te belirtilmiştir.

Tablo 4.5. 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabında İncelenen Metinler

Mor Salkımlı Ev	Mustafa İsen
Kırmızı Pabuçlar	Nehir Tınaz
Yer Çekimsiz Yaşam	Alp Akoğlu
Yeşil Gözlü Kardan Adam	Tacettin Şimşek
Ülkem'in Renkli Haritası	Mehmet Güler
Dünyayı Güldüren Adam	Hanife Azaklı
İstanbul Liseli Küçük Hasan	İsmail Bilgin
Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri	www.meb.gov.tr
15 Temmuz Şehitlerinin Adları Okullarda Yaşatılıyor	E-Bülten-Temmuz-2016
Ak Sakallı Bilge Dede	Eren Kaçmaz
Sorumluluklarımız	Nuran Direk
Good!	Ümit Kireççi
Benim Adım: Şeker Çocuk	Türkan Gedik Bengi
Yeterli ve Dengeli Beslenme	Sağlık Bakanlığı Broşürleri
Belkıs Tiyatrosu	İbrahim Zeki Burdurlu
Geleneksel El Sanatları Çarşısı	İzlen Şen Toker
Buluşa Doğru	Mustafa Ruhi Şirin Adnan Altun Ebubekir Çakmak
Medya Yalnızca Televizyon ve Gazeteden İbaret Değildir	Tarık Uslu

Tablo 4.5. incelendiğinde 7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerden 18 tanesinin çalışmaya katıldığı görülmektedir.

4.1.3.1. Güç değerine ait bulgular. *Dünyayı Güldüren Adam*'da Nasreddin Hoca'nın sosyal saygınlığı metnin çeşitli yerlerinde dört defa vurgulanmıştır. "O güzel insan, artık dünyanın birçok yerinde tanınan ve kültürümüzün gülen yüzü Nasrettin Hoca'dan başkası değildir elbette." Hoca'nın tanınırlığının belirtildiği ilk cümledir. "Hoca'nın davranışları ve sözleri halk arasında yüzyıllar boyunca ağızdan ağıza yayılmış, kişiliği de zamanla efsaneleşmiştir." cümlesinde ise toplumun gözünde sevilen ve sayılan Nasrettin Hoca'ya ifade edilir. "Nasrettin Hoca'nın hayatta olduğu zamanlar, birtakım nükteleri yaygınlık kazanmıştı. Ancak Nasrettin Hoca'ya ait olarak anlatılan birtakım nükte ve fıkralar sonradan ona bağlanmış, bunlara yenileri eklenmiş, fıkra sayısı giderek

artmıştır.” cümlelerinde ise saygınlığın toplum açısından oluşturduğu etki vurgulanmaktadır. “Nasrettin Hoca İran, Bulgaristan, Yunanistan gibi komşularımız başta olmak üzere farklı ülkelerde de tanınmaktadır.” cümlesi Nasrettin Hoca’nın sınırlarımızı aşan saygınlığına vurgu yapmaktadır.

İstanbul Liseli Küçük Hasan’da, Küçük Hasan sonunda isteğine ulaşır ve cepheye katılır. “Birliğe on dakika mola verilmesi emredildi.” cümlesi ile otoriteye vurgu yapılır. Askerlikte komutanların sözleri kesindir ve bu sözlere uyulması gerekir. Bu yönüyle güç değeri vurgulanmaktadır.

Ak Sakallı Bilge Dede metnindeki ilk paragrafta geçen “Yoksul kadınla genç bir oğlu varmış. Bunlar, kulübeye benzeyen evlerinde birlikte yaşıyorlarmış. Bu yoksul ailenin bir de varlıklı komşuları varmış. Varsıl komşu varlığıyla kibirlenir, komşularının yoksulluğu ile alay edermiş. Onları kendisine hizmet edecek, eğlendirecek basit insanlar olarak görürmüş.” biçiminde yer alan cümleler zengin olmak değeri ile ilişkilidir. Zengin olmak, refah gücünün yüksek olması gücün alt değerlerindedir. “Kentte herkesin saygı duyduğu, akıl danıştığı ak sakallı bir bilge varmış.” ve “Bilge, evinde bir şölen vereceğini duyurmuş. Varlıklı komşuyu, yargıcı ve kentin ileri gelenlerini buyur etmiş.” cümlelerinde de güç değerine vurgu yapılmaktadır. Ak sakallı bilgenin sahip olduğu gücün kaynaklarından birisi de sosyal saygınlığıdır.

Goool! adlı metinde Fatih, son maçında bariz hatalar yapmış ve takımının maçı kaybetmesine neden olmuştur. “Fatih soyunma odasından çıkmak istemiyordu. Takım arkadaşları onu suçlamış, kötü sözler söylemiş, futbolculuğunu eleştirmişlerdi.” cümlesiyle sosyal gücün önemine vurgu yapılmaktadır. Fatih takımdan ayrılması kafasına koyar. Takım kaptanının Fatih için kullandığı “Bak bu hafta sonu maç var. Bu takımın en iyi savunma oyuncusu sensin. Ama yine beceriksizlik yapıp bu maçı da kaybettirirsen seni takımdan atarım.” biçimindeki cümlelerde otorite vurgulanmaktadır. Fatih ise takımdan atılmadığına şaşırır. “Hafta sonu oynayacakları maçta sahaya çıkacaktı. Hatasını düzeltmek için bir şansı daha vardı demek ki. Hemen çalışmaya başlamalıydı.” cümlelerinde Fatih’in toplum içindeki görünümünü koruyabilmek için mücadeleye devam edeceği vurgulanmaktadır. Bu ifade de güç değeriyle ilişkilidir. Fatih hafta sonu yapılacak maçta çevresinin istediği gibi futbolcu olmayı amaçlamaktadır. “O artık yeni Fatih’ti. Şimdi bir yumuşarsa bir daha o sert, herkesin istediği futbolcu olamazdı.” cümleleri Fatih’in toplumdaki görünümünü koruyabilmek için her davranışı sergileyebilecek kıvama geldiğini göstermektedir. Fatih’in konuşmaları üzerinden gücün önemi vurgulanmaktadır.

Belkıs Tiyatrosu adlı metindeki kral, sonunda yapılardan birini beğenir. Beğendiği yapı bir tiyatrodur. Geçmişte verdiği bir söz üzerine kızı ile tiyatroyu yapan genci evlendireceğini duyurur. “Kralın ağzından söz çıkar da duyulmaz mı? Kral sözü olur da uyulmaz mı?” cümleleri ile kralların verdiği emirlere uyulması gerektiği ifade edilmektedir. Kral, gücü elinde bulunduran kimsedir.

Medya Yalnızca Televizyon ve Gazeteden İbaret Değildir metninde medyanın elinde bulundurduğu sosyal güç şu cümlelerle vurgulanmaktadır: “Medya kuruluşları; yaşadığımız bölgede, ülkemizde ya da dünyada neler olduğu ile ilgili güncel bilgileri bizlere ulaştırır. Bizler gündemi medya sayesinde takip edebiliriz.” Metinde medyanın bilgilendirme, reklam, eğlendirme gibi amaçlar etrafında birleşmesine ve sosyal gücü elinde bulundurmasına değinilmektedir.

4.1.3.2. Başarı değerine ait bulgular. *Kırmızı Pabuçlar*’da “Başrole ben seçilmiştim. Gecemi gündüzüme katmış çalışıyordum.” ve “Okulun son günleri olduğu için dersler bitmiş, bütün gücümüzle gösteri provalarını yapıyorduk.” cümleleri hırslı olmak değeri ile ilişkilidir. “Gösteri okulun tiyatro salonunda büyük bir başarıyla tamamlandı.” ve “Her şey oldu bitti. Çok başarılıydık.” cümlelerinde ise başarılı olmaktan bahsedilmektedir. Hırslı olmak ve başarılı olmak başarının alt değerlerindedir.

Ülkem’in Renkli Haritası metninde başarılı olmak alt değeriyle ilişkili olarak şu cümleler geçmektedir: “Büyük bir iş başarmanın mutluluğunu içinde duydu. İlk olan, ilk yapılan işlerin heyecanını da... Ne güzeldi bu duygu.”

İstanbul Liseli Küçük Hasan’da, okulun boyanması için gereken para toplanır. Sıra hangi boyanın kullanılacağına gelmiştir. Bütün öğrenciler fikirlerini söyler. Küçük Hasan sarı renge boyanmasını ister. Çünkü sarı renk berekettir, ışıktır, yol göstericidir. Bu esnada tüm arkadaşlarına hitaben bir konuşma yapar. “Onun bu duygulu konuşması, öğrenciler ve öğretmenler tarafından çok beğenildi. Neticede okulun sarıya boyanmasına karar verildi ve işe başlandı.” cümleleri Küçük Hasan’ın sözü geçen biri olduğunu gösterir. Başarının alt değerlerinden birisi de sözü geçen biri olmaktır. Bu alt değere bir kez daha rastlanmaktadır. Şehit haberlerine üzülen öğrenciler ve öğretmenler onların anısına bir şeyler yapmak isterler. Küçük Hasan şöyle bir öneri getirir: “Kapıları ve pencerelerin çerçevelerini siyaha boyayalım.” Bu öneri de beğenilir ve uygulamaya konulur. Okul bir süre sonra hastaneye çevrilir. Küçük Hasan, buraya getirilen yaralılara yardım etmeye başlar. “Bu işte bir sıhhiye kadar ustalaştı.” cümlesi Küçük Hasan’ın sağlık alanında aldığı görevleri başarı ile yerine getirebildiği anlaşılmaktadır. Başarının alt değerlerinden birisi

de yetkin olmaktır. Küçük Hasan bir süre sonra cepheye gider. Bunu çok istemektedir. “Elinde tuttuğu tüfeği neredeyse boyu kadardı. Bu yüzden tüfeği ucu yürürken taşlara sürtüyordu. Namlusu sürten tüfeğini kimi zaman ters çeviriyor, yine de yürümeye devam ediyordu.” cümleleri Küçük Hasan’ın düşmanla çarpışmak için hırslı olduğunu göstermektedir.

Atatürk’ün Kişiliği ve Özellikleri metninde iki alt değer bulunmaktadır. “Türk milletini Kurtuluş Savaşı’na hazırlarken düşmanı yurttan atmak için savaşmak gerektiğine halkını inandırmakla işe başlamıştır.” cümlesi ile Mustafa Kemal Atatürk’ün sözü geçen bir olduğu vurgulanmaktadır. Diğer alt değer ise başarılı olmaktır. Bu değere iki yerde değinilmiştir. “Atatürk, her engeli sabır ve disiplin ile aşır Kurtuluş Savaşı’nın başarıya ulaşmasını sağlamıştır.” ve “Atatürk’ün birleştirici ve bütünleştirici özelliği sayesinde, Millî Mücadele başarıya ulaşmıştır.” cümleleri Mustafa Kemal Atatürk’ün başarılı bir lider olduğunu göstermektedir.

Gool! adlı metinde başarı ile ilgili iki alt değere yer verilmiştir. “Fatih, o gün akşama kadar antrenman yaptı. Evlerinin arkasındaki arsada hiç durmaksızın çalıştı.” cümlesi Fatih’in hırslı olduğunu göstermektedir. “Fatih, diğer savunma oyuncusu arkadaşlarından daha çok koşuyor, rakip takım golcülerinin savunma arkasına sarkmalarını önlemeye çalışıyordu.” ve “Hayır istemem. Çünkü ben senden daha iyi olacağım.” cümleleri de hırslı olmak değeriyle ilişkilidir. “Rakibine yetiştirdi ve önüne geçip onu şaşırttı. Sonra da çok hızlı ve becerikli bir hareketle topu kaptı. Rakip futbolcu neye uğradığını anlamadan da kaptana harika bir pas verdi. Kaptan fırsatı kaçırmadı ve tüm becerisini konuşturarak harika bir şut çekti. Gool!” bölümünde ise başarılı olmak değeri ön plandadır. Buradaki başarıyı temelinde Fatih’in hamleleri bulunmaktadır ve bu hamleler takımına maçı kazandıracaktır. Fatih maçta çok iyi performans gösterir ve takımının galibiyetine katkıda bulunur. “Gördün değil mi? Beni omuzlarında taşıdılar maçtan sonra. Kahraman oldum!” cümleleri Fatih’in başarısını yansıtmaktadır.

Belkıs Tiyatrosu’nda, Aspendos Kralı kenti için faydalı ve güzel bir eser yapan kişiyi kızıyla evlendirecektir. Haberi duyan kızın taliplilerini bir düşünce alır. “Belkıs’ın güzelliğini duyup onunla mutluluğa ermek isteyenler Aspendos için en faydalı ve en güzel eseri yapmak için tasarılar hazırlamışlar.” cümlelerinde hırslı olmak değeri vurgulanmaktadır.

4.1.3.3. Hazcılık değerine ait bulgular. *Mor Salkımlı Ev* adlı metninde geçen “Bu övücü sözler pek hoşuma gidiyordu.” cümlesi zevk almak değerini yansıtmaktadır. Zevk, hazcılığın alt değerlerindedir.

Kırmızı Pabuçlar’da küçük kız ve arkadaşları gösterilerini tamamlar. “Oyunumuz umduğumuzdan da çok beğenilmişti. Tebrikler, kutlamalar, çiçekler...” cümlesi ile hoş gidilen bir durum ifade edilmiştir. Beğenilme duygusu hazcılık değeri ile ilişkilidir.

Yer Çekimsiz Yaşam’da “Ne var ki bedenimiz bu büyük değişimlere birkaç gün içinde alışır. Mide bulantısı geçer, iştah yerine gelir. Kalp ve omurga duruma uyum sağlar, rahatsızlıklar geçer. İşte bundan sonra eğlence başlar.” cümlelerinde hayattan tat almak değeri vurgulanmaktadır.

Ak Sakallı Bilge Dede adlı metinde yer alan zengin kişinin önceliklerinden birisi de hayattan tat almaktır. Bu durumun vurgulandığı cümle şöyledir: “Paraya çok gereksinim duyduğunuzu biliyorum. Benimse canım biraz eğlenmek istiyor.”

Benim Adım: Şeker Çocuk metnindeki “Artık evimizde o üzücü hava kalmamıştı. Kendimle barışmıştım.” ve “Birlikte sorunumu konuşmak yerine eğlenceli vakit geçiriyoruz.” cümlelerinde hayattan tat almak değeri vurgulanmaktadır.

Belkıs Tiyatrosu’nda sanatın uyandırdığı zevk, bu metinde kralın cümleleriyle kendine yer bulmuştur. “Kral oraya çıkınca o kadar sevinmiş ki kendinden geçmiş.” cümlesi ile hazcılık değerine vurgu yapılmıştır. Bu cümlenin yanında “Tiyatroyu görenlerin parmakları ağzında kalıyormuş. Aspendoslular çok beğenmişler, pek sevmişler bu tiyatroyu.” ve “Siz de güneye iner, Belkıs Tiyatrosu’nu görürseniz kralın güzellik anlayışını beğenirsiniz.” cümlelerinde de beğenme duygusu ön plandadır. Bu cümlelerde hazcılık değerleri vurgulanmaktadır.

4.1.3.4. Uyarılım değerine ait bulgular. *Kırmızı Pabuçlar* adlı metinde gösteriye hazırlanan küçük kızın aklına müthiş bir fikir gelir. “Olabilirdi, denemeye değerdi.” cümlesi ile küçük kızın aklına gelen fikirleri gerçekleştirme cesareti taşıdığı anlaşılmaktadır. Küçük kız bu fikrini uygulamaya koyar. Cesur olmak uyarılımın alt değerlerinden birisidir.

Yer Çekimsiz Yaşam adlı metinde geçen “Uzayda, ağırlıksız ortamda bulunmak hepimize çok çekici gelir. Belgesellerde bir duvardan ötekine zıplayan, hiç zorlanmadan çeşitli akrobatik hareketler yapan astronotlara imreniriz. Bunların hepsi bize eğlenceli görünür.” cümleleri değişken bir hayat yaşamayı ifade etmektedir. Değişken bir hayat yaşamak uyarılımın alt değerlerinden birisidir.

Yeşil Gözlü Kardan Adam'da değişken bir hayat yaşamak değeri, suyun geçirdiği dönüşümler yoluyla ele alınmaktadır. “Su damlası sıcaktan buharlaşıyor. Güneş ışınlarına binip göğe çıkıyor. Yukarıda hava öyle soğuk ki. Saydam bilye gibi bir su damlasıyken donup kristal oluyor. Üşüyünce de azıcık ısınmak için aşağıya inmek istiyor. Böylece kartanesi olarak yere iniyor.” biçiminde yer alan cümleler hayatın değişikliğini örneklendirmektedir.

Ülkem'in Renkli Haritası'nda, Ülkem harita yapmaya başlayacaktır. “Yapacağı ilk harita olacaktı bu. Nedense ilk olan her şey heyecanlandırırdu onu.” cümleleri Ülkem'in heyecanını yansıtır. Heyecanlı bir yaşantı sürmek uyarılımin alt değerlerinden birisidir.

İstanbul Liseli Küçük Hasan adlı metinde Küçük Hasan'ın cesareti üzerinde durulan şu cümle uyarılım değeri ile ilişkilidir: “Kalpleri sanki duracakmış gibi çarparcasına Fransızların üzerlerine atılıyorlardı.” Hasan, cesur bir karakterdir.

Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri metnindeki şu cümleler Mustafa Kemal Atatürk'ün cesur olma yönünü ortaya koymaktadır: “Atatürk, kararlı ve mücadeleci bir liderdir. Eskişehir-Kütahya Savaşlarından sonra Yunanlılar, Ankara'ya doğru ilerlemeye başladıkları zaman Mustafa Kemal, başkomutanlık görevine getirilmişti.”

Benim Adım: Şeker Çocuk metninde geçen “Bak Ufuk! Diyabet Vakfı tarafından diyabetli çocuklar için bir kamp açılmış. Orada senin gibi çocuklar olacak. Aynı sorunu paylaşacaksınız. İyi vakit geçireceğini umuyorum. Katılmak ister misin?” cümleleri heyecanlı bir yaşantıyı vurgulamaktadır. Katılmaya pek de istekli olmayan Ufuk, kampı gördükten sonra fikrini çabucak değiştirir ve kamptaki diğer çocuklarla kaynaşır.

Buluşa Doğru adlı metinde yeni bir şeyler üretmenin mümkün olduğu ilkesi şöyle vurgulanmaktadır: “Beyin fırtınası yaparak ve planlı çalışarak yeni fikirler üretilebilir, çok güzel buluşlar yapabilirsiniz. Biraz cesaret!” Bu cümleler, cesur olmanın önemini vurgulamaktadır.

4.1.3.5. Özyönelim değerine ait bulgular. *Mor Salkımlı Ev* metninde özyönelim değerlerinden merak duyabilmek şu cümle ile belirtilmektedir: “Konu komşu toplanmış, hep birlikte onların gelişini seyrediyordu. Bunlar kimdi acaba? Nereden geliyorlardı? Kimler tarafından gönderilmişlerdi? diye herkes merak ediyordu.”

Kırmızı Pabuçlar'da sene sonunda yapılacak gösteri için küçük kız çok iyi çalışmaktadır. Ancak gösteride giymesi gereken kırmızı pabuçları hâlâ temin edememiştir. Kış aylarında bile keten ayakkabılar giymek zorunda olan babasının ekonomik durumu hiç de iyi değildir. Bu yüzden küçük kız kırmızı pabuçları babasından istemekten vazgeçer. Bu

sırada aklına güzel bir fikir gelir ve bu fikri uygulamaya koyulur. “Yatağımın altındaki plastik çamaşır sepetini çıkarıp eskimeye yüz tutmuş bir çift beyaz çorap buldum, giydim. Kırmızı ispirotolu kalemimle çorapların üzerini ayakkabı modelinde boyadım. İşte kan kırmızısı ayakkabılarım hazırды.” cümlelerinde küçük kız, içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtulmak için yaratıcılığını kullanır. Böylece hem babasını zor bir durumdan kurtarır hem de gösteri için gereken malzemeleri bu şekilde temin eder. Yaratıcı olmak özyönelimin alt değerlerinden birisidir.

Yeşil Gözlü Kardan Adam'da mevsim kıştır. Kar, çocuklara farklı oyunlar oynayabilme şansı vermiştir. “Kar nasıl oluşuyor? Merak edip araştırdım. Birkaç kitap karıştırdım. Çok ilginç bir serüveni var kar tanelerinin. Hayret verici bir yolculuk.” cümlelerinde çocuklar merak duyguları sayesinde yeni bilgiler öğrenebilmişlerdir. Çocuklar oyunlarının ardından kardan adam yapmaya başlarlar. Alper, kardan adamın eline bir tükenmez kalem takar. Bu noktada diğer çocuklardan itirazlar yükselir çünkü elinde kalem bulunan bir kardan adam görmemişlerdir. “İyi ya işte, diyor Alper. İlki bizimki olacak. Eli kalem tutan bir kardan adamımız olsa fena mı olur?” cümleleri yaratıcı olmak değeri ile ilişkilidir. Metinde Alper'in yaratıcılığı şu cümlede tekrar vurgulanır: “Bütün kardan adamlar kömür gözlü olacak değil ya. Bizim kardan adamımız da yeşil gözlü olsun.” Temel ise hedeflerini belirlemiştir: “Astronomi okuyacağım. Uzaya çıkan ilk Türk astronot ben olacağım. İlk Türk uzay mekiğini ben uçuracağım.” Bu cümleler Temel'in kendi amaçlarını seçebildiğini gösterir. Kendi amaçlarını seçebilmek de özyönelimin alt değerlerindedir.

İstanbul Liseli Küçük Hasan adlı metinde Çanakkale Savaşı'nın yaşandığı dönemlerde öğrenim gören, yaşının küçük olması nedeniyle cepheye alınmayan Küçük Hasan anlatılmaktadır. Küçük Hasan öğretmenleriyle ders işlemeye çalışır ancak tüm okulun düşündüğü tek şey cepheye giden öğrencilerdir. Küçük Hasan'ın da tek bir amacı vardır: “Küçük Hasan arkadaşlarının ve ağabeylerinin hatta öğretmenlerinin şehit düştüğü cepheye gitmek istiyordu. Orada çarpışmak, cepheye diğer öğrenciler gibi can vermek ve o topraklarda şehit düşmek istiyordu.” cümleleri Küçük Hasan'ın kendi amaçlarını belirlediğini ve hayatını bunun üzerine devam ettirmek istediğini göstermektedir.

Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri metninde geçen şu cümleler Atatürk'ün amaçlarını belirlediğini göstermektedir: “Mustafa Kemal Atatürk'ün en büyük ideali uygar bir toplum oluşturmaktır.” ve “Atatürk, tüm insanlara değer vermiş, insanlığın hizmetinde çalışmayı amaç edinmiştir.” Atatürk'ün birçok özelliğinin anlatıldığı bu metinde, “Mustafa

Kemal, yaratıcı düşüncelere sahip olan bir liderdir.” cümlesinde ise Atatürk’ün yaratıcı olma özelliğine değinilmektedir.

Ak Sakallı Bilge Dede metninde yer alan “Annesi, gün boyu oğlunu evde boşuna beklemiş. Hava kararınca iyice meraklanmış. Eline bir meşale alıp onu aramaya başlamış.” biçimindeki cümleler ile merak duyabilmek değerinin yansıtıldığı görülmektedir.

Gool! metninde “Fatih dışlarının arasından ben bırakıyorum sporu, futbolu... dedi.” cümlesi ile kararlılık vurgulanmıştır. “Kararlıydı, futbolu bırakmıştı. Kimse fikrini değiştiremezdi.” ve “Bu hafta sonu herkesin istediğini yapacağım. Gerekirse golcünün ayağını sakatlayacağım.” cümlelerinde Fatih’in kendi amaçlarını seçebildiği görülmektedir. “Sen en iyisi bu hafta sonu oynanacak maçı izle. Böylece tam bir futbolcu nasıl olurmuş görürsün. Bu hafta tam bir futbolcu seyredeceksin.” cümlelerinde Fatih’in düşünce dünyasındaki değişim ele alınmıştır. Futbolu bırakmak isteyen Fatih, takım kaptanı ile konuştuğundan sonra fikrinden vazgeçer ve kendine duyduğu saygı belirginleşir.

Benim Adım: Şeker Çocuk’ta, anne Diyabet Vakfının düzenlediği bir etkinlikle ilgili olarak oğlunu bilgilendirir. “Katılmak şart değil. İstersen bir gidip gör.” cümlesinde annenin son sözü oğluna bıraktığı görülmektedir. Bu ifade özyönelimin alt değerlerinden biri olan özgürlük ile ilişkilidir. Diyabetli çocuğun etkinliğe katılmasıyla birlikte kendine duyduğu saygı artar. “Eve gelen konuklara diyabetli olduğumu söylemekten çekinmiyorum artık.” ifadesi de çocuktaki öz saygının artışıyla örneklendirmektedir.

Geleneksel El Sanatları Çarşısı metninde “Önceleri ihtiyaçları karşılamak, örtünmek ve korunmak için ilk örneklerini veren el sanatları zamanla mutlu etmek ve hayatı güzelleştirmek yönünde gelişmiş.” cümlesiyle amaçların belirlenmesi ve bu doğrultuda hareket edilmesi vurgulanmaktadır.

Buluşa Doğru’da, “Belki de keşif ve buluş yapmak arasındaki en önemli fark, buluş yaparken yaratıcılığın daha fazla ön plana çıkmasıdır.” cümlesi yaratıcılığın önemine vurgu yapmaktadır. “Beyin fırtınası yapmanın tam zamanı! Bir kurşun kalem. Ama nasıl bir kurşun kalem?” bölümünde ise merak duymak vurgulanmaktadır. Merak, araştırmaya başlamanın ve çalışmanın temel koşullarından birisi olarak düşünülmektedir.

Medya Yalnızca Televizyon ve Gazeteden İbaret Değildir adlı metinde “Oyuncak Tarihi, konulu ödeviniz için internetten araştırma yapıyorsunuz. Arama motoruna ‘Oyuncak Tarihi’ yazdınız ve ara dediniz. Anında buldu! Tam 3 milyon 610 bin sonuç çıktı karşınıza. Hepsine bakmanız ne kadar zamanınızı alır? Önce hangisine bakmalı, nereden başlamalısınız?” ve “Web sitelerinin isimlerinden sonra gelen soyadları diyebileceğimiz uzantılarına dikkat ettiğinizde ve arama seçeneklerini sınırlandırdığınızda konunuzla ilgili

bilgiye ulaşmanız daha kolay hâle gelecektir.” biçiminde yer alan cümleler hedefe yönelik ilerlemede amaçlarını seçebilenin önemini ifade etmektedir. “Çizgi film izlerken neden babanızın ilgisini çekebilecek bir gömlek reklamı ya da annenizin merakını uyandıracak bir parfüm reklamı çıkmıyor. Bunların yerine neden sizlerin ilgisini çekebilecek yiyecek ve oyuncak reklamları çıkıyor? Bunu hiç düşündünüz mü?” cümlelerinde ise merak duyabilmek değeri vurgulanmaktadır.

4.1.3.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular. *Kırmızı Pabuçlar* metninin konusu sene sonunda düzenlenecek bir sınıf gösterisidir. Bu gösterinin başrolünde oynayacak olan küçük kız, çevresinin gözde öğrencilerindendir. Kızın ailesinin maddi durumu yetersizdir ancak onlar çocuklarının geleceği için ellerinden geleni yapmaktadır. Kızın annesi “Çok şükür ki çalışkan ve tokgözlü bir evladımız var. Bazı çocuklar gibi ne görürse tutturan biri değil.” biçiminde ifade edilen cümlelerde kızının erdemli olma özelliğine vurgu yapar. Küçük kız, ailesinin maddi durumu daha da zorlanmasın düşüncesiyle gösteride gerekli olan kırmızı pabuçları ailesine söylemez. Bunun yerine çoraplarını kırmızıya boyar ve sahneye çıkar. Babasının bu durumdan son anda haberi olur ancak kırmızı pabuçları almasına rağmen kızına yetiştiremez. Kız gösterisini tamamlar. “Ertesi gün, benim ısrarım üzerine kırmızı ayakkabıları geri verdik ve yerine babam için bir çift ayakkabı aldık.” diyerek erdemli davranışlarına bir yenisini ekler. İhtiyacı olmasına rağmen ailesini ön plana koyarak hareket eden küçük bir kız çocuğunun davranışları erdemli olmak değerini yansıtan özellikler göstermektedir.

Ülkem'in Renkli Haritası metninde Ülkem, ilk kez bir harita yapacaktır ve gerekli malzemeleri yanına almıştır. Ülkem, haritasındaki birçok ayrıntıyı tamamlar. Sıra ülkeler arasına sınırlar çekmeye gelmiştir. Ülkem, sınırları dikenli tellere benzetmektedir ve komşu ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların ilk sebebinin sınırlar olduğunu düşünmektedir. “Koyu kırmızı pastel boya aldı eline. Yine haritadaki gibi tele benzeyen sınırlar çizecekti ki vazgeçti. Ermenistan’la aramıza yapraklarla, çiçeklerle örülü bir sınır koydu. Sonra da bu güzel yaprakları, çiçekleri tüm sınırlarımıza yaydı. Yayar yaymaz da o taze çiçeklerin burcu burcu kokusunu duydu. O çiçekten sınırların hemen ötesinde kara, beyaz, sarışın çocuklar birikmeye başlamışlardı bile. Suriyeli, Yunanistanlı, Bulgaristanlı çocuklar çiçek attı, el salladı.” bölümünde Ülkem’in barış içerisindeki dünyaya olan özlemi ele alınmaktadır. Barış istemek evrenselliğin alt değerlerindendir.

Dünyayı Güldüren Adam, Nasreddin Hoca’yı anlatan bir metindir. Kişiliği, fıkraları, dünyaca tanınması gibi noktalara değinilmiştir. Nasreddin Hoca evrensel olma

özellikleri taşımaktadır. Metinde geçen “Gülünç duruma düşürme, kendi kendisiyle çelişme, katı kuralların karşısında çok ince ve iğneli bir söyleyişle yumuşaklığı yeğlemedir.” cümlesi Hoca'nın açık fikirli olmasını vurgular. Açık fikirli olmak evrenselliğin alt değerlerindedir.

Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri metninde geçen “Atatürk, barışa önem veren bir liderdir. Ona göre barışın bozulmasından bütün dünya ülkeleri üzüntü duymalıdır. Anlaşmazlıkların ortadan kalkması, dünyada yalnızca sevginin egemen olması herkesin başlıca dileği olmalıdır.” ifadeleri Atatürk'ün barışa verdiği önemi göstermektedir. Atatürk sadece sözleriyle değil yaptıklarıyla da evrensel olma özelliği gösteren bir liderdir.

Ak Sakallı Bilge Dede metninde yoksul gencin büyük bir sıkıntıya düşer. Çözüm yolu bulabilmek için Bilge Dede'ye gider. Bilge, ona kentin yargıcına durumunu açık bir şekilde anlatmasını tavsiye eder. “Kentimizin yargıcı çok adaletli birisidir. Tüyü bitmemiş yetimin bile hakkını gözetir.” ifadelerinde yargıcın sosyal adalete önem verdiği anlaşılmaktadır. Yargıç, adil olma özelliğini yoksul genç ile ilk karşılaşmalarında göstermez. Bunun üzerine Ak Sakallı Bilge gencin varlıklı komşusu ile yargıç için bir yemek verir. Kazanları bir yere ateşi daha uzak bir yere koyar. Misafiri olan yargıcı ve varlıklı komşuyu bu şekilde epey bekletir. Yargıç bu durumu anlayınca çok kızar. Ancak Ak Sakallı Bilge “Gölün kıyısındaki meşale, gölün ortasındaki delikanlıyı nasıl ısıtıysa bu köşedeki ateş de o köşedeki kazanı kaynatır.” der ve yaşananlara noktayı koyar. Yargıç, bunun bir ders olduğunu anlar ve hatasının bilincine varır. “Çocuğun hakkını yemeyelim. İddiayı kazanan delikanlıdır.” diyerek sosyal adaleti tesis eder. Sosyal adalet ve erdemli olmak evrenselliğe ait değerlerdendir.

Sorumluluklarımız metninde kurallara gereken önemin verilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Sergilediğimiz davranışlarda nelere dikkat etmemiz gerektiği anlatılmaktadır. “Bunu yapmakta ya da yapmamakta haklı mıyım? Davranışım adil mi?” cümlesinde davranışlarımızda sosyal adalete değer vermemiz gerekliliği ifade edilmektedir. “Her zaman davranışlarımızı denetleyen biri olmayabilir. Korku ile yapılan iyi bir davranış gerçekten iyi bir davranış olabilir mi? Örneğin komşumuzun bahçesindeki armutları izinsiz koparamam. Armudu çok severim ama komşumuz evde olmasa bile koparamam. Böyle bir şey yaparsam kendimi çok kötü hissedeceğimi bilirim ve bu hisse dayanmam.” cümlelerinde yazar davranışlarımızda iç sesimize kulak vermemiz gerekliliğine değinmektedir. Kişinin olduğu gibi davranması, düşünceleri ile yaptıklarının bir olması uyumluluktur. İç uyum evrenselliğin alt değerlerindedir.

Gool! metninde küçük çocuk futbolcu abisini kendisine örnek seçmiştir. Abisi önceden centilmenliği, sportmenliği anlatmasına rağmen bir maçtaki hatasıyla kaybetmeleri sonucunda bu özelliklerini terk edeceğini söyler. Bunun üzerine kardeşi “Ağabey, sen hep, centilmen futbolcular rakiplerine gereksiz faul yapmaz, demez miydin?” diyerek erdemli olmanın güzelliklerini anlattığı geçmiş konuşmalarını hatırlatmaktadır.

Belkis Tiyatrosu'nda günümüzde Antalya'ya kırk beş km uzaklıkta bulunan Aspendos şehri anlatılırken kullanılan “Akdeniz'in maviliğinin yakınlarında bulunan bu şehrin insanları ince ruhlu, sanatsever kişilermiş. Bunun için kentin her yerinde sanat eserleri varmış. Ak mermerlerden yapılan heykeller, kabartmalar, oymalar görenleri kendinden geçirirmiş. Uzaktan bakılınca büyük, süslü, güzel yapılar gözleri doldurur, yüreklere heyecan verirmiş.” cümleleri güzelliklerin hâkim olduğu bir yeri göstermektedir. Güzelliklerle dolu bir dünya, evrenselliğin alt değerlerindedir. Aspendos kralının kızı evlenme çağına gelir. Kızını istemeye gelenlerin çoğalmasıyla birlikte kral günlerce düşünür ve şöyle bir karar verir: “Aspendos kenti için kim faydalı ve güzel bir eser yaparsa kızımı ona vereceğim.” Bu cümle kızını çok seven kralın fikrini açık ve net bir şekilde ortaya koyduğunu göstermektedir. Açık fikirli olmak evrenselliğin alt değerlerinden birisidir.

Geleneksel El Sanatları Çarşısı metni yüzlerce yıldır hayatımızı renklendiren sanat dünyamızı anlatmaktadır. “Su, taş, toprak, ağaç, maden, deri, pamuk gibi malzemeler ve doğadaki tüm renkler insanların yüreği ve emeğiyle yoğrulup birbirinden güzel sanat eserlerine dönüşüyor.” cümlesi insanın doğa ile ilişkisine vurgu yapar. İnsan en güzel eserlerini doğa ile tam bir bütünlük hâlinde iken verir. Doğa ile bütünlük evrenselliğin alt değerlerinden birisidir.

Çevreyi korumak ve doğa ile bütünlük değerlerini *Buluşa Doğru* adlı metinde görmekteyiz. Bu metinde yeni bir aygıt, buluş ya da yöntem geliştirmekten bahsedilmektedir. “Peki, kurşun kalemin artığı nasıl değerlendirilebilir? Buna da çözüm bulunmalı. Günümüzde buluş yaparken buluşun çevreye etkisini de düşünmek gerekiyor.” cümlesi buluşlarımız esnasında çevreyi de korumamız gerekliliğini vurgular. “Buluşumuz doğa dostu olmalı. Bu nedenle buluş yaparken kullanılan malzemenin geri dönüşümlü olması tercih edilen bir özellik olmalı.” cümlesiyle de buluşumuzun doğaya uyumlu olması anlatılmaktadır.

4.1.3.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular. *Mor Salkımlı Ev* metninde iyiliksever olma alt değeri üç farklı yerde bulunmaktadır. “Ertesi gün, mahallenin yaşlı başlı kişileri

bir araya gelip bu zavallı aileye ne gibi yardımların yapılabileceğini konuşmaya başladılar. İlk evlerden eşya toplandı, daha sonra maddi durumları iyi olan ailelerden para yardımı istendi.” cümlesi mahalledeki insanların iyiliksever oluşlarını göstermektedir. “Ailenin çocuklarına yardım etmemi, Türkçeyi öğretmemi ayrıca olanları diğer çocuklardan korumamı istedi.” ve “Bizi saatlerce seyreden komşu nine daha sonra bisküvi ikram ediyordu.” cümleleri de iyiliksever olmak değerini yansıtmaktadır.

Kırmızı Pabuçlar’da “Sene sonunda sınıfımızın düzenlediği gösteride hemen hemen herkes görev almıştı.” cümlesi öğrencilerin sorumluluk aldıklarını göstermektedir. Sorumluluk sahibi olmak iyilikseverliğin alt değerlerindedir.

Yer Çekimsiz Yaşam metni, uzayda yaşamın ilginçliklerini anlatmaktadır. Bedenimizin uzayda yaşam için yaratılmadığını ancak belirli bir sürenin ardından uyum gösterebileceğini belirtmektedir. Uzayda yaşam esnasında birtakım sorumluluklarımız vardır. “Kullandığımız aletleri, yerlerine takmazsanız koyduğunuz yerde bulamayabilirsiniz.” cümlesinde sorumluluk sahibi olmanın önemi vurgulanmaktadır.

Dünyayı Güldüren Adam’da Nasreddin Hoca tanıtılmaktadır. Hoca’nın yardımcısı ise eşegidir. “Hoca, eşeğinden ayrı düşünülemez. Birçok fıkrada yer alan Hoca’nın eşeği hiç sızlanmayan, onun aklına esen oyunlarına katlanan, sevgili ve dayanıklı bir arkadaştır.” cümleleri Nasreddin Hoca ile eşeğinin dostluğuna vurgu yapar. Gerçek dostluk, iyilikseverliğin alt değerlerinden birisidir.

İstanbul Liseli Küçük Hasan metninde iyilikseverliğin üç farklı alt değeri bulunmaktadır. “Her gün okula gidip gelen öğrenciler, okullarının içler acısı hâlini görünce ‘Bir şeyler yapmalıyız.’ diye düşündüler.” cümlesi sorumluluk sahibi olmak değerinin metinde geçtiği ilk cümledir. Bunun dışında “İstanbul Lisesi öğrencileriyle öğretmenleri para toplamaya başladılar. Tanıdıkları hayırsever ve zengin iş adamlarından badana için nakdi yardım topladılar.” ve “Sessizce bekliyorlardı. Zaten hücum da sessizce yapılacaktı. Tıbbiyeli öğrenciler kollarına beyaz, İstanbul Lisesi öğrencileri de sarı kurdele bağlamışlardı. Komutanları kurdelelerin siperlere bırakılmasını istedi çünkü kurdeleler ay ışığında parlıyordu.” cümleleri de sorumluluk sahibi olmayı vurgular. “Küçük Hasan, okuluna geliyor gibi hastaneye geliyordu. Daha sonra yaralılara yardım etmeye başladı.” cümlesi Küçük Hasan’ın iyilikseverliğini göstermektedir. “Çok geçmeden İstanbul’a Küçük Hasan’ın şehit olduğu haberi ulaştı. Bu haber üzerine öğretmeni, Hasan’a söz verdiği üzere ikinci kattaki küçük pencerenin çerçevesini gözyaşları içinde siyaha boyadı.” cümlelerinde ise öğretmenin sadık olma özelliği belirtilmektedir.

Atatürk'ün Kişiliği ve Özelliği metninde geçen “Türk milletini sonsuz bir şekilde seven Mustafa Kemal Atatürk, milleti için her türlü zorluğa katlanmış ve kendini onlara adamıştır.” ve “Ben gerektiği zaman, en büyük hediyem olmak üzere Türk milletine canımı vereceğim.” biçimindeki cümleler, Atatürk'ün milletine duyduğu sevgiyi göstermektedir. “İyi bir yönetici, milletin huzur ve mutluluğunu sağlamak için çalışır. Mustafa Kemal Atatürk, bütün hayatı boyunca bunu yapmaya çalışmıştır. Milleti için çalışmayı bir görev saymış, ‘Bu millete hizmet eden, onun efendisi olur.’ Sözü ile yöneticilerde bulunması gereken en önemli özelliği belirtmiştir.” cümlelerinde de iyilikseverlik değerleri vurgulanmaktadır.

Sorumluluklarımız metninde kurallara uymanın öneminden bahsedilmektedir. Metinde geçen “Arkadaşım beni doğum gününe davet ettiğinde uygun bir hediye alarak gitmem gerekir. Eğer gidemeyeceksem davet ettiği için teşekkür edip mazeretimi söylemeliyim. Kabalık yapmışsam özür dilemeliyim. Bana ait olmayan bir şeyi izinsiz alamam. Çöpleri sokağa atamam. Bunlar önemli kurallardır.” biçiminde yer alan cümleler sorumluluk sahibi olmak değeriyle ilişkidir. Metnin ilerleyen paragraflarında geçen “Etrafımdaki insanları korumak ve kollamaktan gücüm oranında sorumlu sayılırım.” cümlesi de sorumluluk sahibi olmak değeri ile ilişkilidir. Bu metin, kuralların öneminden bahsettiği gibi hayatımızı sorgulamamız gerekliliği üzerinde de durur. “Bu davranışım iyi bir şeye hizmet ediyor mu? Kendime ve başkalarına yararlı mı? Herkesi daha iyi ve mutlu kılıyor mu?” cümleleri hayatın anlamlı oluşuna dair önemli sorgulamalar içermektedir. Bu ifadeler anlamlı bir hayat alt değeriyle örtüşmektedir. Sorumluluk sahibi olmak ve anlamlı bir hayat iyilikseverliğin alt değerlerindedir.

Benim Adım: Şeker Çocuk metninde diyabetli bir çocuğun hayatı anlatılmaktadır. “Benim pankreasım da görevini yapmıyor yani insülin hormonu salgılamıyordu. Bu nedenle annem her gün bana insülin iğnesi yapardı ve iğne yapmayı unutmaktan çok korkardı.” cümleleri sorumluluk bilincinde olmak ile ilişkilidir. “Bak Şeker Çocuk, bundan sonra iğneni kendin yapacaksın.” ile “Kimse doğuştan iğne yapmasını bilmez. Ben sana öğreteceğim. Burada bütün Şeker Çocuklar iğnelerini kendileri yaparlar.” cümlelerinde de sorumluluk değeri vurgulanmaktadır.

Belkıs Tiyatrosu'nda sanatın ve sanatçının önemi anlatılmaktadır. Bu metinde, Aspendos Kralı memleketi için güzel ve faydalı bir iş yapan kim olursa olsun onunla kızını evlendireceğini söyler. Tiyatronun tamamlanmasının ardından kral burayı da gezer. Kral tiyatroyu çok beğenir. “Aspendos için en faydalı ve en güzel eser bu tiyatrodur. Kızımı bunu yapana vereceğim.” cümlesi ile de sözüne sadık bir insan olduğunu gösterir.

4.1.3.8. Geleneksellik değerine ait bulgular. *Mor Salkımlı Ev* adlı metinde hikâyenin kahramanı çocuk ile komşusu yaşlı nine arasındaki ilişkiler anlatılmaktadır. “O günden sonra, çocuklarla birlikte evin geniş bahçesinde serbestçe oynamaya başladık. Ne yapsak ne etsek komşu nine artık bizlere bağırılmıyordu.” cümlesiyle yaşlı ninenin çocuklara ılımlı tavırlar takındığı belirtilmektedir. İlimli olmak gelenekselliğin alt değerlerindedir.

İstanbul Liseli Küçük Hasan metninde Çanakkale Savaşı başladığında öğrenci olan Hasan’ın savaşa katılmak için gönüllü olması ancak yaşının küçük olması nedeniyle reddedilmesi anlatılmaktadır. Savaşın ilerleyen dönemlerinde Hasan’ın yaptığı gönüllülük başvurusu kabul edilir. Hasan’ın, öğretmeni ile vedalaşırken söylediği “Üzerimde hakkınız vardır. Helal ediniz.” cümlesiyle kul hakkına gösterdiği önem ifade edilmektedir. Dindar olmak, dinî konulara değer vermek geleneksellik değeri ile ilişkilidir.

Atatürk’ün Kişiliği ve Özellikleri metninde “Bütün başarıları milletine mal etmekten zevk duyardı. Mustafa Kemal bir konuşmasında Millî Mücadele’yi yapan doğrudan doğruya milletin kendisidir, milletin evlatlarıdır, demişti.” cümleleriyle Atatürk’ün alçakgönüllü olma yönüne değinilmiştir. Alçakgönüllü olmak gelenekselliğin alt değerlerindedir.

Ak Sakallı Bilge Dede metninde yoksul bir kadın oğlu ile birlikte bir kulübede yaşamaktadır. Yoksul genç, kibirli ve zengin komşularının yüz altın karşılığında bir gün boyunca gölde kalma önerisini kabul eder. Annesi onu gölde beklerken görünce telaşlanır ancak yüz altını duyunca düşüncesi değişir. “Yedi sekiz saat nedir ki tez gelir geçer. Yüz altını alır, biraz rahatlarız.” cümlesinde annenin içinde bulunduğu durumu kabullenmesi ele alınmaktadır. Genç, gölde bekler ancak zengin komşu altınları vermeyi reddeder. Bunun üzerine genç, Ak Sakallı Bilge’ye ve onun önerisiyle kentte bulunan yargıca gider. Yargıç, yoksul gencin sorununu çözmez. Genç, bunun üzerine tekrar Ak Sakallı Bilge’ye başvurur. Ak Sakallı Bilge “Sen hiç üzülme yavrum. Yarın akşam bize gel, paranı alacaksın.” diyerek hor görülen, aşağılanan yoksul gence ılımlı yaklaşır.

Sorumluluklarımız’da günlük yaşamda uyulması gereken belli başlı kurallar ele alınmıştır. “Bu davranışım başkasına zarar veriyor mu? Neyi, kimi koruyor? Neye, kime zarar veriyor?” sorularıyla sergilenen davranışlarda özel hayata saygı duyulması gerekliliği vurgulanmaktadır. Özel hayata saygı duymak gelenekselliğin alt değerlerindedir.

Benim Adım: Şeker Çocuk adlı metinde diyabet hastalığı bulunan çocuğun katıldığı bir kampta yaşadıkları anlatılmaktadır. Başlangıçta kampa katılmak istemeyen çocuk daha sonra kamptan ayrılmak istemez. Kampla birlikte kendine düşen hayatı kabullenir. “Ne

yapalım, sizin pankreasınız görevini tam yapamıyor. Bu nedenle vücudunuza gerekli dozda insülin hormonunu siz vereceksiniz. Yani vücudunuzun pankreası olacaksınız. Bunu başkalarından beklemeyin. Sorunlu pankreasınızla barışık yaşamayı öğrenmelisiniz.” biçiminde ifade edilen cümle bu durumu örneklendirmektedir.

Geleneksel El Sanatları Çarşısı metninde değişen zamana rağmen el sanatlarımıza gösterilen önemin değişmemesi ele alınmaktadır. Bursa'daki Balibey Hanı bunu çok güzel örneklemektedir. “Bazı atölyelerde günlük çalışmalar ve kurslar başlamış. Keçe evinde rengarenk keçelerden aksesuarlar yapılıyor, filografi atölyesinde çiviler arasına teller gerilerek desenler oluşturuluyor.” cümlesinde geleneksel el sanatlarını devam ettirmedeki özen anlatılmaktadır. Bir geleneği devam ettirmek ona duyulan saygıyı da ifade eder. Saygılı olmak gelenekselliğin alt değerlerinden birisidir.

4.1.3.9. Uyma değerine ait bulgular. *İstanbul Liseli Küçük Hasan*'da, Çanakkale Savaşı bütün hızıyla devam ederken İstanbul Liseli öğrenciler ile Tıbbiyeli öğrenciler gönüllü birliklerine katılırlar. Kısa bir eğitimin ardından Çanakkale'ye ulaşırlar. Arıburnu Cephesi'nde yapılacak bir hücumda Tıbbiyeli öğrenciler kollarına beyaz, İstanbul Lisesi öğrencileri ise sarı kurdele bağlayarak katılır. Komutanları kurdelelerin siperlere bırakılmasını ister çünkü kurdeleler ay ışığında parlamaktadır. “Bu emir üzerine Tıbbiyeliler ve İstanbul Lisesi öğrencileri kollarındaki kurdeleleri çıkarıp siperlere bıraktılar.” cümlesi itaatkâr olmak ile ifade edilmektedir. Askerlik emir-komuta zincirinin en keskin olduğu alanlardan birisidir. Öğrenciler de komutanlarının emrine itaat etmişlerdir. İtaatkâr olmak, uyumun alt değerindedir.

Belkis Tiyatrosu'nda, Aspendos Kralı şehri için faydalı ve güzel bir eser yapan kişiye kızını verecektir. Bu eser, büyük bir tiyatro olur. Kral gücü simgeler ve ağzından çıkanlara mutlak surette itaat edilmelidir. Nitekim kralın kızı da bu itaati göstermiş ve tiyatroyu yapan sanatçı gençle evlenmeyi kabul etmiştir. Bu durum “Hemen düğün hazırlıklarına başlanmış. Belkis ince bir gelin olmuş, sanatçıyla mutluluğa ermiş.” cümlelerinde örneklenmektedir.

4.1.3.10. Güvenlik değerine ait bulgular. *Mor Salkımlı Ev* metninde mahalleye sonradan taşınan ve maddi durumları iyi olmayan aile için zengin ailelerden para yardımı istenir. “Onlara yardım etmek için herkes birbiriyle yarışıyor âdeta.” cümlesi, o mahallenin toplumsal düzeni hakkında fikir verir. Bu esnada mahallenin yaşlı ve zengin ninesi mor salkımlı evinin üst katını, yeni gelen komşularına tahsis eder. Yaşlı nine komşu

çocuğuna ise ayrı bir değer vermektedir. “Onun her türlü işini ben yaptığım için beni çok seviyordu.” ve “Biz de buna karşılık özenle baktığı çiçekleri hemen her gün suluyor, etraflarında biten otları ayıklıyorduk.” cümleleri ile iyiliğe karşılık vermek değeri anlatılmaktadır. Bu değer güvenlik bölümünde yer almaktadır.

Yer Çekimsiz Yaşam'da uzaya çıkıldığı takdirde vücudumuzda meydana gelebilecek sağlık boyutundaki değişimler de anlatılmaktadır. “Astronotlar sağlıklı kalabilmek için günde yaklaşık iki saat egzersiz yapmaları gerekir.” cümlesi sağlıklı olmak ile ilişkilidir. Sağlıklı olmak güvenliğin alt değerlerindedir.

İstanbul Liseli Küçük Hasan'da, okul binasının sıvaları dökülmeye başlamıştır. Bu duruma öğrenciler ve öğretmenler üzülmemektedir ancak ellerinden de bir şey gelmemektedir. “Şimdi herkes Çanakkale Cephesi'ne dikkat kesilmişti. Yapılacak her şey savaş sonrasına ertelenmişti.” cümlesi ile ulusal güvenliğe verilen önem belirtilmektedir. Bu metnin devamında da ulusal güvenliğe verilen önemi vurgulayan cümleler dikkat çekmektedir. “Uzun bir yürüyüşten sonra Kirte'ye vardılar. Oradan da hiç dinlenmeden sargı yerine yakın bir yerde siperlere girdiler. Türklerin On Birinci Tümeni, Fransızların hücumuna karşı koymaya çalışıyordu.” ve “Fransızların üstüne doğru hızlı bir hücumla kalkmışlardı. Küçük Hasan da diğer erlerle taarruz ediyor, o cılız ayaklarının bastığı yerlerin âdeti titrediğini hissediyordu.” cümlelerinde ulusal güvenlik değeri vurgulanmaktadır. Metinde vatana bağlılık duygusu da işlenmektedir. “İstanbul Lisesinden elli kadar öğrenci gönüllü olarak kabul edilmişti.” ve “Ben İstanbul Lisesi öğrencilerinden Küçük Hasan. Yaşım tutmadığı için beni arkadaşlarımdan ayırmış, gönüllü olarak kabul etmemişsiniz. Şimdi ise yaşım gönüllü olmama engel değildir.” cümlelerinde bu duyguları görebiliriz. Bağlılık duygusu, güvenliğin alt değerlerindedir.

Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri metninde geçen “Vatanı ve milleti için canını feda etmekten hiçbir zaman kaçınmamıştır.” cümlesi bize, Atatürk'ün vatanına duyduğu bağlılık duygusunu göstermektedir.

15 Temmuz Şehitlerinin Adları Okullarda Yaşatılıyor metni bir haber yazısıdır. “15 Temmuz gecesi geleceğimizi parçalamak isteyen teröristlere karşı canlarını hiç düşünmeden feda eden demokrasi şehitlerimizin isimleri okullara verilerek yaşatılıyor.” cümlesi ile ulusal güvenliğin önemi vurgulanmaktadır.

Ak Sakallı Bilge Dede metnindeki yoksul genç, zengin komşusunun gölde bir gün kalması karşılığında yüz altın verme teklifini “Biraz üşürüm ama sonunda yüz altın sahibi olurum. Annem de rahat eder, ben de.” diye düşünerek kabullenir. Bu cümle gencin ailesine verdiği önemi göstermektedir. Aile güvenliği, güvenliğin alt değerlerinden biridir.

Sorumluluklarımız'da toplum içinde uymamız gereken kurallar belirtilmektedir. “Her davranışında başkalarını rahatsız etmemeye dikkat etmeliyim. Başkalarının hakları olduğunu da düşünmem gerekir.” cümlesi toplumsal düzenin önemine vurgu yapar. Yine “Sorumluluklarımızın bazıları kurallarla belirtilmiştir. Bu kuralların bazıları yazılı, bazıları yazısızdır. Örneğin devletin yasaları yazılıdır. İnsan yaralamak suçtur. Yasalara uymamak cezayı gerektirir.” cümlesinde de toplumsal düzenin önemi belirtilmektedir.

Goool! adlı metinde futbolun toplumdaki yerine ve önemine değinilir. Bir okul maçında kaleye doğru gelen rakip oyuncuyu düşürmeyen Fatih, takımının maçı kaybetmesine neden olur. Bu konuyla ilgili Fatih'in ağzından dökülen “Beceriksiz futbolcular rakiplerini yere düşürmezler. Sonra da gol yerler, takımları maçı kaybeder. Arkadaşları da seyirciler de onu sevmez.” biçimindeki cümleler toplumsal düzeni ifade etmektedir.

Yeterli ve Dengeli Beslenme'de sağlıklı bir yaşam için öneriler sunulmaktadır. Metin bu özellikleriyle tamamen sağlıklı olmak ve temiz olmak üzerine oluşturulmuştur. “Güvenli besinleri satın alınız ve hijyenik koşullarda hazırlayarak tüketiniz.” cümlesi temiz olmak ile ilgilidir. Metnin birçok yerinde sağlıklı olmak için öneriler sunulmuştur. “Dört besin grubundan yeterli miktarda tüketiniz.” bu önerilere örnek olarak gösterilebilir. Sağlıklı olmak ve temiz olmak güvenliğin alt değerlerindedir.

Tablo 4.6. 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı

Schwartz'ın Değer Tipleri	7. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Bulunma Sıklığı	Değerlerin Yer Aldığı Metinler
Güç	15	1. Dünyayı Güldüren Adam 2. İstanbul Liseli Küçük Hasan 3. Ak Sakallı Bilge Dede 4. Goool! 5. Belkıs Tiyatrosu 6. Medya Yalnızca Televizyon ve Gazeteden İbaret Değildir
Başarı	17	1. Kırmızı Pabuçlar 2. Ülkem'in Renkli Haritası 3. İstanbul Liseli Küçük Hasan 4. Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri 5. Goool! 6. Belkıs Tiyatrosu
Hazcılık	9	1. Mor Salkımlı 2. Kırmızı Pabuçlar 3. Yer Çekimsiz Yaşam 4. Ak Sakallı Bilge Dede 5. Benim Adım: Şeker Çocuk 6. Belkıs Tiyatrosu

(devamı arkadadır)

Tablo 4.6. 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı (devamı)

Uyarılım	8	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kırmızı Pabuçlar 2. Yer Çekimsiz Yaşam 3. Yeşil Gözlü Kardan Adam 4. Ülkem'in Renkli Haritası 5. İstanbul Liseli Küçük Hasan 6. Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri 7. Benim Adım: Şeker Çocuk 8. Buluşa Doğru
Özyönelim	28	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mor Salkımlı Ev 2. Kırmızı Pabuçlar 3. Yeşil Gözlü Kardan Adam 4. İstanbul Liseli Küçük Hasan 5. Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri 6. Ak Sakallı Bilge Dede 7. Gool! 8. Benim Adım: Şeker Çocuk 9. Geleneksel El Sanatları Çarşısı 10. Buluşa Doğru 11. Medya Yalnızca Televizyon ve Gazeteden İbaret Değildir
Evrenselcilik	16	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kırmızı Pabuçlar 2. Ülkem'in Renkli Haritası 3. Dünyayı Güldüren Adam 4. Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri 5. Ak Sakallı Bilge Dede 6. Sorumluluklarımız 7. Gool! 8. Belkis Tiyatrosu 9. Geleneksel El Sanatları Çarşısı 10. Buluşa Doğru
İyilikseverlik	21	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mor Salkımlı Ev 2. Kırmızı Pabuçlar 3. Yer Çekimsiz Yaşam 4. Dünyayı Güldüren Adam 5. İstanbul Liseli Küçük Hasan 6. Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri 7. Sorumluluklarımız 8. Benim Adım: Şeker Çocuk 9. Belkis Tiyatrosu
Geleneksellik	9	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mor Salkımlı Ev 2. İstanbul Liseli Küçük Hasan 3. Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri 4. Ak Sakallı Bilge Dede 5. Sorumluluklarımız 6. Benim Adım: Şeker Çocuk 7. Geleneksel El Sanatları Çarşısı
Uyma	3	<ol style="list-style-type: none"> 1. İstanbul Liseli Küçük Hasan 2. Belkis Tiyatrosu
Güvenlik	23	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mor Salkımlı Ev 2. Yer Çekimsiz Yaşam 3. İstanbul Liseli Küçük Hasan 4. Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri 5. 15 Temmuz Şehitlerinin Adları 6. Ak Sakallı Bilge Dede 7. Sorumluluklarımız 8. Gool! 9. Yeterli ve Dengeli Beslenme

7. sınıf Türkçe ders kitabının incelenmesi sonucunda oluşan Tablo 4.6'ya bakıldığında en fazla vurgulanan değer tipinin iyilikseverlik, en az vurgulanan değer tipinin ise uyma olduğu görülmektedir. *Kaynatılmış Tohum*, *Atatürk Orman Çifliği* ve *Ceylana Yardım Edenler* adlı metinler farklı değer tiplerine en fazla sayıda yer veren metinlerdir.

4.1.4. Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi

Gülşah Mete, Mahmut Karaaslan, Yeşim Kaya, Şahin Ozan ve Derya Özdemir tarafından hazırlanan 8. sınıf Türkçe ders kitabı 2018 yılında MEB tarafından basılmıştır. Tablo 4.7'de 8. sınıf Türkçe ders kitabında incelenen metinlerin adları ve yazarları belirtilmiştir.

Tablo 4.7. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında İncelenen Metinler

İncelenen Metnin Adı	Metnin Yazarı
Benlik Üzerine	Ahmet Şerif İzgören
Martı	Richard Bach
Acele Karar Vermeyin	Lao Tzu (Çev. Nazmi Değirmenci)
Vatan yahut Silistre	Namık Kemal
İstiklal Madalyası	Arif Nihat Asya
Faydalı Bir İş Görmek Zevki	Şevket Rado
Mikro Minyatür	Duru Özçelik
Selimiye Camii	Ahmet Usal
Burada Dur	Saim Sakaoğlu
Ergenekon Destanı	Mustafa Necati Sepetçioğlu
Kalbin Sesi	Mustafa Kutlu
Değirmende Döner Taşım	Sadık Yalsızuçanlar
Yunus Emre'nin Mezarları	Nezihe Araz
Emine Teyze'nin Çilek Reçeli	Miyase Sertbarut
Bilge Adamın Yolu	Aleiks Cabrera (Çev. Âdem Uludağ)
Aliya İzzetbegoviç ve Özgürlük Mücadelesi	Ahmet Turgut

Tablo 4.7'ye bakıldığında 8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerden 16 tanesinin çalışmaya katıldığı görülmektedir.

4.1.4.1. Güç değerine ait bulgular. *Acele Karar Vermeyin*'de köyün birinde yaşayan yaşlı adamın güzel bir atı vardır. Yaşlı adam, bu atı dostu olarak görmektedir. Kral, bu atı çok ister ama yaşlı adam satmaz. Bir gün yaşlı adamın atı ortadan kaybolur. "Krala satsaydın ömrünün sonuna kadar beyler gibi yaşardın. Şimdi ne paran var ne de atın." diyen köylüler zengin olmak değerini yansıtmaktadır. Zengin olmak güç değeriyle ilişkilidir. Yaşlı adam acele karar vermez. At, on beş gün geçmeden yanında on iki yabani atla geri döner. Bunu gören köylüler yaşlı adamdan özür diler. Köylülerin söylediği

“Babalık! Sen haklı çıktın. Atının kaybolması bir talihsizlik değil âdeta bir devlet kuşu oldu senin için.” biçimindeki cümlelerde yaşlı adamın sosyal saygınlığının arttığı anlaşılmaktadır. Sosyal saygınlık, gücün alt değerlerindedir. “Kral son bir ümitle eli silah tutan bütün gençleri askere çağırılmış.” cümlesiyle kralın otoritesi vurgulanmaktadır. Kral mutlak güç sahibidir ve ağzından çıkan sözler kesin emir niteliği taşımaktadır.

Vatan yahut Silistre'de, Miralay Sıtkı Bey “Abdullah, buraya gel. Şimdi Bey'i alırsın, doğru benim odama götürürsün. Her hizmetine bakarsın.” diyerek emirlerini sıralar. Bir asker olan Sıtkı Bey'in otoritesini yansıtan bu cümleler güç değerini vurgulamaktadır.

Selimiye Camii adlı metinde geçen “1569-1575'te Sultan II. Selim'in emriyle yaptırılmıştır.” cümlesi ile hükümdarın otoritesi vurgulanmaktadır. Metnin devamında yer alan “Camiyi yaptıran padişah II. Selim, pencerelere kadar çini olmasını, pencerelerin üstüne Fatıha Suresi'nin çini ile yazılmasını emretmiştir.” cümlesi de otoriteyi ifade etmektedir. Hükümdar otorite sahibi, son sözü söyleyen kimsedir.

Ergenekon Destanı'nın başlangıç bölümünde Göktürklerin egemenliğinden bahsedilmektedir. “Türk illerinde Göktürk oku ötmeyen, Göktürk kolu yetmeyen bir yer yoktu; bütün ülkeye Göktürkler egemen idi.” cümlesi ile Göktürklerin, güçlü bir devlet olduğu anlaşılmaktadır.

Yunus Emre'nin Mezarları adlı metinde geçen “Günün birinde, ona ait başka mezar, türbe, makamlar da bulunursa hiç şaşmam! Nasıl şaşayım ki? Yunus gibi bir eren şairi elbette her köy, kasaba, şehir benimseyecek.” biçimindeki cümlelerle Yunus Emre'nin halkın gözündeki saygınlığına vurgu yapılmaktadır. Halk, Sarıköy'deki demir yolu yapımı nedeniyle ilgili makamlara başvurarak türbenin yüz elli metre geri alınmasını istemektedir. “İzin veriliyor ancak bu izne bazı şartlar ekleniyor: Orada hiçbir tören yapılmayacak, kimseye haber verilmeyecek, Millî Eğitim Bakanlığının gönderdiği bir arkeolog işe gözcülük edecek.” cümlelerinde devlet otoritesinin etkisi görülmektedir.

Emine Teyze'nin Çilek Reçeli adlı metinde geçen “Mahallemizin işsizleri bu olaydan sonra babamın yolunu gözlemeye başladı.” biçimindeki cümle ile babanın mahallede saygın bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Küçük kızın babası bu durumun farkındadır. Herkese yardım etmeye çalışır. “Evimize artık üç gazete giriyordu. Bu gazetelerde iş ilanları çoktu. Babam akşamları gözlüğünü takar, satır satır o ilanlara bakardı.” cümlesi ile babanın iyiliklerine devam etme isteği vurgulanmaktadır. Toplumdaki görünümünü koruyabilmek, gücün alt değerlerindedir.

Bilge Adamın Yolu adlı metnin sonuç bölümünde yer alan “Kültürel çeşitliliğin bir ayrışma değil, herkes için bir zenginlik kaynağı olduğu kabul edilmektedir.” biçimindeki cümlede kültürel zenginlikler ile güç değeri arasındaki ilişki vurgulanmaktadır.

Aliya İzzetbegoviç ve Özgürlük Mücadelesi'nde “Bir toplumun tarihini, o toplumun içinden çıkan kahramanlar, liderler yazar.” biçiminde yer alan cümle ile güç değeri vurgulanmaktadır. Aliya İzzetbegoviç ülkesinde sevilen, sayılan ve sözü geçen bir liderdir. Bu durumu “Bosna Hersek halkı, liderleri gibi bağımsız ve özgür bir devlette yaşamak istiyordu.” cümlesinde görmek mümkündür.

4.1.4.2. Başarı değerine ait bulgular. *Martı*' da “Böylece Jonathan, martılar arasında dünya hız rekoru kırmış oluyordu.” biçiminde yer alan cümle ile başarılı olmak değeri vurgulanmaktadır. Jonathan, çabalarının sonucu olarak önemli bir başarı elde etmiş olmaktadır. Hız rekoru kırdığı bu uçuşunun sonlarında sorunlar yaşar ve denize çakılır. Akşam olmasına rağmen o, okyanusun üstünde sürüklenmektedir. “Perişan bir hâle gelen kanatları kurşun gibi ağırdı fakat ona asıl ağır gelen şey başarısızlığıydı.” cümlesinde Jonathan'ın hırsı vurgulanmaktadır.

Mikro Minyatür adlı metinde sanatçı Hasan Kale'nin eserleri anlatılmaktadır. “Asıl ilginç olanı, bizim büyüteç yardımıyla ancak seçebildiğimiz minyatürleri, sanatçının çıplak gözle çiziyor olması.” biçiminde yer alan cümle Hasan Kale'nin başarılı bir sanatçı olduğunu göstermektedir. Hasan Kale durağan bir sanatçı değildir. Her zaman daha ileriye amaçlamak gibi bir özelliği vardır. Hasan Kale'nin hırslı yapısı ise şu cümle de görülmektedir: “Daha küçük neyin üzerine çalışabilirim, diye kafa yorarken saç teli üzerinde karar kılmış.”. Hasan Kale alanında yetkin bir sanatçıdır. Onun yetkinliği “Diğer objeler üzerinde çıplak gözle çalışan sanatçı, bu kez mikroskop altında sergileyecek sanatsal dehasını.” biçimindeki cümlede örneklendirilmektedir. Yetkin olmak, başarının alt değerlerindedir.

Selimiye Camii adlı metinde Mimar Sinan'ın başarılı bir mimar oluşu cümlede görülmektedir: “Çok uzaklardan dört minaresi ile göze çarpan yapı, kurulduğu yerin seçimiyle Mimar Sinan'a aynı zamanda usta bir şehircilik uzmanı olduğunu da göstermektedir.” Mimar Sinan eserleri ile Türk mimarisinin en önemli isimlerinden biridir. “Mermerden yapılmış minber, işçiliğindeki incelik, yükseklik, büyüklük ve güzellik bakımından bu grubun diğer şaheserlerini gölgede bırakır.” cümlesi ile Mimar Sinan'ın yetkinliği anlatılmaktadır.

Burada Dur metninde Burdur ilinin adının nereden geldiği ile ilgili efsaneler anlatılmaktadır. Anadolu'ya göçmekte olan bir Türk oymağının başında iki gözü de görmeyen bir yaşlı oymak başı bulunmaktadır. Oymak başı Burdur civarına gelince oğluna seslenir: “Burnuma güzel kokular geliyor. Demek ki burası sulak bir yer, bağcılık ve bahçecilik yapılır. Burada dur, şehrini burada kur!” Bu sözlerin üzerine oymak, başkanlarına uyarak oraya şehirlerini kurarlar. Oymak başı görme sorunları yaşamasına rağmen keskin duyulara sahiptir ve sözü geçen biridir. Metindeki bir diğer efsanede ise Selçuklu hükümdarı bir rüya görür. Rüyasındaki nur yüzlü, ak sakallı bir Türkmen ona şöyle seslenir: “O topraklar er geç senin olacaktır, tamamını alacaksın... Yarından tezi yok, atını ovalara sür. Biz sana: Dur! Deyinceye kadar ilerle...” Ertesi gün Selçuklu hükümdarı bu sözlere uyar ve işaret edilen yerlere sefere çıkar. Sefer esnasında sultanın kulağını gelen “Burada dur!” sözüyle de sefer sonlandırılır, oba kurulur. Rüya da görülen nur yüzlü, ak sakallı Türkmen kocası sözü geçen biridir. Sözü geçen biri olmak, başarının alt değerlerindedir.

Ergenekon Destanı'nda Göktürkler, düşman kavimlerle savaşmak durumunda kalır. “Savaş on gün sürdü. Sonunda Göktürkler üstün geldi.” cümleleri ile Göktürklerin savaşta başarılı olduğu ifade edilmektedir. Düşman kavimlerin türlü oyunları ile Göktürkler düşmanlarına yenilir. “Çadırlarını ve mallarını öyle bir yakıp yağmaladılar ki bir tek kara kıl çadır bile kalmadı.” biçimindeki cümle ile düşmanların hırslı yapısı vurgulanmaktadır. “Kayan ile Tukuz her ikisi de düşmana esir olmuşlardı fakat on gün geçmeden kaçtılar, esirlikten kurtuldular.” cümlesi başarılı olmak değerini örneklendirmektedir. Düşmanlarından kurtulan Göktürkler Ergenekon'a gelip yerleşir. Burayı yurt edinirler ve burada çoğalırlar. Yıllar sonra Ergenekon yetersiz kalınca bir çıkış yolu düşünürler ancak bulamazlar. Usta bir demirci onlara yol gösterir. “Bu dağda bir demir madeni var. Yalın kata benzer. Madenin demirini eritse bir yol olurdu.” cümlesi demir ustasının işinde yetkin olduğunu gösterir. Ustanın sözü beğenilir ve uygulamaya geçilir. Başarılı olduktan sonra ata yurtlarına dönen Göktürkler, Börteçine'yi hakan belirler. Bu durumu iyi görenler ile sorun yaşanmaz. “Kimi de iyi görmedi, karşı çıktı. Karşı çıkanlarla savaşıldı. Göktürkler hepsini yendiler.” cümlesi ile de Göktürklerin savaşta başarılı olmasına tekrar değinilmektedir.

Emine Teyze'nin Çilek Reçeli adlı metinde küçük kızın söylediği “Reçellerin markası ne oldu biliyor musunuz? Emine Teyze Reçelleri. Bu adı ben önermişim. Oy birliği ile kabul edildi.” biçiminde yer alan cümleler ile sözü geçen biri olmak değeri yansıtılmaktadır.

Bilge Adamın Yolu'nda en bilge kişinin bilgisine ulaşmaya çalışan çocukların özellikleri anlatılmaktadır. “İğne iplik işlerinde en yetenekli insanlar olduklarından Manolya için kat kat kumaşlar dokuyup en şık elbiseleri dikmişlerdi.” cümlesi yetkin olmak değerini vurgular. Diğer çocuklar için kullanılan “Rüzgârlımanı köyünün sakinleri cam yapımında tam anlamıyla ustaydılar.” ve “Usta marangozlar olarak çocuğun zırhı, miğferi ve kalkanını yapmak için yüz yıllık meşe ağaçlarını devirip atmışlardı.” ifadeleri de yetkin olmak değeriyle ilişkilidir. Üç çocuk metnin sonunda bilge adam ile karşılaşır. Bilge Adam “Kalbim bana, üçünüzün de burada olmayı hak ettiğini söylüyor çünkü sizler ilk dersi zaten aldınız.” diyerek üç çocuğun da başarılı olduğunu vurgulamaktadır.

4.1.4.3. Hazcılık değerine ait bulgular. *Martı*'da “O, korkuyu yenmenin gururuyla haz alarak yaşıyordu.” sözlerinde Jonathan'ın hayattan tat almasına değinilerek hazcılık değeri vurgulanmaktadır.

Faydalı Bir İş Görmek Zevki adlı metinde “Bizim en iptidai zannettiğimiz insanlar bile bir eser vücuda getirmenin zevkiyle mest olmayı bilirler zaten insanı yeryüzündeki diğer mahluklardan ayıran başlıca fark da galiba budur.” cümlesi hazcılık değerini yansıtmaktadır.

Değirmende Döner Taşım'da küçük çocuk ailesiyle birlikte değirmene gidecektir. “Müthiş bir curcuna... İçim içime sığmıyor, değirmene gideceğiz.” ifadesi ile çocuğun, değirmene gitme haberinden bile keyif aldığı görülmektedir. Babası da değirmene gidecek olmaktan dolayı keyiflidir. “Babam ezandan sonra at arabasıyla geldiğinde keyfinin yerinde olduğu, türkü mırıldanmasından, arabacıyla şakalaşmasından belliydi.” cümlesi bu durumu kanıtlamaktadır.

Emine Teyze'nin Çilek Reçeli adlı metinde “Ben de babam da çilek reçeline bayılırdık. Emine Teyze daha kapıdayken hemen tatmak istedik. Babamla reçeli tattık, öyle güzeldi ki kaşık kaşık yemeye devam ettik.” cümleleriyle küçük kızın ve babasının keyifli oldukları ve hayattan tat aldıkları ifade edilerek hazcılık değeri vurgulanmaktadır.

Bilge Adamın Yolu adlı metinde, çocuklar karşılaştıkları sorunları ortak akıl kullanarak çözer. “Çocuklar bu uydurma sıcak hava balonuyla uçarken gülmekten kendilerini alamıyorlardı.” ifadesiyle çocukların içinde buldukları durumdan hoşnut oldukları ve eğlendikleri anlaşılmaktadır. Hayattan tat almak hazcılık değeri ile ilişkilidir.

4.1.4.4. Uyarılım değerine ait bulgular. *Martı* adlı metinde Jonathan Livingstone için ifade edilen “Kapkara denizin üstünde iki yüz fite yükseldi. Bir an bile ölümü ya da

başarısızlığı düşünmeden kanatlarını vücuduna yapıştırdı.” cümleleri ile Jonathan’ın cesur bir kişiliğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Cesur olmak, uyarılımin alt değerlerindedir.

Kalbin Sesi’nde “Şimdilerde çoğu renkli yemek takımları var, seramikten. Birkaç yılda atılıyor, yerine yenisi alınıyor.” biçiminde yer alan cümleler, insanların günümüzde değişken bir hayatı tercih ettiklerini göstermektedir. Metinde günümüz insanların bir eşyayı ömür boyu kullanmak gibi bir amaçla satın almadığına değinilmektedir. Alınan eşya moda rüzgarının da etkisiyle kısa zaman sonra atılmaktadır. Bu durum insanların sürekli bir değişkenlik içinde yaşamaya başladığını göstermektedir. Değişken bir hayat yaşamak, uyarılımin alt değerlerindedir.

Aliya İzzetbegoviç ve Özgürlük Mücadelesi adlı metinde uyarılım değeri “Tam üç buçuk yıl süren ve çoğunluğu sivil iki yüz binden fazla insanın ölümüne neden olan savaşta Aliya, başkomutan sıfatıyla hep cephede ve halkının yanında oldu.” biçiminde yer alan cümle ile örneklendirilmiştir. Aliya İzzetbegoviç cesur bir liderdir.

4.1.4.5. Özyönelim değerine ait bulgular. *Benlik Üzerine*, özyönelim değerlerinin ön planda olduğu bir metindir. İnsanın öncelikle kendine saygı duyması gerekliliğine şu cümlelerde değinilmektedir: “Kendime çok değer veriyorum ve bunu yaptığım sürece etrafıma da değer verebileceğimi biliyorum.” ve “Değer vermek kendinizle başlar. Kendine değer vermeyenin çevresine değer vermesi imkansızdır.” Kendine saygı duymak şu cümlede de kendini göstermektedir: “Eğer kendinize gerekli saygıyı göstermezseniz zaman içinde kendi hayatınızı değil, çevrenizdeki insanların beklentileri doğrultusunda bir hayat yaşarsınız.” Metnin sonuç cümlesi olan “Ruhunu, fiziğini ve varlığını seven insan mutludur. Mutluluğu kendi benliğinizde arayın.” cümlesiyle de özyönelim değerleri vurgulanmaktadır. İnsanın kendi amaçlarını seçebilmesi çok önemlidir. “Dünyaya şaheserler sunmanın yolu sizin bir şaheser olmanızdan geçmeyebilir ama kendinizle ilgili en iyiyi yakalamaya çalışabilirsiniz.” cümlesiyle amaçlarını belirlemenin önemine değinilmektedir.

Martı’da, Jonathan’ın söylediği “Bir kemik bir tüy kalmak umurumda bile değil anne. Ben sadece havada ne yapıp ne yapamayacağımı öğrenmek istiyorum.” sözü merak duyabilmenin önemini vurgulamaktadır. Merak duyabilmek öğrenmenin başlangıç aşamalarında yer alır ve özyönelim değeriyle ilişkilidir. Jonathan’ın merak eden ve yenilikler deneyen biri olduğunu şu cümlede görebilmekteyiz: “İki yüz yerine beş yüz fitten daldığımda hızım ne olur, çok merak ediyorum.” Jonathan, kendi amaçlarını belirlemiş bir martıdır. Av peşinde koşmak onun yapmak isteyeceği türden bir iş değildir.

Bu özelliği “Ufacık da olsa bir balık yakalayabilmek için suya daldı, mücadele etti fakat olmuyordu işte, bunları bir türlü yapmak istemiyordu.” ve “Hedefi hızlı uçmaktı ve bir hafta süren çalışmadan sonra hız hakkında, yaşayan en hızlı martıdan bile daha çok şey biliyordu.” cümlelerinde ifade edilmektedir. Jonathan, özyönelimin alt değerlerinden birden fazlasına sahiptir. “Tekrar eski Martı Jonathan olması uzun sürmedi. Denizde, çok ötelerde yine öğreniyordu. Aç fakat mutluydu.” cümlesi ile Jonathan’ın özgürlük kavramına bakışı yansıtılmaktadır.

Vatan yahut Silistre adlı metinde “Zekiye’nin sevdiği İslam Bey, Silistre’ye yardıma giden gönüllülere katılmaya karardır.” biçimindeki cümle İslam Bey’in amaçları doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir. Silistre Kalesi’ndeki diğer gönüllüler de İslam Bey gibi vatan toprağını korumak amacındadır. “Hepimiz burada kalmak istiyoruz ki buraya geldik.” cümlesi bu durumu örneklendirmektedir.

Mikro Minyatür’de, Hasan Kale’nin en önemli özelliği yaratıcı olmasıdır. “Onu diğer minyatür sanatçılarından ayıran çok önemli bir özelliği var: Sıra dışı objelerin üzerine, çıplak gözle görülemeyecek kadar küçük minyatürler çiziyor.” cümlesiyle bu durum ifade edilmektedir. Hasan Kale amaçlarını da bu yolda ilerlemek üzere belirlemiştir. Kendisine sorduğu “Daha ne kadar küçük yapabilirim?” sorusu ile kendi amaçlarını belirlediği ve bu yolda ilerleyeceği görülmektedir. Ayrıca sanatçı, özgünlüğünü devam ettirmek istediğini belirterek özyönelim değerlerini yansıtmaktadır.

Selimiye Camii adlı metindeki “Selimiye’deki ters lale motifi, günümüzde de en çok merak edilen cami öğelerinden biridir ve farklı söylenceleri olma özelliğini sürdürmektedir.” cümlesi merak duyabilmek kavramı üzerinden özyönelim değeri ile ilişkilidir. Mimar Sinan, Selimiye Camisi’nin iki minaresinin merdivenlerini farklı bir şekilde tasarlamıştır. Bu merdivenlerden ilerleyen üç kişi birbirlerini görmeden yukarıya çıkabilmektedir. Bu, onun yaratıcılığını gösterir. Mimar Sinan Türk mimarisi için değerli bir şahsiyettir. Sinan’ı kendine saygı duyan, özelliklerinin farkında olan bir mimar olarak değerlendirebiliriz. “Bütün gücümü bu Sultan Selim Han Camii’ne sarf edip uzmanlığımı gösterdim ve anlattım.” cümlesi bu durumu kanıtlayacak niteliktedir.

Burada Dur adlı metinde kendi amaçlarını belirlemiş olmak değeri şu cümlede görülmektedir: “Konya’daki Selçuklu tahtında oturan sultan da elbette oraları almak, sınırlarını genişletmek istemektedir.” Metnin devamındaki “Ama bizim insanımız bir hikâye ile yetinir mi? Burdur’umuza bir efsane daha yakıştırıvermişler.” sözyle de halkımızın yaratıcı olmasına değinilmektedir. Bu ifadeler özyönelim değerini karşılamaktadır.

Ergenekon Destanı'nda Göktürk egemenliği diğer kavimlere acı geliyordu. “Bir araya gelip birleştiler. Türklerden öç almaya karar verdiler.” cümleleri ile düşman kavimlerin amaçları doğrultusunda ortaklık kurdukları ve birlikte hareket etmeyi planladıkları görülmektedir. Göktürkler yapılan savaşı başlangıçta kazansalar da sonradan kaybederler ve kılıçtan geçirilirler. Göktürklerden kalanlar kendilerine ıssız bir yeri yurt edinirler. Bu yurdun adı Ergenekon'dur. Göktürkler, Ergenekon'a sığmaz olacak kadar kalabalıklaşır. “Konuşup karar verilince Ergenekon'dan çıkmak için bir yol aramaya başladılar.” cümlesi Göktürklerin bir amaç belirlemek için toplandıklarını, görüşüklerini ve ortaklaşa bir karar alıp uygulamaya koyduklarını göstermektedir.

Yunus Emre'nin Mezarları adlı metinde Sarıköy demir yolunda çalışmalar yapılacaktır. Bu esnada Yunus Emre'nin mezarı başka bir noktaya taşınacaktır. Ancak bu iş gizlilik içerisinde sürdürülecektir. Çalışmalara başlanacağı gün iş alanında otuz bin civarında insanın beklediği görülür. “Kim çağırdı, nereden geldi bu insanlar?” cümlesi bu insanlara duyulan merakı vurgulamaktadır. Gizlice yapılması gereken bir iş için toplanan bu insanlar, ilahiler okuyarak Yunus Emre'yi demir yolundan daha uzak bir noktaya naklederler.

Bilge Adamın Yolu adlı metindeki üç çocuk kendi amaçlarını belirlemişlerdir. “Üçünün de amacı aynıydı: En bilge adamın bilgisine ulaşmak.” cümlesi çocukların belirledikleri bir amaç üzerine hareket ettiklerini göstermektedir.

Aliya İzzetbegoviç ve Özgürlük Mücadelesi'nde ifade edilen “Her şeye kadir olan Allah'a yemin ederim ki hiçbir zaman köle olmayacağız.” biçiminde yer alan cümle Aliya İzzetbegoviç'in özgürlüğe ve bağımsızlığa önem veren bir kişiliğe sahip olduğunu vurgulamaktadır. Özgürlük ve bağımsızlık, özyönelimin alt değerlerindedir.

4.1.4.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular. *Selimiye Camii* adlı metinde geçen Ernst Diez'e ait “Selimiye mekân, büyüklük, yükseklik, topluluk ve ışık etkisi bakımından yer yüzündeki bütün yapılardan üstündür.” cümlesi ile açık fikirli olmanın, görüşlerini açık ve net bir şekilde ifade etmenin önemi vurgulanmaktadır. Açık fikirli olmak evrenselliğe ait bir değerdir.

Ergenekon Destanı'nda Göktürkler, savaşta mağlup olur ve düşmanları tarafından kılıçtan geçirilir. Kurtulanlar, dağların arasındaki sarp geçitlerden geçerek yeni bir yurt edinir. “Göktürklerin vardıkları ülkede akarsular, büngüldekler, türlü bitkiler, meyve ağaçları ve av vardı.” cümlesi ile keşfedilen yeni yurdun güzelliklerle dolu olduğu, insan

hayatı için gayet elverişli olduğu belirtilmektedir. Güzelliklerle dolu bir dünya evrenselliğin alt değerlerindedir.

Emine Teyze'nin Çilek Reçeli adlı metinde Emine Teyze'nin kişiliği hakkında bilgiler verilmektedir. “Boş durmayı hiç sevmezdi Emine Teyze. Apartmanın girişindeki küçücük bahçe, o gelince yeşillendi. Renk renk kasımpatılar, aslanağızları, güller dikti.” bölümü Emine Teyze'nin doğaya verdiği önemi vurgulamaktadır. Emine Teyze'nin doğaya verdiği önemi gösteren bir diğer bölüm şöyledir: “Sizin ayağınız var, yürüyüp gidersiniz parklara, meydanlara. Ya bu elsiz, ayaksız yavrucaklar ne yapacak? der, çiçekleri gösterirdi.” Doğa ile bütünlük evrenselliğin alt değerlerinden birisidir.

Aliya İzzetbegoviç ve Özgürlük Mücadelesi'nde evrenselcilik değerleri sıklıkla vurgulanmaktadır. “Kuralı ve ahlakı olmayan bir savaşın içinde soğukkanlılığını, fikri olgunluğunu, ahlaki ilkelerini asla yitirmedi.” ve “Onlar bizim öğretmenimiz değiller, diyerek ahlaki olmayan, meşru olmayan hiçbir yola tevessül etmemiştir.” cümleleri onun erdemli bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. “Nefrete nefretle cevap vermeyin. Bosna için nefret çıkmaz sokaktır.” cümlesi Aliya İzzetbegoviç'e aittir. Bu cümle ve metnin devamında geçen “Ben Avrupa'ya giderken başım önümde eğik gitmiyorum çünkü çocuk, kadın ve ihtiyar öldürmedik ve hiçbir kutsal yere saldırmadık. Oysa onlar bunların tamamını yaptılar.” cümleleri ile Aliya İzzetbegoviç'in evrensel değerlere gösterdiği önemi, erdemli oluşu vurgulanmaktadır. Yine, İzzetbegoviç'e ait “Bu adil bir barış olmayabilir fakat süren bir savaştan daha iyidir.” cümlesi ile onun, barışa gösterdiği önem vurgulanmaktadır. Dünyada barış istemek de evrensel değerlerden birisidir. “Osmanlı hakimiyetinde farklı din ve inanç grupları yüzyıllar boyunca barış ve huzur içinde yaşamışlardır.” cümlesi ile evrensel değerlere saygılı olmaya ve eşit bir şekilde yaşamaya değinilmiştir.

4.1.4.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular. *Acele Karar Vermeyin*'de köyde yaşayan yaşlı adam “Bu at, bir at değil benim için; bir dost, insan dostunu satar mı?” ifadesini kullanmaktadır. Bu cümle onun atına duyduğu gerçek dostluğu vurgulamaktadır. Kralın bile kıskandığı bu at bir gün ortadan kaybolur. Köylüler atın çalındığını düşünmektedir. İhtiyar ise “Karar vermek için acele etmeyin, sadece at kayıp, deyin. Çünkü gerçek bu.” diyerek düşünmeden hareket etmenin olumsuzluğu üzerinde durur. İhtiyar manevi bir hayat yaşamaktadır. Olayları acele etmeden sakin bir şekilde yorumlayarak insanları zan altında bırakmaz. İhtiyarın bu özelliği metnin devamında da vurgulanmaktadır. “O kadar acele etmeyin. Oğlum bacağını kırdı, gerçek bu.” ve “Oysa ne

olacağını kimse bilemez. Bilinen bir tek gerçek var. Benim oğlum yanımda, sizinkiler askerde ama bunların hangisinin talih, hangisinin talihsizlik olduğunu sadece Allah biliyor.” cümleleri maneviyatın, ihtiyarın kişiliğinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Yaşamında maneviyata önem vermek iyilikseverlik değeri ile ilişkilidir.

Vatan yahut Silistre metninde bir gönüllünün söylediği “Şehitliği gözüme aldım. Bağdat’tan buraya o niyetle geldim.” cümleleri ile manevi bir hayat vurgulanmaktadır. İslam Bey’in söylediği “Siz bana vatanımın en büyük yararlarından birini emniyet ettiniz, siz bu kalenin kurtulmasını benim çabamdan beklediniz; siz silah altında, düşman karşısında duran bin arslanı esirlikten kurtarmak için düşündüğünüz en büyük çareyi benim elime bıraktınız.” cümleler ise onun, sorumluluklarının bilincinde bir birey olduğunu göstermektedir. İyilikseverlik değerlerinden biri de sorumluluk sahibi olmaktır.

İstiklal Madalyası’nda yazar, “Onun gerçek değerini, onu mukaddes miras, mukaddes emanet olarak bağrına basanlar, yüreği üzerinde taşıyanlar bilir.” cümlesi ile olgun sevgiyi vurgulamaktadır. Bu sevgiden yoksun insanların İstiklal Madalyası’na gereken önemi veremeyecekleri düşüncesi içindedir. Metinde anlamlı bir hayatın ifade edilişi de “Nicesinin hediyesi, harp meydanlarında geçirilmiş bir gençlik, yarıda bırakılmış bir saadet, vakitsiz kapanan bir çift göz, vatan havasına çok erken karışan bir ruh olmuştur.” cümlesiyle örneklendirilmektedir. Bu metinde İstiklal Madalyası’na duyulan sevgi ve anlamlı bir hayat sürmek değerleri ön plandadır.

Faydalı Bir İş Görmek Zevki adlı metinde yazar anlamlı bir hayat için yapılması gerekenleri anlatmaktadır. “Bir de tarlayı sürüp veya akşama kadar düven çevirip de bir kenarda işini görmüş, vazifesini bitirmiş, ortaya bir eser koymuş olmanın huzuruyla geviş getiren öküzün o keyifli, insanın yüzüne Sanki siz bugün ne yaptınız? diyen tavırla bakmasını hatırlayınız. Böyle bir manzara karşısında vazifesini yerine getirmiş öküze karşı bir saygı duygusu beslememenin imkânı var mıdır?” cümlelerinde yazar, ancak çalışarak hayatın anlamlı kılınacağını vurgulamaktadır. Metnin sonuç bölümünde yazarın ifade ettiği “Ben de memleketimde, işimde, evimde faydalı olabiliyorum, bu toplulukta benim de bir vazifem var.” cümlesi ile hayatı anlamlı kılmanın önemine değinilmektedir. Bu ifadeler iyilikseverlik değeri ile ilişkilidir.

Değirmende Döner Taşım adlı metinde geçen şu cümle ile sorumluluk sahibi olmanın önemi vurgulanmaktadır: “Uyandığında babamla Haydar Amca’nın yüzleri görünmüyor, gözleri uykusuzluktan kanlanmış, kahvaltı hazırlanmış.”

Yunus Emre’nin Mezarları’nda, bin dokuz yüz kırklı yıllarda Sarıköy’deki tren yolunda çalışmalar yapılmaktadır. “Planlara göre Sarıköy’de bu yol tam Yunus Emre

Türbesi'nin üzerinden geçecek. Bunu duyan, nasıl duymuşlar bilinmez, yüreği temiz ve uyanık bir iki insan ilgili makamlara başvurarak türbenin yüz elli metre geri alınması için izin istiyorlar. Her şeyi kendileri yapacak.” cümlelerinde Yunus Emre'ye duyulan sevginin halkın gönlünde yer edinişi anlatılmaktadır. Halk bütün işleri kendi yapmayı bile göze almaktadır. Bütün bunlar Yunus Emre'ye duyulan olgun sevginin yansımasıdır. İşlerin tamamı gizlilik içerisinde yürütülecektir. “Ertesi sabah işe koyulmak üzere gelen heyetin gördüğü manzara inanılmaz, akıl ermez bir iştir. Sarıköy Ovası'nda en aşağı otuz bin kişilik insan denizi dalga dalga dalgalanmakta, ilahiler söyleyerek töreni beklemektedir.” cümlelerinde halkın Yunus Emre'ye duyduğu derin sevgi vurgulanmaktadır.

Emine Teyze'nin Çilek Reçeli adlı metindeki aile, apartmana yeni taşınan komşuları ile zamanla kaynaşır. Komşuları Emine Teyze'nin kızları kısa zamanda iş bulur ancak erkek evladı uzun bir süre işsiz kalır. “Babam, Emine Teyze'nin işsiz oğluna kendi çalıştığı yerde çaycılık işi buldu.” cümlesi babanın iyiliksever bir kişi olduğunu göstermektedir. Ailenin babası bu işi tesadüfen bulur ancak mahalledeki işsiz gençler için bir başvuru yeri olur. Baba, yufka yüreklidir ve gelenleri boş çevirmek istememektedir. “Sağa sola telefon ediyor, arkadaşlarına soruyor, kendisine umut bağlayan bu insanlar için çabalıyordu.” cümlesi ile babanın iyilikseverliği tekrar vurgulanmıştır.

Bilge Adamın Yolu' nda farklı köylerden üç genç en bilge adamın bilgisine ulaşmak için yola çıkar. Yolda karşılarına çıkan sorunları birlik olarak atlatırlar. Bilge adamı bulurlar ancak bilge adam kördür. “Fakat kalbim, gözlerimin gördüğünden daha uzağı görebilir.” cümlesi ile bilge adamın manevi bir hayat sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Aliya İzzetbegoviç ve Özgürlük Mücadelesi' nde geçen “Ülkesinin bağımsızlığını ilan etmişti ancak şimdi fiili bir işgal ve savaş vardı, özgürlük bilincini cephede hayata geçirme vaktiydi.” cümlesi ile Aliya İzzetbegoviç' in ülkesi için her türlü sorumluluğu alabilecek kapasitede bir insan oluşu vurgulanmaktadır.

4.1.4.8. Geleneksellik değerine ait bulgular. *Martı* adlı metinde Jonathan Livingston tek başına uçuş çalışmaları yapmakta diğer martılardan farklı bir yaşam sürmeyi yeğlemektedir. Bu durum anne ve babasının dikkatini çeker. “Diğerleri gibi olmak bu kadar zor mu? Alçaktan uçmak pelikanlar ve albatrosların işi, bunu onlara bırakmalısın.” cümleleri Jonathan'ın kendisine biçilen rolü oynaması gerektiğini vurgular. Aynı düşünce şekli Jonathan'ın babasında da görülür. “Bir şey öğrenmek istiyorsan nasıl yiyecek bulacağını öğren. Bu uçma çaban gerçekten hoş ama uçmanın karın doyurmadığını sen de biliyorsun. Şunu hiç aklından çıkarma, senin uçma nedenin yiyecek bulabilmek!”

cümlelerinde Jonathan'ın babası, ondan bir martının yapması gereken işlere odaklanmasını diğerlerini göz ardı etmesini öğütler. Jonathan bir martıdır ve kendine düşen hayatı kabullenip yiyecek aramayı öğrenmelidir, uçmayı değil. Anne ve babanın düşünce şekli geleneksellik değerlerinden biri olan kendine düşen hayatı kabullenmek ile ilişkilidir.

Ergenekon Destanı adlı metinde bölgelerine egemen olan Göktürklerin türlü oyunlarla yurtlarından edilmeleri ve sonrasında yaşadıkları anlatılmaktadır. Göktürkler, çeşitli hilelerin de kullanıldığı son savaştan yenik çıkar. Büyükler kılıçtan geçirilir, küçükler ise düşman tarafından kul edilir. Sağ kalanlar ve tutsak alındıktan sonra kurtulanlar dağların arasındaki dar geçitlerden geçerek avı, bitkisi, suyu bol bir bölgeye gelirler. “Böyle bir yeri görünce Tanrı'ya şükrettiler.” ifadesi ile büyük zorluklar altında dahi inançlı olma, şükretme ifade edilmektedir. Dindar olmak, inançlı olmak geleneksellik değeri ile ilişkilidir. Göktürkler yerleştikleri bu bölgeye Ergenekon adını verirler. Uzun yıllar sonra Ergenekon yetersiz kalınca ata topraklarına gitmeyi düşünürler. “Tanrı'nın yardımı ve izniyle ateş kızdı.” metinde gelenekselliğe vurgu yapılan bir diğer cümledir. Ergenekon'dan çıktıkları ayı, günü ve saati iyi bellediler. Her yıl o gün gelince büyük törenler düzenlediler. “Bu törenlerde, bir parça demir alınıp ateşte kızdırılıyordu. Sonra da kızdırılan demiri önce Göktürk Hakan'ı kısıkaç tutup örse koyuyor, çekiçle dövüyordu. Ondan sonra diğer Türk beyleri aynı hareketi yaparak bayramı başlatıyorlardı.” cümlelerinde Türk hakanına ve geleneklere duyulan saygı yansıtılmaktadır.

Kalbin Sesi adlı metinde geçen “Kesmeyin diyoruz, bu ağacın hatırası var, kıymayın ona. Buyurgan bir ses: Ama biz buraya bir gökdelen dikeceğiz. İşler açılacak, faizler düşecek, barış gelecek, bilim kansere çare bulacak, diyor. Birbirimize bakıp önce susuyor sonra ‘Kesin!’ diyoruz.” cümleleri günümüz insanının yaşadıklarını kabullenme sürecini vurgulamaktadır. Yaşananları olduğu gibi kabullenmek geleneksellik değeri ile ilişkilidir.

Yunus Emre'nin Mezarları metninde anlatılan şu bölüm geleneklere saygılı olmak değerini yansıtmaktadır: “Bir zamanlar Ankara-İstanbul arasında işleyen trenler Sarıköy'den geçerken saygı düdüğünü öttürür, demiryolu personeli yüzünü yol üstündeki türbeye dönermiş. Bu onlara, Alman mühendislerden kalma bir gelenek. O mühendisler, inşaat Sarıköy önüne gelince Müslüman âdetlerini güderek kurban kesmişler, dinî tören yaptırmışlar.”

Emine Teyze'nin Çilek Reçeli adlı metindeki küçük kızın babası, Emine Teyze'nin oğluna tesadüf eseri iş bulur. Bunun üzerine mahalledeki işsiz gençler için bir başvuru noktası hâline gelir. Gelen hiç kimseyi kırmaz, işsiz gençler için iş aramaya devam eder.

“Kusura bakmayın, daha bulamadım fakat merak etmeyin, önümüzdeki günlerde mutlaka bir şeyler çıkar.” cümlesi babanın ılımlı bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. İlimli davranmak ve bu şekilde bir hayat sürmek geleneksel değerlere verilen önemi vurgulamaktadır.

Bilge Adamın Yolu metninde üç çocuk en bilge adamın bilgisine ulaşmak için yola düşer. Ortaya çıkan tehlikeli durumları birlikte atlattıktan sonra nihayet bilge adamın huzuruna varırlar. “Bir öğrenci seçmek zorundayken siz üçünüzde neye bakacağım ben şimdi? Hiçbir şey göremiyorum çünkü körüm.” cümlelerini bilge adam söylerken aynı zamanda kahkahayla gülmektedir. Bu durum onun kendine düşen hayatı kabullendiğini göstermektedir.

Aliya İzzetbegoviç ve Özgürlük Mücadelesi adlı metinde Bosna Hersek Devleti’nin ilk Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç’in hayatı anlatılmaktadır. “Aliya İzzetbegoviç, son günlerinde kendisi için yapıldığını öğrendiği görkemli anıtı iptal ettirir ve Bosna Savaşı’nda hayatını kaybeden askerlerin yanına, Saraybosna’da bulunan Kovaçı Mezarlığı’na defnedilmeyi ister.” ve “İsteği üzerine mezar taşına Cumhurbaşkanı değil Abdullah Aliya yani ‘Allah’ın kulu Aliya’ yazılır.” cümlelerinde Aliya İzzetbegoviç’in alçakgönüllü bir lider olmasına değinilmektedir. Alçakgönüllü olmak, geleneksellik değerlerinden biridir.

4.1.4.9. Uyuma değerine ait bulgular. *Martı*’da, Jonathan Livingston’un uçmaya olan merakı ve tutkusu ele alınmaktadır. Ebeveynleri bu durumu gereksiz bulur ve Jonathan’ı eleştirir. Ondan, merakını uçmaya değil, av peşinden koşmaya yönlendirmesini isterler. “Jonathan, itaatkâr bir şekilde boynunu önüne eğdi.” cümlesi ile Jonathan’ın anne ve babasına karşı olumsuz bir tutum içine girmediği anlaşılmaktadır. Ebeveynlere karşı saygı duymak ve onlara itaat etmek, uymanın alt değerlerindedir.

Ergenekon Destanı’nda Göktürkler Ergenekon’dan çıkar ve düşmanlarını yenilgiye uğratıp atalarının topraklarına yerleşir. “Bunu kimi iyi karşıladı, boyun eğdi, Börteçine’yi kendi hakanları bildi.” cümlesi bazı kavimlerin Göktürlere itaat ettiklerini göstermektedir.

Emine Teyze’nin Çilek Reçeli adlı metinde Emine Teyze bir akşam elinde bir kavanoz reçel ile ziyarete gelir. Komşularına hediyesini verirken söylediği “Ben yaptım, afiyetle yiyin.” cümlesi onun kibar bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Kibar olmak, uymanın alt değerlerindedir. Küçük kız babasını çok sevmektedir ve onun söylediği sözlere dikkat etmektedir. “Babamın tembihlediği gibi kimseye bir şey

söylemedim.” cümlesi küçük kızın babasının sözlerine uymasını ve ona itaat etmesini ifade etmektedir.

4.1.4.10. Güvenlik değerine ait bulgular. *Acele Karar Vermeyin* adlı metinde yaşlı adamın başına gelen olaylar karşısında köylüler ile yaşadığı düşünce farklılıklarına değinilmektedir. Yaşlı adamın atını dönemin kralı çok beğenmektedir. Bu at bir gün kaybolur. Yaşlı adam, atı vaktinde krala satmadığı için köylüler tarafından acımasızca eleştirir. “Aradan on beş gün geçmeden at, bir gece ansızın dönmüş. Meğer çalınmamış, dağlara gitmiş kendi kendine. Dönerken de vadideki on iki vahşi peşine takıp getirmiş.” cümleleri ile atın sahibine duyduğu bağlılık duygusu ele alınmaktadır.

Vatan yahut Silistre, tiyatro türünde yazılan bir eserdir. Metnin kahramanlarından Miralay Sıtkı Bey vatanına gönülden bağlı bir askerdir. “Pekâlâ! Hepiniz, bizim gibi vatan yolunda ölmek istiyorsunuz.” cümlesi vatana bağlılık değerini yansıtmaktadır. Sıtkı Bey’in çevresindekiler de vatana bağlılık noktasında ondan geri kalmazlar. Sıtkı Bey bu durumu şu cümle ile ifade etmektedir: “Bıyüksüzü ölmek ister, ak sakallısı ölmek ister. Ne diyeyim, Allah cümlesini vatana bağışlasın.” Metnin kadın kahramanı Zekiye de vatanına bağlı bir bireydir. “Vatan için öleceğim. Başka ne hizmet istersiniz?” ve “Ben size canımı sunuyorum. Siz bana yaşımın küçüklüğünü söylüyorsunuz.” cümleleri bu bağlılığın söze dönüşmüş hâli olarak dikkat çekmektedir.

Ergenekon Destanı’nda Göktürklerle düşman olan kavimler onlara saldırmaya hazırlanır. “Bunun üzerine Göktürkler çadırlarını ve sürülerini bir yere topladılar. Çevresine hendek kazıp beklediler. Düşman gelince savaş başladı.” cümleleri ile Göktürklerin ulusal güvenliğe verdikleri önem vurgulanmaktadır. Ergenekon’dan çıkış sürecinde geçen “Atalarımızdan duyardık, Ergenekon’un dışında geniş yerler, güzel yurtlar olurmuş. Eskiden oraları bizim öz yurdumuzmuş.” cümleleri ile Göktürklerin vatanına ve topraklarına olan bağlılıkları ifade edilmektedir. “O kutsal yılın, kutsal ayının, kutsal gününün, kutsal saatinde Göktürkler Ergenekon’dan çıktılar. O günü, o ayı ve o saati iyi bellediler. Bu kutsal gün, o günden sonra Göktürkler için bayram oldu. Her yıl, o gün gelince büyük törenler yapıldı.” cümleleri Türk toplumsal düzenini vurgular. Toplum için önemli tarihlerin nesiller boyu hatırlanması toplumsal düzeni korur, birlik ve beraberlik duyguları aşılar.

Değirmende Döner Taşım adlı metinde değirmende geçirilen bir gün çocukların gözünden ele alınmaktadır. Malzemeleri değirmene götürmesi için bir arabacı tutulur. “Arabacı, üzerinde oturduğu kırçıl yem torbasını öne çekti, süpürge istedi teyzemden,

arabayı bir güzel süpürdü.” cümleleri arabacının temizliğe dikkat eden bir kimse olduğunu göstermektedir. Güvenliğin alt değerlerinden biri de temiz olmaktır.

Yunus Emre'nin Mezarları'nda, Anadolu'da Yunus Emre'ye ait yirmi iki mezar olduğu söylenmektedir. “Yunus'a olan sevgisini ve saygısını başka türlü nasıl gösterebilirsin? Ona, yanında yöresinde bir makam yapmak, gönlü çekince o makamı ziyaret etmek, Kur'an okuyup ruhunu şad etmek, Türk halkının kadirbilirliğinin belgeleridir.” cümleleri ile Anadolu'da Yunus Emre'ye duyulan sevgi yansıtılmaktadır.

Aliya İzzetbegoviç ve Özgürlük Mücadelesi adlı metinde geçen “Aliya İzzetbegoviç, sağlık durumu elverdiğince savaşın açtığı yaraların sarılmasına ve ülkesinin yeniden ayağa kalkmasına yardımcı oldu.” cümlesi ile Aliya İzzetbegoviç'in ülkesine duyduğu bağlılığın kendi sağlığından daha önce geldiğini göstermektedir.

Tablo 4.8. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı

Schwartz'ın Değer Tipleri	8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Bulunma Sıklığı	Değerlerin Yer Aldığı Metinler
Güç	16	1. Acele Karar Vermeyin 2. Vatan yahut Silistre 3. Selimiye Camii 4. Ergenekon Destanı 5. Yunus Emre'nin Mezarları 6. Emine Teyze'nin Çilek Reçeli 7. Bilge Adamın Yolu 8. Aliya İzzetbegoviç
Başarı	22	1. Martı 2. Mikro Minyatür 3. Selimiye Camii 4. Burada Dur 5. Ergenekon Destanı 6. Emine Teyze'nin Çilek Reçeli 7. Bilge Adamın Yolu
Hazcılık	5	1. Martı 2. Faydalı Bir İş Görmek Zevki 3. Değirmende Döner Taşım 4. Emine Teyze'nin Çilek Reçeli 5. Bilge Adamın Yolu
Uyarılım	3	1. Martı 2. Kalbin Sesi 3. Aliya İzzetbegoviç
Özyönelim	29	1. Benlik Üzerine 2. Martı 3. Vatan yahut Silistre 4. Mikro Minyatür 5. Selimiye Camii 6. Burada Dur 7. Ergenekon Destanı 8. Yunus Emre'nin Mezarları 9. Bilge Adamın Yolu 10. Aliya İzzetbegoviç

(devamı arkadadır)

Tablo 4.16. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı (devamı)

Evrenselcilik	13	1. Selimiye Camii 2. Ergenekon Destanı 3. Emine Teyze'nin Çilek Reçeli 4. Aliya İzzetbegoviç
İyilikseverlik	24	1. Acele Karar Vermeyin 2. Vatan yahut Silistre 3. İstiklal Madalyası 4. Faydalı Bir İş Görmek Zevki 5. Değirmende Döner Taşım 6. Yunus Emre'nin Mezarları 7. Emine Teyze'nin Çilek Reçeli 8. Bilge Adamın Yolu 9. Aliya İzzetbegoviç
Geleneksellik	11	1. Martı 2. Ergenekon Destanı 3. Kalbin Sesi 4. Yunus Emre'nin Mezarları 5. Emine Teyze'nin Çilek Reçeli 6. Bilge Adamın Yolu 7. Aliya İzzetbegoviç
Uyma	4	1. Martı 2. Ergenekon Destanı 3. Emine Teyze'nin Çilek Reçeli
Güvenlik	11	1. Acele Karar Vermeyin 2. Vatan yahut Silistre 3. Ergenekon Destanı 4. Değirmende Döner Taşım 5. Yunus Emre'nin Mezarları 6. Aliya İzzetbegoviç

8. sınıf Türkçe ders kitabının incelenmesi sonucunda oluşan Tablo 4.8.e bakıldığında en fazla vurgulanan değer tipinin özyönelim, en az vurgulanan değer tipinin ise uyarılım olduğu görülmektedir. *Aliya İzzetbegoviç*, *Martı* ve *Ergenekon Destanı*, farklı değer tiplerine en fazla sayıda yer veren metinlerdir.

4.2. Azerbaycan'da Okutulan Azerbaycan Dili Ders Kitaplarının İncelenmesi

Azerbaycan Dili ders kitaplarından dördü bu çalışmaya katılmıştır. Çalışmaya katılan 5, 6 ve 7. sınıf Azerbaycan Dili ders kitapları Altın Kitab Yayınları, 8. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabını ise Şərq-Qərb Yayınları tarafından hazırlanmıştır. Azerbaycan Dili ders kitaplarında toplam 105 metin incelenmiştir.

4.2.1. Beşinci Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi

Rafiq İsmayılov, Dilruba Cəfərova, Gülarə Xudiyeva ve Xanım Qasımova tarafından hazırlanan Altın Kitab Yayınları'ndan 2018 yılında basılmış olan 5. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabındaki incelenen metinler ve metinlerin yazarları Tablo 4.9'da belirtilmiştir.

Tablo 4.9. 5. Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında İncelenen Metinlər

İncelenen Metnin Adı	Metnin Yazarı
Əsl Dost	Gülzar İbrahimova
Ala Bəzək Torba	Rafiq Ələkbəroğlu
Dünyanın En Sürətli Adamı	İnternet materialları əsasında işlənmişdir.
Təcili Qan Lazımdır	Rafiq Ələkbəroğlu
Xeyirhah Əli	Gülərə Xudiyeva
Orxan və Təpəl	Vüsalə Şəfiyeva
Bilirdim ki Gələcəksən	Rafiq Ələkbəroğlu
Suyun Haqqı Suya	Belirtilməmişdir.
Ədalətli Seçim	Belirtilməmişdir.
Fırtınada Yatan Adam	Vüsalə Şəfiyeva
Yolla Güzəl Gedən Adam	Xanım Qasımova
Yoksulluq Nədir	Aysel Xanaliyeva
Xoşbəxtlik	Belirtilməmişdir.
Balaca Qara Balıq	Səməd Behrəngi
Kəndxuda və Muzdur	Belirtilməmişdir.
Atəşgah	Belirtilməmişdir.
Memar Əcəmi	Belirtilməmişdir.
<i>Opera Teatrı</i>	Belirtilməmişdir.
Gələrsən Görərsən Qalası	Belirtilməmişdir.
<i>Əlinə Qalası</i>	Belirtilməmişdir.
Xocalıdan Yadıgâr	Xanım Qasımova
Ana Maral	Belirtilməmişdir.
<i>Meşə Simfoniyası</i>	Rafiq Ələkbəroğlu
Naftalan	Belirtilməmişdir.
Xarıbülbul	Belirtilməmişdir.
Həzrət Əli	Belirtilməmişdir.
Sirli Hərflər	Dilruba Nurəddinqızı
Nəsirəddin Tusi	Belirtilməmişdir.
Cavanşirin Xəlifə ilə Görüşü	Mahmud İsmayılov
Ana və Oğul	Əkbər Qocayev

Tablo 4.9'a baxıldığında 30 metnin inceləndiyi görülməkdədir. Ders kitabından yer alan altı temanın hər birindən mətn seçilmişdir.

4.2.1.1. Güç dəyərində ait bulgular. *Yoksulluq Nədir*'də Bilal Bey, Seymur'un babasıdır və müəahhitlik yapmaktadır. "Bu ailə çox zəngin idi. Heç nəyə ehtiyacları yox idi." cümlesində ailənin rifah dərəcəndəki yüksəklik vurğulanmaktadır. Metnin davamında Bilal Bey'in kardeşi Reşit Bey'dən bahsedilməkdədir. Reşit Bey ata mesleği olan çobanlığı davam ettirməkdədir və ekonomik durumu hep aynı seviyelerde seyretməkdədir. Bu bölümde iki kardeşin ekonomik durumları üzərindən karşılaştırma yapılarak zenginlik değeri vurğulanmaktadır. Zenginlik güç değeriyle ilişkilidir.

Kəndxuda və Muzdur adlı metinde yer alan bu iki kişiden ilki çok varlıklı bir kimsedir. "Onun əkin sahələrinin, otlaq yerlərinin ucu-bucağı görünmürdü." cümlesində

Kəndxuda'nın zengin oluşu vurgulanmaktadır. Güç sağlayan etmenlerden birisi de zenginliktir.

Memar Əcəmi adlı metinde XI – XII. yüzyıllarda Azərbaycan mədəniyyətinin gelişimine katkı sağlayan bilim ve sanat üstadlarından bahsedilmektedir. Bu isimlerden birisi de Əcəmi ibn Əbu-bəkr Naxçıvani'dir. Acemi'yi anlatan şu cümle onun sosyal saygınlık kazanmış bir kimse olduğunu göstermektedir: “O, Yaxın və Orta Şərqi dahi memarı kimi şöhrət qazanmışdır.” Acemi hem inşaat ustası hem mühendis hem de mimardır. Bu nedenle toplumda saygın bir yer edinmesi rastlantı değildir.

Xaribülbül adlı metinde rüzgâr, gücüyle diğer varlıklara dert olmuştur. Onlara zarar vermektedir. Hepsini onun gücünü kabul etmişler, ona boyun eğmişlerdir. “Nəhəng çinarlar, uca sərvlər, salxım söyüdlər onun qarşısında əyilirdi. Külək ona müqavimət göstərmək istəyənlərin qol-budağını sındırıb yerləyeksan edirdi.” bölümünde rüzgârın gücünü kullanarak etrafı sindirdiği görülmektedir. Bu ifadeler güç değeriyle ilişkilidir.

Nəsirəddin Tusi devrinin ilim adamlarının yanında eğitim alarak yetişir. “Otuz yaşında ikən hökmdar onu sarayına dəvət edir və əxlaq barədə kitab yazmağı tapşırır. Beləliklə, Nəsirəddin Tusi sonralar ona bütün dünyada böyük şöhrət qazandıran məşhur *Əxlaqi-Nasiri* əsərini yazır.” bölümünde Nasreddin Tusi'ye toplum tarafından büyük bir saygı beslendiği ifade edilmektedir. Bu ifade güç değeriyle ilişkilidir.

4.2.1.2. Başarı değerine ait bulgular. *Ala Bəzək Torba*'da Ramin, babasıyla girdiği iddiayı kaybeder ve sınıfın önünde ödevini sunmak için gece boyunca hazırlanır. Ertesi gün Ramin'in öğretmeni, annesiyle görüşür. “Çox gözəl bir məruzə etdi. Mən çox, çox sevindim. Nəhayət ki, o, natamamlıq kompleksinə qalib gəldi.” cümlesinde Ramin'in başarılı olduğu anlaşılmaktadır.

Dünyanın En Sürətli Adamı adlı metnin kahramanı Glen, sınıfta yaşadığı talihsiz bir kaza sonucunda hastanede yatmaktadır. Doktorlar Glen'in yaşaması için onun ayaklarını kesmek gerektiğini düşünmektedir. Glen ise bu duruma karşı çıkmaktadır. İlerleyen günlerde ayaklarının iyileşmeye gittiği görülür ve doktorlar ayaklarını kesmekten vazgeçer. Bu sırada ayaklarının birinin diğerinden 6 cm kısa olduğu anlaşılır. “Ammə oğlan inadından dönmürdü. Ağrıdan qovrulmasına baxmayaraq, hər gün yataqda uzandığı halda idman hərəkətləri edirdi.” cümlesi Glen'in hırslı ve mücadeleci yapısına dikkat çekmektedir. Glen idmanlarına devam eder ve çok iyi bir koşucu olur. Kansas eyaletin şampiyonluğu, Olimpiyat oyunları dördüncülüğü, 1934 yılında Dünya rekoru kırması başarılarının örneklediği bölümlerdir.

Təcili Qan Lazımdır'da Mustafa bazı özellikleriyle sınıftaki diğer arkadaşlarından ayrılmaktadır. “O yalnız qalib gəlmək üçün oynayırdı. Qələbə əzmi onu bir an belə tərk etmirdi.” bölümünde Mustafa'nın hırslı yapısı vurgulanmaktadır. Mustafa, Selim ile aynı takımda oynamaktadır. Selim bir maçta hatalı gol yer. “Buna görə Mustafa çox hirsləndi və hamının gözü qabağında onu acıladı.” ifadəsi Mustafa'nın hırsının vurgulandığı bir başqa cümlədir.

Fırtınada Yatan Adam'da kentli adam tarlasında çalıştırmak için usta aramaktadır. Karşısına gelen kişilerin ekin işlerinde belirli bir seviyede usatalık sahibi olmasını istemektedir. Yetkin olmak başarının alt değerlerindedir.

Xoşbəxtlik adlı metinde yoksul bir taş ustasının hayatı anlatılmaktadır. Usta herkesten çok çalıştığını ama daha az kazandığını düşünmektedir. “Hamıdan güclü olmaq, gözəl həyat sürmək istəyirəm.” cümlesi ustanın hırslı oluşunu vurgulamaktadır. Bunu duyan bir melek, ustaya yardım eder. Usta artık varlıklı olmuştur ancak hırsı devam etmektedir. Bu durum “Mən zənginəm, heç nədən korluq çəkmirəm, amma günəş məndən güclüdür. Günəş olmaq istəyirəm” cümlesinde görülmektedir. Melek tekrar gelir ve ustayı güneş yapar. Usta bir müddət sonra bulut, sonra kaya ve en sonunda tekrar taş ustası olmaya hırslanır. Melek ise her defasında ustaya yardım eder. Hırslı olmak başarının alt değerlerindedir.

Memar Əcəmi'de “Dahi sənətkar çox böyük ustalıqla həndəsi fiqurlardan naxışlar yaratmış, onları daş üzərinə həkk etmişdir.” cümlesi Acemi'nin başarılı bir kimse olduğunu göstermektedir. Acemi'nin yaptıkları onun başarılı oluşunun en güzel örnekleridir.

Opera Teatrı adlı metinde Bakü'ye gelen ünlü bir Rus muganni ile Mayılov arasında bir konuşma geçer. Mayılov şarkıcıya bir daha ne zaman gelebileceğini sorar. Muganni ise Bakü'de uygun bir opera binası olmadığı için hiçbir zaman gelmeyeceğini çünkü burada sanatını icra edemediğini söyler. Bu cümleler Mayılov'a tesir eder ve Mayılov kısa zamanda opera binasını yaptırır. Rus mugannisi sözü geçen bir kimsedir ve bu ifade başarı değeriyle ilişkilidir.

Əlincə Qalası Nahçıvan'ın Culfa bölgesinde bulunmaktadır. Timur ordusu ile birçok defa bu kaleyi zapt etmek için uğraşır. Emir Altun 1393 yılındaki ilk saldırıyı başarıyla püskürtür. Bu onun için büyük bir başarıdır. Böylece kalenin müdafasına devam eder ancak Timur hırslı bir kişiliğe sahiptir. Timur'un çevresindekiler kalenin düşmeyeceğini anlatsalar da Timur düşüncesinden geri adım atmaz. “Lakin heç bir zaman məğlubiyyətə uğramayan Teymur bunu qəbul etmir.” cümlesi onun hırslı kişiliğini

örneklendirmektedir. Timur hırsla saldırmaya devam eder ve uzun sürse de sonunda kaleyi almayı başarır. Bu metinde başarılı olmak ve hırslı olmak değerlerine yer verilmiştir.

Sirli Hərflər'de Ezop ve sahibi mezarlık çevresinde gezmektedir. Bazı harflerin bulunduğu bir mezarlık Ezop'un dikkatini çeker. Ezop sahibiyle anlaşır. Eğer bu mezarda bir hazine bulursa sahibi ona hazinenin yarısını ve özgürlüğünü verecektir. Ezop hazineyi bulur. Sahibi çok şaşırır. Orada hazine bulacağını nasıl anladığını öğrenmek ister. Ezop mezardaki harflerden hazine olduğunu anladığını söyler ancak sahibi sözünde durmaz. Bu kez aynı harflerden hazinenin sahibinin Bizans kralı olduğunu, hazinenin sahibine teslim edilmesi gerektiğini söyler. Sahibi altınların yarısını Ezop'a bağışlar ancak ses çıkarmamasını istemektedir. Ezop ise ağanın minnetini istememektedir çünkü aynı harflerde hazineyi bulan kişinin de pay sahibi olmasının adaletli olacağı belirtilmektedir. Tüm bu olanlardan sonra sahibi altınların yarısını ve özgürlüğünü Ezop'a verir. Ezop zeki olmak değerini yansıtmaktadır. Zekâsı ona başarı kapılarını açmaktadır.

Nəsirəddin Tusi, ilim aleminin parlak sayfalarından biridir. Hayatını bu uğurda harcamıştır ve gelecek çalışmaları etkilemiştir. Nasreddin Tusi birçok alanda derinlemesine çalışmalar yapan yetkin bir bilim insanıdır. Bu yönüyle onun başarı değeriyle iç içe olduğu görülmektedir.

Ana və Oğul'da 15. asırda hüküm süren Akkoyunlu Devleti'nden bahsedilmektedir. Başlangıçta taht uğruna epey çekişmeler yaşanmıştır. "Sara xatunun müdrikliyi və saraydaki nüfuzu sayəsində dövlətin varlığı qorunub saxlandı." cümlesiyle Sara Hatun'un sözü geçen bir kişi olduğu vurgulanmaktadır. "Sara xatun o biri oğlu Uzun Həsənin Ağqoyunlu taxtına çıxmasına nail oldu." ifadesinde ise Sara Hatun'un başarılı olması ele alınmaktadır. Uzun Hasan tahta geçtikten sonra birçok yenilik yapar ve devletini güçlendirmek için çaba sarfeder. "Uzun Həsən qısa bir müddətdə qüdrətli bir türk dövləti – Ağqoyunlu dövlətini yaratmağa nail oldu." cümlesinde Uzun Hasan'ın başarıları ifade edilmektedir.

4.2.1.3. Hazcılık değerine ait bulgular. *Xoşbəxtlik* adlı metinde taş ustası isteklerine birer birer ulaşmaktadır. Metnin başlangıcında yoksulluğundan dem vurup zengin olmak ister ve melek bunu gerçekleştirir. Artık ustanın her şeyi vardır. "Yeyib-içib kef edirdi." cümlesi arzularının peşinden giden ustayı vurgulamaktadır. Usta bir müddet sonra kaya olmak ister. "Qaya dörd bir tərəfə nəzər salıb öz əzəmətindən həzz alırdı." cümlesi ustanın aldığı zevki belirtmektedir. Usta metnin sonunda başa döner ve tekrar taş

ustası olur. “İşi ağırdır, qazancı isə az. Amma həyatı sevir və özünü çox güclü sayır.” cümlesi taş ustasının hayattan tat almaya başladığını göstermektedir.

Kəndxuda və Muzdur adlı metinde Muzdur, ekin tarlasında işçilik yapmaktadır. Güneşin tam tepede olduğu bir vakitte gölgeye çekilir ve uyur. Kəndxuda onu bu durumda yakalar ve keyfi uğruna işini yapmadığı için azarlar. Muzdur ise uykusunda zengin olduğunu görür. “Qoymadın, heç olmasa, yuxuda bir az kef çəkım.” cümlesi onun keyifli oluşunu ifade etmektedir.

Xocalıdan Yadigar adlı metnin kahramanı dedesiyle muhabbet etmekten, onunla birlikte vakit geçirmekten, onun güler yüzlü oluşundan keyif almaktadır. Bu ifadelerin bulunduğu bölümlerde hazcılık değeri vurgulanmaktadır.

Meşə Simfoniyası'nda çocuk sonunda babasıyla birlikte doğaya gitmiştir. Çok mutludur ancak havanın bir anda değişmesiyle mutluluğu yerini korkuya bırakır. Babası onu sakinleştirir. Yıldırımın, rüzgârın, yağmurun her birinin kendine has muhteşem sesleri olduğunu babası sayesinde fark eder. Uyuyamayan çocuk artık rahatlamıştır. “Mən meşənin sehrli simfoniyasını heyranlıqla dinləyərək yavaş-yavaş yuxuya getdim.” cümlesi haz değeri ile örtüşmektedir.

4.2.1.4. Uyarılım değerine ait bulgular. *Əsl Dost*'ta Vasif ve Leyla sirke giderler. Sirkte çalışan Leyla'nın amcası ayı kostümü giyerek Leyla'yı eğlendirmektedir. Vasif, sirkteki ayının Leyla'ya saldırdığını düşünür. Bu durumu görür görmez arkadaşını kurtarmak için ayı kostümü giyen Leyla'nın amcasına saldırır. “Vasif cəsarətini toplayıb ayının çıxdığı stola yaxınlaşdı. Var gücü ilə stolun bir tərəfindən yapışib qaldırdı. Ayı sürüşüb yerə yıxıldı, Leylanı əlindən buraxdı.” cümlesi Vasif'in cesaretini vurgulamaktadır. Cesaretlilik uyarılımın alt değerlerindedir.

Bilirdim ki Gələcəksən'de cesur olmak değeri de bulunmaktadır. Karabağ Savaşı'nda Ermenilerin ateşini durdurmak isteyen Rahim'in ileriye atılması cesaret örneğidir. Rahim'in çatışma bölgesinde kaldığını gören Abbas'ın oraya gitmesi cesarete örnek gösterilebilecek başka bir davranıştır. Çocukluktan dost olan Rahim ve Abbas, bu metinde cesaretleriyle ön plandadır.

Atəşgah adlı metinde Suraxanı Ateşgahı'ndan bahsedilmektedir. Ateşperestlik dinî Hindistan'da da epey yaygınlık göstermektedir. Azerbaycan'daki Suraxanı'yı ziyaret eden Hintler burada daha büyük bir mabedin dikilmesini sağlar. Suraxanı Ateşgahı böylelikle dikilmiş olur. Bölgenin sahip olduğu doğal özellikler farklı ülkelerden ziyaretçiler çekmiş,

bölge halkının değişken bir hayat sahibi olmalarını sağlamıştır. Bu bölümde uyarılım değerleri ön plandadır.

Gələrsən Görərsən Qalası Karatepe Dağı'nda yer almaktadır. Kaleyi Derviş Muhammed Han diktirmiştir. Bu metinde bahsi geçen Hacı Çelebi cesur bir kişidir. Çelebi, Nadir Şah tarafından idamla cezalandırılmasına karşın halkının düşüncesini harfîyen aktarmak cesaretini gösterir. Nadir Şah cesaretinden dolayı Çelebi'yi idam ettirmekten vazgeçer. Bir süre sonra Çelebi bağımsızlığını ilan eder ve Şeki ahalisini Karatepe Dağı'na toplar. Nadir Şah ordusuyla kaleyi zapt etmek için gelir ama işler istediği gibi gitmez. “Şekililər şaha qarşı böyük qəhrəmanlıqla vuruşur.” cümlesinde Şeki halkının cesareti ifade edilmektedir.

4.2.1.5. Özyönelim değerine ait bulgular. *Ala Bəzək Torba*'da Ramin'in babası yaratıcı bir kişiliğe sahiptir. İddiada kullanmak üzere diktirdiği torbanın bir de iç yüzü bulunmaktadır. Bu sayede iddiada gerçekleşecek duruma Ramin'in inanmasını sağlayacak ve onun korkularıyla yüzleşmesine olanak sağlayacaktır.

Xeyirhah Əli adlı metinde Ali'nin öğretmeni, Ali'ye büyüyünce ne olmak istediğini sorar. Ali “İstəyirəm, pulum çox olsun ki, insanlara daha çox kömək edə bilim.” der ve iş adamı olmak istediği belirtir. Ali küçük yaşına rağmen amaçlarını seçebilmiş birisidir.

Fırtınada Yatan Adam metninde kentli bir adam denize yakın bir köye gelir. “O, burada əkinçiliklə məşğul olmaq istəyirdi.” cümlesi adamın köye gelmesindeki amacını ortaya koymaktadır. Bu ifade özyönelim değerlerini vurgulamaktadır.

Balaca Qara Balıq adlı metinde özyönelim değerleri sıklıkla vurgulanmaktadır. Küçük kara balık çok akıllıdır. Araştırmaya ve düşünmeye önem vermektedir. “Düşünürdü ki, görəsən, bu çay hara axır, həmin yerlərdə həyat necədir, oradakı balıqlar necə olur?” bölümünde kara balıktaki merak duygusu vurgulanmaktadır. Küçük kara balık bulunduğu su kaynağından ve çevresindeki balıkların kayıtsızlığından şikayetçidir. “Gedib yeni yerlər görmək, yeni canlılarla tanış olmaq istəyirəm.” ve “Hər gün bu kiçik gölməçədə dolaşmaqdan təngə gəlmişəm. Yeni yerlər görmək, yeni şeylər öyrənmək istəyirəm. Yaşa dolanda hər şeydən xəbərsiz bir qocaya çevrilmək istəmirəm.” cümlelerinde kendi amaçlarını seçebilmek değeri ifade edilmektedir.

Gələrsən Görərsən Qalası adlı metinde Hacı Çelebi etrafındaki sadık adamlarla beraber Nadir Şah'ın Şeki'de bulunan emiri Melik Necef'i öldürür. Çelebi, Nadir Şah'ın egemenliğini tanımadığını bu hamleyle göstermektedir. Şeki bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bölümde özgürlük değeri vurgulanmaktadır. Özgürlük, özyönelim değerlerinden biridir.

Ana və Oğul adlı metinde Uzun Hasan Akkoyunlu tahtına geçer. “Uzun Həsən Azərbaycanda vahid dövlət yaratmaq istəyirdi.” cümlesinde Uzun Hasan’ın amacını belirlediği görülmektedir. Uzun Hasan bu amaç uğruna hayatı boyunca çabalamıştır. Kendi amaçlarını belirleyebilmek özyönelim değerlerindedir.

4.2.1.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular. *Ala Bəzək Torba* adlı metinde kaygı düzeyi yüksek bir çocuk olan Ramin’den bahsedilmektedir. Ramin becerikli bir çocuktur ancak toplum önüne çıkma düşüncesi onu korkutmaktadır. Babası bu durum üzerine bir şans oyunu düzenler. Buna göre dört mavi dört kırmızı top bulunan torbadan rastgele çektiği ilk dört top kırmızı çıkarsa Ramin de ödevini sınıf önünde sunmak için öğretmeninden izin isteyecektir. Arka arkaya dört kırmızı topun gelme ihtimali Ramin’e göre düşüktür ve bu düşüncesini babasına belirtir. “Düzdür, ancaq sənin dediyinə görə, xasiyyətinə dəyişmək ehtimalı da çox azdır. Ona görə də, mənə, ədalətli şərt təklif etmişəm.” cümlesi babanın adil bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Xeyirhah Əli’de durumları iyi olmayan sınıf arkadaşı Ahmet’e yardım etmek isteyen Ali, öğretmene bu durumu açar. Öğretmeni bu çalışkan ve sevimli öğrencinin büyük yüreği karşısında şaşırır. Ali, ailesinin yemek için verdiği paradan artırdıklarını Ahmet’e vermeyi düşünmektedir. Üstelik bunu öğretmeni aracılığıyla yapmak istemektedir. Ali’nin bu davranışı onun erdemli bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Öğretmeni Ali’nin de durumunun iyi olmadığını bilmektedir. Bu yüzden yardımını ilerleyen yıllarda zengin olunca yapmasını tavsiye eder. “Əgər mən indidən insanlara kömək etməyi öyrənməsəm, zəngin adam olanda bunu bacarmayacağam.” cümlesinde, Ali’nin erdemli oluşunu vurgulamaktadır.

Yolla Güzəl Gedən Adam adlı metinde memleketin hükümdarı sarayından memleketin en uzak noktasına kadar bir yol yaptırır. Bu yolu insanların istifadesine sunmadan önce bir yarışma düzenler. Bu yarışmaya göre yolda en güzel giden kişi ödüllendirilecektir. Birçok kişi yoldan geçer ancak hükümdar bunları beğenmez. Sona kalan bir kişi görünür ve hükümdar ona gecikmesinin sebebini sorar. Adam yolda bulunan taşları temizlemek için geride kaldığını ifade eder. “Bu qızıl kisəsinə həmin daş qalaqlarından birinin altından tapdım. Bu qızıllar, yəqin ki, sizə çatmalıdır.” diyerek erdemli bir davranış sergiler. Hükümdar da erdemli bir davranış gösterir ve bulduğu altınları ona verir. Erdemli olmak evrensel değerlerden birisidir.

Yoksulluq Nədir adlı metinde Seymur babası ile birlikte köyde yaşayan amcasının yanında gider. Orada bulunduğu süre içinde doğanın güzelliklerine hayran kalır ve burada

kendini çok mutlu hisseder. “Bu yerlərin təbiəti onun balaca rəssam qəlbini rıqqətə gətirirdi. Səhərlər özü ilə gətirdiyi etüd qutusunu götürüb göl sahilinə düşür, saatlarla meşələrə, dağlara baxıb şəkil çəkirdi.” bölümünde Seymur’un doğa ilə bütünleşmesi ele alınmaktadır. Bu ifadeler evrenselcilik değeri kapsamındadır.

Xocalıdan Yadigar adlı metinde dede, Hocalı’dan göç etmək zorunda kalan Azərbaycan vətəndaşlarından biridir. Torunu, Hocalı soykırımından önce dedesinin evine gittiğini hatırlamaktadır. Dedesinin evi bir dağ yamacındadır ve etrafı yeşil meşeliklerle kaplıdır. “Mən bu gözəl, qeyri-adi mənəzərəyə baxmaqdan doymurdum.” cümlesi güzelliklerle dolu bir dünya değeriyle örtüşmektedir. Torun bu manzara karşısında doğa ile bütün olarak bulunduğu çevrenin resimlerini yapar. Bu ifadeler evrenselcilik ile ilişkilidir.

Meşə Simfoniyası adlı metinde doğa ile bütünleşmek vurgulanmaktadır. Küçük çocuğun söylediği şu cümle babasının sık sık doğada vakit geçirdiğini göstermektedir: “Yaz gələndə atam tez-tez yaxın dostları ilə təbiət qoynuna çıxırdı.” Baba, oğlu daha kuvvetli olduğu zaman onu da yanında götürecektir. Oğlu ise bu anın hayalini kurmaktadır. Baba bir gün gidecekleri ormana oğlunu da götürür. “Ağacların yarpaqları yavaşca xışıldayır, quşlar cəh-cəh vurur, yaxından axan çayın şırıltısı eşidilirdi.” cümlesi doğal güzellikleri vurgulamaktadır. Derken yağmur başlar ve herkes çadırına çekilir. Çocuk rüzgâr ve yağmur sesinden korktuğu için uyuyamamaktadır. Babası da bu durumu fark eder ve oğlunu yatıştırmaya çalışır: “Bütün bunlar yalnız təbiətin simfoniyasıdır.” Bu cümle babanın doğaya bakışını göstermektedir. Babanın bu düşüncəsi oğlunun da doğaya bakışını etkileyecektir. Doğa ile bütünlük evrenselcilik değerlerindedir.

Həzrət Əli kendisinden yardım isteyen iki kadını yanıtsız bırakmaz. İkisine de eşit miktarda yardım eder. Ancak kadınlardan biri bu duruma itiraz eder. Ona göre kendisi Arap olduğu için Acem olan diğer kadından daha fazla buğday ve para almalıdır. Hazreti Ali yaptığının doğru olduğunu çünkü Kur’an-ı Kerim’in insanlara eşitlik içinde yaklaşılmasını emrettiğini belirtir. Eşitlik değeri evrenselcilik değeri ile iç içedir.

Nəsirəddin Tusi adlı metinde Tusi’nin hayatı ve yazdığı eserlerin önemi anlatılmaktadır. Tusi, Əxlaqi-Nasiri adlı eserinde erdemli bir insanın özelliklerini anlatır. Metnin bu bölümünde erdemli olmak değeri vurgulanmaktadır. Bu değer evrenselcilik bölümünde yer almaktadır.

Cavanşirin Xəlifə ilə Görüşü’nde evrenselcilik değerleri vurgulanmaktadır. “O, qonşu xalqlarla münasibətdə ortaya çıxan problemləri sülh və danışıqlar yolu ilə həll etməyi bacarırdı.” cümlesi Cavanşir’in barışçıl yapısını ifade etmektedir.

Ana və Oğul'da Uzun Hasan Akkoyunlulara hükmederken Osmanlıların başında ise Fatih Sultan Mehmet vardır. Sara Hatun elçi olarak Sultan Mehmet'in huzuruna gelir. Sultan Mehmet, Sara Hatun ile yakından ilgilenir. Hatta birbirlerine ana ve oğul diyerek seslenirler. Sultan Mehmet Akkoyunlular ile savaşmayı düşünmemektedir. “Ana, Həsən bəylə savaşa girmək istəmirəm. O da mənim qardaşım. Birbirimizlə anlaşsaq, yaxşı olmazmı?” bölümünde iki devletin barışçıl yaklaşımları dikkat çekmektedir. İki devlet arasında savaş olmaz. Bu büyük ölçüde Sara Hatun sayesinde. Uzun Hasan ülkesini daha güçlü kılmak için çalışmalarına devam eder. Hazırladığı kanunnameler ile halkını ağır vergi yükünden kurtarır. Vergiyi eşit bir şekilde toplamaya çalışır. Uzun Hasan'ın bu özellikleri ondaki adalet anlayışını göstermektedir.

4.2.1.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular. *Əsl dost* adlı metinde Vasif ve Leyla adlı iki arkadaşın sirkte yaşadığı olaylar anlatılmaktadır. Vasif ve Leyla vakitlerinin çoğunu birlikte geçiren iki samimi dosttur. “Onlar bir sınıfdə oxuyur və bir həyətdə yaşayırdılar. Çox vaxt dərslərinə birgə hazırlaşır, gəzməyə də bir gedirdilər.” cümlesi bu durumu belirtmektedir. Gerçek dostluk değeri metnin başlangıcında vurgulanmaktadır. Leyla'nın amcası sirkte çalışmaktadır. Amcası, ayı kostümü giyerek Leyla'yı eğlendirmeye çalışır. Bu durumdan haberi olmayan Vasif, Leyla'yı kurtarmak için ayıya saldırır. Bir süre sonra olay netleşir ve bu durum amcanın çok hoşuna gider. “Qızım, Vasif əsl dostdur. Onunla kəşfiyyata da getmək olar.” cümlesiyle onların dostluklarını ifade eder.

Ala Bəzək Torba adlı metinde Ramin, babasıyla giriştiği iddiayı kaybeder. “Həmin gecə, demək olar, səhərə qədər Raminin otağından səslər gəlirdi.” cümlesinden Ramin'in sözüne sadık bir birey olduğu anlaşılmaktadır. Yıllar sonra Ramin'in babası ölür. Ramin, annesiyle birlikte anılarını tazelemek için fotoğraflarını ararken iddiada kullandıkları torbaya rastlar. Annesi o torbanın hayatındaki değişiklikleri anlatır. Ramin'in babası anlamlı bir hayat sürdürmüş ve oğlunun korkularını yenmesine olanak sağlayarak ona güvenli bir gelecek bırakmıştır.

Dünyanın En Sürətli Adamı'nda Glen'in okuduğu okuldaki bir dizi sorumluluklara değinilmektedir. Kış aylarında okulu odun sobası ile ısıtmaktadırlar. “Hər sınıfdə növbətçi şagird hamıdan əvvəl gəlib otaqdakı sobanı yandırır ki, dərslər başlanana qədər sınıf otağı isinsin.” bölümü ile sorumluluk sahibi olmak değeri vurgulanmaktadır.

Təcili Qan Lazımdır'da Mustafa'nın babası hastaneye kaldırılır. Acil olarak kan ihtiyacı vardır. Televizyonda haberi gören Selim derhâl hastaneye gider ve kan verir. Selim'in bu davranışı iyilikseverlik değerleri kapsamındadır.

Xeyirhah Əli adlı metinde Ali, sınıf öğretmeniyle arkadaşı Ahmet hakkında konuşmak ister. Öğretmenine Ahmet'in ailesinin durumunun iyi olmadığını belirtir. “Ona kömək etmək istəyirəm.” cümlesi Ali'nin iyiliksever olduğunun kanıtıdır.

Orxan və Təpəl'da kemik hastalığı olan Orhan, doktorların verdiği metal desteğe rağmen güçlükle yürüyebilmektedir. Bu hastalıktan kurtulmak için bol bol idman yapmalıdır ancak Orhan bunu reddetmektedir. Bir gün yolda bir ayağı topallayan bir köpekle karşılaşır ve onu evine kadar götürür. “Gəl onu baytara aparaq. Görək ayağını sağalda bilirikmi?” diyen annesi iyiliksever birisidir. Baytar, köpeğin gezdiği takdirde daha hızlı iyileşeceğini söyler. “O gündən Orxan hər gün axşam küçüyü ilə parka çıxıb gəzirdi.” cümlesi Orhan'ın sorumluluk sahibi bir birey olduğunu vurgulamaktadır. Orhan, köpeğine Təpəl adını verir. Təpəl bir gün arabaların geçtiği yola atılır. Bunu gören Orhan onun arkasında koşturmaya başlayınca metal destekler kırılır ve yere yıkılır. Təpəl onun sesini duyar ve derhâl yanına gelir. “Dostunun yanında həyəcanla ora-bura vurnuxaraq hürməyə başladı.” cümlesi Təpəl'in sadık olma özelliğini vurgulamaktadır. Orhan, ailesiyle birlikte hastalığını kontrol ettirmek için doktora gider. Orhan'ı muayene eden doktor, ayaklarının iyileştirmeye kanaat getirir. Orhan, Təpəl'i iyileştirmek için gezdirirken kendi ayaklarının da iyileşmesini sağlamıştır. Orhan'ın zor durumdaki bir canlıyı kurtarma mücadelesi kendine de fayda sağlamıştır. Bu metinde iyiliksever olmak değeri sıklıkla vurgulanmaktadır.

Bilirdim ki Gələcəksən adlı metin Karabağ için Ermenilerle yapılan savaşlarda Azərbaycan askerlerinin yaşadıklarını ele almaktadır. Abbas ve Rahim çocuktan beri arkadaşlardır. Rahim yaşça büyük birisiyle kavga ederken Abbas onun yardımına koşar. Rahim, arkadaşının yardıma geleceğini bildiği için bu kavgaya girdiğini anlatır. İkisi askerde de yan yanadır. Rahim düşman ateşine dayanamaz ve ileriye atılır. Bir müddet sonra ses kesilir, Rahim çatışma bölgesinde kalmıştır. Abbas, derhâl dostunun yanına gider ve onu kendi mevzilerine getirir. Rahim şehit olmuştur ancak son sözünde “Bilirdim ki gələcəksən!” diyerek yine dostluklarını vurgulamıştır.

Suyun Haqqı Suya adlı metinde bir gemi yolculuğunda sütçü, kazandığı altınları maymuna kaptırır. Maymun altınları aldığı gibi güvertedeki direğe tırmanır ve kesenin içindeki bir altını suya bir altını gemiye atmaya başlar. Sütçü gemiye atılan altınlara razıdır. Çünkü sattığı süte yarı yarıya su karıştırmıştır. Bu durumu süttən kazandığının gemiye, sudan kazandığının denize atılması olarak düşünür ve yaşananlardan bir ders çıkarır. Metinde anlamlı bir hayat sürdürmenin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Ədalətli Seçim'de geçmiş zamanlarda bir padişah, yerine geçecek kişiyi belirlemek için yarışma düzenler. Bunun için öncelikle vezirinden iyi tanınan kırk gencin saraya

çağırılmasını ister. Gelen kırk gence birer gül tohumu verir ve kırk gün sonra en güzel gülü yetiştireni kalıtçısı olarak belirleyeceğini açıklar. Gençlerden biri kimsenin malına göz dikmezdi, çalışkandı ve emanete hıyanet etmezdi. Bu genç sonuçların açıklanacağı gün boş bir saksıyla padişahın huzuruna çıkar. Padişaha da şöyle cevap verir: “Şah sağ olsun, ne kadar çalıştıysam da bitmedi.” Bunun üzerine padişah onu kalıtçısı olarak belirlediğini halkına duyurur. Bu genç dürüstlük değerini yansıtmaktadır. Dürüstlük, iyilikseverliğin alt değerlerindendir.

Fırtınada Yatan Adam adlı metinde şehirli adam ekin tarlasında çalıştırmak üzere bir usta bulur. Fırtınanın olanca gücüyle bastırıldığı bir vakit tarla sahibi çalışanı uyurken yakalar. “Fikir verməyin, cənab, gedin, yatın. Axı işə girəndə sizə demişdim ki, fırtına qopanda yata bilirəm.” cümlesinde ustanın dürüstlüğü vurgulanmaktadır. Fırtınada rahatça uyumasının sebebi ise sorumluluklarını vaktinde yerine getirmesinden kaynaklanmaktadır. Sorumluluk sahibi olmak ve dürüstlük, iyilikseverlik değerleridir.

Yoksulluq Nədir adlı metinde Seymur’un amcası Reşit Bey, köyde yaşamaktadır ve çobanlık mesleğiyle ailesini geçindirmektedir. Reşit amca ve eşi köy yaşamına uygun bir şekilde görevlerini harfiyen yerine getiren kimselerdir. Sorumluluk sahibi olmak da bu metinde vurgulanan değerler arasındadır. Metnin sonunda Seymur ve ailesi evlerine dönmek için arabaya binerler. Seymur’un babası köy hayatının olumsuzluklarla dolu olduğunu bir de oğlundan duymak ister. Seymur ise köy hayatının güzelliklerini babasına anlatır, memnuniyetini ifade eder. “Mən oğlumun gözünü açmaq istəyirdim. Ancaq hər şey tərsinə oldu – oğlum mənim gözümü açdı.” diyen Seymur’un babası, hayatın anlamı üzerinde düşünmektedir. Bu ifade üzerinden anlamlı bir hayat değeri vurgulanmaktadır.

Memar Əcəmi adlı metinde hükümdar Eldegiz’in eşi vefat eder. Eşi için bir türbe yaptırmak ister çünkü onun adının devam etmesini istemektedir. “Sən yox olub getməyəcəksən, sən burada, bu yerdə kök atacaqsan” cümlesi hükümdarın eşine duyduğu sevgiyi yansıtmaktadır. Olgun sevgi, iyilikseverlik değerlerindendir.

Gələrsən Görərsən Qalası adlı metinde Nadir Şah’ın Şeki emiri Melik Necef, Hacı Çelebi’ye iftira atar. Nadir Şah, Çelebi’yi idam ettirmek ister ancak onun cesaretinden etkilenerek onu azat eder. “Nadir şah boynu kəndirdə olan Çələbiyə inanaraq onu bağışlayır və yenidən səlahiyyətlər verir.” cümlesi Nadir Şah’ın bağışlayıcılığını örnelemektedir. Bağışlayıcı olmak, iyilikseverliğin alt değerlerindendir.

Ana Maral adlı metinde meşhur bir avcı olan Nureli, çıktığı bir avdan eli boş ve perişan bir hâlde döner. Ailede herkes onun bu hâlden dolayı şaşkındır. O ise silahını avludaki kayaya vura vura kırar ve oğluna şöyle seslenir: “Oğlum, Bəhrüz, indi növbə

sənindir. Bundan sonra sənin qazancını yeməli olacağıq.” Bu bölümde Nureli oğluna sorumluluklar yüklemektedir. Nureli daha sonra perişanlığının sebebini anlatır. Avda karşılaştığı bir maralın ana olduğunu anlar ve onu vuracağı anda elini tetikten çeker. “İllərin qəflət yuxusundan ayıldım. Tüfəngi çiynimə keçirib marala yol göstərdim. Yazıq heyvan məni anladı.” cümlesinde bağışlayıcı olmak dəğeri vurgulanmaktadır. Olayın devamında bir ala pars Nureli'nin bıraktığı marala saldırır. Nureli silahını çəkdiği gibi parsı vurur. “Ana maralı düz balalarının yanına qədər ötürüb geri döndüm.” cümlesinde ise Nureli'nin iyiliksever bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Naftalan arazisinden geçmekte olan tüccarlar haddinden fazla yük bağlanmış devenin iyice hastalandığını ve gücü kalmadığını fark eder. Deveyi azap içinde devam ettirmektense orada bırakmayı daha anlamlı bulurlar. Tüccarlar istikametlerine devam ederler. İşlerini tamamlayan tüccarlar geri dönerken yine aynı bölgeden geçmektedir. Bıraktıkları deveyi sapasağlam bir şekilde karşılarında görürler. Gölün yüzeyindeki petrolü maddeye temas eden devenin hiçbir sorunu kalmamıştır. Başlangıçta deveyi ölüme götüren uğursuzluklar bu sayede ortadan kalkmıştır. Bu ifadeler iyilikseverlik değeri ile ilişkilidir.

Xaribülbül, Şuşa'da bulunan bir gül cinsidir. Bir efsanede “Çox vaxt bir yerdə olur, bir-birinə ilham verirdilər. Bülbül cəh-cəh vurub səs salır, gül də xoş rəyihəsini ətrafa yayırdı. Onların bu dostluğu hamını heyran edir, rıqqətə gətirirdi.” şeklinde geçen bülbül ve gül arasındaki ilişki, gerçek dostluğu yansıtmaktadır. Onların dostluklarını çekemeyen tek varlık rüzgârdır. Gül, rüzgârın tehditlerine boyun eğmez. “Dostluqdan! Bülbül gəlib çıxar, məni əyilməyə qoymaz.” cümlesinden gül için bülbülün dostluğunun önemli olduğu, gülün bülbüle güvəndiği anlamları çıkmaktadır. Rüzgâr hiddetlenir ve olanca kuvvetiyle güle saldırır. Gül bir süre dayansa da yavaş yavaş eğilmeye başlar. Bu esnada dostu bülbül yetişir ve onun eğilen yapraklarına destek olur. Bülbül gülün dikenlerini göğsüne dayayarak destek olur, asla geri çekilmez. Gül uğruna kendini feda eden bülbül, gerçek dostluk değerini yansıtmaktadır.

Həzrət Əli başlıklı metinde iki kadın Hazreti Ali'nin kendilerine yardım etmesini ister. Hazreti Ali insanları ırkına göre ayırmayan bir halifedir. “Comərdliyin atası ləqəbini qazanmış həzrət Əli bu iki qadının hər birinə bərabər miqdarda buğda və pul verdi.” cümlesi Hazreti Ali'nin muhtaç durumdaki insanları karşılıksız bırakmadığını göstermektedir. Bu ifade, iyilikseverlik değerleri kapsamındadır.

Cavanşirin Xəlifə ilə Görüşü adlı metinde Kafkas Albaniya Devleti'nin güçlü hükümdarı Cavanşir'den bahsedilmektedir. Bu devlet, Cavanşir döneminde doğunun en güçlü devletlerinden biri olmuştur. Cavanşir zorlu bir dönemde başa geçmiştir ancak

halkına olan sevgisi ve sorumluluk bilinci yüksek bir hükümdar oluşu bu zorlukların üstesinden gelmesini sağlayacaktır. “Daim xalqın qayğısına qalan Cavanşir çox çətin və mürəkkəb bir dövr də ölkənin müstəqilliyini qoruyub saxlayabilmişdi.” cümlesi Cavanşir'deki iyilikseverlik değerlerini vurgulamaktadır.

4.2.1.8. Geleneksellik değerine ait bulgular. *Suyun Haqqı Suya* adlı metinde sütçünün uzun bir gemi yolculuğunda başına gelenler anlatılmaktadır. Sütçü kazandığı altınları saymayı seven birisidir. Gemideki maymun bu altınları görür ve altın kesesini aldığı gibi geminin en yüksek noktasına doğru tırmanır. Maymun altınların birini gemiye diğerini suya atmaktadır. Güverteye toplanan herkes maymunu vurmaya planlarken sütçü farklı düşünmektedir. “Qızılların yarısını gəmiyə atacaqsa, mən digər yarısını itirməyə hazırım.” cümlesinden sütçünün içinde bulunduğu durumu kabullendiği anlamı çıkmaktadır. Bu ifade geleneksel değerler içinde yer alan kendine düşen hayatı kabullenmekle ilgilidir.

Ədalətli Seçim'de padişah, yerine geçecek kişiyi belirlemek amacıyla bir yarışma düzenler. Bu yarışmaya katılan gençlerden biri padişahın verdiği gül tohumunu diker ama ne ettiyse gül fidanı çıkarmayı başaramaz. Yarışma günü gelince genç elindeki boş saksıyla padişahın huzuruna gitmeyi kendine yediremez. Annesi “Qəm yemə, oğlum. Allahın hökmü belə imiş.” diyerek onu avutur. Annesinin deyişi, içinde bulunulan durumu kabullenmektir ve geleneksellik değerlerinden birisidir.

Fırtınada Yatan Adam adlı metinde kentli adam ekincilik yapmak amacıyla köye gelir. Ancak köyün rüzgârlı havası onu hayal kırıklığına uğratar. “Amma nə etmək olardı, olan olmuş, keçən keçmişdi, kəndli bu yerə bir ətək pul vermişdi.” cümlesi adamın kendine düşen hayatı kabullendiğini, hayatını bu köyde sürdürmeye devam edeceğini göstermektedir. Bu ifadeler geleneksel değerler arasındadır.

Kəndxuda və Muzdur adlı metinde Muzdur fakir ama maneviyatı güçlü bir kimsedir. Tarlada çalıştığı bir vakit uyumaya başlar ve rüyasında varlıklı bir kimse olduğunu görür. Kəndxuda, böyle bir durumla sadece rüyada karşılaşacağını söyleyerek onunla dalga geçer. Muzdur'un şu cevabı ondaki maneviyatı işaret etmektedir: “Ağa, bilirsənmi, əslində, ikimiz də yuxu görürük. Fərqimiz odur ki, mənim yuxum gözlərimi açanda bitir, sənin yuxun isə gözlərini yumanda bitəcək...”

Atəşgah'da Azərbaycan tarihi için önemli eserlerden birisi olarak kabul edilen Suraxanı Ateşgahı anlatılmaktadır. Azərbaycan Odlar diyarı manasına gelmektedir ve geçmişte birçok ateşperest burada yaşamaktadır. Bu ateşgah, ateşperestler için kutsal bir

ziyaret yeri idi. Buraya farklı ölkelerden ziyarətçilər gelirdi. “Məbədın kahinləri müqəddəs alovu gün ərzində tez-tez yoxlayıb onu sönməyə qoymurdular.” cümləsi gələnlərə saygılı olmaq dəğeriylə ilişkilidir. Bu bölgədə atəşperestlərin gələnlərini yerinə getirmələri için önəm göstərilməktəydi. “Zəvvarların burada qalması və ibadət etməsi üçün 24 hücrə və karvansara tikilmişdi.” cümləsi gələnlərini davam ettirmək istəyən insanlara qarşı duyulan saygıyı göstərməktədir. Bu ifadələr gələnləsellik dəğərini yansıtməktədir.

Sirli Hərflər adlı metnin ana kahramanı Ezop zeki bir kişidir ancak zəkâsı sayəsində bulduğı hazinəyə rəğmən sahibi sözündə durmaz. Sahibi, Ezop’u azad etmez. Ezop zəkâsını kullanmaya davam edər və aynı hərfləri yorumlayaraq sahibinin dirənışini kırar. Sahibi için artık yapacak bir şey kalmamışdır. “Sən dahisən, Ezop! Tez evə gedək və qızılı bölək, sonra mən səni azadlığa buraxaram.” ifadəsi Ezop’un sahibinin kendinə düşən hayatı kabullendiğini göstərməktədir.

Həzrət Əli’dən yardım istəyən kadınlardan birisi Arap diğəri isə Acem’dir. Arap kadın kendini Acem olan kadından üstün görməktədir. Bu yüzden Hazreti Ali’nin hər ikisinə eşit davranması gururunu incitmişdir. Davamında “Həzrət Əli hirsələnmədi.” cümləsi bulunməktədir. Bu cümlədə Hazreti Ali’nin ılımlı bir kişiliğə sahip olduğı belirtilməktədir. Sonrasında isə kadına, insanlar arasında ırka dayalı bir fərk olduğunu belirten ayət yoxdur, dər. Hazreti Ali’nin esin kaynağı Kur’an-ı Kerim’dir. Bu durum, onun dinî dəğərlərə önəm verdiğini göstərməktədir.

Uzun Hasan ölkəsini gücləndirdikçə fərkli alanlarda düzenləmələr yapmaya davam edər. Müslüman olmayan əhalinin də inançlarını rahatlıqla yerinə getirmələri için çalışmalar yapılır. Uzun Hasan dinî dəğərlərə saygılı bir hükümdardır. *Ana və Oğul* adlı metində gələnləsellik dəğərləri də vurgulanməktədir.

Nəsirəddin Tusı, Əxlaqi-Nasiri eserində şöyle dər: “Ümumiyyə edilən sualda camaatı qabaqlayıb irəli düşməməlidir.” Bu ifadə onun ılımlı yaklaşımına örnektir. İlimli olmaq gələnləsellik dəğərlərimiz arasında yer alməktədir.

4.2.1.9. Uyma dəğərinə aıt bulğular. *Dünyanın En Sürətli Adamı*’nda geçən “Bütün bunlar onun ağılasığmaz iradəsi, özünə inamı nəticəsində baş verdi.” cümləsi Glen’in, öz disiplinini yüksek bir birey olduğunu göstərməktədir. Bu ifadə uyma dəğəri ilə ilişkilidir.

Təcili Qan Lazımdır adlı metində Burak’ın yediğı hatalı gole Mustafa çok sinirlənir. “Səlim isə səsinə çıxarmadı, kefi pozulsa da oyuna davam etdi.” cümləsində Selim’in kendini kontrol edəbilən bir kişi olduğı ifadə edilməktədir. Bu ifadə uyma dəğəri ilə

ilişkilidir. Metnin devamında iki arkadaş uzun süre konuşmaz. Mustafa'nın babası geçirdiği bir kaza sonucunda hastaneye kaldırılır. Onun acil bir şekilde kan ihtiyacı vardır. Televizyonda verilen haberi gören Selim hastaneye gider ve çocuk yaşta olmasına rağmen kan verir. Mustafa'nın annesi olaydan haberdar olunca hastaneye gelir ve Selim'e hayır dualar eder. Kibar olmak uymanın alt değerlerindedir.

Orxan və Təpəl'da ayakları aksayan iki arkadaş vakitlerinin çoğunu birlikte geçirmektedir. “Təpəl artıq Orxanın bütün əmrlərini başa düşür, onları həvəslə yerinə yetirirdi.” cümlesi itaət-kâr olmak değeriyle ilişkilidir.

Cavanşir ülkesinin selameti için Halife ile görüşmek üzere onun sarayına gider. Halife onu iyi karşılar. Cavanşir ise ona saygıda kusur etmez. Halife oturduktan sonra kendine gösterilen yere geçer. Onun iltifatlarına aynı şekilde karşılık verir. Bu bölümde, Cavanşir'in sergilediği hareketler uyma değeri ile ilişkilidir.

4.2.1.10. Güvenlik değerine ait bulgular. *Yolla Güzəl Gedən Adam*'da memleketin hükümdarı anlatılarak metne giriş yapılmıştır. Bu hükümdar adaletli ve hayırsever birisidir. “Daim xalqı üçün faydalı işlər görər, hər zaman insanların rahatlığı üçün çalışardı.” cümlesi hükümdarın halkına duyduğu bağlılığı vurgulamaktadır.

Xocalıdan Yadigar'da torun, Hocalı'da bulunduğu vakitlerde dedesinin evinin olduğu yörede resimler yapmıştır. Dedesinin 70. yaş gününde ona, bu resimlerden birini verir. Dedesi resmi görünce memleketine olan özlemine tekrar anımsar. Torununun yeniden Hocalı'ya döneceğini ve oraları tekrar resimleyeceğine inancı tamdır. Dede vatanına bağlı, memleket özlemiyle yanıp tutuşan biridir. Bu ifadeler güvenlik değerinin kapsamındadır.

Ana Maral'da Nureli avlanırken karşılaştığı bir maralı son anda başışlar. Nureli eve döner ve avcılığa tövbe eder. Bir müddet sonra amansız bir hastalığa yakalanır. Doktorlar derdine derman bulamaz. Sonradan gelen doktor ise iyileşmesi için bir miktar maral sütüne ihtiyaç olduğunu söyler. Nureli geceleyin uyanır ve eşinden dışarı çıkmasını, gelen maraldan alacağı sütü kendisine getirmesini ister. Eşi şaşırır hatta bu sözleri eşinin son sözü olarak kabul eder. İsteğini yerine getirmek üzere dışarı çıkar. “Təəccübündən yerində dondu. Qumral gözlü bir maral astanada dayanıb ona baxırdı. Onun yelinindən süd axırdı. Fatimə tez sərnici bulaq kimi qaynayan südün altına tutdu.” cümlesinde iyiliğe karşılık vermek değeri ifade edilmektedir.

Xaribülbül'de ikinci bir rivayet daha anlatılır. Bu rivayete göre Karabağ hanının güzel kızı İran şahı ile evlenir. Han kızı vatanına özlem duyarak yaşamaktadır. Memleketinden çiçekler getirip yeni bahçeler oluşturur ancak özlemi dinmez. Çünkü

getirilen birçok çiçek yeni yerlerinde kök salmasına rağmen xarıbülbül bu yabancı topraklarda hemen solmaktadır. Han kızı kendini xarıbülbül ile bir görür ve keder içinde yaşar. Han kızının içinde bulunduğu duygular vatana bağlılık değeri ile ifade edilmektedir.

Tablo 4.10. 5. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı

Schwartz'ın Değer Tipleri	5. Sınıf Azerbaycan Dili Ders Kitabında Bulunma Sıklığı	Değerlerin Yer Aldığı Metinler
Güç	7	1. Yoksulluq Nədir 2. Kəndxuda və Muzdur 3. Memar Əcəmi 4. Xarıbülbül 5. Nəsirəddin Tusi
Başarı	26	1. Ala Bəzək Torba 2. Dünyanın En Sürətli Adamı 3. Təcili Qan Lazımdır 4. Fırtınada Yatan Adam 5. Xoşbəxtlik 6. Memar Əcəmi 7. Opera Teatrı 8. Əlincə Qalası 9. Sirlı Hərflər 10. Nəsirəddin Tusi 11. Ana və Oğul
Hazırlıq	7	1. Xoşbəxtlik 2. Kəndxuda və Muzdur 3. Xocalıdan Yadigar 4. Meşə Simfoniyası
Uyarılıml	7	1. Əsl Dost 2. Bilirdim ki Gələcəksən 3. Atəşgah 4. Gələrsən Görərsən Qalası
Özyönelim	7	1. Ala Bəzək Torba 2. Xeyirhah Əli 3. Fırtınada Yatan Adam 4. Balaca Qara Balıq 5. Gələrsən Görərsən Qalası 6. Ana və Oğul
Evrenselcilik	16	1. Ala Bəzək Torba 2. Xeyirhah Əli 3. Yolla Güzəl Gedən Adam 4. Yoksulluq Nədir 5. Xocalıdan Yadigar 6. Meşə Simfoniyası 7. Həzrət Əli 8. Nəsirəddin Tusi 9. Cavanşirin Xəlifə ilə Görüşü 10. Ana və Oğul

(devamı arkadadır)

Tablo 4.10. 5. Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı (devamı)

İyilikseverlik	35	<ol style="list-style-type: none"> 1. Əsl dost 2. Ala Bəzək Torba 3. Dünyanın En Sürətli Adamı 4. Təcili Qan Lazımdır 5. Xeyirhah Əli 6. Orxan və Təpəl 7. Bilirdim ki Gələcəksən 8. Suyun Haqqı Suya 9. Ədalətli Seçim 10. Fırtınada Yatan Adam 11. Yoksulluq Nədir 12. Memar Əcəmi 13. Gələrsən Görərsən Qalası 14. Ana Maral 15. Naftalan 16. Xarıbülbul 17. Həzrət Əli 18. Cavanşirin Xəlifə ilə Görüşü
Geleneksellik	13	<ol style="list-style-type: none"> 1. Suyun Haqqı Suya 2. Ədalətli Seçim 3. Fırtınada Yatan Adam 4. Kəndxuda və Muzdur 5. Atəşgah 6. Sırlı Hərflər 7. Həzrət Əli 8. Nəsirəddin Tusi 9. Ana və Oğul
Uyma	5	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dünyanın En Sürətli Adamı 2. Təcili Qan Lazımdır 3. Orxan və Təpəl 4. Cavanşirin Xəlifə ilə Görüşü
Güvenlik	4	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yolla Güzəl Gedən Adam 2. Xocalıdan Yadigar 3. Ana Maral 4. Xarıbülbul

5. sınıf Azərbaycan Dili ders kitabının incelenmesi sonucunda oluşan Tablo 4.10'a bakıldığında en fazla vurgulanan değer tipinin iyilikseverlik, en az vurgulanan değer tipinin ise güvenlik olduğu görülmektedir.

4.2.2. Altıncı Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi

Rafiq İsmayılov, Dilruba Cəfərova və Sahibə Məmmədova tərəfindən hazırlanan və Altın Kitab Yayınları'ndan 2018 yılında basılan 6. sınıf Azərbaycan Dili ders kitabındaki incelenen metinlər və bu metinlərin yazarları Tablo 4.11'de verilmişdir.

Tablo 4.11. 6. Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında İncelenen Metinler

İncelenen Metnin Adı	Metnin Yazarı
Əlvida “Bilmirəm”	Rafiq İsmayılov
İnşa	Dilruba Cəfərova
İdman Ayaqqabısı	Rafiq İsmayılov
Sənin Kimi Olacağam	Şəbnəm Hümətova
Dülgər Oğlu	Rafiq İsmayılov
O Mənim Bacımdır	Dilruba Cəfərova
Elektron Ünvanım Olsaydı	Səlim Özdəmir
Əfsanəvi Dəniz Səyyahı	Aysel Xanaliyeva
Orhon-Yenisey Abidələri	Əbülfəz Rəcəbov və Yunis Məmmədov
Əlif Hacıyev	Elbrus Şahmar
Aypara və Ulduz	Aydın Əlizadə
Unudulmaz Obraz	Mikayıl Abdullayevin xatirələri
Sənət Fədaisi	Rafael Hüseynov
Neman ve Simnar	Nizami Gəncəvi
Dərviş	Rəvayət
Atanın Dərsi	Gülərə Xudiyeva
Mete Xaqan	Əlisa Nicat
Silinməz Dostluq	Şərq hekayəti
Brut	Rafiq İsmayılov

Tablo 4.11. incelendiğinde 6. sınıf Azərbaycan Dili ders kitabındaki 19 metnin çalışmaya katıldığı görülmektedir.

4.2.2.1. Güç değerine ait bulgular. *Neman ve Simnar*'da Yezdigürd, oğlu Behram'ın Yemen'de büyümesini ister. Ona göre bu daha sağlıklı bir iş olacaktır. “Yezdigürd Yəmən şahı Nemanı çağırır ona tapşır ki, oğluna şahlıq ədəb-ərkanı öyrətsin.” cümlesi Yezdigürd'ün gücünü yansıtmaktadır.

4.2.2.2. Başarı değerine ait bulgular. *Əlvida “Bilmirəm”* ders kitabındaki ilk metindir. Günay Öğretmen ile öğrencilerinin okulun ilk günü yaptıkları ele alınmaktadır. Günay Öğretmen; işinin iyi yapan, öğrencileri tarafından sevilen ve sayılan birisidir. “Günay müəllim hər bir fikri bizə elə tərz də çatdırır ki, biz dərhal onu anlayır, dediklərinə əməl etməyə can atırıq.” cümlesinde Günay öğretmenin yetkin bir kimse olduğu görülmektedir. Bu ifadeler başarı değerini yansıtmaktadır.

İnşa'da yıllar sonra İsmail Öğretmen, Vasif'in at çiftliğine gider. Yanında öğrencileri de vardır. Vasif küçüklüğündeki at çiftliğini oluşturmuştur. Vasif, hayallerinin peşinden gitmiş ve başarılı olmuştur.

Sənin Kimi Olacağam'ın konusu doktor bir baba ile onu çok seven oğlunun başından geçenlerdir. Baba akşam eve gelir ve oğluna gün içinde neler yaptığını sorar. “Bəli, mən böyük kişiyəm artıq. Bugün müəllim inşanı təriflədi.” bölümünde çocuğun

başarılı olduğu görülmektedir. Baba metnin sonlarına doğru bir hastasını ameliyat eder. “Əməliyyat uğurla keçdi.” cümlesi babanın başarılı olduğunu vurgulamaktadır.

Dülgər Oğlu adlı metnin ilk bölümündə yer alan “Nazim ətraf məhəllələrdə tanınmış usta idi. Kimə dülgər işi lazım olsa, ona müraciət edərdi.” bölümüylə yetkin olmaq dəğeri vurgulanmaktadır.

Elektron Ünvanım Olsaydı adlı metində Coni, başlangıçta bir dizi sıkıntı yaşasa da akillicə hamleləriylə başarılı olur. Coni hırslı bir kimsedir. İşten reddedildikdən sonra ayakkabı təmizləməyə başlar. Bu işte canla başla çalışmaktadır. Öncə yerinə birisini bularak başqa bir yerdə daha ayakkabı təmizləmə yeri açar. “Coni kiçik uğurlarla kifayətlənən adamlardan deyildi.” cümlesi onun hırslı yapısını yansıtan bir başqa cümlədir. Onun başarılı olduğunu şu cümlələrdə görməkdəyiz: “Bir ildən sonra Coninin şəhərdə 20-yə yaxın ayaqqabıtəmizləmə məntəqəsi var idi.” və “İllər keçdi. Artıq Coninin qurğuları dünyanın bir çox ölkələrində satılırdı.”

Əfsanəvi Dəniz Səyyahı’nda keçən “1485-ci ildə İspaniyaya köçmüş 34 yaşlı Kolomb artıq geniş coğrafi biliklərə yiyələnmiş və dənizçilik işində böyük təcrübə toplamışdı.” cümləsindən hərəketlə Kolomb’un yetkin bir denizçi olduğu anlaşılır. Kolomb, Portekiz kralını Hindistan zenginlikləriylə aldatıp dəstəkçisi yapabileceğini düşünməkdədir. Ancak Portekiz kralı, Kolomb’u diqqətə almaz. Kolomb hırslı kişiliği ilə pes etmədən arayışına dəvam edər. Sonunda İspanya kraliçəsi onun isteklərini qəbul edər. “İspaniya kraliçəsi İzabella qartalburunlu, mavigözlü dənizçinin bu riskli ideyasına hə dedi.” cümləsində Kolomb’un ilk başarısını əldə ettiyi görülməkdədir. Kolomb yola çıxar və yetmiş gündən sonra Haiti adasını kəşf edər. “Bu kəşfdən sonra Amerika torpaqlarının müstəmləkəyə çevrilməsi başlandı. Qızıla hərislik avropalıların gözünü tutmuşdu.” ifadələrində hırslı olmaq dəğeri yansıtılır.

Orhon- Yenisey Abidələri’ndə Orhon və Yenisey’de bulunan Türk yazıtları tanıtılır. Strahlenberg yazıtları 18. yüzilyda bulur və ilmi daireləri bilgiləndirir. Ancak okumaya muvaffaq olamaz. “Bir çox alimlər Orxon-Yenisey abidələrini oxumağa cəhd etsələr də, bu, ilk dəfə Danimarka alimi Vilhelm Tomsenə nəşib oldu.” və “1894-cü ildə rus alimi Vasili Radlov Kültigin abidəsinin mətnini tam olaraq oxudu və tərcümə etdi.” cümlələrində yazıtları okumayı başaran bilim insanlarından bahsedilməkdədir. Thomsen və Radlov başarı dəğərini yansıtmaktadır. Tonyukuk’un anlatıldığı bölümlərdə isə yetkin olmaq dəğeri gözə çarpır. “Tonyukuk üç türk xaqanın – İltəris, Kapağan və Bilgə xaqanın vəziri, türk xaqanlığının ən bacarıqlı dövlət xadimlərindən biri olmuşdur.” cümlələri Tonyukuk’un yetkinliğini örnekləndirməkdədir.

Unudulmaz Obraz adlı metinde rəssam, portresini tamamlar. “Nəhayət, tədris hissə müdiri özü gedir və kabinetini açıb içəri girəndə əvvəl çadır, sonra masa arxasındakının bəstəkarın özünün yox, portretinin olduğunu görüb gülməyə başlayır.” biçimində yer alan cümle yapılan işin başarılı bir şəkildə sonuçlandığını göstərməkdir.

Sənət Fədaisi, Ahmet Ağdamski başarılı bir aktördür və qadın rollərini də başarıyla sergileməkdədir. “1914-cü ildə “Leyli və Məcnun” operası Tiflisdə tamaşaya qoyulmuşdu. Böyük müvəffəqiyyətlə keçən tamaşada Leylinin ölümündən sonra pərdənin örtülməsinə baxmayaraq, alqış səsləri kəsilmirdi.” bölümü Ağdamski'nin başarılı olduğunu göstərməkdir. Ağdamski; tar ifa eden, musiki parçaları sesləndirən və sergilediği eserlərdə müthiş dərəcədə beğənilən bir kimsədir. Ahmet Ağdamski yaptığı işin zirvesində yer alan bir sanatçıdır. Bu ifadələrdə yetkin olmaq dəğeri vurgulanmaktadır.

Neman ve Simnar'da Behram, Yemen'de büyüməkdədir. Ona gözü gibi bakan Yemen şahı Neman, onun için yeni bir saray dikmeyi düşünür. Bu saray Behram'ın ihtiyaçları için kullanılacaktır. Bu sarayı yapması için Simnar adlı bir usta bulur. “Sənətinin şöhrəti dünyanı tutub. O, zirək, hünərli, iş bacaran sənətkardır. Misirdə, Şamda çox binalar tikmişdir. Heç birində bir qüsür yoxdur. Hamı onun qabiliyyətinə heyrandır.” bölümü Simnar'ın yetkinliğini ifadə etməkdədir. Simnar başarılı bir ustadır və Behram için Xəvərnəq Sarayı adı verilən güzel bir yapı diker. Simnar başarılıdır ancak gözünü para hırsı bürür. Daha çok para verən için daha güzel bir saray yapabileceğini Neman'a söylemesi onun sonu olur. Simnar yetkin və başarılı bir ustadır və hırslı bir kişiliğe sahiptir. Bu dəğərler başarının kapsamında yer almaktadır.

Mete Xaqan, Hun hakamı Bumin'in oğludur. Babası onu düşmanlarına bırakır ancak Mete onların elindən kurtulmayı başarır. Bir süre sonra da Hun hakanlığını babasından alır. “Şərqi ən güclü, mütəşəkkil, döyüşkən ordusunu və qanunlara söykənən dövlətini yaratdı.” cümlesi Mete'nin bir başqa başarısını ifadə etməkdədir. Mete'nin yeni hedefi Çin Devleti'dir. Savaşın ilk aşamasında Mete, Çin ordusunun bir kısmını bozguna uğratır. “Bu xəbəri eşidən Çin imperatoru qəzəblənib böyük qoşunla hunlara qarşı hücumu keçdi.” cümlesində isə yenilgiyi hazmedemeyən imparatorun hırsına diqqət çəkilməkdədir. Ancak Mete, Çin imparatorunu da mağlup eder. Metnin bu bölümlərində başarı değeri vurgulanmaktadır. Hırslı olmaq və yetkin olmaq da bu grubun alt değərlerindədir.

4.2.2.3. Hazcılık değeriine ait bulgular. *Unudulmaz Obraz* adlı metin *İncəsənət* temasında yer almaktadır. Bu metinde Üzeyir Hacıbeyli'nin portresinin yapılma süreci anlatılmaktadır. Hacıbeyli portresinin natural bir şekilde yapılmasına razı gelmemektedir.

Bir süre sonra Hacıbeyli kabul eder. Ressamın bu durumdan aldığı keyif şu cümlelerde ifade edilmektedir: “Bu xəbər mənə çatanda sevinc qarışıq həyəcan keçirməyə başladım.”

4.2.2.4. Uyarılımla dəyərində ait bulgular. *Əfsanəvi Dəniz Səyyahı*’nda Kristof Kolomb, deniz yoluyla Hindistan’a ulaşmayı düşünməkdədir. Haritası olmayan bir memlekətə bilinməyən yollardan gitməyi düşünmək cesur olmaq dəyəri ilə ilişkilidir. Kolomb, cesur bir denizcidir.

Sənət Fədaisi adlı metində Ahmet Ağdamski’ye kadın rolündə oynaması təklif edilir. Kadın rolü oynayan kişilərin epey acınacaklı durumlara düşməsinə rağmen Ağdamski bu rolü kabul eder. Ahmet Ağdamski, on iki yıl kadın kıyafətində səhnəyə çıxar. Bu durum Ağdamski’nin cesur oluşunu göstərməkdədir.

Mete Xaqan babası tərəfindən uzak əyalətlərdən birinə vali olaraq göndərilir. Mete’nin emrinə on bin atlı verilir. Mete Xaqan’ın hədəfi Hun tahtıdır və tahta üvey kardaşının oturmasına razı gəlməz. Emrinə verilən orduyla tahta yürüyən Mete, cesur bir səvəşçidir.

4.2.2.5. Özyönelim dəyərinə ait bulgular. *Əlvida “Bilmirəm”* adlı metində yapılan etkinlik, çocuklardan birinin aklından çıkmayacak nitelikdədir. “Mən bundan sonra bacarmıram sözünü dilimə gətirməyəcəyəm. Bu sözü işlətməmək üçün əlimdən gələni edəcəyəm.” bölümündə kəndinə duyduğu saygının yansıması görülməkdədir. Bu ifadələr özyönelim dəyəri ilə ilişkilidir.

İnşa’da həyəllərinin peşindən giden Vasif anlatılmaktadır. Vasif, başarılı bir öğrencidir. Vasif’in həyəli Karabağ atlarını yetişdirəcəği bir çiftliyə sahib olmaqdır. Sınıfında yapılan bir etkinlikdə bu həyəlini anlattığı bir çalışma hazırlar. Vasif, kəndi amaçlarını belirlemiş bir öğrencidir. Öğretməni, Vasif’in bu çalışmasını gerçəkliyə uyğun değil diyərək beğənmez. Ona görə Vasif, təknojik konularda bir çalışma yapmalıdır. Vasif üzülür, konuyu babasına açar. Babası “Xəyəllərindən belə asanlıqla əl çəkmə. Hər halda, qərarı özün verməlisən.” diyərək kəndinə saygı duyduğunu bildirir. Bu bölümlərdə özyönelim dəyərləri vurğulanmaktadır.

Sənin Kimi Olacağam adlı metində öğrencilər, hangi mesləği yapmak istediklərini və seçimlərinin nələrini anlatılmaktadır. Çocuk babası gibi doktor olmaq və onun gibi həstaları iyiləştirmək isteməkdədir. Bu bölümde çocuğun kəndi amaçlarını belirlediği görülməkdədir.

Dülgər Oğlu adlı metinde Nazim'in amacı şu şekilde belirtilmektedir: “Nazimin ən böyük arzusu isə 12 yaşlı oğlu Elxanı böyüdüb boya-başa çətdirmək, ona yaxşı tərbiyə və təhsil vermək idi.” Bu cümle onun amacını belirlediğini göstərməkdir.

Elektron Ünvanım Olsaydı adlı metnin giriş bölümündə, kendi amaçlarını belirleyen Coni adlı kişiden bahsedilmektedir. “Bir çox gənc amerikalı kimi zənci Coninin də ən böyük arzusu zəngin biznes-men olmaq, cəmiyyətdə nüfuz qazanmaq idi.” cümlesində bu durum görülməkdədir. Coni amacı doğrultusunda hərəkət edər və bir şirkətə başvurur. Mülakatlardan keçər ancaq e-posta adresi olmadığı üçün işə qəbul edilmez. Coni bu duruma üzülür ancaq pəs etmez. Derhəl ayakkabı təmizləmə işinə başlar və bunu hər keçən gün artıraraq gəliştirir. Yeni yerlər açmaya başlar. Ayakkabı təmizləmə makinesi icad edər və bunu da gəliştirərək makinenin daha fazla kişiye ulaşmasını sağlar. Coni yaratıcı bir kişiliğe sahiptir. Bulunduğu işte farklı olmaya çalışmışdır. Coni özyönelim dəğərlerini yansıtan bir kişidir.

Əfsanəvi Dəniz Səyyahı adlı metinde Kristof Kolomb'un həyatı ele alınmaqdadır. Kolomb'un amacı Hindistan'a dəniz yoluyla ulaşabilməkdir. Bunu sürekli batıya gidərək yapabileceğini düşünen Kolomb, bu uğurda dəstəkçi aramaktadır. Çünkü dəstəkçi olmadan uzun dəniz yolunu kat edebilecek bir geminin yapılması mümkün değildir. Kolomb, kendi amaçlarını belirleyen və bu amaçlar doğrultusunda hərəkət edən bir dənizcidir.

Orhon- Yenisey Abidələri'nde Shrahlenberg, yazıtları bulur və bilim dünyasını bu yazıtlar hakkında bilgiləndirir. “Stralenberqin verdiyi məlumatlar əvvəlcə rus elmi dairələrində maraq doğurdu.” cümlesi bilgilərin oluşturduğu merak duygusunu yansıtmaktadır. Yazıtlar okunmadığı üçün hangi millətə ait olduğu konusundaki merak çox fazladır.

Əlif Hacıyev Ermenilərlə mücadələsində bir müddət həksiz yere həpis yatar. Dışarı çıktıktan sonra artık tek bir amacı vardır: “Erməni millətçiləri ilə ömrünün axırına qədər mübarizə aparmaq.” Metnin bu bölümündə Hacıyev'in amaçlarını belirlediği görülməkdədir. Gerçekten de kendisi bu uğurda mücadələ etmiş, savaşlara girmiş və en sonunda çox sevdiği halkını kurtarmaya çalışırken şəhit olmuşdur.

Unudulmaz Obraz adlı metinde rəssam, yaptığı işə böyük bir saygı bəsləməkdədir. Hacıbəyli'nin portesini yaptıktan sonra “Həcm etibarilə çox da böyük olmayan bu portreti üç günə bitirdim. Hiss edirdim ki, Üzeyir bəy portreti çox bəyənilir.” diyərk bu durum örnekləndirilməkdədir. Kendine saygı duymak özyönelim dəğərlerindədir.

Mete Xaqan amaçları doğrultusunda hərəkət edən bir savaşıdır. Amacı Hun tahtına oturmaq və devleti yönetmektir. Bu sayədə dünya nizamını kurabilecektir. Mete, Çin

ordusu ile savaşa başlamadan önce onların önünden çekilir. Çin ordusu yedi gün Mete'yi takip eder. Bu süreçte aç ve susuz kalmışlar, yorgun düşmüşlerdir. Mete onların beklemediği bir anda saldırır ve kesin bir galibiyet alır. Çin ordusu teslim olmaya mecbur kalır. Mete, savaş alanına yaratıcılığını katmış bir komutandır. Bu ifadeler özyönelim değeri ile ilişkilidir.

Brut, Roma İmparatorluğu'na cumhuriyet yönetimi getiren kişidir. Roma hükümdarı Tarkvini; onun ailesini katleder, Brut'u ise kendi çocuklarının yanına koyar. "Bir müddət sonra ağıllı Brut əhalini zalım Tarkviniyə qarşı qaldırdı. Tarkvininin zülmündən bezmiş xalq onu devirdi və Brutu Romanın hökmdarı seçdi." olarak ifade edilen cümle özgürlük değeri ile ilişkilidir. Brut, halkın yönetimde pay sahibi olması için yeni birimler ekledi. "Onun yarattığı üsuli-idarə ilə bağlı terminlər müasir dövrdə hələ də işlənir." cümlesinde Brut'un yaratıcılığı vurgulanmaktadır. Bu ifadeler özyönelim değeri ile ilişkilidir.

4.2.2.6. Evrenselcilik değerine ait bulgular. *İnşa* adlı metinde Vasif, at çiftliği kurmak istemektedir ve bu doğrultuda bir çalışma hazırlar. Öğretmeni bu çalışmanın karşılığı olarak 2 verir. Vasif dersten sonra öğretmenin yanına gider ve sebebini sorar. Öğretmeni, başarılı bir öğrenci olduğunu ancak yazı becerisini yokladığı hâlde onun şemalar çizdiğini ifade eder. Vasif'e bu çalışmanın yerine başka alanlarda çalışmalar yapmayı düşünmesini öğütler. At çiftliğini gerçekliğe aykırı bir durum olarak gördüğünü belirtir. Metindeki öğretmen karakteri açık fikirlidir. Düşüncelerini doğrudan ifade etmektedir. Bu ifadelerde evrenselcilik değerleri bulunmaktadır.

Mete Xaqan adlı metinde büyük bir yenilgiye uğrayan Çin imparatoru Mete'ye askerleri için yalvarır. Mete bu yalvarışa kayıtsız kalmaz ve askerleri salıverir. Mete askerlikte başarılı olduğu gibi esir aldığı askerleri salıverecek kadar da erdemlidir.

4.2.2.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular. *Əlvida "Bilmirəm"* adlı metin, Günay Öğretmen'in öğrencileri ile yaptığı bir etkinlik nedeniyle bu adı almıştır. Öğrenciler, bilmedikleri ya da yapamadıkları her şeyi bir kâğıda yazar. Daha sonra bu kâğıdı sınıftan seçtikleri bir arkadaşı ile değiştirler. Böylece iki arkadaş birbirinin sırrına ortak olur. Öğretmenleri de bu etkinliğe dahil olur. Daha sonra herkes kağıdını kutuya atar. Bu kutu bahçeye açılan derin bir çukura gömülür. Günay Öğretmen artık bilmiyorum, yapamıyorum demenin bittiğini; bundan sonra biliyorum, yapıyorum diyeceklerini açıklar. Günay Öğretmen, çocukların anlamlı bir hayat yaşamalarında aracıdır. Onları doğru bir

şekilde yetiştirmek için çalışmaktadır. Bu ifadelerin bulunduğu bölümlerde anlamlı bir hayat değeri işlenmektedir. Bu değer iyilikseverliğin kapsamında yer almaktadır.

Möcüzənin Qiyməti adlı metinde Andrey hastadır ve ameliyat olması gerekmektedir. Andrey'in yaptığı yaramazlıklar ailedeki herkes tarafından görmezden gelinir. Metinde sevgi değeri aile içi ilişkilerin bulunduğu yerlerde vurgulanmaktadır. Bu değer iyilikseverliğin kapsamında yer almaktadır.

İdman Ayaqqabısı'nda Eşref, ayakkabı dükkânı sahibidir ve dışarıda gördüğü tek bacağı olmayan gence bir ayakkabı hediye etmeyi kafasına koymuştur. Öncelikle onu içeri davet eder. Yeni ayakkabılardan birini indirim yaparak verir. Ardından karşıdaki okulda okuması nedeniyle bir indirim daha yapar. Çocuğun eski ayakkabılarını da üstüne para vererek alır. İyilikseverlik değeri Eşref ile vurgulanmaktadır.

Sənin Kimi Olacağam adlı metinde iyilikseverlik değerleri ifade edilmektedir. Baba, oğlunun başarılı olmasına karşılık bisiklet almayı söz verir. Oğul, okulda olanları anlatır ve başarılarından bahsedip bisikleti hatırlatır. "Söz vermişəmsə, alacağam." ifadesi babanın sözüne sadık birisi olduğunu göstermektedir. İyilikseverliğin alt değerlerinden birisi de sadık olmaktır. Çocuğun hayali ileride babası gibi iyi yürekli, iyiliksever bir doktor olmaktır. Hâlbuki babasının iyilikseverlikle yakından uzaktan bir ilgisi bulunmamaktadır. Baba, oğlunun ileride kendisi olmak istemesinden ve bunu detaylı bir şekilde ifade etmesinden oldukça etkilenir. Bir önceki gün parası yetişmediği için ameliyat etmediği hasta aklına gelir. Derhâl hastaneyi arar ve ameliyat düzeni oluşturulur. Oğlu, babasının düşünce biçimini değiştirmiştir. Baba, maddi değerlerden manevi değerlere önem verir hâle gelmiştir.

Dülgər Oğlu adlı metinde Nazim'in işleri çok iyi gitmektedir. Yanında çalışanlar dahi vardır. Ancak bir süre sonra işleri bozulur ve çalışanlarını bırakmak zorunda kalır. "İndi bütün günü emalatxanasında zəhmət çəkib tər töküdü ki, ailəsi korluq çəkməsin." bölümünde Nazim'in sorumluluklarının bilincinde oluşu vurgulanmaktadır. Nazim'in artık tek beklentisi oğlu Elxan'ın okuması ve başarılı olmasıdır. Bu sayede kendini kurtarabilecektir. Babası gibi Elxan da sorumluluklarını bilmektedir. Elxan'ın sorumluluğu derslerine dikkatle çalışmak ve başarılı olmaktır. Bu sayede babasının daha rahat bir hayat yaşamasını sağlayabilecektir.

O Mənim Bacımdır adlı metinde Ağdam bölgesindeki bir Kızılay merkezinde yaşananlar anlatılmaktadır. Savaş nedeniyle her gün yaralılara bakanlar arasında bir de yabancı hekim bulunmaktadır. Allen Maksvel adlı bu yabancı doktor her gün gelen ağır yaralıları ameliyat etmekte, sağlıklarına kavuşmaları için çabalamaktadır. Maksvel

iyiliksever bir doktordur. Buraya gelen yedi yaşındaki yaralı bir kız için kan ihtiyacı bulunmaktadır. Kardeşi, kan vermeye hazırdır. Doktorlar başta kabul etmeseler de sonunda kan alma işlemini başlar. Nermin adlı bu kız kan verdiyi için öleceğini sanmaktadır. Kardeşini kurtarmak pahasına canından olacağını düşünerek kan vermesi, Nermin'in kardeşine duyduğu sevgiyi göstermektedir.

Orhon- Yenisey Abidələri adlı metinde iyilikseverlik dəyərlərindən sevgi qarşımıza çıkmaktadır. “Kültigin və Bilgə xaqan doğma qardaş olmuşlar. 731-ci ildə Kültigin döyüşlərinin birində həlak olur. Kiçik qardaşının ölümündən çox kədərlənən Bilgə xaqan onun şərəfinə qəbirüstü abidə ucaltdırır.” cümlesi Bilgə Kağan'ın kardeşinə duyduğu sevgiyi yansıtmaktadır.

Əlif Hacıyev, Azərbaycan'ın kahraman şəxsiyyətlərindəndir. O, mücadelesində önceliyi hər zaman halkına vermişdir. “Öz həyatı bahasına yenə də neçə-neçə qadını, uşağı ölümün pəncəsindən xilas etdi.” cümlesi onun iyiliksever olduğunu göstərməkdədir.

Dərviş adlı metinde sahranın ortasındakı bir vahada oturan dərvişin yanına birininin ardı sıra iki yolcu gelir. İkisi de yaxlaşmakta oldukları şəhirdə yaşayan insanları merak etməkdədir. Dərviş ikisinə də gəldiyiniz yerdə nasıl insanlar yaşayırdı diyə sorar. Birinci yolcu, kötü insanlar olduklarını ifadə edərkən; ikinci yolcu, gəldiyi şəhirdə yaşayan insanları iyiliksever olaraq nitələndirir. Dərviş iki yolcuyu da bu şəhirdə də aynı insanlarla qarşılaşacağını diyərkən uğurlar. Bu konuşmalara tanık olan dəvə çobanı, dərvişə nədən ikisinə də aynı cavabı verdiyini sorar. “Oğlum, hər bir kəs öz dünyasını öz qəlbində daşıyır. Hər bir şəxs ətrafdakıları görmək istədiyini kimivə görə bildiyi kimi görür.” bölümlərində həyatın anlamlılığı ələ alınmaktadır. Anamlı bir həyat, iyilikseverlik dəyərlərindəndir.

Atanın Dərsi adlı metində hər şeydən şikəyet edən, həyatın dayanılmaz olduğunu düşünen sinirli bir qız anlatılmaktadır. Bu qızın aşçı babası ona bir dərs vermək istər. Üç fərqli kaba su döldürür və içlərinə havuç, yumurta və kahve koyup ocakta pişirməyə başlar. Bir süre sonra ocağı kapatır. Havucu və yumurtayı çıxarır, kahveyi bir fincana koyar. Hazırladıklarının tadına bakması için qızına sunar. Ardından bunların nə demək olduğunu açıqlamasını istər yalnız qızı hiçbir açıqlama yapamaz. Babası şu şəkildə açıklar: “Yerkökü əvvəlcə bərk və güclü görünsə də, qaynar suyun içərisində yumşaldı, gücdən düşdü. Yumurta isə zərif idi. İçindəki maye nazik qabıqla qorunurdu. Ancaq qaynar suda maye qatılaşdı. Qəhvə isə qaynar suda həm özü dəyişdi, həm də suyu dəyişdirdi. Sən bunlardan hansısan? Həyatda bir problemlə qarşılaşdıqda necə münasibət göstərəcəksən? Yerkökü kimi yumşalıb, əziləcəksənmi? Yumurta kimi qatılacaqsanmı? Yoxsa qəhvə kimi

çalışacağına ki, başına gələn hər bir hadisə həyatına yeni bir dad versin?” Bu açıklamalar göstərir ki kızın babası hayatın anlamlı davam etməsi düşüncesindedir. Bu uğurda kızının düşünməsinə, davranışlarını gözden keçirməsini istemektedir.

Silinməz Dostluq'ta iki arkadaş birlikte yolculuğa çıkarlar. Gençlerden biri sinirləndiyi bir anda digərinə tokat atar. Digəri bunu sahile yazar və başka bir şey yapmaz. Yolculuğa davam edərler. Bu sırada denizde yüzmək istərler. Ancak tokat yiyən gənc boğulma təhlükəsi keçirir. Arkadaşı onu hemen kurtarır. Bu defa isə yaşadığını bir kayaya yazar. Digər gənc niyə birini sahile digərini kayaya yazdığını sorar. Gənc isə bu durumu şöyle açıklar: “Sən mənə şillə vuranda sözlərini quma yazdım ki, əsən küləklər yazını silib aparsın və sən bu hərəkətini tezliklə unudum. Məni boğulmaqdan xilas edəndə isə bunu daşlara yazdım ki, heç bir külək dostluğumuzu silib aparmasın. Dostluğumuz əbədi olsun.” Bu bölümde gerçək dostluk dəyəri vurğulanmaktadır. Bu dəyər iyiliksevərlik bölümündə yer almaktadır.

4.2.2.8. Geleneksellik dəyərinə ait bulgular. *İnşa* adlı metnin sonunda İsmail Öğretmen, hayallerin er ya da geç gerçəyə dönüştürüleceğini Vasif'ten öğrenir. Babacan bir şəkildə elini omzuna koyar. “Vasif təvazökarlıqla başını aşağı salıb gülümsədi.” cümlesi Vasif'in başarılı olmasının yanında alçak gönüllü olduğunu da ifadə etmektedir. Vasif, geleneksel dəyərləri də bərındırmaktadır.

İdman Ayaqqabısı adlı metinde ayakkabı dükkânı sahibi Eşref ile tek bacağı olmayan bir gəncin yaşadıkları anlatılmaktadır. Eşref, tek bacağı olmayan bu genci vitrindeki ayakkabıları izlərkən görür və onu içeri davət edər. Eşref, ılımlı olmaq dəyərini yansıtmaktadır. Bu dəyər, geleneksellik içində yer almaktadır.

Sənin Kimi Olacağam adlı metinde çocuk, okulda yaşadıklarını anlatırken girdiyi kavgadan da bahseder. Babaya görə birinin yaptığı hərəketə aynı şəkildə cavab vermək doğrudur. Ancak çocuğun öğretmeni öyle düşünmemektedir: “Allah insanlara şüur verib, dil verib. Aranızda nə varsa, danışaraq həll edin. Dalaşaraq nəyisə həll etmək insan olmayan varlıqlara aiddir.” Bu bölümde öğretmenin ılımlı bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir.

Dülgər Oğlu'nda Elxan, babasının çalıştığı bir vakit elektrikləri kesər. Baba bunu fərkəndə çox kızar çünkü siparişlərini yetiştirməsi gerekmektedir. Elxan'ı hafiften iteler. Akşam sofrada tüm aile üzgündür. Elxan yemeğini yer yemez odasına çekilir. Baba gün içində yaşanan olay için eşini sorguya çeker. “Nazim, vallah, bilmirəm, bugün ona nə olmuşdu. Özün də bilirsən ki, Elxan elə uşaq deyil. Sən allah, get, onun könlünü al. Həssas

uşağıdır, barışmasanız, ürəyinə salacaq, dərslərində də geriləyəcək.” bölümü annenin ılımlı bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Əlif Hacıyev adlı metinde Hacıyev’in şəhitliğinin ele alındığı bölümlerde geleneksel dəyərlər ön plandadır. “Lakin özü qəhrəmancasına həlak olub şəhidlik zirvəsinə ucaldı. Əlif Hacıyev Şəhidlər xiyabanında dəfn olunmuşdur.” bölümü şəhitlik derecesinin önemini vurgulamaktadır. Bu yönüyle dinî dəyərlərə saygı ifade edilmektedir.

Aypara və Ulduz adlı metinde Müslümanlığın simgesi olarak bilinen hilalin ve yıldızın aslında Türklerin eski devirlerinden beri kullandıkları bir simge oluşu anlatılmaktadır. Türk halkları Müslümanlığa geçtikten sonra bu simgenin Müslüman aleminde dikkate alındığı ifade edilmektedir. Metinde geleneksellik dəyərləri sıklıkla vurgulanmaktadır.

Silinməz Dostluq adlı metinde iki arkadaş birlikte yolculuğa çıkar. Dağ bayır sohbet ede ede gezerler. Bir süre sonra arkadaşının konuşmalarına kızan diğeri, arkadaşına bir tokat atar. Yorgunluğunun üstüne bir de tokat yiyen genç, bu duruma bir şey demeden yoluna devam eder. Bu, onun ılımlı olduğunu göstermektedir.

4.2.2.9. Uyuma dəğerine ait bulgular. *Əlvida “Bilmirəm”* adlı metinde öğrenciler Günay Öğretmeni çok sevmektedir. “Hərdən adama elə gəlir ki, Günay müəllim tamamilə qayğısız bir həyat sürür. Ancaq, mənə, belə ola bilməz. Sadəcə olaraq, dərse gələndə o, qayğılarını qapının ağzında qoyub sinfə daxil olur.” bölümünde Günay Öğretmen’in öz disiplini yüksek bir birey oluşu vurgulanmaktadır. Bu ifadeler uyuma dəğeri ile ilişkilidir.

Dülgər Oğlu adlı metinde Elxan, gün içinde babasının siparişlerini yapmasına elektrikləri keserek engel olur. Babası bu duruma sinirlenir ve onu tersler. Annenin etkisiyle konuşmak için oğlunun odasına girince Elxan’ın uyuduğunu fark eder. Yanı başında duran günlüğe göz attığı zaman Elxan’ın gördüğü bir rüyayı okur. Rüyada baba, siparişleri yaparken elektrik akımına kapılmaktadır. Bu yüzden Elxan, gün içinde elektrikləri keserek babası için elinden geleni yapacağını günlüğüne yazar. Elxan aile bireylerini seven, onlara dəğer veren, iyi kalpli bir çocuktur.

Elektron Ünvanım Olsaydı adlı metinde Coni, hedefindeki işi almaya yaklaştığında işler ters yüz olur ve işe kabul edilmez. Bu durum Coni’ye bildirilir. “Coni başını aşağı salıb küçə ilə gedirdi.” cümlesi onun alınan karara uyduğunu göstermektedir.

4.2.2.10. Güvenlik dəğerine ait bulgular. *Möcüzənin Qiyməti*’nde Tanya, dokuz yaşında çok ciddi bir kızdır. Kardeşi Andrey ağır bir hastalıkla mücadele etmektedir. Ailesi

onun tedavi masraflarını karşılamakta epey zorlanmaktadır. Ameliyat olması için gereken parayı bulmanın mucize olduğunu ifade ederler. Bunu duyan Tanya kumbarasındaki paraları toplar ve eczaneye gider. Amacı mucizeyi satın almaktır. Orada ünlü bir doktor ile karşılaşır. Tanya, doktorun dikkatini çeker. Tanya ile doktor, Andrey'i görmek için Tanya'nın evine gider. Tanya mucizeyi bulmuştur. Andrey ameliyat olur ve iyileşir. Metnin çoğunluğunda aile güvenliği ve sağlıklı olmak değerleri vurgulanmaktadır. Bu ifadeler güvenlik değerleri ile ilişkilidir.

İdman Ayaqqabısı adlı metinde Eşref birden fazla indirim yaparak yeni ayakkabılardan birini tek bacağı olmayan gence verir. Eşref ayakkabıyı vermiştir ancak o kadar fazla indirim yapmıştır ki kendisi gence borçlanmıştır. Eşref gence para vermeyi teklif eder. “Yox, götürməmə, – dedi. – Siz mənim üçün endirim etdiniz. Mən də sizin üçün endirim edirəm.” diyen genç, iyiliğe iyilikle karşılık verir. Bu değer güvenlik bölümünde bulunmaktadır.

O Mənim Bacımdır adlı metinde düşman, cephe bölgesindeki Azerbaycan kentlerinden birini bombalamaktadır. Yaralılar Kızılay merkezine doğru gelirken hazırlıklar yapılır. Yaralılar gelir ve onların tetkiklerine başlanır. Ameliyat edilmesi gereken kişiler belirlenir. Bu bölümlerde sağlıklı olmak değeri vurgulanmaktadır. Ulusal güvenliği tehdit eden bir durum ortadadır. Metinde güvenlik değerleri sıklıkla vurgulanmıştır.

Orhon- Yenisey Abidələri adlı metinde Kültigin'in vefatından sonra onun için abide diktiren Bilge Kağan, sonradan bir abide de kendisi için diktirir. Bilge Kağan bu abidenin içeriğinde halkına duyduğu bağlılığı, ulusal güvenlik için yaptığı mücadeleleri ele alır. Metinde Bilge Kağan'dan aktarılan bu bölümlerde güvenlik değerleri vurgulanmaktadır.

Əlif Hacıyev, Azerbaycan'ın bağımsızlığı uğruna mücadele etmiş ve bu uğurda şehit olmuştur. Hacıyev, Ermenilerin günahsız Azerbaycan vatandaşlarını hapse atması, gençlerini incitmesi ve Azerbaycan'ın ulusal anıtlarını dağıtması nedeniyle kendini rahatsız hissetmektedir. Hacıyev, Ermenilerin amacının Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'dan koparmak olduğunu farkındadır. Onların hayallerini gerçeğe dönüştürmeye olanak vermez. “Əlif və onun dəstəsi azğınlaşmış rus hərbiçiləri və erməni yaraqlıları ilə son ana qədər vuruşdular.” ve “Körpələri, qızları, qocaları xilas etmək üçün əlindən gələni etdi.” cümlələrində Hacıyev'in vatanına bağlılığı ve ulusunun güvenliğini düşünmesi belirtilmektedir.

Sənət Fədaisi adlı metinde Azerbaycan'daki opera hayatının gelişim süreci ele alınmaktadır. 25 Ocak 1908 tarihinde Leyla ile Mecnun operasının gösterimi başarıyla

tamamlanır. Ancak Leyla karakterini sahneleyen kişi bir erkektir. Metinde toplumsal düzen hakkında bilgiler verilmektedir. “Axı o zaman müsəlman qadınlarının səhnəyə çıxmasına yol verilmirdi.” və “Elə ilk tamaşadan sonra o, qadın rolunda çıxış etdiyinə görə nadan qohumların, dostların tənə və təhdidlərinə məruz qaldı.” bölümləri bu durumu nümayəndə edir.

Neman ve Simnar adlı metinde Yezdigürd, uzun yıllardır şahlık yapmaktadır ancak çocukları doğar doğmaz ölür. Behram adını verdiği oğlu doğduğunda şah çok mutludur. “Onun xoşbəxt böyüməsi və tərbiyəsi üçün tədbir aradı. Mүнәccimlər məsləhət gördülər ki, şahzadə İranda saxlanmasın, Ərəbistana göndərsin.” bölümü şahın ailesinin güvenliyinə olan düşkünlüğünü vurğulamaktadır.

Tablo 4.12. 6. Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı

Schwartz'ın Değer Tipleri	6. Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında Bulunma Sıklığı	Değerlerin Yer Aldığı Metinler
Güç	1	1. Neman ve Simnar
Başarı	20	1. Əlvida “Bilmirəm” 2. İnşa 3. Sənin Kimi Olacağam 4. Dülğər Oğlu 5. Elektron Ünvanım Olsaydı 6. Əfsanəvi Dəniz Səyyahı 7. Orhon-Yenisey Abidələri 8. Unudulmaz Obraz 9. Sənət Fədaisi 10. Neman ve Simnar 11. Mete Xaqan
Hazcılık	1	1. Unudulmaz Obraz
Uyarılımlar	3	1. Əfsanəvi Dəniz Səyyahı 2. Sənət Fədaisi 3. Mete Xaqan
Özyönelim	16	1. Əlvida “Bilmirəm” 2. İnşa 3. Sənin Kimi Olacağam 4. Dülğər Oğlu 5. Elektron Ünvanım Olsaydı 6. Əfsanəvi Dəniz Səyyahı 7. Orhon-Yenisey Abidələri 8. Əlif Hacıyev 9. Unudulmaz Obraz 10. Mete Xaqan 11. Brut
Evrenselcilik	2	1. İnşa 2. Mete Xaqan

(devamı arkadadır)

Tablo 4.12. 6. Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı (devamı)

İyilikseverlik	19	1. Əlvida "Bilmirəm" 2. Möcüzənin Qiyməti 3. İdman Ayaqqabısı 4. Sənin Kimi Olacağam 5. Dülğər Oğlu 6. O Mənim Bacımdır 7. Orhon-Yenisey Abidələri 8. Əlif Hacıyev 9. Dərviş 10. Atanın Dərsi 11. Silinməz Dostluq
Geleneksellik	9	1. İnşa 2. İdman Ayaqqabısı 3. Sənin Kimi Olacağam 4. Dülğər Oğlu 5. Əlif Hacıyev 6. Aypara və Ulduz 7. Silinməz Dostluq
Uyma	3	1. Əlvida "Bilmirəm" 2. Dülğər Oğlu 3. Elektron Ünvanım Olsaydı
Güvenlik	11	1. Möcüzənin Qiyməti 2. İdman Ayaqqabısı 3. O Mənim Bacımdır 4. Orhon-Yenisey Abidələri 5. Əlif Hacıyev 6. Sənət Fədaisi 7. Neman və Simnar

6. sınıf Azərbaycan Dili ders kitabının incelenmesi sonucunda oluşan Tablo 4.12'ye bakıldığında en fazla vurgulanan değer tipinin başarı, en az vurgulanan değer tipinin ise güç ve hazcılık olduğu görülmektedir. Əlvida Bilmirəm, Orhon-Yenisey Abidələri və Sənin Kimi Olacağam farklı değer alanlarına daha fazla yer veren metinler olarak dikkat çekmektedir.

4.2.3. Yedinci Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi

7. sınıf Azərbaycan Dili ders kitabı Rafiq İsmayılov, Aynur Rüstəmov, Hidayət Allahverdi və Sahibə Məmmədova tərəfindən hazırlanmışdır. Altın Kitab Yayınları'ndan 2018 yılında basılmış olan bu kitapta incelenen metinlər və bu metinlərin yazarları Tablo 4.13'te belirtilmişdir.

Tablo 4.13. 7. Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında İncelenen Metinlər

İncelenen Metnin Adı	Metnin Yazarı
Hərənin Öz İmzası	Rafiq Ələkbəroğlu
Mübariz	Mustafa Çəmənli
Son Yarpaq	O. Henri
Polyanna	Eleanor Porter
Qayıqda Dört Nəfər	Haldun Taner
Molla Nəsrəddin Demişkən	Sahibə Tərtərli
Onlar Kimdir	Rafiq İsmayılov
Bunu Kim Deyib	Arif Əliyev
Barbarlar və Vandallar	Ayzek Azimov
Gürzə	Yuri Sotnik
İşgüzar Təklif	Morli Kallagen
Təbiət Mühəndisləri	Sahibə Tərtərli
Alternativ Enerji	Community and Environment
Zamanın İdarə Olunması	Aylin Atmaca
Uğura Gedən Yol	Aylin Atmaca
Qədim Yazı Materialları	Azərbaycanda nəşriyyat işi kitabından
Eynşteyn Dərslərindən 2 Alırdı	Rafiq Ələkbəroğlu
Həsərət	Aygün Həsənoğlu
Şəki Xan Sarayı	Sahibə Tərtərli
Dünya 20 Yanvardan Necə Xəbər Tutdu	Qulu Məhərrəmli
Neft Daşları	Nazim Rza İsmayıloğlu
İsaak Nyuton	Rafiq Ələkbəroğlu
Avtomobil	Rafiq Ələkbəroğlu
Bumerançı Kim İcad Edib	Arif Əliyev
Əl- Xarəzmi	Reyhan Yusifqızı
Kompüter Oyunlarını Kim İxtira Edib	Arif Əliyev
Qədimdə Kitab İşı	Dilruba Cəfərova
Kitabxanalar	Aynur Xanlarqızı
Kitab Çapının İxtirası	İxtiralar və kəşflər kitabından

Tablo 4.13. incelendiğinde 7. sınıf Azərbaycan Dili ders kitabındaki 29 metnin çalışmaya katıldığı görülmektedir.

4.2.3.1. Güç değerine ait bulgular. *Polyanna*'nın halası Miss Poli otoriter bir kadındır. Evin hâkimi olarak çizdiği görüntü “Kifayətdir, Polyanna, – deyə miss Polli qızın sözünü kəsdi. – Özünü təmkinli apar. Gedək, sənə otağını göstərim.” cümlelerinde görülmektedir. Bu yönüyle güç değeri vurgulanmaktadır.

Molla Nəsrəddin Demişkən adlı metinde Nasreddin Hoca'nın Türk dünyasındaki tanınırlılığına dikkat çekilmiştir. “Səkkiz əsrə yaxındır ki, onun adı gələndə Anadoludan Çinə qədər böyük bir ərazidə yaşayan türklər istər-istəməz gülürlər.” cümlesi Nasreddin Hoca'ya duyulan saygıyı ve onun tanınırlılığını vurgulamaktadır.

Onlar Kimdir'de Büyük İskender'in sırrından bahsedilmektedir. Bu sırrı bilen tek kişi onun berberidir. “Sırr bərbərin içini yeyir, amma o, hökmdarın qorxusundan bu nu heç kimə aç bilmirmiş.” cümlesinde Büyük İskender'in etrafına saldığı korku güç değeriyle

ilişkilidir. Metnin son bölümünde geçen “Hər hansı şəxs öz nitqində belə ifadələr işlədirsə, bu onun yüksək intellekt sahibi olduğundan xəbər verir. Çünki insanın söz ehtiyatı nə qədər zəngindir, o, söz və ifadələrin tarixi etimologiyasını nə qədər yaxşı bilirsə, deməli, həmin şəxsin dünyagörüşü və bilik dairəsi də bir o qədər genişdir.” biçimindəki cümlələrdə kişilerin, fərqli sözlərə hâkim olmasının onu toplum önündə ön plana taşıyacağından bahsedilmektedir. Toplumdakı görünümünü koruyabilmək, gücün alt dəyərlərindədir.

Bunu Kim Deyib adlı metində güc dəyərləri vurgulanmaktadır. Jul Sezar’dan bahsedilirken kullanılan “Bir-birinin ardınca başqa əraziləri zəbt edən Roma imperatoru...” ifadəsi onun güc sahibi olduğuna işarət etməkdir. Yine metində geçen “XIX əsrdə bu müəllif Rusiyada hələ populyarlığını saxlayırdı, əsərləri təkrar-təkrar çap edilirdi.” biçimindəki cümle isə Maksim Gorki’nin sosial saygınlığını vurğulamaktadır. Bu ifadələr güc dəyərləri ilə ilişkilidir.

Barbarlar və Vandallar’da güc dəyəri ilə ilişkilili olaraq şu iki bölüm bulunmaktadır: “Miladdan öncə IV əsrdən başlayaraq yunanlar bir çox əraziləri zəbt etdilər.” və “Vandallar Romanı ələ keçirərək şəhəri qarət etməyə başladılar. Qarət iki həftə çəkdi.”

İşgüzar Təklif’te Lük’ün amcası boyu posu yerində olan və çalışdığı kurumda müdürlük yapan biridir. Herkes tərəfindən saygı görməkdədir. Bu ifadələrin bulunduğu cümlələrdə güc dəyərləri vurğulanmaktadır. Toplumdakı görünümünü korumaq və toplumda saygın bir yere sahib olmaq güc dəyəri xarakteristikalarını yansıtmaktadır.

Uğura Gedən Yol’da toplumdakı görünümünü artırmanın şəhəri olaraq çalışmaq göstərilir. “Bu sizin ictimai nüfuzunuzu artıracaq və ətrafdakıları sizinlə hesablaşmağa məcbur edəcək.” cümlesi ilə bu durum nümunələndirilmişdir.

Dünya 20 Yanvardan Necə Xəbər Tutdu adlı metində Sovyet baskısı və Azərbaycan müstəqillik şəhəri anlatılmaktadır. 20 Ocak 1990 tarixində Sovyet ordusu Bakü’yə girərək binlerce Azərbaycan vətəndaşını öldürmüşdür. Bu tarix Azərbaycan üçün Şəhəri Anma Günü’dür. O gün yaşanan olayların anlatıldığı bu metində sık sık güc dəyəri vurğulanmaktadır. “Diktör” hərbi komendant Dubinyakin əmrlərini oxuyur, əhalini evlərdə oturub küçələrə çıxmağa çağırırdı.” cümlesində otoritedən bahsedilmektedir. “Faciənin ertəsi günü Moskvadakı Azərbaycan nümayəndəliyində sərt çıxış edərək SSRİ rəhbərliyini tənqid atəşinə tutan görkəmli siyasətçi Heydər Əliyevin bəyənəti radio ilə dünyaya yayıldı.” cümlesində isə Haydar Aliyev’in toplum üçün önəmli və saygın bir kişiliyə sahib olduğu görülməkdədir. Bu ifadələr güc dəyəri xarakteristikalarına girməkdədir.

Newton buluşlarıyla çıxır açan böyüce toplumun saygısını kazanan bir bilim insanıdır. *İsaak Nyuton* adlı metində geçen “O, İngiltərə krallarının, dövlət xadimlərinin

dəfn olunduğu yerdə böyük şərəflə torpağa tapşırıldı.” cümlesi ona duyulan saygıyı vurgulamaktadır. Bu ifade güc dəyəri ilə ilişkilidir.

Avtomobil adlı metinde güc dəyəri şöyle belirtilməkdədir: “Bir neçə ildən sonra Bakı yollarında görünən ilk avtomobil də Ford oldu. Onu şəhərə neft milyonçusu Hacı Zeynalabdin Tağıyev gətizdirmişdi.” Bu cümledə varlıklı olmaya diqqət çekilməkdədir. Zengin olmaq güc dəyəri ilə ilişkilidir.

Əl-Xarəzmi adlı mətin biyografik özəlliklər göstərən bilgiləndirici bir mətindir. Konu olaraq Həzrəmi'nin buluşları və həyatı ələ alınmışdır. “Abbəsilər sülaləsinin hökmdarı xəlifə Harun ər-Rəşidin ölümündən sonra böyük islam dünyasını onun oğlu xəlifə əl-Məmun idarə edirdi.” cümlesində güc sahibi olmaq, “819-cu ildə artıq yetkin bir alim kimi tanınan Məhəmməd əl-Xarəzmi də xəlifənin dəvəti ilə Bağdada gəldi.” və “Özbəkistanın Xivə şəhərində böyük alimin heykəli ucalır.” cümlelərində isə sosial saygınlıq dəyərinə yer verilməkdədir. Bu ifadələr güc dəyəri ilə ilişkilidir.

Kompüter Oyunlarını Kim İxtira Edib adlı metinde güc dəyəri də bulunmaktadı. “1970-ci illərin ortalarına dək kompüterlər həddən artıq böyük və olduqca baha idi. Onu yalnız varlı təşkilatlar, elmi müəssisələr və fərdi qaydada milyonçular ələ bilərdilər.” bölümü zengin olmaq dəyəri ilə ilişkilidir.

Qədimdə Kitab İşi adlı metinde güc dəyəri də bulunmaktadı. “Xəttatlıq nüfuzlu və geniş yayılmış sənət növlərindən biri idi.” cümlesi ilə sosial saygınlıq vurğulanmaktadı.

4.2.3.2. Başarı dəyərinə əit bulgular. *Molla Nəsrəddin Demişkən* adlı metinde Nasreddin Hoca'nın Timur ilə başından gəçən bir fıkraya yer verilməkdədir. Bu fıkrada gəçən “Arvad, mən ələ bilirdim ki, təkçə Teymur ağılsızdır, demə, sən də onun tayı imişsən. Əlbəttə, eşşək danışmaz. Allah kərimdir. Beş ilə ya eşşək ölə, ya Teymur. Ələ ikisi də dünyanı tutub durmayacaq ki?” cümlesi Nasreddin Hoca'nın zekasına işarət etməkdədir. Zeki olmaq başarı dəyəri ilə ilişkilidir.

Onlar Kimdir adlı metinde Gordion Dügümü'nün nasıl oluştuğu ələ alınmaktadı. Böyük İskender tapınağa bağlanmış vəziyyətdəki Gordion'un arabasını görür. Tapınaktaki kâhin bu düğümü açan kişinin Asya'ya hâkim olacağını söyler. Böyük İskender kılıcı ilə düğümü kesərək, kâhinin haklı olduğunu bildirir. Böyük İskender, kâhinin sözlərinə itimat edər və onu sözü gəçən birisi olaraq dəğərləndirir. Mətinədəki bir başqa hikâyədə isə Pirus'un Zaferi anlatılmaktadı. Bu hikâyədə Pirus'tan bahsedilirken kullanılan “Səriştəli və təcrübəli sərkərdə olan PIRR heç düşünmədən buna razılıq verir.” bölümündə yetkin

olmaq değeri vurgulanmaktadır. Pirus başarıly ve yetkin bir komutandır. Bu ifadeler başarı değeri ile ilişkilidir.

İşgüzar Təklif adlı metinde Lük on iki yaşındadır ve bundan sonra amcası ile beraber yaşayacaktır. Babasının son sözü olan “Çalışki, hər şey də əmindən ibrət alasan!” cümləsi bir an bile hafızasından çıkmamaktadır. Lük’ün babası sözü geçen bir kişidir ve bu yönüyle başarı değeriyle ilişkilidir.

Təbiət Mühəndisləri adlı metinde Keops piramidi ile termitlerin yaptığı yedi metrelik bir yapı karşılaştırılır. “Hər iki tikilini bir-biri ilə müqayisə etsək, görərik ki, bu yuva daha əsrarəngiz bir möcüzədir. Əgər bu kiçik canlıların boyu insanların boyu qədər olsa idi, onların tikdikləri yuvaların hündürlüyü Xeops piramidasının hündürlüyündən dəfələrlə çox olardı.” bölümündə termitlerin boyları ilə yaptıkları oranlandığı vaxt olduqça başarıly oldukları ifade edilmektedir. Termitler, başarıly canlılardır.

Zamanın İdarə Olunması adlı metinde başarı değeri şu ifadeyle verilmektedir: “Dünyada uğur qazanan əksər insanların nailiyyətlərinin arxasında zamandan səmərəli istifadə dayanır. Qədim Roma filosofu Seneka da bunu deyirdi: “Xořbəxtlik uğura, uğur isə zamandan səmərəli istifadəyə bağlıdır.”

Uğura Gedən Yol’da başarıya ulaşmaq için yapılması gerekenlər anlatılmaktadır. “Hacı Zeynalabdin Tağıyevin heç orta təhsili də olmayıb, amma o, Azərbaycan tarixində dərin iz qoymuş iş adamı və xeyriyyəçi olub.” cümləsində başarıya ulaşan iş adamından bahsedilmektedir. “Mənə qalib gəldiyi üçün Everest gözümdə böyüdü, amma o da bir şeyi yaxşı yadında saxlamalıdır ki, hədəfimə çata bilmədiyim üçün içim də - ki əzm daha da artıb, daha da güclənib, buna görə də mən ona qalib gələcəyəm.” cümləsində isə hədəflərinin peřində olan kişinin hırsına diqqət çekilmektedir. “Mənə ilk cəhdimdə qalib gəldin, amma sənənlə mübarizəm bitməyib, ey Everest! Gözlə məni, yenə gələcəyəm və bu dəfə sən ayaqlarımın altında olacaqsan.” və “O bunu bacardı və bu uğuruna görə ona kraliça II Yelizaveta tərəfindən cəngavər adı verildi.” cümlələrində də hırsly olmaq değeri vurgulanmaktadır. Bu ifadeler başarı değeri ilə ilgilidir.

Eynşteyn Dərslərindən 2 Alırdı adlı metinde Albert Einstein’ın hayatı ele alınmaktadır. Onunla ilgili “Bununla belə, Eynşteyn 20 il sonra dünyanın məřhur universitetlərində müxtəlif dillərdə, o cümlədən fransız dilində mühazirələr oxuyurdu.” biçimindəki cümlədə başarı değeri vurgulanmaktadır.

İsaak Nyuton’da Newton’un zekasına və başarıly oluşuna değinilmektedir. “Günlərin birində universitet rəhbərliyi onun istedadly tələbə olduğunu başa düşdü və ona təqaüd kəsdı.” cümləsi ilə Newton’un yeteneği onun çalışmaları için kaynak yaratılmasını

sağlamışdır. “Nyutonun ən böyük kəşflərindən biri ümumdünya cazibə qanunudur.” və “Nyutona qədər, yəqin ki, çoxlarının başına alma düşmüşdü, amma onlar heç nə kəşf etməmişdilər. Nyuton isə kəşf etdi, çünki o, dahi idi.” cümlələrində de Newton zeki oluşu ve başarılı olma özelliği görülmektedir.

Avtomobil bilgilendirici bir metindir. “Emil Yellinek adlı bir avtomobil həvəskarı Daymler maşınında ilk avtomobil yarışında qalib gəldi.” cümləsiyle başarı değeri vurgulanmaktadır.

Bumeranqı Kim İcad Edib adlı metinde bumeranqın hangi millet tarafından istifadəyə başlandığı ve nerelerde istifadəyə anlatılmaktadır. Bir bumeranqı atıktan sonra onun tekrar aynı noktaya gəlməsini sağlamaq epey güc bir işdir. Felix Hess bu konuyla ilgili bir kitab hazırlamışdır. Bumeranqın atıldığı noktaya gəlməsi mümkündür ancak kolay bir iş değildir. Kitapta bu konunun ele alındığı bölümde başarı değerine yer verilmektedir.

Əl- Xarəzmi adlı metin kendini bilime adayan bir bilim insanını konu edinmektedir. “Ömrünün sonuna kimi Hikmətlər evində yaşayıb işləmiş əl-Xarəzmi riyaziyyat, coğrafiya və astronomiya sahəsində 20-yə yaxın qiymətli əsərin müəllifi olmuşdur.” cümləsi Harezmi'nin birçok alanda yetkinliğini vurgulamaktadır. “Əl-Xarəzminin əsərləri sayəsində o zaman Hindistanda yayılmış onluq say sistemi Avropada tanındı və elmin inkişafında mühüm rol oynadı.” cümləsində isə onun başarılı bir bilim insanı olduğuna dəğinilmişdir.

Qədimdə Kitab İşi adlı metinde başarı değeri şu cümlələrdə gəçmektedir: “Təbrizli məşhur xəttat Cəfər Təbrizi Herat saray kitabxanasına müdir təyin edilmiş, ömrünün sonuna qədər (60 il) bu vəzifənin öhdəsindən şərəflə gəlmişdir.” və “O, Firdovsinin Şahnaməsinə, Hafizin Divanına, Nizaminin Xəmsəsinə misilsiz rəsmlər çəkmişdir. Onun bu nadir yaradıcılıq nümunələri dünyanın ən məşhur muzey və kitabxanalarında saxlanılır.”

4.2.3.3. Hazcılık değerine ait bulgular. *Qayıqda Dört Nəfər* adlı metinde aralarında sarışın kadın, genç, kasap ve profesörün bulunduğu bir kayık yolculuğu anlatılmaktadır. Sarışın kadın etrafındaki projektörlerden epey memnundur. “Bu zaman gecənin zülmətini yaran gur işıq zövq oxşayırdı.” cümləsi projektörlerin kadında oluşturduğu hazzı vurgulamaktadır.

Gürzə adlı metindeki Borya, çeşitli hayvanları toplayarak okulunun bulunduğu kente yolculuk etmektedir. Bu durum trendeki diğer yolculara çok ilginç gelir. “Söhbət qalan sənişinləri də maraqlandırdı. Bu diqqət, deyəsən, Boryanın xoşuna gəlmişdi. O,

həvəslə danışmağa başladı.” bölümünde Borya'nın, çevresindekilerin dikkatini çektiği için keyif alması anlatılmaktadır. Bu durum hazcılık değerini yansıtmaktadır.

Uğura Gedən Yol adlı metinde başarının verdiği hazzə ve keyifle çalışmaya şu cümlelerde değinilmiştir: “Qarşınıza qoyduğunuz məqsəd təbiətinizə uyğun olmalıdır ki, ona doğru irəliləmək sizə zövq versin.” və “İnsanın xoşbəxt olması üçün çox vaxt pul kifayət etmir. Sevdiyi bir işdə çalışmaq tamamilə başqa bir həzdir.”

Şəki Xan Sarayı adlı metinde geçen şu cümleyle hazcılık dəğərləri vurgulanmaktadır: “Zövqlə işlənmiş taxçalar, güzgülü buxarılar əsl sənət nümunəsidir.”

Neft Daşları adlı metinde Hazar Denizi'nden elde edilen petrole diqqət çekilmektedir. “Gecələr bu mənzərə daha cazibədar olurmuş. Bayram günlərində və ya hörmətli qonaqlar gələndə bu möcüzəli atəş fəşanlıq məxsusi nümayiş etdirilər, hamını heyrləndirərdi.” cümlesi halkta oluşən keyif hâlini anlatmaktadır. Bu ifadeler hazcılık değeri ile ilişkilidir.

Bilgisayar oyunlarının tarihinin anlatıldığı *Kompüter Oyunlarını Kim İxtira Edib* metninde geçen “Oyun müəllimlərin də, tələbələrin də çox xoşuna gəlmişdi.” cümlesi hazcılık değeri ile ilişkilidir.

Qədimdə Kitab İşi'nde Buhara Hanı günde on beyiti hat sanatıyla yazabileceğini söyleyen Başhəttat Yedigâr Hoca'ya şöyle der: “Gündə on beyt köçürülən xətdə nə gözəllik ola bilər? Əgər səbrin çatırsa, gündə bir beyt, çatmazsa, iki beyt köçür.” Bu ifadeler hazcılık değeriyle ilişkilidir.

4.2.3.4. Uyarılı m dəğərinə ait bulğular. *Gürzə*'da uyarılı m değeri, cesur olmak ile ilişkili olacak şekilde verilmektedir. “Ən təhlükəli si gürzəni tutmaqdır. Mən onu dörd saat güdmüşəm. O, daşın altına girdi, mən isə onu gözlədim. Sonra o çıxdı, mən də onu tutdum.” bölümünde Borya'nın cesareti ifade edilmektedir. Metnin devamında yılanın yerinde olmadığı anlaşılır ve vagona bir korku çöker. Yılan yakalanır ancak yolculardaki korku gitmez. Vagonda bulunan Teğmen, Borya'ya gideceği yere kadar eşlik etme sözü verir. Teğmenin cesareti sayesinde yolcuların tedirginliğı kaybolur.

4.2.3.5. Özyönelim değərinə ait bulğular. *Hərənin Öz İmzası* adlı metinde gündən güne müşteri kaybetmekte olan bir marketin yöneticiliğine Hasan Bey atanır. Hasan Bey insani ilişkilere önem vererek marketin çehresini değiştirir. Bölgede yaşayan insanların güvenini kazanır. Hasan Bey ve davranışları özyönelim değərləri ile ilişkilidir. Hasan Bey çalışanlarından daha önce denemedikleri yaklaşımları esas almalarını istemektedir. “Hər

bir işdə uğur gətirən əsas amillərdən biri də yaradıcı yanaşmadır.” cümlesində Hasan Bey, mağaza çalışanlarından müştərilərə qarşı yaklaşımlarında yaradıcı olmalarını isteməkdir. Hasan Bey yaradıcı olmayı yaptığın işte farkını ortaya koymak olaraq ifade etmektedir: “İşə yaradıcı yanaşma ona öz imzanı atmaq deməkdir.”. Hasan Bey çalışanlarının düşünce tarzlarını dəyişirməyə başlar. “Həsən müəllim, mənim işim kassanın yanında dayanıb müştərilərin aldığı malı torbalara doldurmaqdır. Deyə bilərsinizmi, mən bu işi yaradıcı şəkildə necə görə bilərəm?” bölümündə çalışanların merak duyularına değinilməkdədir. Yaradıcı olmaq və merak duyabilmek özyönelim dəğərlerindədir.

Mübariz, belirlediği amaçlar doğrultusunda hareket etməkdədir. “O işə qazilik edib şəhidlik şərbətini başına çəkmək istəyirdi.” cümlesi özyönelim dəğərleri ilə ilişkilidir. Mübariz’in amacı, vatanın esənliğıdır. Bu amaç uğruna canından dahi vazgeçebilmiştir.

Onlar Kimdir adlı metində Azərbaycan dilinə geçən ifadelerin kökenləri və hikâyeleri anlatılmaktadır. “Bu şəxslər kimlərdir? Həmin ifadələrin mənasını bilmək üçün bu sualı araşdırmaq lazım gəlir.” ifadəsində merak duyabilmenin, öğrenmenin ön koşulu olduğu vurgulanmaktadır.

Barbarlar və Vandallar adlı metində “barbar” və “vandal” sözcüklerinin kökenleri ele alınmaktadır. “Onları fərqləndirməyin ən yaxşı yolu bu sözlərin mənşəyini araşdırmaqdır.” cümlesi ilə duyduklarımızı daha iyi anlamlandırmaq istiyorsak mutlaka araşdırma yapmamız, merak etməmiz gerektiği ifade edilməkdədir. Merak duyabilmek özyönelim dəğərlerinden birisidir.

İşgüzar Təklif te Lük və Den dostluklarını geliştirir ancak Lük’ün amcası, köpeği Den’i öldürmək isteməkdədir. Buna sebep olaraq Den’in yaşlanmasını və eskisi gibi işe yaramamasını gösterir. Lük ise arkadaşından ayrılmayı istemez. Bu yüzden farklı çözümler düşünür və amcası ile bir anlaşma yaparlar. Den, öldürülməyəcəkdir. “Gələcəkdə çalışacaq ki, pul qazanıb ona əziz olanların hamısını bu işgüzar adamlardan qoruya bilsin.” cümlesi kendi amaçlarını belirlemenin örneğidir. Bu ifade özyönelim dəğərleri kapsamında yer almaktadır.

Zamanın İdarə Olunması’nda kendini denetleyebilmek ifade eden bölümlərlə uyuma dəğəri vurgulanmaktadır. “Zamanı idarə etməyi bacaran insan məqsədə doğru yolunu planlaşdırır və bunun üçün lazım olan zamanı ayırmağı bacaran insandır.” və “Planla hərəkət etsəniz, işləriniz üst-üstə düşməz və yığılıb qalmaz. Beləcə, nə vaxt dincəlib, nə vaxt dərslərlə məşğul olacağınızı və nə zaman əylənəcəyinizi dəqiq biləcəksəniz, hər şeyə vaxt çatdıracaqsınız.” cümlelerinde bu durum görülməkdədir.

Uğura Gedən Yol'da özyönelim dəyərləri de vurgulanmaktadır. Kendi amaçlarını seçmək və kendini tanımak bu dəyərlərdən ikisidir. Bu dəyərlər “Həyatda uğur qazanmaq üçün, ilk növbədə, gələcəyə yönəlmiş hədəf seçməlisiniz.” və “Uğurun daha bir sirri özünəinamdır.” cümlələrində örnekləndirilməkdədir.

Qədim Yazı Materialları adlı metində yazının gelişim aşamaları ele alınmaktadır. İskenderiye'de ve Perqam'da bulunan kütüphaneler birbiriylə yarış hâlinədədir. Bu yüzden Mısırlılar birinciliği elden verməmək için papirüs ihracını yasaklar. “Belə olduqda Perqam şəhərinin hökmdarı Evmen yeni yazı materialı yaratmaq üçün dəri emalı üsulu icad etdi.” cümləsi ilə yaratıcı olmaq dəğeri vurgulanmaktadır. Bu ifadə özyönelim dəğərlərindədir.

Eynşteyn Dərslərindən 2 Alırdı'da özyönelim dəğərləri sıklıqla vurgulanmaktadır. “Gülməli olsa da bu lətifə böyük alimin intellektual özünəməxsusluğundan, orijinal təfəkkür tərzindən xəbər verir.” cümləsiylə yaratıcı olmaq, “Amma o, sərbəst şəkildə öz üzərində çalışır, çox mütaləə edir, uşaqlıqdan böyük alim və filosofların əsərlərini oxuyurdu.” və “Təbiəti etibarilə humanist, pasifist olan Eynşteynin ən çox nifrət etdiyi söz “zorakılıq” idi.” cümlələriylə de özgürlük dəğeri anlatılmaktadır. Einstein'ın kendine duyduğu sayğı isə “Elmi dairələrdə böyük nüfuza malik olmasına baxmayaraq, Eynşteyn təkəbbürdən uzaq adam idi. Həmişə deyirdi ki, o da səhv edə bilər və əgər, doğrudan da, səhv edirdisə, bunu hamının qarşısında etiraf edirdi.” bölümündə görülməkdədir.

İsaak Nyuton bilgiləndirici bir metindir. “Onun valideynləri əzsavadlı adamlar idilər. Lakin uşaqlarına yaxşı təhsil verməyə çalışırdılar.” cümləsində ailənin amacının Newton'u okutmaq olduğu görülməkdədir. Newton'un yaratıcılığı şu cümlədə görülməkdədir: “On dörd yaşında olanda o, pedalla hərəkətə gətirilən araba ixtira etdi. Bu arabanı velosipedin əcdadı saymaq olardı.”

Avtomobil'de otomobilin gelişim aşamaları anlatılmaktadır. Her yeni buluş otomobili daha texnolojik hâle gətirmişdir. “İlk belə yüngül mühərriki belçikalı mühəndis Lenuar düzəldi.” cümləsi yaratıcı olmaq dəğərini örnekləndirməkdədir. “Alman mexaniki Karl Bens XIX əsrin 80-ci illərində benzinlə işləyən daxiliyanma mühərriki ixtira etmişdi.” və “Ford ilk dəfə olaraq avtomobillərin düzəldilməsində konveyer üsulunu tətbiq etdi.” bölümlərində de yaratıcı olmaq dəğeri işlənəkdədir.

Bumeranqı Kim İcad Edib adlı metində özyönelim dəğeri şu cümləylə ifadə ediləkdədir: “Son arxeoloji qazıntılar göstərir ki, bumeranqı avropalılar ixtira ediblər.” Bu cümlədə yaratıcı olmaq, buluş yapmaq vurgulanmaktadır.

Əl-Xarəzmi'de özyönelim dəyərləri de bulunmaqdadır. Harezmi birçox alanda kendini geliştiren bir kişiliğe sahiptir. Harezmi'nin astronomi ile ilgili çalışmaları yer aldığı bölümlerde onun yaratıcı olma özelliği vurgulanmaqdadır.

Kompüter Oyunlarını Kim İxtira Edib adlı metinde özyönelim dəyərləri de vurgulanmaqdadır. “Bəs heç düşünmüşünüz mü, milyonlarla insanın zamanını oğurlayan kompüter oyunlarını kim ixtira edib?” və “Kompüter oyunlarını kim yaradıb?” cümlələriylə merak duyabilmek, “Nəhayət, 1961-ci ildə Stiv Rassel başda olmaqla bir qrup proqramçı Kosmik müharibə oyununu yaratdı.” və “Alman əsilli Amerika alimi Ralf Bayer belə bir vəziyyətdən çıxış yolu tapdı: o, kompüter oyunu yox, videooyunların yeni tipini və onları televizorun ekranına çıxarmaq imkanı verən kiçik, ucuz qurğu ixtira etdi.” cümlələriylə de yaratıcı olmaq dəyəri vurgulanmaqdadır.

Kitabxanalar adlı metinde Nasıreddin Tusi'nin hayatından bazı bölümlər anlatılmaktadır. Tusi, Azərbaycan için önemli bir bilgidir. “Tusi 20 ildən çox Qəzvin şəhərinin şimalındakı Ələmut qalasında həbsdə olmuşdur. 1256-cı ildə Hülakü xan onu həbsdən azad edib özünə baş məsləhətçi təyin edir.” cümləsi onun, özyönelim dəyərlərinə sahib olduğunu göstərir.

Kitab Çapının İxtirası adlı metinde kitabların basılması işləmindəki tarixi gelişmeler ele alınmaqdadır. “Nəhayət, XV əsrdə alman ixtiraçısı İohann Qutenberq (1400-1468) literlər hazırlamaq üçün metal matrislər yaratmağa nail oldu.” və “Saksoniyalı mühəndis-çapçı Fridrix Köniq 1814-cü ildə buxarla işləyən ilk çap dəzgahını işə saldı.” cümlələriylə yaratıcı olmaq dəyəri işlənmişdir. Yaratıcı olmaq özyönelim dəyərlərindəndir.

4.2.3.6. Evrenselcilik dəyərinə ait bulgular. *Son Yarpaq* adlı metinde Syu'nun rahatsızlığıyla ilgilenən doktor, təspitlərini Syu'nun arkadaşısı Consi'ye söyləyir. “Consinin vəziyyəti ağırdır. Bilirsinizmi, inam olmayan yerdə təbabət acizdir. O özü sağalacağına ümid etmir. Bu ümitsizlik verdiyim dərmanların təsirini ikiqat azaldır.” bölümündə doktorun düşüncələrini açıq və net olaraq ifadə etdiyi görülməkdədir. Doktorun bu özelliği evrensel dəyərlər içində yer almaktadır.

Barbarlar ve Vandallar'da Roma imparatoru, Vandallar'ın gündən güne gücləndiyini fark eder. “Vandalların gücləndiyini görən Roma imperatoru Valentinian onların kralı ilə sülh müqaviləsi bağladı.” bölümündə barış istəmək dəyəri vurgulanmaqdadır.

Tabiat Mühəndisləri'ndə keçən “Əlbəttə, təbiət möcüzələr mücrüsüdür. Canlıların ən kamili olan insana bəxş olunan ağıl belə, bəzən kiçik həşəratlara verilən instinkti izah edə bilmir.” bölümlərində doğa ilə bütünlük dəyəri vurgulanmaktadır. Bu dəyər evrenselciliğin kapsamında yer almaktadır.

Alternativ Enerji adlı metində yenilenebilir və yenilenemez enerji kaynakları ele alınmaktadır. “Təbii qazın, maye yanacağın istifadəsi zamanı ətrafa çoxlu miqdarda zərərli maddələr yayılır. Faydalı qazıntıların yanması nəticəsində atmosfərə buraxılan karbon qazının getdikcə artması planetimizdə iqlim dəyişikliyinə gətirib çıxarır.” cümlesində iqlim dəyişikliklərinə dəyərli olaraq evrenselcilik dəyərləri ifadə edilmektedir. “Yaşadığımız gözəl dünyanın yaşanmaz hala düşməsinə görmək, hətta təsəvvürümüzə gətirmək belə istəmirik.” və “Yer üzərində sivilizasiyanın inkişafı və bəşəriyyətin gələcəyi naminə insanlar enerjiyə olan tələbatını bərpa olunan mənbələr hesabına əldə etməyin yollarını mütləq tapmalıdırlar.” cümlelərində də kaynaklarımızı dəyərləndirmənin önemi anlatılmaktadır.

4.2.3.7. İyiliksevərlik dəyərinə ait bulgular. *Son Yarpaq*'ta iki rəssam arkadaşın hocalarının ismi Mister Berman'dır. Mister Berman'ın həyatı boyunca önəmli bir etkililiyi olmamışdır ancaq birgün həstanədə zatürre nədeniylə vəfat etdiyi anlaşılır. O, bir gün öncə evindəki döşəmələrin üstündə kiyafətləri ıslak bir şəkildə kapıcı tərəfindən bulunmuşdur. Elinde fener, fırça və palet varken kötü bir havada dışarıda niçin bulunduğu merak edilmektedir. “Pəncərəyə bax, sarmaşığın sonuncu yarpağına nəzər sal, əzizim. Güclü küləyin onu yerindən tərpedib qopara bilməməsi səni təəccübləndirmirmi? Bəli, əzizim, Bermanın şah əsəri budur! Onu sonuncu yarpağın düşdüyü həmin gecə yaradıb!” bölümü Mister Berman'ın iyiliksevərliyi vurğulamaktadır.

Mübariz, mücahədəsində olağanüstü bir kararlilik göstərməkdir. Bunun fərqli bir durum olduğunu kendisi də anlamaktadır. “Düşünürdü ki, Allah onun səsinə eşidib, bu qədər döyüşmək, intiqam almaq üçün möhlət verib.” cümlesi onun, mənəvi bir həyat sürdürdüyünü göstərməkdir.

Polyanna adlı metində yer alan xidmətçi qız Nensi, iyiliksevərliyi təmsil etməkdir. Polyanna'nın durumuna içtən içə üzülən Nensi, onunla oyunlar oynamayı da düşünməkdir. “Bilirsən nə var, yaxşısı budur, mənimlə oynayasan. Yaxşı oynayacağıma əmin deyiləm, amma mən çalışsam, mütləq çalışsam.” bölümü ilə Nensi'nin iyilik etmək üçün aradığı firsətini bulduğunu göstərməkdir.

Barbarlar və Vandallar adlı metində Vandallar, savaştan öncə bəzi sözlər verir. Papa ilə anlaşılır. “Vandallar, söz verdikləri kimi, binaları və abidələri dağıtmadılar,

müqavimət göstərməyənləri öldürmədilər.” cümlesində Vandallar, sözlərinə sadıq insanlar olaraq vurgulanmaktadır.

Gürzə’da Borya adlı öğrenci, yaz tətildə yakaladığı yılanı okuluna gədikən trende kaybedir. Bir süre sonra yılan yakalanır amcaq yolcular bir kere tedirgin olmuşur. Yolcular yılanın öldürülməsini ister. Borya isə “Buraxmaram! And içirəm, buraxmaram!” diyerek yılanından ayrılmak istememəkdir. Borya bu defa sorumluluğunun farkına varmışdır və yılanından ayrılmayı düşünməməkdir. Bu ifade iyiliksevərlik dəğərlerindədir.

İşgüzar Təklif adlı metində Lük, Den adlı bir köpeklə sıkı bir dostluq kurur. “Den onun yanında olanda Lük özünü heç vaxt tənha hiss etmədi. Lük itə elə şeylər danışdı ki, onu heç vaxt nə əmisinə, nə də Helen bibiyə deyə bilməzdi.” və “Lük bundan istifadə edib suya atıldı. Bir azdan o artıq Deni sudan çıxarmışdı.” bölümləriylə aralarındakı gerçək dostluq ifade edilməkdir. Gerçək dostluq, iyiliksevərliğin alt dəğərlerindədir.

Təbiət Mühəndisləri adlı metində termitlərin bir-birləri ilə ilişkilerine də değinilməkdir. Termitlərin yuvasında bir delik açılarsa dahi herkes görev və sorumlulukları dahilində kendilerine düşən görevi yerinə getirməkdir. “Termitlər çox planlı şəkildə hərəkət edir və hər kəs üzərinə düşən işi yerinə yetirir.” cümlesində onların, sorumluluk sahibi canlılar oldukları görülməkdir.

Həsərət adlı metində sahipsiz kalan işğal bölgəsindəki bir atı Ermenilər kaçıır və bir başqa kişiye satar. “Yeni sahibi də erməni idi, neçə illər İsveçrədə yaşasa da, Qarabağda türklərin arasında böyüdüyündən atları çox sevirdi. Atı oxşayıb əzizlədi, qarşısına ot qoydu.” cümlesi ondakı iyiliksevər kişiliği göstərməkdir. Atı kaçıranlar da böyle bir özellik bulunmamaktadır amcaq atın yeni sahibi anlayışlıdır.

Kitabxanalar adlı metində geçən “Bura hər il Şərqlərlərdən 7 min tələbə təhsil almağa gəlirdi. Tələbələr kitabla pulsuz təmin olunur, onlardan təhsil, yemək və müalicə xərci alınmırdı.” bölümündə iyiliksevərlik dəğəri vurgulanmaktadır.

4.2.3.8. Geleneksellik dəğərinə ait bulgular. *Hərənin Öz İmzası*’nda market yöneticisi Hasan Bey, çalışanlarının davranışlarında köklü dəğişikliklər yapmayı amaçlamaktadır. Bu amaç “Onların da yəqin ki, bir xoş sözə, səmimi təbəssümə ehtiyacı var.” cümlesiylə geleneksel dəğərlərə vurgu yapılarak gerçəkləştirilir.

Mübariz, vatanına olduğu kadar dininə, anne və babasına da bağlıdır. Bu özellikləri şəhadətə gədikən kaleme aldığı mektupta görülməkdir. “Canım atam və anam. Məndən ötrü darıxmayın. İnşallah, cənnətdə görüşəcəyik. Mənim üçün bol-bol dua edin. Vətənin

dar günündə artıq ürəyim dözmür. Allaha xətir bunu etməliyəm. Ən azı, ürəyim sərinlik tapar. Şəhid olanadək bu şərəfsizlərin üzərinə gedəcəyəm. Şəhid olsam, ağlamayın. Əksinə, sevinin ki, o mərtəbəyə yüksəldim. ...Allah böyükdür. Vətən sağ olsun! Oğlunuz Mübariz. Haqqınızı halal edin.” Mübariz, geleneksel dəyərlərə sıki sıkıya bağlıdır. “Əllərini Allahın dərgahına açdı: “Bismillahir-rəhmanir-rəhim... Ey böyük Allah, bugünə şükür, arzumu ürəyimdə qoymadın. Günahım varsa, bağışla, Tanrım! Allahım, şəhidliyimi qəbul et! Vətən sağ olsun!” bölümündə de dinî inançlarındakı sağlamlıq vurgulanmaktadır.

Son Yapraq adlı metinde Syu ve Consi adlı iki rəssam arkadaşın yaşadıkları anlatılmaktadır. Syu, ağır bir hastalık keçirməkdədir. “O sarmaşığı görürsən? Onun axırıncı yarpağı düşəndə mən də öləcəyəm.” cümlesi Syu'nun, içində bulunduğu durumu kabullendiğini göstərməkdədir.

Polyanna adlı metinde geleneksel dəyərlər sıklıkla vurgulanmışdır. Polyanna, annesi və babası vəfat etmiş bir çocuktur. Hayattakı tek akrabası olan Poli halasının yanına gelir. Halası, Polyanna ilə yakın ilişkiler kurmadan kaçınmaktadır. Polyanna aradığı yakınlığı Nensi adlı hizmetçide bulur. “Ah, mənəm zavallı quzum, qəm yemə. Gəl sənə paltarlarını yer bəyer edək.” cümlesi Nensi'nin ılımlı yaklaşımını göstərməkdədir. “Doğrudan da yır-yığışa çox vaxt sərf etməli olmayacağıq. Deməli, mən belə az əşyam olduğu üçün sevinə bilərəm.” və “İndi mən görürəm, bu çox gözəl otaqdır. Güzgünün olmaması məni hətta sevindirir. Hər an üzümdəki çillərə baxıb qanıma qaraltmayacağam. Pəncərədən də gör necə mənzərə açılır! Heç bir şəklə də ehtiyac yoxdur. Xalamın mənə bu otağı verməsinə çox sevinirəm!” bölümlərində Polyanna'nın yaşadığı həyatı kabullenmə süreci vurgulanmaktadır.

Qayıqda Dört Nəfər adlı metinde kasaba ait olan “Bu təhlükəli vəziyyətdən qurtulsam, üç qurban kəsdirəcəyəm” cümlesi ilə geleneksel dəyərlər vurgulanmaktadır. Schwartz'ın Dəyər Sınıflandırması'nda dindar olmaq, dine saygı duymaq ifadələri geleneksel dəyərlər kapsamında işlənəkdədir.

Həsərət adlı metinde Şuşa'nın işğali və sonrasında bir atın yaşadıkları ele alınmaktadır. Şuşa'yı Ermenilər işğal edər və oradakı sahipsiz kalan bir atı kaçırlar. Atı başqa bir Ermeni'ye satarlar. At yeni sahibinin yanında yabancılıq çəkməkdədir və yeni evində hiçbir şey yeməkdədir. Yeni sahibi atın bu durumuna üzülür və atı için Karabağ'dan yiyecek getirtir. “Erməni yenə xeyli pul tökərək Qarabağdan ot və su gətirməyə məcbur oldu.” və devamında gələn “Atın genişlik istədiyini anlayan erməni onu gəzintiyə çıxardı.” cümlələri ilə geleneksel dəyərlər vurgulanmaktadır. Vatan özlemiyle yanıp tutuşan atının ihtiyaçlarına ılımlı yaklaşmaktadır. Aynı kişi metnin sonunda atı

ölünce durumu daha net anlar. “Özgə torpaqdan vətən olmaz.” cümlesiylə yaşananları ılımlı bir çərçəvedə ele alır və Karabağ işğalində bulunan askerdəki oğlunu arayaraq geri dönmesini ister.

Şəki Xan Sarayı’nın yapımında geleneksel unsurlardan da yararlanmışdır. Bu sarayı gözəl və çəkici kılan ana unsurlardan birisi de budur. “Taxçalar Nizami Gəncəvinin *Yeddi gözəl*, *Leyli və Məcnun* poemalarına çəkilmiş illüstrasiyalarla bəzədilib. Salonun qalan sahəsi isə rəsmlə, ornamentli şəkəllərlə işlənib. Otaqların divarları ilə yanaşı, tavanını da incə naxışlar bəzəyir.” cümlesiylə bu durum ifadə edilməkdədir. Gelenekslərə saygılı olmaq və nesildən nesilə davam ettirmək geleneksel unsurları qorumaqla, işləməklə gerçəkləşdiriləcəkdir.

Qədimdə Kitab İşi adlı metində Şah İsmail Çaldıran Savaşı öncesində sarayındakı dəğərli bilginləri bir mağaraya gizlədib. Mağlub olduktan sonra da ilk işi onları ziyarət etmək olur. “Döyüşdən məğlub qayıdan Şah İsmayıl, ilk növbədə, sənətkarları gizlətdiyi yərə getmiş, onları sağ-salamat görüb Allaha şükür etmişdi.” cümlesində dinî dəğərlərə verilən önəm görülməkdədir. Bu ifadə geleneksellik ilə ilişkilidir.

4.2.3.9. Uyma dəğərinə ait bulgular. *Hərənin Öz İmzası*’nda yeni atan market yöneticisi müştərilərlə olumlu ilişkilər kurma peşindədir. Mağaza çalışanlarını bu konuda bilinçləndirmək isteməkdədir. “Müştərilərə hörmət və qayğı ilə yanaşın.” cümlesində Hasan Bey, market çalışanlarından müştərilərə qarşı olumlu yaklaşımlarını və kibar olmalarını isteməkdədir. Zaman geçtikçə mağaza çalışanları müştərilərinə yaklaşımlarını daha iləri düzeylərə taşır. “Həsən müəllim, qonşu binada bir qoca yaşayır. Heç kimi yoxdur. Neçə gündür ki, xəstədir. İcazə verin, onun ərzağını evinə çatdırım. Pulunu gətirib kassaya ödəyəyəm.” cümlesində çalışanların yaşlılara saygı və iyiliksever yaklaşımları yer almaktadır. Bu ifadələr uyma dəğəri ilə ilişkilidir.

Gürzə, bir tren yolculuğu sırasında yaşananları konu edinməkdədir. “Kupelərdən birində pəncərənin yanında oturmuş panamalı bir qoca Boryaya öz yanında yer verdi. Borya təşəkkür etdi, zənbilini və çantasını skamyanın altına qoyub əyləşdi.” şəklinde yer alan bölümde yolcuların birbiriylə olan ilişkilərindəki nezaket diqqət çəkməkdədir. Bir digər bölümde geçən “Düzdür, başqasının əməyinə hörmətlə yanaşmaq lazımdır, – deyə panamalı qoca da razılaşdı.” cümlelərində də kibar olmaq dəğəri işlənməkdədir. Bu bölümlər uyma dəğəriylə ilişkilidir.

4.2.3.10. Güvenlik değerine ait bulgular. *Mübariz* metninde Azərbaycan halk kahramanı olan Mübariz adlı askerin şehadete gidişini ele alınmaktadır. Mübariz'in vatanına olan bağlılığı "Üzünü işğal olunmuş kəndlərə, sakit-sakit baxan dağlara tutub saatlarla seyr edir, qəlbi odsuz-ocaqsız yanırıdı." bölümünde vurgulanmaktadır. Mübariz, vatanı uğruna ölümü göze almış bir yığıttir. "Vətən sağ olsun!" onun ağzından çıkan son cümledir. Mübariz'in vatanına duyduğu bağlılık, güvenlik değerleri içindedir.

Polyanna'nın annesi vefat etmiştir. Polyanna tek akrabası olan halasının yanına gider. Halasının aile güvenliğine duyduğu bağlılık "Bacım vəfat edəndən sonra bu mənim borcumdur. Mən isə borcumu həmişə yerinə yetirirəm..." cümlesinde belirtilmektedir.

Həsərət adlı metinde güvenlik değerleri sıklıkla vurgulanmaktadır. At, vatanına yüce bir duyguyla bağlıdır. "Otun iyini alan At dəli kimi kişnədi, əvvəlcə otu yaladı, yaladı, sonra acgözlüklə qırpmağa başladı. Suyu da bol-bol içəndən sonra dizlərini bükərək başını otun üstünə qoydu, qoxusunu içinə çəkməyə başladı." cümlesi ile atın vatanına duyduğu özlem görülmektedir. "Atın gözləri artıq ayaqları altındakı torpağın yadlığını hiss edirdi. Özündən ixtiyarsız başını qaldırdı və gözləri qarşıda açılan nəhəng düzəngaha, onun sonunda görünən dağlara sataşdı. Elə bildi ki, qarşısındakı Cıdır düzüdür, bütün qüvvəsi ilə irəli atıldı." ve "Bu yerlər nə qədər gözəl olsa da nə qədər Qarabağ çöllərini xatırlatsa da, yad idi, yadların idi. O isə öz yurdunu, öz torpağını axtarırdı, ona görə də dəli kimi ürəyi atlına-atlına qaçır, qaçır, qaçırıdı." Cümlələrində de vatana bağlılığı işləmektedir.

Neft Daşları'nın Hazar Denizi'nde bulunduğu çok eski zamanlardan beri bilinmektedir. Hatta o yörede oturanlar denizin yüzeyine yayılan petrolü varillere doldurarak ihtiyaç oluştuğunda kullanırlarmış. Metinde geçen "Bu qəsəbəyə xas həyat tərzi, sosial-məişət münasibətləri yarandı. Burada neftçilərin yeni nəslə yetişdi, formalaşdı, təşəkkül tapdı." bölümünde petrolün, yeni bir toplumsal düzen oluşturmada önemine dikkat çekilmektedir.

Kitabxanalar Orta Çağ boyunca birçok alimin ve şairin yetişmesinde, değerli eserlerin korunmasında çok önemli görevler üstlenmiştir. Azərbaycan'ın önemli şahsiyetlerinden Nizami de Gence Kütüphanesi sayesinde kendini geliştirmiştir. Gence, Marağa, Tebriz ve Reşidiye önemli kütüphanelerin bulunduğu yerlerdir. Bu metinde güvenlik değerleri de vurgulanmaktadır. "Rəşidəddin ən zəruri kitabların üzünü köçürtdürüb ölkənin başqa kitabxanalarına da göndərirdi ki, təbii fəlakətlər və işğallar vaxtı xalqın kitab sərəvəti itib-batmasın." cümlesinde kitapların güvenliğine dikkat çekilmektedir.

Tablo 4.14. 7. Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı

Schwartz'ın Değer Tipleri	7. Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında Bulunma Sıklığı	Değerlerin Yer Aldığı Metinler
Güç	20	<ol style="list-style-type: none"> 1. Polyanna 2. Molla Nəsrəddin Dəmişkən 3. Onlar Kimdir 4. Bunu Kim Deyib 5. Barbarlar və Vandallar 6. İşgüzar Təklif 7. Dünya 20 Yanvardan Nəcə Xəbər Tutdu 8. İsaak Nyuton 9. Avtomobil 10. Əl- Xarəzmi 11. Kompüter Oyunlarını Kim İxtira Edib 12. Qədimdə Kitab İş
Başarı	23	<ol style="list-style-type: none"> 1. Molla Nəsrəddin Dəmişkən 2. Onlar Kimdir 3. İşgüzar Təklif 4. Təbiət Mühəndisləri 5. Zamanın İdarə Olunması 6. Uğura Gedən Yol 7. Eynşteyn Dərslərindən 2 Alırdı 8. İsaak Nyuton 9. Avtomobil 10. Bumeranqı Kim İcad Edib 11. Əl- Xarəzmi 12. Qədimdə Kitab İş
Hazırlıq	8	<ol style="list-style-type: none"> 1. Qayıqda Dört Nəfər 2. Gürzə 3. Uğura Gedən Yol 4. Şəki Xan Sarayı 5. Neft Daşları 6. Kompüter Oyunlarını Kim İxtira Edib 7. Qədimdə Kitab İş
Uyarılıq	2	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gürzə
Özyönelim	30	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hərənin Öz İmzası 2. Mübariz 3. Onlar Kimdir 4. Barbarlar və Vandallar 5. İşgüzar Təklif 6. Zamanın İdarə Olunması 7. Uğura Gedən Yol 8. Qədim Yazı Materialları 9. Eynşteyn Dərslərindən 2 Alırdı 10. İsaak Nyuton 11. Avtomobil 12. Bumeranqı Kim İcad Edib 13. Əl- Xarəzmi 14. Kompüter Oyunlarını Kim İxtira Edib 15. Kitabxanalar 16. Kitab Çapının İxtirası

(devamı arkadadır)

Tablo 4.14. 7. Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı (devamı)

Evrenselcilik	6	1. Son Yapaq 2. Barbarlar ve Vandallar 3. Təbiət Mühəndisləri 4. Alternativ Enerj
İyilikseverlik	10	1. Son Yapaq 2. Mübariz 3. Polyanna 4. Barbarlar ve Vandallar 5. Gürzə 6. İşgüzar Təklif 7. Təbiət Mühəndisləri 8. Həsət 9. Kitabxanalar
Geleneksellik	11	1. Hərənin Öz İmzası 2. Mübariz 3. Son Yapaq 4. Polyanna 5. Qayıqda Dört Nəfər 6. Həsət 7. Şəki Xan Sarayı 8. Qədimdə Kitab İşi
Uyma	6	1. Hərənin Öz İmzası 2. Gürzə
Güvenlik	9	1. Mübariz 2. Polyanna 3. Həsət 4. Neft Daşları 5. Kitabxanalar

Yedinci sınıf Azərbaycan Dili ders kitabının incelenmesi sonucunda oluşan Tablo 4.14'e bakıldığında en fazla vurgulanan değer tipinin özyönelim, en az vurgulanan değer tipinin ise uyarılımlı olduğu görülmektedir. Gürzə, Onlar Kimdir, İsaak Nyuton, Mübariz, Polyanna, Son Yapaq, Barbarlar ve Vandallar adlı metinler farklı değer tiplerine yer vermesi açısından önemlidir.

4.2.4. Sekizinci Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabındaki Metinlerin İncelenmesi

8. sınıf Azərbaycan Dili ders kitabı Tofiq Hacıyev, Samirə Bektaşi, Mehriban Vəliyeva ve Yeganə Hüseynova tarafından hazırlanmıştır. Şərq-Qərb Yayınları'ndan 2018 yılında basılmış olan bu kitapta incelenen metinler ve bu metinlerin yazarları Tablo 4.15'te verilmiştir.

Tablo 4.15. 8. Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında İncelenen Metinlər

İncelenen Metnin Adı	Metnin Yazarı
Qori Seminariyasında Azərbaycan Şöbəsi Necə Açıldı	Belirtilmemiştir.
Yaxşılıq İtmir	Şamistan Nazirli
Mədinə Xanım Qiyasbəyli	Belirtilmemiştir.
Mücrü	Gülhüseyn Hüseynoğlu
Muğan	Belirtilmemiştir.
Zivər Bəy Əhmədbəyov	Belirtilmemiştir.
Duyğular Adası	Füyuzat jurnalından 2012
Səhəng İçində Nə Varsa, Onu Sızdırar	Mübariz Yunusov
Gənimət və Galibiyət	Düşünen İnsan jurnalından 2014
Zəhər	Füyuzat jurnalından
Qaranquşların Ömrü 6 Ayardır	Füyuzat jurnalından
Sədakət	Calafəddin Rumi
Hekayət	Qabusnamedən
Tarihimizin Şanlı Sahifəsi	Belirtilmemiştir.
Qırxıncı Fəndi Bu Günə Saxlamışdım	Böyükağa Hüseynov
Qədim Türklərdə Tərbiyə	Azərbaycan təhsil tarixi kitabından
Sədaqətli Dost	Şükran Umud
Hüseynqulu Sarabskinin Xatirələri	Kamran Məmmədov
Vaqif Obrazından Başlanan Səhnə Uğuru	İmran Axundov
İlk Aktrisasımız Kimdir?	Səmra Sədrəddinli
Oqtay Eloğlu	Cəfər Cabbarlı
Molla Nəsrəddin'ə Gədən Yol	Firidun Hüseynov
İlk Redaktor. O Kim İmiş?	Aslan Kənan
Hacı Zeynalabdin Şirvani	Muxtar Cəfərli
Mahmud Kaşğari	Belirtilmemiştir.
Qurban Səidin Gizli Qalmış Ömrü	Seyid Ramin
Fərhəng Hüseynov	Şeyla Heydərova

Tablo 4.15. incelendiğinde 8. sınıf Azərbaycan Dili ders kitabındaki 27 metnin çalışmaya katıldığı görülmektedir.

4.2.4.1. Güç değerine ait bulgular. *Zivər Bəy Əhmədbəyov* adlı metinde güç değeri sosyal saygınlık olarak ele alınmaktadır. “Belə gözəl əsərlərdən bir neçəsinin müəllifi dövrün görkəmli ziyalılarından sayılan *Zivər bəy Əhmədbəyov* olub.” cümlesi bu saygınlığı vurgulamaktadır.

Qırxıncı Fəndi Bu Günə Saxlamışdım'da Rüstəm, öğrencisini iyi bir şekilde yetiştirir. Ancak ona güreşle ilgili bir bilgiyi vermez. Öğrencisi aralarındaki güreşte yenilince bu durumdan dert yazar. “Mən bu qırxıncı fəndi sənə öyrətməmişəm, çünki onu bugün üçün saxlamışdım. Belə etməsəydim, sən, yəqin ki, mənim öyrətdiyim fəndlərlə mənim özümə zərbə vuracaqdın. Bu, bir az ədalətsizlik deyilmi?” cümlesinde Rüstəm'in, toplumdaki görünümünə zarar gelmemesi için bilgilerden birini kendine sakladığı anlaşılmaktadır. Bu ifadeler güç değeriyle ilişkilidir.

İlk Aktrिसamız Kimdir? adlı metinde Güvercin Hanım lakaplı Gövhər Qazıyeva'dan bahsedilmektedir. Güvercin Hanım sahneye çıkmaya başlayınca toplum tarafından değer verilen kişilerden olur. “Göyərçin xanım tezliklə bütün Qafqazda: Tiflisdə, Bakıda məşhurlaşır. Qəzetlər onun haqqında yazmağa başlayır. Bir çox tamaşalarda çıxış edən Gövhər xanım Azərbaycan teatrının ilk qadın Leylilərindən olur.” cümlesinde onun saygınlığına değinilmektedir. Sosyal saygınlık, güç değeri değerlerindedir.

Qurban Səidin Gizli Qalmış Ömrü adlı metinde M. Esad Bey “Əli və Nino” adlı romanını kendi adıyla değil Kurban Said adıyla basılmasını ister. Çünkü bu kitabın yazarı olarak kendi adının geçmesine izin verdiği takdirde önceden yaşadığı bazı olayların tekrar gün yüzüne çıkabilme ihtimali bulunmaktadır. Esad Bey toplumdaki görünümünü koruyabilmek adına böyle bir işe kalkışmıştır. Bu bölümde güç değeri vurgulanmaktadır.

Fərhəng Hüseynov adlı metinde Azərbaycan'ın önemli müzisyenlerinden F. Hüseynov anlatılmaktadır. Hüseynov, Azərbaycan'ın tanıtımına başarılı bir şekilde yardımcı olmaktadır. “Müsabiqə təşkilatçıları Fərhəng Hüseynova diplomu təqdim edərkən “Yaponiya ilk dəfə Azərbaycanı Sizin simanızda tanıdı!” – deyirlər. F. Hüseynov Tokioya dəvət olunur. Bəstəkarı təbrik edən yapon şahzadəsi ona deyir: “Cavan oğlan, “Azərbaycan” sözü bugün sizin şəxsinizdə, ilk dəfədir ki, məmləkətimizdə dildən-dilə düşür.” bölümünde onun, sosyal saygınlık kazanması vurgulanmaktadır.

4.2.4.2. Başarı değeriine ait bulgular. *Qori Seminariyasında Azərbaycan Şöbəsi Necə Açıldı*'da, 1876 yılında Kafkas halklarının eğitimi için bir seminer düzenlenir. Azərbaycan bölümünün de açılması için yoğun bir çaba sarf edilmektedir ancak yönetici bunu onaylamamaktadır. Metnin devamında yöneticiyle olan ilişkiler iyileşir. Bu sohbetlerin neticesinde Azərbaycan şubesi açılır. Yapılan çalışmalar başarıyla sonuçlanmıştır.

Mədinə Xanım Qiyasbəyli adlı metinde Medine Hanım'ın hayatı ele alınmaktadır. Medine Hanım birçok konuda başarılı olmuştur. Bu durum “Mədinə işə yaxın qohumlarının uşaqlarından başlayır. Əlbəttə ki, uğur qazanır. Yavaş-yavaş uşaqların sayı 30-a çatır.” cümlesinde görülmektedir. “Bakıya köçən Mədinə xanım 1920-ci ilin martında burada savad kursunun açılmasına nail olur.” ve “Nəhayət, qısa zaman içində Dağ Kəsəməndə qız məktəbi açmağa nail olur.” cümlələrində de Medine Hanım'ın başarıları örneklendirilmektedir.

Muğan adlı metinde Muğan ve Zivər evlenmeyi düşünmektedir. Muğan ailesiyle birlikte evlenmenin ilk adımı olarak Zivər'in ailesine gider. Zivər'in annesi bu evliliği

onaylamaktadır ancak zorlu bir şart ortaya koyar. Muğan ve ailesi bu şartı onaylar. Ziver'in annesi sözü geçen birisidir.

Zivər Bəy Əhmədbəyov başarılı bir mimardır. “1908-22-ci illərdə Əmirçanda tikdiyi məscid Şərq memarlığının ən yaxşı incilərindən biri kimi UNESCO-nun tarixi abidələr siyahısına salınaraq qorunur.” cümlesində onun başarıları vurgulanmaktadır.

Hüseynqulu Sarabskinin Xatirələri'nda Hüseyn Bey yetenekli bir aktördür. Bunu bilen Mirza, eserindeki önemli rollerden birini Hüseyn'i düşünerek oluşturur. Bu bölümde yetkin olmak değeri vurgulanmaktadır.

Vaqif Obrazından Başlanan Səhnə Uğuru adlı metinde Ələsgər Ələkbərov'dan bahsedilmektedir. “Adı sənət tariximizin ən parlaq səhifələrində yer alan böyük aktyorlardan biri də Ələsgər Ələkbərovdur.” ve “Onun ifasındakı Vaqif obrazı teatr tariximizdə qazınlan ən böyük müvəffəqiyyətlərdən biri sayılır.” bölümlərində Ələkbərov'un başarılı bir aktör oluşu vurgulanmaktadır.

Molla Nəsrəddin'ə Gədən Yol adlı metinde Məmmədquluzadə'nin başarıları şu şekilde ifade edilmiştir: “Yazıcımızın yadında qalmış və çar məmurlarının dərin həyəcanına səbəb olmuş bu satirik jurnal cəmiyyət tərəfindən böyük sevinc və rəğbətlə qarşılınmışdı.”

Mahmud Kaşğari təxminən 1058 yılında Bağdat'a gitmiş və bir süre burada kalmıştır. Türklerin ədet və geleneklərini Arapların öğrenmesi için bir eser hazırlamak istemektedir. “On il müddətində türklərin yaşadığı bir çox əraziləri səyahət etdikdən sonra adını tarixə həkk edən “Divani-lüğətit-Türk” (1072-1074) ensiklopedik əsərini yazır.” bölümündə onun hedeflədiyi işi başardığı görülməkdədir.

Qurban Səidin Gizli Qalmış Ömrü adlı metinde Esad Bey'in sözü geçen birisi olduğu şu cümlede görülməkdədir: “Əsəd bəy ilk romanını çap etdirərkən Məzhərə Qurban Səid təxəllüsünü götürmək istədiyini bildirir. Beləcə onlar razılığa gəlirlər.” Metnin sonrakı bölümlərdən keçən “M. Əsəd bəy əsərlərini Qurban Səid imzası ilə çap etdirməyi qərara alır.” cümlesində isə başarı değeri vurgulanmaktadır.

Fərhəng Hüseynov adlı metinde başarı olmak değeri şu cümlelərdə bulunmaqdadır: “Müsabiqəyə təqdim etdiyi 5 hissədən ibarət olan “Zaman üzrə səyahət” simfonik əsərinə görə üçüncü yeri qazanır.” ve “1995-ci ildə 9 hissəli Yer üzərində sülh olsun! ...ratoriyasına görə yalnız F. Hüseynov Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Xüsusi mükafat”ına layiq görülmüşdür.”

4.2.4.3. Hazcılık dəyərində ait bulgular. İncelenen metinlərdə hazcılık dəyəriylə ilişkili bir ifadəyə rastlanmamışdır.

4.2.4.4. Uyarılımlı dəyərində ait bulgular. *Qədim Türklərdə Tərbiyə*'də "Hərbi təlim, cəsurluq, cəngavərlik Azərbaycan türklərinin tərbiyəsində mühüm yer tuturdu." cümlesində cesur olmaq dəyəri işlənmişdir. Cesur olmaq, uyarılımlı dəyərlərindən biridir.

Sədaqətli Dost'ta iki askerin gerçək dostluğu ele alınmışdır. Askerlərdən biri atəş hattındaki arkadaşını kurtarmak üçün komutandan izin alır. "Nəhayət, komandirin; yaxşı, elə isə get, sözlərini eşidər-eşitməz sürətlə döyüş meydanına atıldı." cümlesində cesur olmaq dəyəri işlənmişdir. Bu dəyər uyarılımlı kapsamında yer almışdır.

İlk Aktrisasımız Kimdir? adlı metində Güvercin Hanım'ın cesaretinə də değinilmişdir. "1960-cı ildə Cənubi Azərbaycanda vəfat edən səhnəmizin Göyərçin xanımının Azərbaycan tarixinin ən cəsarətli qadınları arasında öz yeri var." cümlesi onun cesaretini göstərdiyi üçün önəmlidir. Cesur olmaq, uyarılımlı dəyərlərindəndir.

4.2.4.5. Özyönelim dəyərində ait bulgular. *Mədinə Xanım Qiyasbəyli*'də Medine Hanım'ın amaçlarını belirleyen və bu amaçlar doğrultusunda hərəkət edən bir kişiliyə sahib olduğu şu cümələrdə belirtilmişdir: "Təhsilini əla qiymətlərlə başa vuran Mədinə xanım kənddə qızlar üçün məktəb açmaq qərarına gəlir." və "Canı ilə, qanı ilə işinə bağlı olan biri dağ kəndində boş durarmı?! Orada da tezliklə qızları təhsilə cəlb etməyin yolunu axtarmağa başlayır."

Tariximizin Şanlı Sahifəsi'ndə ele alınan konu Azərbaycan'da 20 Ocak 1990 tarixində yaşananlardır. Yaşananlar Azərbaycan halkındaki bağımsızlığa olan düşüncəyi daha da sağlamışdır. "Bu dəyərləri mənliyində daşıyan, inandığı kimi yaşayan millətimiz düşməni heyrətlər içərisində boğdu və öz hürriyyətinə, istiqlaliyyətinə sahib çıxdı." bölümündə halkın bağımsızlığa olan inancı vurğulanmışdır. Bağımsız olmaq özyönelim dəyərlərindəndir.

Qırxıncı Fəndi Bu Günə Saxlamışdım adlı metində Rüstəm Zal və öğrencisi arasında geçen olaylar anlatılmışdır. Rüstəm dünyaca ünlü bir pəhlivandır. Öğrencisini iyi bir şəkildə yetişirir. Öğrencisinin iyi bir pəhlivan olduğunu görünce ona icazət verir. Öğrencisi isə hemen padişahın yanına gəlir və Rüstəm ilə gürəşəbileceğini söyler. "Mən ölkənin birinci pəhləvanı olmaq istəyirəm." cümlesi onun amacını belirlediğini göstərmişdir.

Vaqif Obrazından Başlanan Səhnə Uğuru adlı metinde geçen “Otelloda onun aktyor yüksəlişi yeni pilləyə qalxdı. Bu rol Ələsgər Ələkbərovun yaradıcılıq qələbəsi idi.” cümlesində yaratıcı olmak dəğeri vurgulanmaktadır. Bu dəğər özyönelim kapsamında bulunmaktadır.

İlk Aktrisasımız Kimdir? adlı metinde Güvercin Hanım sahneye çıkmaktadır ancak Güvercin Hanım’ı sahnədə görmək istemeyen kimsələr də bulunmaktadır. Onun isə kendinə güveni tamdır və sahneden inmemək üzere hayatına devam edəcəkdir. “Buna baxmayaraq, Azərbaycan səhnəsinin ilk göyərçini səhnə fəaliyyətinə davam edir.” cümlesində bu durum örneklendirilmiştir. Bu ifadələr özyönelim dəğərləriylə ilişkilidir.

Oqtay Eloğlu adlı metinde özyönelim dəğərlərinə yer verilmiştir. “Xalq və mən– bu iki söz bir yerə sığırdırılmaz. Ya mən olmalıyam, mənim üçün xalq olmamalıdır. Ya o olmalıdır, mən olmamalıyam. Mən baxdım, ikinci yolu götürdüm. Və o gündən Oqtay bir el oğludur. O, böyük bir vahidin kiçik bir parçasıdır.” və “Aldanırsan, Səməd bəy, aldanırsan! Bunu bizimçin kim edəcəkmış! Mən prinslərin saxladığı köpəklər kimi hazır nahara gəlmək istəmirəm. Başqalarında səhnə, mədəniyyət – hər şey var. Bizdə yox. Yaşamaq istəyiriksə, yaratmalıyıq.” bölümlərində Oktay Eloğlu’nun amaçlarını belirlediği ve bu amaçlar doğrultusunda çalışacağı anlaşılmaktadır. Oktay Bey amaçlarını belirlerken özgürlüğünü de elden bırakmaz. “Səməd bəy, məqsəd pul qazanmaq olsa, mən onun yollarını çox gözəl bilirəm. Mən azad bir sənətkaram. Bir sənət düşkünüyəm. Mən bir çinovnik ola bilmərəm.” cümlesi onun özgürlüğe olan tutkusunu yansıtmaktadır. Bu dəğərlər özyönelimi ilgiləndirməkdədir.

Molla Nəsrəddin’ə Gədən Yol adlı metinde Məmmədquluzadə’nin Molla Nasreddin adlı dergiyi çıxarma sürecini ele almaktadır. “Ədibi-möhtərəmimiz hekayəni oxuya-oxuya elə şiddətlə güldü ki, qonşular bizə tərəf təəccüblə baxmağa başladılar.” cümlesində merak duyabilmək, “Bir müddət Şərqi-Rusda çalışan C. Məmmədquluzadə Novruz adlı qəzet çıxarmaq fikrinə düşür.” cümlesində isə bağımsız olmaq düşüncəsi yer almaktadır. Məmmədquluzadə, Novruz’u çeşitli səbəplərdən dolayı çıxaramamışdır ancak Molla Nasreddin dergisi için 1906 yılında izin alabilmişdir. Bu ifadələr özyönelim dəğərləri kapsamında dır.

İlk Redaktor. O Kim İmiş? adlı metinde 1918 yılında Azərbaycan gazetesinin çıxarılmasına karar verilir. Bu gazetenin ilk redaktoru Ceyhun Bey’dir. Ceyhun Bey Avropa dillərinin birçoğuna hakimdir. Ceyhun Bey, Versay görüşmələrinə katılmakla gövələndirilir. “Səfərin əsas məqsədi, şübhəsiz ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini beynəlxalq aləmdə tanıtmaya nail olmaq və vətənimizə aid tarixi, etnoqrafik, eləcə də digər

sənədləri yaymaq yolu ilə Avropa və Azərbaycanın vəziyyəti ilə tanış etmək idi.” bölümünde Ceyhun Bey’in hedeflerinden bahsedilmektedir.

Hacı Zeynalabdin Şirvani Azərbaycan’ın ünlü gezginlerinden biridir. 19. yüzyılda daha on yedi yaşındayken amacını belirlemişti: “Zeynalabdin pərdəarxası həqiqətləri öyrənmək və dərk etmək, göylərə yüksəlmək, oradan dünyanı seyr etmək, karvanlara qoşulub yollara çıxmaq, ölkələri, şəhərləri, insanları görmək istəyirdi.” bölümünde Şirvani’nin amaçları doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir.

Mahmud Kaşğari, devrinin önemli eğitim merkezlerinde yetişmiştir. Arapça ve Farsçayı mükəmmel derecede bilmektedir. Onun bir amacı vardır: “Ərəblərin türkləri tanıması, onların adət və ənənələrini öyrənmək üçün çətinlik çəkməsi, xüsusən dil problemləri Mahmud Kaşğaridə bir əsər yazmaq ideyasını yaradır.” Mahmud Kaşğari kendi amaçlarını seçmiş bir bilim insanıdır. Bu ifadələr özyönelim dəyəriylə ilişkilidir.

4.2.4.6. Evrenselcilik dəyərinə ait bulgular. *Səhəng İçində Nə Varsa, Onu Sızdırar* adlı metinde evrensel dəyərlər vurgulanmaktadır. “Əziz dost, özümü çox pis hiss edirəm və bu halımdan xəcalət çəkirəm, xahiş edirəm, məni bağışla!” cümlesiylə erdemli olmak, “Hər gün biz bu yolla evə qayıdarkən sən də onları suladın. Mən də bu iki il içərisində hər gün o gözəl, al-əlvan çiçəklərdən toplayıb sahibimin evinə (...). O çiçəklər də onun evinə min bir gözəl qoxular saçdı.” bölümüylə güzelliklərlə dolu bir dünya dəyəri örneklendirilmektedir.

Zəhər’de Lili, yaşlı adamdan aldığı zehri onun dediği gibi kullanır ancak ilerleyen zamanlarda arkadaşıyla tekrar eski muhabbetinə kavuşur. Artık onun ölmesini istememektedir. Bir çözüm bulmak için yaşlı adama tekrar gider. “Qızım, sənə verdim tox zəhər yox, sadəcə, şəfaverici otların qarışığı idi. Əsl zəhər isə sənün ürəyində idi, amma sən qıza qarşı xoş davrandıqca qəlbindəki zəhər də təmizləndi və yerinə bir sevgi doldu.” bölümünde yaşlı adamın erdemli bir kişiliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu ifadələr evrenselcilik dəyərləri kapsamındadır.

Qaranquşların Ömrü 6 Aydır adlı metinde dost canlısı bir kırlangıçtan bahsedilmektedir. Bu kırlangıç evinde yalnız başına oturan bir adama misafir olmak ister. Böylece kırlangıç kışın soğuşundan kurtulacak, adam da bir arkadaşına sahip olacaktır. Ancak adam bu durumu kabul etmez. Kırlangıç ne kadar ısrar etse de adam yalnızlığı terk etmez. Kırlangıç etrafını güzel kılmanın peşindedir. Bu açıdan evrensel dəyərlərə sahip olduğu söylenebilir.

Hekayət adlı metinde bir adam hamama gitmek için evden çıkar. Yolda karşılaştığı arkadaşıyla hamamın önünü kadar gider. Arkadaşının işi olduğu için hamam girmez. Adam ise arkadaşını ayrıldıktan sonra arkasındaki kişiye cebindeki altınları emanet eder. Bu kişi aslında bir hırsızdır. Adam gece vakti arkasındakinin kim olduğunu anlamamıştır. Hırsız bu durum karşısında şaşırır. Aldığı emaneti teslim etmek için adamın hamamdan çıkmasını bekler. Adam hamamdan çıkınca esasen hırsız olduğunu ancak emanete hıyanet edemeyeceğini anlatır. Hırsız açık fikirlidir ve erdemli bir duruşa sahiptir.

4.2.4.7. İyilikseverlik değerine ait bulgular. *Yaxşılıq İtmir*'de iyilik yapmanın önemi belirtilmektedir. "İsrafil ağa öz dövrünün böyük xeyriyyəçisi olmuşdur." ve "Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsi Qazaxa köçürüləndə səxavətli, xeyirxah niyyətli Məşədi İbrahim öz şəxsi mülkünü seminariyanın direktoru Firidun bəy Köçərliyə bağışlayır." cümlələrində iyilikseverlik değeri vurgulanmaktadır.

Mücrü adlı metindeki kadın, eşiyle birlikteyken varlıklıdır. Ancak bir süre sonra eşi savaşa gider. O zamana kadar biriktirip mücrüye koyduğu pahalı süs eşyaları bir bir elinden çıkar. "Bir dəqiqə də işsiz durmadı, bir dəqiqə də. Lakin çatışmırdı qazancı. Beş uşağa çatışmırdı qazancı ananın!" cümlesinde kadının, sorumluluklarının bilincinde olduğu ve ailesini geçindirmek için elinden geleni yaptığı görülmektedir. Bu bölümler iyilikseverlik değeriyle ilişkilidir.

Duyğular Adası adlı metinde bütün duyguların birlikte yaşadığı adanın batacağı haberi gelir. Duygular adayı terk etmeye başlar. Sevgi ise sona kalır ve adadan kurtulamaz. "Gəl, Sevgi, gəl, mənimlə gedək, bu sözləri deyən Sevgidən çox yaşlı görünən bir qoca idi. Sevgi özünü o qədər bəxtəvər, o qədər xoşbəxt hiss etdi ki, çaşqınlıqdan ona yardım edən bu qocanın adını belə soruşmağı unutdu." bölümünde sevgiyeye yardım elini uzatanlardan bahsedilmektedir. Güç bir durumda olana el uzatmak, iyilikseverlik değeriyle ilişkili bir durumdur.

Səhəng İçində Nə Varsa, Onu Sızdırar adlı metnin giriş bölümünde hizmetçinin özelliklerinden bahsedilmektedir. "Rəvayətə görə, qədim zamanlarda sahibinə sadıq, vəfalı bir xidmətçi varmış." cümlesiyle sadık olmak değeri işlenmektedir. Sadık olmak iyilikseverliğin alt değerlerinden biridir.

Sədəkət adlı metinde Lokman ve ağasının yaşadıkları olay anlatılmaktadır. Ağası hediye olarak gelen bir karpuzu hizmetçisi Lokman'a ikram eder. Lokman dilimleri iştahla birer birer yer. Ağası da Lokman'ın iştahından etkilenerək karpuzun tadına bakar ancak karpuz zehir gibidir. Lokman'a neden iştahla yediğini sorar. Lokman'ın cevabındaki

“Sənin nemətlər bağlayan əlindən o qədər ruziləndim ki, utandığımdan ikiqat oldum. Buna baxmayaraq, əlinlə verdiyin bir şeyə, ey mərifət sahibi, bu, acıdır, yeyə bilmərəm deyə bilmədim. Əgər bu qədər bir acıya dözə bilməyib fəryad edəmənsə, bütün zərrələrim torpağa qarışsın.” biçimində yer alan cümlələr sadıq olmaq dəğərini yansıtmaktadır. Lokman’ın sadıq olmasının temeli isə ağasına duyduğu dərin sevgidir. Sadıq olmaq və sevgi beslemek iyilikseverliğin alt dəğərlerindəndir.

Hekayət adlı metində hamama giden bir adam yolda arkadaşına rastlar və onu hamama dəvət edər. Arkadaşı “Hamamın qapısına qədər sənə yoldaşlıq edə bilərəm, lakin hamama gedə bilmərəm, işim var.” şəklində cəvab verir. Arkadaşının işi olmasına rağmen ona eşlik etməsi gerçək dostluk dəğəriylə ilişkilidir.

Tarihimizin Şanlı Sahifəsi’ndə vatana olan düşüncələr və duygular yer almaktadır. “Vətən sevgisi ən müqəddəs duyğudur. Vətən sevgisi bütün sevgilərdən ucadır.” cümləsiylə vatana duyulan sevgidən bahsedilməkdədir. Bu ifadə iyilikseverlik dəğərleri kapsamında dır.

Sədaqətli Dost adlı metində Ermenilər və Azərbaycan Türkləri arasındakı Karabağ mücəddesinin ən zorlu şəşullarında yer alan iki askerden bahsedilməkdədir. Bu iki asker gerçək dostluk sergileməkdədir. Arkadaşlardan birisi cəphe hattında kalırken diğəri komutanın emriylə geri çekilen gruptadır. Geri çekilen asker arkadaşını merak etməkdədir. Komutanından güç belə izin alır və atəş hattındaki arkadaşını zorlukla buldukları yere getirir. Arkadaşının son anlarına tanık olmuştur. Arkadaşı isə onun yanına gelecğini tahmin etmişdir. Metində gerçək dostluk və sadıq olmaq dəğərleri yer almaktadır.

İlk Redaktor. O Kim İmiş? adlı metində Ceyhun Bey vatansever faaliyyətləri yüzündən Rusya ilə zıtlaşır. Metində geçən tabirə göre *sapı özümüzden olan baltaların hiyanetine* uğrar. Bu yüzden Fransa’da yaşamaq məcburiyyətində kalır. Ancak o, bu durumu kabullenir və çalışmalarına devam edər. Sorumluluklarından asla kaçmaz. Metnin bu bölümünde geçən ifadeler Ceyhun Bey’in sorumluluk sahibi bir vatansever olduğunu gösterməkdədir. Bu dəğər iyilikseverliklə ilişkilidir.

4.2.4.8. Geleneksellik dəğərinə ait bulgular. *Mücrü*’de bir ailənin başından geçənlər ele alınmaktadır. Ailənin anası evlənirən annesindən bir yadigâr alır. Bu, bir çeşit sandıktır. “Nənə yadigarı idi bu balaca, naxışları solğun mücrü. İndi də onun qisməti oldu.” cümləsiylə nesildən nesilə aktarılan bir üründən bahsedilməkdədir. Maddi ürünleri nesiller boyu saklamaq, aktarmak ilə mənəvi bir durum oluşturulmuştur. Bu durum

metindeki ailenin geleneği hâline gelmiştir. Bu özellikleriyle metinde geleneklere saygılı olmak değeri de bulunmaktadır.

Muğan efsane türünde yazılmış bir metindir. Muğan gücünün zirvesindedir ve aynı obada birlikte büyüdüğü Zivər adlı bir kızı sevmektedir. Evlenmeden önce görenekləri yerinə getirmək gereklidir. “İlk növbədə, oğlan və qız nəslı yoxlanardı, qohumları öyrənilərdi. El adətinə görə, qohumla ailə qurmaq olmazdı. Sonra məhəbbət sınağı başlanardı. Son sorğu və son söz qızın atasının idi. Zivərin atası vəfat etmişdi. Odur ki bu işi anası icra etməli idi.” cümlesində geleneklere saygılı olmak değeri vurgulanmaktadır. Kızın annesi bu evliliği onaylar ancak bir şartı vardır. Bu şartı yerinə getirmək epey güçtür. “Oğul, qorxma. Bizim xalq əməksevərdir, səni darda qoymaz. Biz elliklə qolumuzu çırmalayıb daş daşıyarıq, gözəl bir şəhər salarıq. Atalar: Elin gücü, selin gücü, demişlər.” cümlesində Muğan’ı yatıştırmaya çalıştıkları görülməkdədir. Muğan’ın çevresindəkilər öne sürülən şartı gerçəkləşirmənin epey güc olduğunun farkındadır ancak ılımlı olmayı eldən birməmmişlərdir.

Gənimət və Galibiyət başlıklı metinde Gaznelilər Devleti’nin böyük hökəmdarı Sultan Mahmud anlatılmaktadır. Sultan Mahmud, Hindistan Seferi’ne çıkmadan önce dua eder: “Ey Rəbbim! Əgər döyüşdə qalib gəlsəm, ələ keçirəcəyim bütün qənimətləri yoxsullara paylayacağam.” Sultan Mahmud dinî dəğərlərə önəm verməkdədir. Sultan, Hindistan’da böyük bir galibiyət kazanır. “Qəznəyə qayıtdıqda əldə etdiyi bütün qənimətləri yoxsullara, ehtiyacı olanlara paylamağa başlamışdır.” ifadəsində isə Sultan Mahmud sözünü yerinə getirməkdədir. Ganimətlərin dağıtılması Sultan’ın çevresindəkilərin hoşuna gitmez. Sultan Mahmud, bu durumu bir bilginə danışır. Onun cavabı isə şöyledir: “Sultanım! Bu vəziyyətdə tərəddüd etmək yersizdir. Əgər Allaha bir daha işiniz düşməyəcəksə, vəzirlərinizin, komandanlarınızın dediyini edin! Lakin Allaha yenidən dua edib nə isə istəyəcəksinizsə, nəzirinizi yerinə yetirin, qənimətləri yoxsullara paylayın!” Bu metinde dinî dəğərlər sık sık vurgulanmışdır. Schwartz’ın Dəğər Sınıflandırması’nda dinî dəğərlər geleneksellik kapsamında ele alınmaktadır.

Tariximizin Şanlı Sahifəsi adlı metinde 20 Ocak 1990 tarixində Bakü’de yaşananlar dile getirilməkdədir. Şəhitlər ilə ilgili düşüncələr anlatılmışdır. Bu düşüncələri pekişirmək üçün Kur’an-ı Kerim’dəki Ali İmran suresinin 169. ayeti belirtilmişdir. Şəhitlik mertəbesi dinî dəğərlər kapsamında dəğərləndirilməkdədir.

Qədim Türklərdə Tərbiyə adlı metinde geleneksel dəğərlər şu cümələrdə bulunmaqdadır: “Azərbaycan türklərinin tərbiyə sistemi, əxlaqi idealları qədim türklərinki ilə üst-üstə düşür və ümumtürk tərbiyə sisteminin mühüm bir halqasını təşkil edirdi.” və

“Azərbaycan türklərində uşaqlar həmişə atalarına hörmətlə yanaşmış, onların qulluğunda durmuş, ehtiram göstərmiş, ədəbsiz hərəkətlərə yol verməmiş, atadan qabaq süfrəyə oturmamış, onların peşəsini öyrənmiş, atalarını özlərinə həyat ideali hesab etmişlər.”

Hacı Zeynalabdin Şirvani adlı metinde Şirvani, bir dervişle qarşılaşır və aralarında Şirvan kenti ilə ilgili bir söhbət gəlişir. Dervişin zorlama sorularına dahi sabırla cavap verir. Şirvani, ılımlı bir kişiliğe sahiptir. Bu dəğər geleneksellekle ilişkilidir.

4.2.4.9. Uyma dəğərinə ait bulgular. *Mücrü*'de ailenin dəğərli hiçbir şeyi kalmaz. Mücrü artıq bomboşdur. Ailede çocuklar böyür və eğitmlərini tamamlar. Çocuklar diplomalarını annelerinə getirir. Anneleri bu durumdan çok duyğulanır və diplomaları mücrüye koyar. Beş çocuğun tamamı bu şəkilde yapar. Getirilən diplomalar ilə mücrü tekrar dolar. Bu bölümdə ana babaya dəğər vermək işlənəməkdədir. Çocuklar, annelerinin emeklərini boşə çikarmamışdır. Bu ifadələr uyma dəğəriylə ilişkilidir.

Hüseynqulu Sarabskinin Xatirələri adlı metinde uyma dəğəri şu cümle ilə işlənəməkdədir: “Əbdürrəhim bəy ilə görüşəndən sonra o bizi təbrik etdi.” Kibar olmaq uyma dəğərleri arasında yer almaktadır.

4.2.4.10. Güvenlik dəğərinə ait bulgular. *Zəhər* adlı metinde iki kızın birbiriylə olan ilişkileri ele alınmaktadır. Bu iki kız önceden iyi birer arkadaş olmasına rağmen ilerleyen zamanlarda araları açılır. Lili, kabile reisinin kızını öldürmek için yaşlı adamdan zehir ister. Lili zehri alır ve yaşlı adamın dediği gibi yiyeceklere her gün bir damla karıştırır. Bu süreçte kabile reisinin kızına iyi davranması gereklidir. Lili yaşlı adamın dediklerini yapmaya başlar. “Qıza qarşı xoş davranır, hər gün ən ləziz yeməkləri bişirir və hər dəfə onun yeməyinə bir damcı zəhər qatır. Artıq onların arasında mehribançılıq yaranır. Lilinin xoş rəftarını bəyənen başçı da ona artıq öz qızı kimi baxır.” bölümünde Lili'nin eski arkadaşına iyi davrandıkça ondan ve ailesinden iyi tepkiler görmekte olduğu anlatılmaktadır. Bu ifadeler iyiliğe karşılık vermek ile ilişkilidir. İyiliğe karşılık vermek güvenliğin alt değərlerindendir.

Tarihimizin Şanlı Sahifəsi'nde geçen “Vətən arzuların qanad açıb uçduğu məkandır. Vətən şərəfdir, namusdur, könül dünyasında yüksələn inamdır, minillik kök salmış xalqdır, anadır, onun timsalında candır. Vətən ulu əcdadların ruhu, babaların məzar yeridir.” və “Vətən səni yetişdirən, böyüdən, səni öyrədəndir. Vətən varlığını bizdən əsirgəməyən, bizi köksündə bəsləyən, əbədi olaraq sahib çıxan sahibimizdir.” bölümlərində bağlılıq duyğusu işlənəməkdədir. Vatana bağlılıq, güvenlik değərleri içinde yer almaktadır.

Qədim Türklərdə Tərbiyə adlı metinde Azərbaycan Türkleri ile eski zamanlarda yaşayan Türklərin tərbiyə açısından benzer özelliklər taşıdığına değinilir. Güvenlik değeri bağlılık duygusu kapsamında ele alınmaktadır. “Qədim türklərin övlada məhəbbəti Vətən məhəbbəti ilə çulğalaşır, övladı vətən üçün, dövləti qorumaq üçün hazırlayırdılar.” cümlesi çocuk yetişirmenin vatana qarşı sorumluluklardan biri olduğu belirtilmektedir. “Əsgəri şücaətlər hər bir türk kişisi üçün, onun özünün, ailəsinin, tayfasının şərəf, namus işi idi.” və “İtirilmiş Vətən torpağının hər qarışı üçün göz yaşları axıdar, ağları deyər, onun qaytarılmasını müqəddəs vəzifə hesab edərmiş.” bölümlərində vatana bağlılık vurgulanmaktadır. Vatana bağlılığın ifade edildiği bir başka cümle ise şöyledir: “Vətən əxlaqımız qüvvətli olmasa, nə müstəqilliyimizi, nə azadlığımızı, nə də vətənimizin bütövlüyünü qoruya bilərik.” Türklərdə vatana bağlılık önəmli bir konudur. Bağlılık duygusu güvenlik grubundakı değərlərdən biridir.

Hüseynqulu Sarabskinin Xatirələri adlı metinde Sarabski önəmli bir sahne sanatçısıdır. Azərbaycan'ın o döneminde qadınlar sahneye çıkmamaktadır. Bu durum oyuncular için büyük bir zorluq oluşturuur. Mirza bu durumun farkındadır və çözümlü de ona göre düşünür: “Əbdürrəhim bəy səhnəmizin bu acınacaqlı vəziyyətindən, yəni Azərbaycan qadınlarının səhnədə olmamasından mütəəssir olub qaşlarını çatdı və: Səndən qabaq bu məsələni mən özüm fikirləşmişəm, – dedi, – odur ki Ağa Məhəmməd şah Qacar əsərinə arvad rolu daxil etməmişəm...” Güvenlik değərlərindən biri de toplumsal düzendir.

Tablo 4.16. 8. *Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında Değərlərin Bulunma Sıklığı*

Schwartz'ın Değər Tipləri	8. Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında Bulunma Sıklığı	Değərlərin Yer Aldığı Metinlər
Güç	6	1. Zivər Bəy Əhmədbəyov 2. Qırxıncı Fəndi Bu Günə Saxlamışdım 3. İlk Aktrisasımız Kimdir? 4. Qurban Səidin Gizli Qalmış Ömrü 5. Fərhəng Hüseynov
Başarı	15	1. Qori Seminariyasında Azərbaycan Şöbəsi Necə Açıldı 2. Mədinə Xanım Qiyasbəyli 3. Muğan 4. Zivər Bəy Əhmədbəyov 5. Hüseynqulu Sarabskinin Xatirələri 6. Vaqif Obrazından Başlanan Səhnə Uğuru 7. Molla Nəsrəddin'ə Gədən Yol 8. Mahmud Kaşğari 9. Qurban Səidin Gizli Qalmış Ömrü 10. Fərhəng Hüseynov
Həzcilik	-	-
Uyarılımlar	3	1. Qədim Türklərdə Tərbiyə 2. Sədaqətli Dost 3. İlk Aktrisasımız Kimdir?

(devamı arkadadır)

Tablo 4.16. 8. Sınıf Azərbaycan Dili Ders Kitabında Değerlerin Bulunma Sıklığı (devamı)

Özyönelim	16	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mədinə Xanım Qiyasbəyli 2. Tarihimizin Şanlı Sahifəsi 3. Qırxıncı Fəndi Bu Günə Saxlamışdım 4. Vaqif Obrazından Başlanan Səhnə Uğuru 5. İlk Aktrिसamız Kimdir? 6. Oqtay Eloğlu 7. Molla Nəsrəddin'ə Gədən Yol 8. İlk Redaktor. O Kim İmiş? 9. Hacı Zeynalabdin Şirvani 10. Mahmud Kaşğari
Evrenselcilik	8	<ol style="list-style-type: none"> 1. Səhəng İçində Nə Varsa, Onu Sızdırar 2. Zəhər 3. Qaranquşların Ömrü 6 Aydır 4. Hekayət
İyilikseverlik	14	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yaxşılıq İtmir 2. Mücrü 3. Duyğular Adası 4. Səhəng İçində Nə Varsa, Onu Sızdırar 5. Sədaqət 6. Hekayət 7. Tarihimizin Şanlı Sahifəsi 8. Sədaqətli Dost 9. İlk Redaktor. O Kim İmiş?
Geleneksellik	11	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mücrü 2. Muğan 3. Gənimət və Galibiyət 4. Tarihimizin Şanlı Sahifəsi 5. Qədim Türklərdə Tərbiyə 6. Hacı Zeynalabdin Şirvani
Uyma	2	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mücrü 2. Hüseynqulu Sarabskinin Xatirələri
Güvenlik	9	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zəhər 2. Tarihimizin Şanlı Sahifəsi 3. Qədim Türklərdə Tərbiyə 4. Hüseynqulu Sarabskinin Xatirələri

8.sınıf Azərbaycan Dili ders kitabının incelenmesi sonucunda oluşan Tablo 4.16.ya baxıldığında en fazla vurgulanan değer tipinin özyönelim, en az vurgulanan değer tipinin ise uyma olduğu görülmektedir. Hazırlık değerine ise incelenen metinlerde yer verilmemiştir.

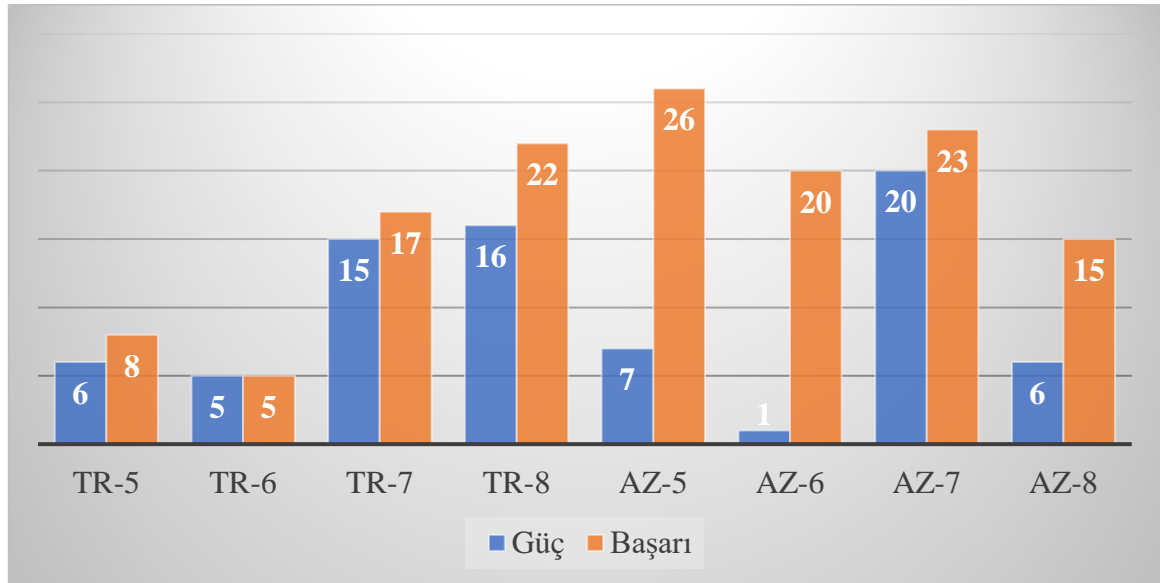
BEŞİNCİ BÖLÜM: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmaya konu olan kaynaklarda belirlenen değer alanları, değer tipleri ve alt değerlerle ilgili bulgular grafikler hâlinde verilerek yorumu yapılmıştır. Daha sonra alanyazındaki geçmiş çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılmış ve bu sonuçlar tartışılmıştır. Bulgular ile sonuç ve yorumlar bölümünden hareketle mevcut düzende değerler eğitimi yaklaşım ifade edilmiş, bu yaklaşımlara öneriler sunulmuştur.

5.1. Tartışma ve Sonuç

Araştırmaya konu olan kaynaklar incelendiğinde güç değerine en fazla 7. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabında yer verilmiştir. Tablo 4.14. incelendiğinde 7. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabındaki 13 metinde güç değeri ile ilgili ifadelerin bulunduğu görülmektedir.

Bulgulara bakıldığında başarı değerlerine en fazla yer verilen ders kitabının 5. sınıf Azerbaycan Dili olduğu görülmektedir. Tablo 4.10. incelendiğinde 5. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabındaki 11 metin başarı değerlerini iletmiş olduğu görülmektedir.

Grafik 5. 1. Özgenişletim değerlerinin ders kitaplarında yer alma sıklığı

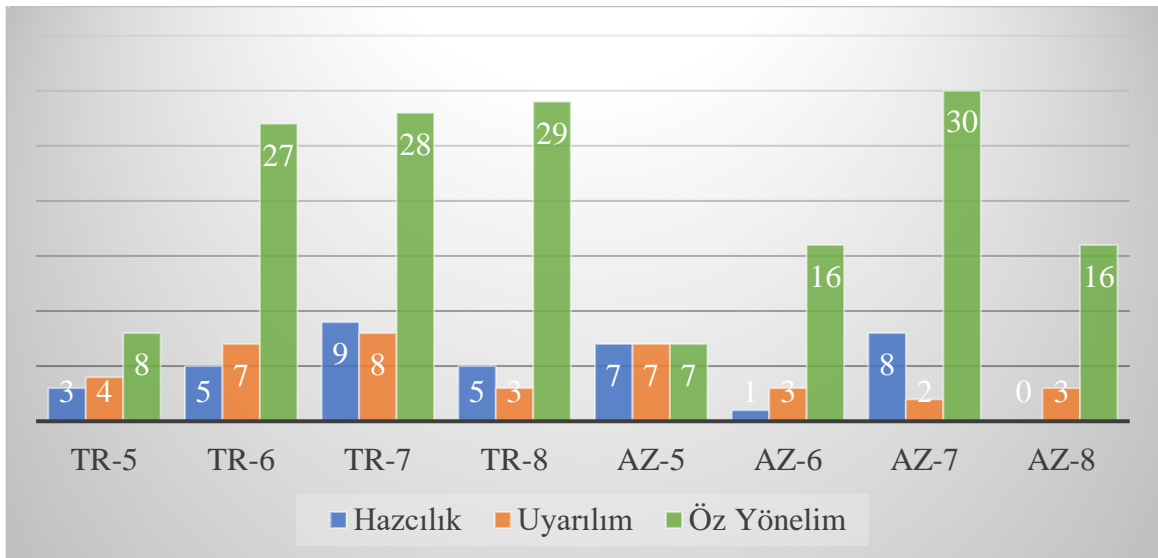
Grafik 5.1'e göre özgenişletim değerlerinin en fazla 7. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabında bulunduğu görülmektedir. Ders kitaplarında yer alan metinlerde güç değeri daha çok hükümdar, kral, padişah gibi yönetme gücüne sahip kişilerle yansıtılmaktadır. Bunun yanında zengin olmak değeri de sıklıkla vurgulanmaktadır. Başarılı olmak değeri ise çoğunlukla keşif ve icatlarla ilgili metinlerde yer almaktadır. Amaçlarına ulaşmada aşırı

istek duymaya dayalı olarak hırslı olmak değeri de metinlerde sıklıkla vurgulanmaktadır. Özgenişletim alanındaki alt değerlerin tamamı ders kitaplarında yer almaktadır.

Ders kitapları incelendiğinde hazcılık değerinin en fazla 7. sınıf Türkçe ders kitabında bulunduğu görülmektedir. Tablo 4.6. incelendiğinde 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki altı metnin hazcılık değerlerini yansıttığı görülmektedir. 7. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabında sekiz metinde hazcılık değerleri görülürken 8. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabında incelenen metinlerde bu değeri yansıtan ifadeler rastlanmamıştır.

Uyarılım değerleri incelenen ders kitaplarının tamamında yer almaktadır. Bunun yanında uyarılım değerlerini en fazla yansıtan kaynağın 7. sınıf Türkçe ders kitabı olduğu görülmektedir. Tablo 4.6. incelendiğinde sekiz metnin uyarılım değerlerini yansıttığı görülmektedir. 5. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabının ikinci sırada olduğu tespit edilmiştir. 7. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabı ise uyarılım değerlerini en az barındıran ders kitabıdır (Tablo 4.14).

Özyönelim değerleri ders kitaplarının tamamında yer almaktadır. Özyönelim değerleri en fazla 7. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabındaki metinlerde bulunmaktadır. Tablo 4.14'e göre 16 metin özyönelim değerlerini içermektedir. 5. sınıf Türkçe ders kitabı ise özyönelim değerlerini en az barındıran ders kitabıdır. 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki altı metin özyönelim değerlerini içermektedir (Tablo 4.2).

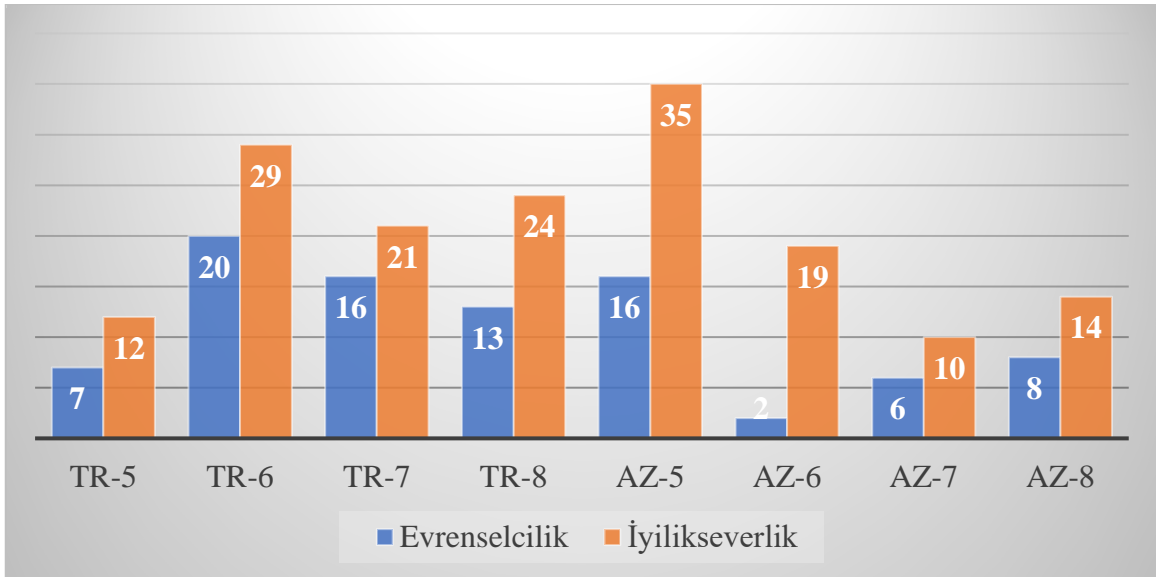
Grafik 5. 2. Değişime açıklık değerlerinin ders kitaplarında yer alma sıklığı

Hazcılık değerleri bir işi mutluluk içinde yapmak, yaptığı işten keyif almak ve yaşanan anın verdiği eğlenme durumu ile ifade edilmektedir. Uyarılım değeri ise daha çok cesur olmak ve cesaret göstermek şeklinde ele alınmıştır. Özyönelim değerleri ise

kendi amaçlarını belirlemek, belirlediği amaçlar doğrultusunda hareket etmek, yaratıcılık göstermek ve meraklı olmakla ilişkili olacak şekilde bulunmaktadır. Grafik 5.2. incelendiğinde ders kitaplarında özyönelim değerlerinin sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Hazcılık ve uyarılım değeri en fazla 7. sınıf Türkçe ders kitabında bulunmaktadır. 8. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabında ise hazcılık değerleri ile karşılaşılmamıştır. Uyarılım değerlerinin en az bulunduğu ders kitabı ise 7. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabıdır. Özyönelim değerlerini içermesi açısından 7. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabı en önde bulunmaktadır. 5. sınıf Türkçe ders kitabı ise bu değerlere en az yer veren metinler içermektedir.

Evrenselcilik değerleri tüm insanlığı ilgilendiren konuları barındırmaktadır. Evrenselcilik değerlerinin en fazla bulunduğu kaynak 6. sınıf Türkçe ders kitabıdır. Tablo 4.4. incelendiğinde dokuz metinde evrenselcilik değerlerinin bulunduğu görülmektedir.

Azerbaycan Dili ve Türkçe ders kitapları ele alındığında iyilikseverlik değerlerinin ön planda olduğu görülmektedir. Sorumluluk sahibi olmak, yardımseverlik ve dürüstlük metinlerde yer alan başlıca değerlerdendir. İyilikseverlik değerlerinin en fazla yer aldığı kaynak 5. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabıdır. Tablo 4.10. incelendiğinde 18 metnin iyilikseverlik değerlerine yer verdiği görülmektedir.

Grafik 5. 3. Özaşkınlık değerlerinin ders kitaplarında yer alma sıklığı

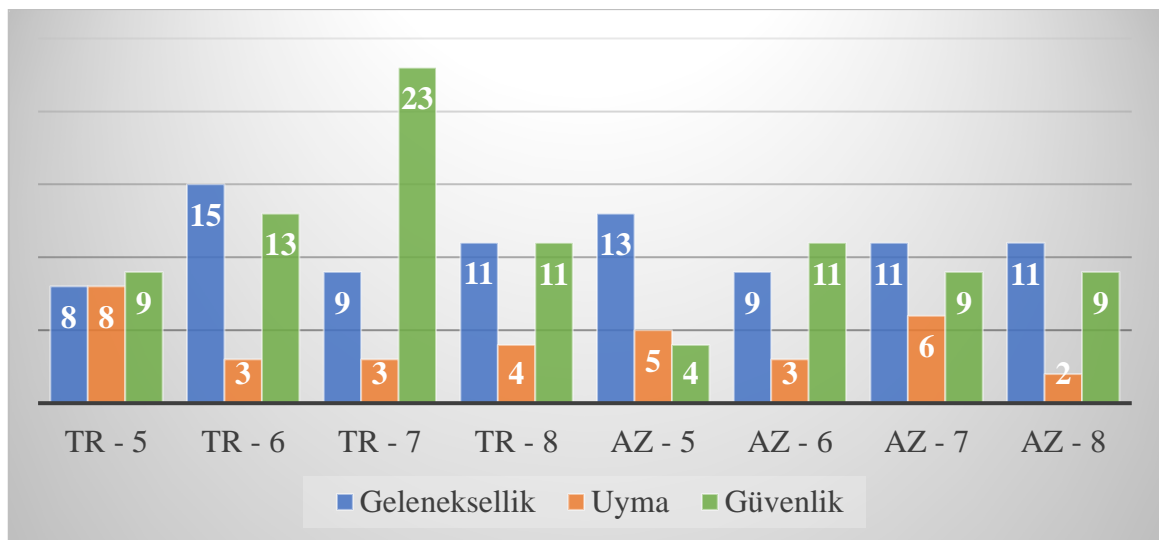
İncelenen kaynaklarda evrenselcilik değerleri daha çok doğayla bütünlük ve erdemli olmak ile yer almaktadır. İyilikseverlik alanında ise yardımsever olmak, sorumluluklarını yerine getirmek, sadık olmak ve gerçek dostluk değerleri ön plandadır.

Grafik 5.3. incelendiğinde 6. sınıf Türkçe ders kitabının evrenselcilik değerine en fazla sayıda yer verdiği görülmektedir. Aynı düzeydeki Azerbaycan Dili ders kitabında ise evrenselcilik değerleri son sırada yer almaktadır. İyilikseverlik değerleri metinlerin çok büyük bir kısmında ele alınmaktadır. Bunun yanında 5. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabı bu değer tipini en fazla sayıda işleyen metinlerden oluşmaktadır. 7. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabı ise iyilikseverlik değerlerinin bulunması açısından son sırada bulunmaktadır.

Geleneksellik değerleri metinde dinî değerlere saygı duymak, kültürel öğeler hakkında bilgi vermek ve bunlara saygı duymak, yaşlılara değer vermek, alçak gönüllük, bayram ziyareti olarak ele alınmaktadır. Geleneksellik değerleri en fazla 6. sınıf Türkçe ders kitabında bulunmaktadır. En az ise 5. sınıf Türkçe ders kitabında geçmektedir.

İncelenen metinlerde uyma değerleri; emirlere itaat etme, teşekkür etme, kibarlık, yaşlılara değer verme şeklinde kendini göstermektedir. Uyma değerlerine en fazla yer veren 5. sınıf Türkçe ders kitabıdır. 6. ve 7. sınıf Türkçe ders kitabı ile 6. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabında ise uyma değerleri en az sayıda bulunmaktadır.

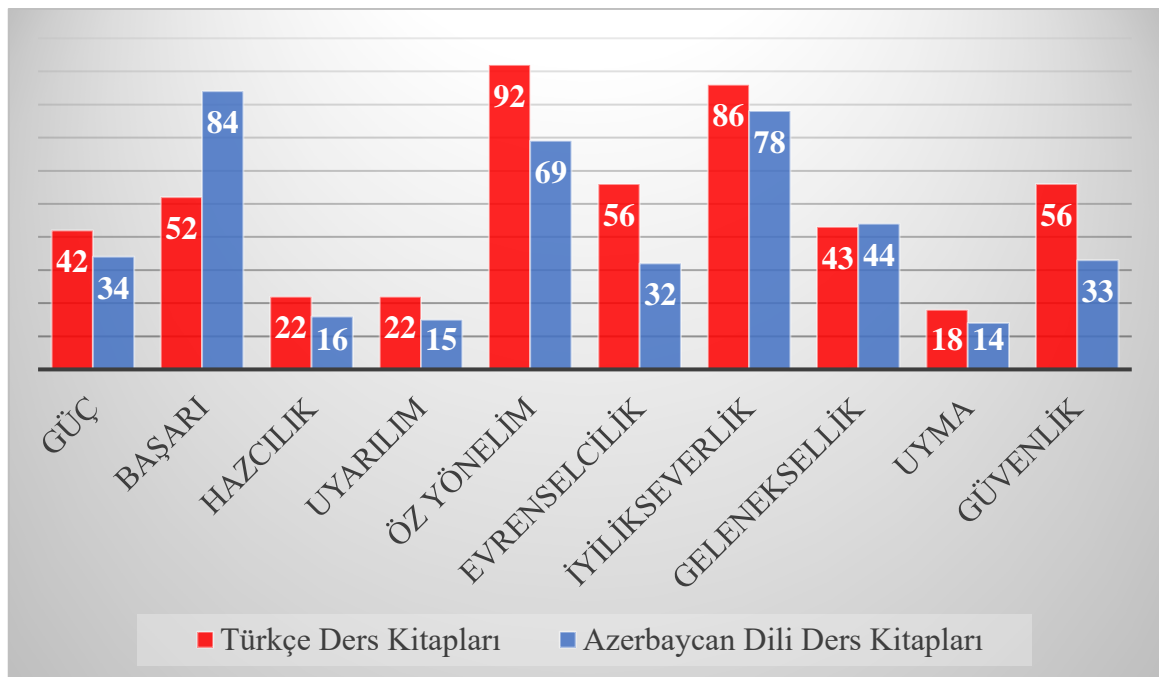
Schwartz'a göre aile güvenliğinin sağlanması, bağlılık duygusu, iyiliğe karşılık vermek, sağlıklı ve temiz olmak, toplumsal düzeni korumak ve devam ettirmek ile ulusal güvenliğin sağlanması güvenliğin alt değerlerini oluşturmaktadır (Schwartz, 1992). Metinlerde daha çok vatana ve millete duyulan bağlılık ve toplumsal düzenin korunması alt değerleriyle kendini göstermektedir. Bunun yanında özel olarak sağlıklı ve temiz olmayı vurgulayan metinler de bulunmaktadır. Güvenlik değerlerinin en fazla vurgulandığı kaynak 7. sınıf Türkçe ders kitabıdır. 5. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabı ise güvenlik değerlerinin en az vurgulandığı kaynak olarak dikkat çekmektedir.

Grafik 5. 4. Muhafazacı yaklaşım değerlerinin ders kitaplarında yer alma sıklığı

Grafik 5.4. incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır: Geleneksellik değerlerinin en fazla sayıda bulunduğu kaynak 6. sınıf Türkçe ders kitabıdır. Tablo 2.4. incelendiğinde altı metinde geleneksellik değerlerinin vurgulandığı görülmektedir. En az sayıda yer veren kaynak ise 5. sınıf Türkçe ders kitabıdır. Tablo 2.2'ye bakıldığında 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki üç metnin gelenekselliği yansıtan ifadeler barındırdığı görülmektedir. Uyma değerlerine en fazla yer veren kaynak 5. sınıf Türkçe ders kitabıdır. Tablo 2.2. incelendiğinde dört metnin uyma değerini vurguladığı görülmektedir. Uyma değerinin en az vurgulandığı 8. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabında ise iki metinde uyma değeri bulunmaktadır. Güvenlik değerlerinin en fazla vurgulandığı kaynak 7. sınıf Türkçe ders kitabıdır. Tablo 2.6. incelendiğinde 7. sınıf Türkçe ders kitabında dokuz metnin güvenlik değeriyle iç içe olduğu görülmektedir. 5. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabı ise güvenlik değerlerinin en az karşılaştığı kaynaktır.

Grafik 5. 5. Azerbaycan Dili ve Türkçe ders kitaplarının değer tipleri açısından karşılaştırılması

Bu çalışmada, Türkçe ders kitaplarından 67, Azerbaycan Dili ders kitaplarından 105 olmak üzere toplam 172 metin incelenmiştir. Bulguların tamamı dikkate alınarak oluşturulan Grafik 5.5. incelendiğinde ulaşılan sonuçlar şu şekildedir: Türkçe ders kitaplarında yer alan değer tiplerinin sıklığı; iyilikseverlik, özyönelim, evrenselcilik, güvenlik, başarı, geleneksellik, güç, hazcılık, uyarılım ve uyma şeklinde gerçekleşmiştir. Azerbaycan Dili ders kitaplarında yer alan değer tiplerinin sıklığı ise şöyledir: başarı,

iyilikseverlik, özyönelim, geleneksellik, güç, güvenlik, evrenselcilik, hazcılık, uyarılım ve uyma. Azerbaycan Dili ve Türkçe ders kitapları birlikte ele alındığında ise değer tiplerinin sıralaması şöyle olmaktadır: *İyilikseverlik, özyönelim, başarı, güvenlik, evrenselcilik, geleneksellik, güç, hazcılık, uyarılım ve uyma.* Her iki ülkenin anadil öğretimi amacıyla hazırlanan ders kitaplarında yer alan değer yargılarının fazlaca vurgulandığı ifadeler değişmektedir. Bunun yanında en az vurgulanan değerler her iki kaynakta da hazcılık, uyarılım ve uyma şeklinde gerçekleşmiştir.

Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerde 10 değer tipinin de tüm sınıf düzeylerinde bulunduğu tespit edilmiştir. En fazla değer içeren ders kitabı 7. sınıflar için hazırlanan Türkçe ders kitabı olurken onu sırasıyla 8. sınıf Türkçe ders kitabı, 6. sınıf Türkçe ders kitabı ve 5. sınıf Türkçe ders kitabı takip etmektedir. Azerbaycan Dili ders kitaplarında ise en fazla değer barındıran 5. sınıflar için hazırlanan ders kitabı olmuştur. Metinlerde belirlenen değer yargılarına göre Azerbaycan Dili 7. sınıf, Azerbaycan Dili 6. sınıf ve Azerbaycan Dili 8. sınıf ders kitabı şeklinde sıralanmaktadır.

Beşinci sınıf Türkçe ders kitabında 14, Azerbaycan Dili ders kitabında ise 30 metin incelemeye alınmıştır. Her iki kaynakta da değer yargılarının sıklığı iyilikseverlik etrafında toplanmıştır. Başarı, geleneksellik ve evrenselcilik sıklıkla vurgulanan diğer değerlerdir. Güvenlik değeri Türkçe ders kitabında ikinci sırada yer almaktayken Azerbaycan Dili ders kitabında son sırada yer almaktadır.

Altıncı sınıf Türkçe ders kitabında 19, Azerbaycan Dili ders kitabında 19 metin incelemeye katılmıştır. Türkçe ders kitabında en fazla vurgulanan değer iyilikseverlik olmuştur. Özyönelim ve evrenselcilik değeri ise onu takip etmektedir. Azerbaycan Dili ders kitabında ise değerlerin sıklığı başarı, iyilikseverlik ve özyönelim şeklinde gerçekleşmiştir. Her iki kaynakta da benzerlikler söz konusudur ancak Türkçe ders kitabında başarı değeri dokuzuncu sırada yer almaktadır. Bunun yanında evrenselcilik değeri de Azerbaycan Dili ders kitabında sekizinci sırada bulunmaktadır.

Yedinci sınıf Türkçe ders kitabında 18, Azerbaycan Dili ders kitabında ise 29 metin incelenmiştir. Türkçe ders kitabında özyönelim, güvenlik ve iyilikseverlik değerleri ön plandadır. Azerbaycan Dili ders kitabında ise özyönelim, başarı ve güç değerleri sıklıkla ifade edilmiştir. Özyönelim değerleri her iki kitapta da en fazla vurgulanan değer tipi olarak dikkat çekmektedir.

Sekizinci sınıf Türkçe ders kitabında 16, Azerbaycan Dili ders kitabında ise 27 metin incelenmiştir. Türkçe ders kitabında sırasıyla özyönelim, iyilikseverlik ve başarı değerleri vurgulanmaktadır. Azerbaycan Dili ders kitabında ise özyönelim, başarı ve

iyilikseverlik değerleri ön plandadır. Değerlerin sıklığı sekizinci sınıf seviyesindeki ders kitaplarında birbiriyle örtüşmektedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasında kültür, tarih ve dil birliği bulunmaktadır. Azerbaycan 20. yüzyılın son çeyreğinde bağımsızlığını kazanmıştır. Topraklarının bir bölümü hâlâ Ermenistan işgali altında bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Azerbaycan Dili ders kitaplarında ulusal güvenlik, vatana bağlılık gibi güvenlik alanıyla ilgili değerleri ön plana çıkararak metinler her sınıf seviyesinde yer almaktadır. Bilirdim ki Gələcəksən (AZ-5), Xocalıdan Yadigâr (AZ-5), Əlif Hacıyev (AZ-6), Mübariz (AZ-7), Dünya 20 Yanvardan Necə Xəbər Tutdu (AZ-7), Sədaqətli Dost (AZ-8) adlı metinler bu durumu örneklendirmektedir. Türkçe ders kitaplarında ise bu değer alanını karşılayabilecek metinler Atatürk teması içinde yer almaktadır. 15 Temmuz (TR-5), 15 Temmuz Şehitlerinin Adları Okullarda Yaşatılıyor (TR-7), İstanbul Liseli Küçük Hasan (TR-7), Vatan yahut Silistre (TR-8) adlı metinler bu durumu örneklendirmektedir. 6. sınıf Türkçe ders kitabında bu özelliklere sahip bir metin bulunmamaktadır.

Ders kitaplarında yer alan görsel öğelerin ve dinleme metinlerinin çalışma kapsamına katılmaması nedeniyle bazı ders kitaplarındaki değer ifadelerinde azlık söz konusudur. Örneğin 5. sınıf Türkçe ders kitabında görsel ve işitsel öğelerin yoğun olması incelenen metin sayısını düşürmüştür. Aynı şekilde 8. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabında da böyle bir durum söz konusudur.

Türkçe ders kitaplarında metinlerin ele alınışında belirli bir sıralama vardır. Ders kitabı sekiz temaya bölünmekte her temada üç tane okuma metni, bir tane dinleme metni ve bir tane serbest okuma metni bulunmaktadır. Bu sıralama 2017 yılında değişen Türkçe Öğretim Programı'nın bir sonucudur. Azerbaycan Dili ders kitaplarında ise 5, 6 ve 8. sınıflarda altı tema bulunmaktadır. 7. sınıf Azerbaycan Dili ders kitabında ise yedi temaya yer verilmiştir. Temaların içerdiği metin sayıları değişiklik göstermektedir. Türkçe ders kitaplarında 15 farklı temaya yer verilmiştir. Bu temaların adları şu şekildedir: Kişisel Gelişim, Millî Mücadele ve Atatürk, Birey ve Toplum, Sanat, Millî Kültürümüz, Zaman ve Mekân, Erdemler, Hak ve Özgürlükler, Doğa ve Evren, Vatandaşlık, Sağlık ve Spor, Bilim ve Teknoloji, Çocuk Dünyası, İletişim, Okuma Kültürü. Azerbaycan Dili ders kitaplarında Fərd və Cəmiyyət, İncəsənət, Sənət Dünyasına Səyahət, Mənəvi Dəyərlər, Dəyərlərimiz, Millî-Mənəvi Dəyərlərimiz, Ana Təbiət, İxtiralar və Kəşflər, Ailə və Məktəb, Niyə Belə Deyirik, Hər Sözüün Bir Taleyi Var, Tarixi-Mədəni Abidələr, Tarixdə İz Qoyanlar, Hikmət Xəzinəsi, Kamilliyə Doğru, Qədim Dünya, Kitabın Tarixi, Bilik Xəzinədir, Şəxsiyyətlər, Tarixin Daş Yaddaşı, Dünən və Bu Gün adıyla yer alan 21 tema bulunmaktadır. İçerdiği

metinler açısından İncəsənət və Sənət Dünyasına Səyahət adlı temalar birbiriylə benzerdir. Niyə Belə Deyirik və Hər Sözüün Bir Taleyi Var ile Hikmət Xəzinəsi və Kamilliyə Doğru adlı temalarda da benzer bir durum söz konusudur. Mənəvi Dəyərlər, Dəyərlərimiz və Milli-Mənəvi Dəyərlərimiz adlı metinlərdə də dəyərlər odaklı metinlərin bulunması açısından ortaklıq göstərməkdədir. Temalar sınıf seviyelerinə görə fərqli adlarla ifadə edilmişdir.

Alanyazın inceləndiyində dəyərlər eğitimiylə ilgili çalışmaların artmakta olduğu görülməkdədir. Bu çalışmaya dərs kitabları kaynaklıq etməkdədir. Dərs kitabındaki okuma metinləri çalışmaya katılmış; şiir, dinləmə metni və görsəl ögedən oluşən metinlər çalışmanın kapsamına dahil edilməmişdir. Okuma metinlərində isə tür ayrımına gidilməmişdir. Bu yönüylə (Aytekin, 2015; Pilav, Demir və Demir, 2015; Çelikpazu və Aktaş, 2011; Doğan və Gülüşən, 2011) ilə benzerliklər taşımaktadır. Savaşkan (2017) isə dərs kitaplarındakı masal türündəki metinlərin dəyərləri iletimini incelemişdir.

Ortaokulun tüm sınıf düzeylərindəki Türkçe dərs kitaplarını inceleməsi açısından bu çalışma ilə (Aytekin, 2015; Çelikpazu və Aktaş, 2011; Doğan və Gülüşən, 2011) çalışmaları arasında benzerlik bulunmaktadıdır. Somuncu (2008) və Pilav, Demir, Demir (2015) 7. sınıf Türkçe dərs kitabını; Akyol (2010) 6. sınıf Türkçe dərs kitabını; Karagöz (2009) isə 6. və 7. sınıf Türkçe dərs kitaplarını inceleməyə dahil etmişdir.

Savaşkan (2017), Türkiyə və Azərbaycan Edebiyat dərs kitaplarındakı masalları Schwartz'ın Dəyərlər Sistemine görə incelemişdir. Metinlərin ilettdiyi dəyərlər üzərinə yaptıyığı çalışmada ən fazla güç, başarı, gelenek və özyönelim dəyərlərinə yer verildiyini belirtməkdədir. En az bulunan dəğer tipleri isə iyilikseverlik, uyma, evrenselcilik və uyarılımdır. Hazcılık və güvenlik dəyərlərinə isə yer verilməmişdir. Azərbaycan Dili və Türkçe dərs kitabları birlikdə ele alındığıında sıklıkla vurgulanan dəğer tipleri iyilikseverlik, özyönelim, başarı, güvenlik, evrenselcilik, geleneksellik, güç, hazcılık, uyarılım və uyma şeklindedir. Çalışmalara bu açıdan bakıldığında başarı və özyönelim dəğerlərinin üst sıralarda yer alması ilə uyma, uyarılım və hazcılık dəğerlərinin son sıralarda yer alması bulgulardakı benzerliyi göstərməkdədir.

Aytekin'in (2015) çalışması, her sınıf düzeyindəki Türkçe dərs kitaplarını içerməkdədir. Metinlərdə ən sık rastlanan dəğerlərin sıralamasını başarı, geleneksellik, hazcılık, güç, özyönelim, evrenselcilik, uyarılım, uyma, iyilikseverlik və güvenlik biçimində ifadə etmişdir. Başarı dəğerinə Azərbaycan Dili dərs kitaplarında da ən fazla rastlanması nedeniyle benzer özellik taşımaktadır. Türkçe dərs kitaplarında başarı değeri

ise bu çalışmada dördüncü sırada gelmektedir. Türkçe ders kitaplarında sıralamalarda farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıkların oluşmasındaki temel sebep ele alınan ders kitaplarındaki metinlerde yapılan değişikliklerdir. Ders kitapları ve yayınevleri yıldan yıla değişim göstermektedir. Özellikle 2015 ve 2017 Türkçe Öğretim Programları ile değerler eğitimi kavramına başlık olarak yer verilmiştir. Sürecin bu şekilde gelişmesi değerler eğitimi kavramının daha fazla dikkate alınması gerekliliğini vurgulamaktadır. 5. sınıf Türkçe ders kitabı 2017-2018 eğitim-öğretim yılı için hazır edilirken; 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları 2018-2019 eğitim-öğretim yılı için tamamlanarak kullanıma sunulmuştur.

Çelikpazu ve Aktaş (2011) 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarını Schwartz Değerler Ölçeği'ne göre incelemişler ve sevgi, saygı, barış, özgürlük, hoşgörü, dürüstlük, yardımlaşma, iyilikseverlik, şefkat, cesur olma, sabır, umut değerinin daha sık vurgulandığını tespit etmişlerdir. Burada sıklıkla vurgulanan değerlerden sevgi, saygı, dürüstlük, yardımlaşma ve iyilikseverlik, Schwartz'ın Değerler Sınıflandırması'nda iyilikseverlik değer tipi olarak ele alınmıştır. Bu açıdan çalışmaların bulguları arasında benzerlikler söz konusudur. Aynı sınıf seviyesindeki ders kitaplarını inceleyen Bahar ve Gülüşen'in (2011) çalışmasında da iyilikseverlik değerlerinden dayanışma, dürüstlük ve sorumluluk sahibi olmak sıklıkla vurgulanan değerler olarak ifade edilmiştir.

Türkçe Eğitimi'nde değer iletimi ile ilgili çalışmaları araştıran Kardeş ve Cemal (2017), Türkçe öğretiminde değerler eğitime yönelik hazırlanan 40 yüksek lisans tezini, 30 makaleyi ve 3 bildiriye incelemişler ve bu çalışmaların içeriğinde 127 farklı değer tipinin bulunduğunu ifade etmişlerdir. En fazla yer verilen değer tiplerini şu şekilde sıralamışlardır: saygı, sevgi, yardımseverlik, dürüstlük, çalışkanlık, sorumluluk, hoşgörü, bilimsellik, aile birliğine önem verme, duyarlılık, adil olma, estetik, dayanışma, misafirperverlik, bağımsızlık, sağlıklı olma, Tanrı inancı, temizlik, barış, özgürlük, fedakârlık, sabırlı olma, arkadaşlık, dostluk, sadakat. Burada adı geçen saygı, sevgi, yardımseverlik, dürüstlük, sorumluluk değerleri Schwartz'ın Değerler Sınıflandırması'nda iyilikseverlik değer tipinde bulunmaktadır. İyilikseverlik değerleri hem Türkçe hem de Azerbaycan Dili ders kitaplarında en sık vurgulanan ikinci değerdir. İki kaynaktaki toplam değer yargılarına bakınca ise ilk sıraya çıkmaktadır. Değerler eğitime yönelik hazırlanan çalışmaların bulguları ile bu çalışmanın bulguları arasında bir benzerlik söz konusudur.

Ders kitaplarındaki değer yargılarının yetersiz olduğu, değer iletimlerinin istenen düzeyde gerçekleşmediği düşünülmektedir (Şen, 2008; Somuncu, 2008; Parlakyıldız, 2009; Karagöz, 2009; Doğan ve Gülüşen, 2011; Çelikpazu ve Aktaş, 2011). AYTEKİN

(2015) ise değer iletimi açısından Türkçe ders kitaplarını iyi bir düzeyde görmektedir. Anadil ders kitaplarının temelini edebî metinler oluşturmaktadır. Bu nedenle belirli değer yargılarını içermektedir. Burada önemli olan toplumun ortak yönlerini yansıtan, evrensel ve ulusal değerlerle işlenmiş, Türk dünyasının kültürel ve tarihi yapısını ele alan, öğrencilerin okurken keyif alacakları nitelikli metinlerin bulunmasıdır. Değerler, öğrencilerde Türk dilinin güzelliklerinin farkına varabileceği metinlerde uyumlu bir bütünlük içinde verilmelidir. Bahsedilen nitelikler incelenen metinlerde tam anlamıyla bulunmamaktadır. Tema ve seçilen metinlerde uyumsuzluklar gözlenmektedir.

5.2. Öneriler

Azerbaycan Dili ve Türkçe derslerinde en çok kullanılan materyal ders kitaplarıdır. Anadil dersleri metinler üzerinden işlenmekte ve birçok beceri edinilmesinde başrolde bulunmaktadır. Ders kitapları anadilin tüm özelliklerini öğrencilere sevdirebilecek, tanıtabilecek ve onlarda dil becerisi edinimine yardımcı olabilecek şekilde hazırlanmalıdır. Ders kitaplarının yaygınlığı ve metinlerin özellikleri düşünüldüğünde anadili ders kitaplarının değerler eğitimi için önemli bir etken olduğu ortadadır. Bu nedenle öğrencinin yaşına ve düzeyine uygun metinlerin bulunduğu ders kitapları değerler eğitiminde daha önemli bir işleve sahip olacaktır.

Ders kitaplarında sadece metinler bulunmamaktadır. Metinler, değerlerin iletimini sağlamak amacıyla görsel ve işitsel öğelerle desteklenmelidir. Metinle birlikte kazanımların ve etkinliklerin de değerlere uygun bir şekilde düzenlenmesi gereklidir. Metnin içeriğine uygun olarak yapılacak dinleme, konuşma ve yazma etkinlikleri ile değer yargılarının daha kolay iletilmesi sağlanacaktır.

Türk dünyasının özelliklerini yansıtan Orhon Yazıtları, Dîvânu Lugâti't-Türk, Kutadgu Bilig gibi ebedî eserlere öğrencilerin yaşına ve düzeyine uygun biçimde düzenlenerek ders kitaplarında yer verilmelidir.

Okulların sadece akademik düzeyde öğrenci yetiştiren kurumlar olduğu anlayışı terk edilmelidir. Hayat boyu öğrenmeyi amaçlayan, çağdaş eğitimin özelliklerini yansıtan, ulusal ve evrensel değerlerin bilincinde bireylerin yetiştirilmesine odaklanılmalıdır. Bu hususta müfredat, ders, haftalık ders programı, sınav sistemi, yazılı gibi günümüz eğitim sisteminde var olan kavramlar değer odaklı bir düşünce sistemine uygun olarak güncellenmelidir.

Türkiye ve Azerbaycan'ın gelecek nesillerinde görmek istedikleri değer yargılarına anadil ders kitaplarında ne şekilde ve hangi sıklıkta yer verildiğinin incelendiği bu

çalışmaya, Türk Dünyası ülkeleri arasındaki değerler eğitimiyle ilgili araştırmalarla devam edilmelidir. Sonuçlar üzerinden değerlerimizle ilgili ortak noktalar belirlenmelidir. Bu şekilde yapılacak çalışmalarla Türk dünyasını oluşturan ülkeleri bir bütün olarak ele alan ve kültürel yönlerimizi yansıtan değerlerin yer aldığı metinlerin kullanımında bir birliktelik sağlanabilir. Bu birliktelik ortak anadili ders kitabı oluşturma, ortak alfabe kullanımı gibi pek çok alanda yapılabilecek etkinliklerin planlı ve sistematik bir şekilde geliştirilmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aliyeva, A. (2016). *Azerbaycan'da öğretmen yetiştirme sistemine ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Agamaliyev, R. (1999). Azerbaycan Cumhuriyeti eğitim sistemi. https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/144/agamaliyev.htm sayfasından erişilmiştir.
- Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin dıyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27. <http://dergipark.gov.tr/ded/issue/29184/312499> sayfasından erişilmiştir.
- Akdoğan, Y. (1999). Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne büyük sözlük. İstanbul: Beşir Yayınevi.
- Akkaya, N. (2014). Keloğlan masallarında yer alan değerlerin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 312-324.
- Akot, B. (2013). Değerler eğitimi açısından insan-ı kâmil düşüncesi ve günümüzde karşılaşılan zorluklar. *Journal of Islamic Research*, 24(1), 56-70.
- Aktepe, V. (2016). Ailede değerler eğitimi ve program ihtiyacı. Ulusoy, K. ve Turan, R. (Ed.), *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi* içinde (2. baskı, s. 77-94). Ankara: Pegem Akademi.
- Akyol, Ş. (2010). *İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan sevgi temasının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Aleskerli, A. (2005). Azerbaycan Cumhuriyeti 1995 Anayasası. <http://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm> sayfasından erişilmiştir.
- Aral, D. (2008). *Millî Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı 6.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan değerler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Arslanlı, A. (2018). Türkiye-Azerbaycan ekonomik ilişkileri. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 15-27. DOI: 10.18657/yonveek.396170
- Arslanoğlu, İ. (2005). Türk değerleri üzerine bir değerlendirme. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 41, 64-77.
- Aslan, M. (2009). *Değerler eğitiminde kahramanlardan yararlanma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

- Aydın, M. (2003). Gençliğin değer algısı: Konya örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 121-144.
- Aydın, M. Z. (2006). *Ailede çocuğun ahlak eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aydın, M. Z. ve Akyol Gürler, Ş. (2014). *Okulda değerler eğitimi: Yöntemler-etkinlikler-kaynaklar* (4. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aytekin, M. (2015). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarının değer iletimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Azerbaycan Tahsil Nazırlığı. (2006). *Azerbaycan Millî Kurikulumu*. <http://portal.edu.az/index.php?r=article/item&id=194&mid=5&lang=az> sayfasından erişilmiştir.
- Baş, B. (2003). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarında metin türleri üzerine bir inceleme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13, 257-265. <http://dergipark.org.tr/download/article-file/156771> sayfasından erişilmiştir.
- Bilgin, N. (2009). *Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar* (2. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bircan, H. H. ve Kalın, Y. (2015). Felsefede değer, değerler ve erdemler. Dilmaç, B. ve Bircan H. H. (Ed.), *Değerler ve Değerler Psikolojisi* içinde (2. baskı, s. 31-62). Ankara: Pegem Akademi.
- Bulut, S. S. (2012). Gazi eğitim fakültesi öğrencilerinin değer yönelimleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1(3), 216-238. http://tekedergisi.com/Makaleler/2017599792_13safiyeye%20bulut.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Bütün, M. ve Demir, M. B. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (2. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Can, Ö. (2008). *Dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Cihan, N. (2010). *Türkçe öğretimi amaçlarının değerler aktarımı bağlamında değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cihan, N. (2013). Aganta Burina Burinata romanına değerler aktarımı bağlamında bir bakış. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 91-102.
- Çakıcı, E. (2010). *Millî Eğitim Bakanlığının 2004 yılında tavsiye ettiği 100 temel eserdeki yerel romanlar aracılığıyla edebiyat öğretiminde değerler eğitimi üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

- Çakır, F. (1997). *İlkokul Türkçe ders kitaplarının eğitim öğretime uygunluğunun değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çeçen, M. A. ve Çiftçi, Ö. (2007). İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 173, 39-49.
- Çeçen, M. A. ve Çiftçi, Ö. (2008). Milli eğitim şûralarında Türkçenin eğitimi ve öğretimi ile ilgili görüş ve kararlar. *Millî Eğitim Dergisi*, 179, 25-37.
- Çelikkaya, H. (1996). *Fonksiyonel eğitim sosyolojisi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Çelikkaya E. E. ve Aktaş, E. (2011). MEB 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin değer iletimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 6(2), 413-424. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423934147.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Çeltikçi, O. (2013). Türkiye-Azerbaycan eğitim sistemlerinin karşılaştırılması üzerine bir inceleme. *Bilim ve Kültür*, 2, 37-54. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=146168> sayfasından erişilmiştir.
- Çengelci, T., Hancı, B. ve Karaduman, H. (2013). Okul ortamında değerler eğitimi konusunda öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 33-56.
- Çintaş, D. (2009). *İbrahim Zeki Burdurlu'nun eserlerinde çocuk eğitimi ile ilgili evrensel değerler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çölgeçen, K. (2018). *Değerler eğitimi*. Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Demir, T. ve Özdemir, B. (2013). Türkçe eğitiminde karagöz / gölge oyunları ile değer öğretimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 57-89.
- Dilmac, B., Arıcak, O. T. & Cesur, S. (2014). A validity and reliability study on the development of the values scale in Turkey. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 14(5), 1661-1671. DOI: 10.12738/estp.2014.5.2124
- Dirican, R. (2013). *3-6 yaş grubu çocuklarına yönelik yayımlanan resimli hikâye kitaplarının bazı temel değerler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, B. ve Gülüşen, A. (2011). Türkçe ders kitaplarındaki (6-8) metinlerin değerler bakımından incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 75-102. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kilissbd/article/view/1057000019/5000111943> sayfasından erişilmiştir.
- Ekşi, H. (2003). Temel insani değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: Karakter eğitimi programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79-96.

- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2016). *Uygulama örnekleriyle değerler eğitimi*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ercilasun, A. B. (2005). *Örneklerle bugünkü Türk alfabeleri* (6. baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Fırat, H. ve Mocan, A. (2014). Türkçe ders kitaplarındaki hikâyelerde yer alan değerler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(3), 25-49.
- Güfta H. ve Kan, M. O. (2011). İlköğretim 7. Sınıf Türkçe ders kitabının dil ile ilgili kültür öğeleri açısından incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 239-256.
- Günaydın, G. (2005). *Doğan Kardeş dergisinde çocuğa kazandırılması hedeflenen değerler ve ortaya çıkan çocuk modeli (151-225. Sayı)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Güneş, F. (2002). *Ders kitaplarının incelenmesi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar: ahlâk psikolojisi, ahlâki değerler ve ahlâki gelişme* (2. baskı). Ankara: Ötüken Yayınları.
- Güven, A. Z. (2014a). *Değerler eğitimi ve Türkçe derslerinde değerlerin kullanımı*. Konya: Palet Yayınları.
- Güven, A. Z. (2014b). Türk efsanelerinin değerler eğitimi bakımından incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(26), 225-246. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/183355> sayfasından erişilmiştir.
- Hökelekli, H. (2010). Modern eğitimde yeni bir paradigma: değerler eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 6(18), 4-10.
- Hökelekli, H. (2013). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi* (2. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- İsmayılov, R., Abdullayeva, S., Orucova, G. ve Cəfərova, D. (2018). *Azərbaycan Dili Dərslik I*. Bakı: Altun Kitab Yayınları.
- Kahya, A. (2018). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin değerler eğitimi bakımından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Uşak Üniversitesi.
- Kanak, M., Önder, M. ve Subaşı, Ç. (2018). Türk ninnilerin değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 594-602.
- Karababa, A. (2015). Kuramsal temelde değer. Dilmaç, B. ve Bircan H. H. (Ed.), *Değerler ve Değerler Psikolojisi* içinde (2. baskı, s. 1-20). Ankara: Pegem Akademi.
- Karagöz, B. (2009). *Yapılandırmacı yaklaşıma göre ilköğretim 6 ve 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki değerlerin incelenmesi (Muğla ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

- Kardaş, M. ve Cemal, S. (2017). Değerler eğitimi ve Türkçe öğretiminde değer eğitimi üzerine yapılan araştırmalara ilişkin kaynakça denemesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 383-412. <http://dergipark.org.tr/ksbd/issue/31387/344595> sayfasından erişilmiştir.
- Kavcar, C. (1994). *Edebiyat ve eğitim* (2. baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Kaya, V. (2007). *Cahit Zarifoğlu'nun çocuk kitaplarında temel değerler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2016). *Ahlak değerler ve eğitimi* (2. baskı). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi- Kavramlar ilkeler teknikler* (31. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Keskin, Y. (2015). Değer davranış ilişkisi. Dilmaç, B. ve Bircan H. H. (Ed.), *Değerler ve Değerler Psikolojisi* içinde (2. baskı, s. 103-139). Ankara: Pegem Akademi.
- Kılıç, A. ve Aktan, O. (2015). İlköğretim okulları için tavsiye edilen 100 temel eserde vurgulanan değerler. *İlköğretim Online*, 14(1), 243-275. DOI: 10.17051/io.2015.45177
- Kılıç, R. (1996). Olgu ve değer problemi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 359-361. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/780/10005.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Kılıç, Z. ve Güven, S. (2017). Türk milli eğitim şûralarında alınan kararların incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 10(53), 588-599.
- Koca, A. İ. (2009). *Üniversite öğrencilerinin değerleri ve bireysel özellikleri ile kariyer tercihleri arasındaki ilişki: Çukurova Üniversitesi'nde bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kolaç, E. (2010). Hacı Bektaş Veli, Mevlâna ve Yunus felsefesiyle Türkçe derslerinde değerler ve hoşgörü eğitimi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55, 193-208.
- Kolaç, E. ve Karadağ, R. (2012). Türkçe öğretmen adaylarının "değer" kavramına yükledikleri anlamlar ve değer sıralamaları. *İlköğretim Online*, 11(3), 762-777.
- Köylü, M. (2014). Ailede din eğitimi. M. Köylü ve N. Altaş (Ed.), *Din Eğitimi* içinde (s. 309-342). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kuçuradi, İ. (2016). *İnsan ve değerleri* (6. baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 45, 59-76.

- Külünkoğlu, T. (2010). *İlköğretim birinci kademe Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletildiği değerler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2006). *İlköğretim Türkçe dersi (6, 7, 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2010a). 18. Millî Eğitim Şûrası'nda alınan kararlar. http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29170222_18_sura.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2010b). *İlk ders genelgesi*. Sayı: 2010/53. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2014). 19. Millî Eğitim Şûrası'nda alınan kararlar. http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/35/27/719973/dosyalar/2015_02/02041116_19.millieitimumaskararlar.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2015). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2017). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Temel Kanunu. (1973). 1739 sayılı millî eğitim temel kanunu. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Moğul, S. (2012). *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat isimli eserinin Türkçe eğitimi ve değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Özbay, M. (2002). İlköğretim okulları Türkçe ders kitaplarındaki anlama sorularının öğrencilerin düşünme becerilerine katkısı. *Türk Dili*, 609, 536-546.
- Özbay, M., ve Çeçen, M. A. (2012). Türkçe ders kitaplarında (6-8. sınıflar) yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 67-76.
- Özdemir, M. ve Taş, H. (2014). Ahmet Mithat Efendi'nin "Dürdane Hanım" romanında Türkçe dersinin öğretimine yönelik öne çıkan değerler. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 263-279. <http://dergipark.gov.tr/usaksosbil/issue/21657/232862> sayfasından erişilmiştir.
- Özdemir, M. ve Tulumcu, F. İ. (2017). Değerler eğitiminde edebî eserlerden yararlanma: Fatma Aliye'nin Muhadarat romanı örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 7(4), 720-729.
- Özensel, E. (2015). Sosyoloji ve değer. Dilmaç, B. ve Bircan H. H. (Ed.), *Değerler ve Değerler Psikolojisi* içinde (2. baskı, s. 63-80). Ankara: Pegem Akademi.

- Özkan, R. (2010). Türk eğitim sisteminde himayeci değerler: İlköğretim ders kitapları örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1124-1141.
- Özkan, R. ve Sivrikaya, Ü. (2012). İlköğretimde küresel değerler (100 temel eser üzerine bir inceleme). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 341-360. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/31158> sayfasından erişilmiştir.
- Öztürk, H. (2013). *İlköğretim 100 temel eserdeki manzum metinlerde değerler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Özyurt, S. ve Girgin, N. (2000). *Gelişim süreçleri*. Adapazarı: Değişim Yayınları.
- Parlakıyıldız, H. (2009). İlkokul ikinci devrede Türkçe ders kitaplarındaki moral değerlere kısa bir bakış. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 245-262.
- Pamukkale Üniversitesi. (2019). *Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Azerice sözlük*. <http://pauclt.com/aztr/> sayfasından erişilmiştir.
- Power, F. C., Nuzzi, R. J., Narvaez, D., Hunt, T. C. & Lapsley, D. K. (2018). *Ahlak eğitimi ansiklopedisi*. (Çev. C. Şeker). İstanbul: Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları Merkezi Yayınları. (Orijinal çalışmanın basım tarihi 2007).
- Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S. H., & Knafo, A. (2002). The big five personality factors and personal values. *Personality and social psychology bulletin*, 28(6), 789-801.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free press.
- Sanchez, T. R. (1998). Heroes, values, and transcending time: Using trade books to teach values. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED426923.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Sandıkçı, E. (2014). *Hasan Nail Canat'ın eserlerinde değerler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Sarıca, B. (2015). *Türkçe cümle bilgisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Savaş, S. (2009). Türk dünyasında eğitim alanındaki gelişmeler ve yenilikler. <http://jhss-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/21.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Savaşkan, V. ve Arslan, M. A. (2015). Kimlik oluşturmada millî ve manevi değerlerin Türk Edebiyatı program ve ders kitaplarındaki yeri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. ÖS-II, 363-374.
- Savaşkan, V. (2017). Azerbaycan ve Türkiye'de okutulan edebiyat ders kitaplarındaki masalların aktardığı değerler açısından incelenmesi. *TEKE Dergisi*, 6(1), 439-454.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *In Advances in experimental social psychology*, 25, 1-65.

- Schwartz, S. H. (1999). A theory of cultural values and some implications for work. *Applied psychology*, 48(1), 23-47.
- Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of personality and social psychology*, 53(3), 550-562.
- Selanik Ay, T. (2016). Okulda değerler eğitimi. Ulusoy, K. ve Turan, R. (Ed.), *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi* içinde (2. baskı, s. 18-39). Ankara: Pegem Akademi.
- Sever, S. (2003). *Çocuk ve edebiyat*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Sivrikaya, Ü. (2010). *İlköğretimde küresel değerler 100 temel eser üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Somuncu, S. (2008). *İlköğretim 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki edebî metinlerin temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Sönmez, Ö. F. (2014). Atasözlerinin sosyal bilgiler programındaki değerler açısından incelenmesi. *Journal of World of Turks*, 6(2), 101-115.
- Şen, Ü. (2008). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletildiği değerler açısından incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 1(5), 763-779.
- Tarhan, N. (2017). *Değerler psikolojisi ve insan* (10. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Büyük Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Büyük Türkçe sözlük*. <http://sozluk.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Tekşan, K. (2012). Türkçe dersi değerler eğitiminde Kutadgu Bilig'in kullanımı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1-7.
- Tulumcu, F. İ., ve Tulumcu, F. M. (2015). İlköğretim ikinci kademe Türkçe dersi programlarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 535-559.
- Turan, S. ve Aktan, D. (2008). Okul hayatında var olan ve olması düşünülen sosyal değerler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 227-259.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2019). *Azerbaycan Cumhuriyeti*. https://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin064/064_00_007.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). Kanun No: 2709. Kabul Tarihi: 07/11/1982. https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf sayfasından erişilmiştir.

- Ulusoy, K. ve Arslan, A. (2016). Değerli bir kavram olarak değer ve değerler eğitimi. Ulusoy, K. ve Turan, R. (Ed.), *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi* içinde (2. baskı, s. 2-15). Ankara: Pegem Akademi.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2016). *Değerler eğitimi* (4. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Yaman, E. (2016). *Değerler eğitimi* (4. baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yapıcı, A. ve Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 173-206.
- Yazıcı, M. (2013). Toplumsal değişim ve sosyal değerler. *Turkish Studies*, 8(8), 1489-1501.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, E. (2012). *Ziya Gökalp'in şiirlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz, K. (2008). *Eğitim yönetiminde değerler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yılmaz, O., Yakar, Y. M., Arslan, M. A., Safranova, L. ve Satbay, G. (2017). Ortaokul ders kitaplarındaki kurgusal metinlerden hareketle değerler analizi: Türkiye ve Kazakistan örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 6(4), 2694-2710.

İncelenen Türkçe Ders Kitapları

Haykır, H.A., Kaplan, H., Kıryar, A., Tarakçı, R. ve Üstün, E. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı 5*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Şekerci, Y. (2018). *Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 6*. İstanbul: Eksen Yayınları.

Kaya, B. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı 7*. Ankara: Dersdestek Yayıncılık.

Mete, G., Karaaslan, M., Kaya, Y., Ozan, Ş. ve Özdemir, D. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı 8*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

İncelenen Azerbaycan Dili Ders Kitapları

İsmayılov, R., Cəfərova, D., Xudiyeva, G. ve Qasımova, X. (2018). *Azərbaycan Dili Dərslik 5*. Bakı: Altun Kitab Yayınları.

İsmayılov, R., Cəfərova, D. ve Məmmədova, S. (2018). *Azərbaycan Dili Dərslik 6*. Bakı: Altun Kitab Yayınları.

İsmayılov, R., Rüstəмова, A., Allahverdi, H. ve Məmmədova, S. (2018). *Azərbaycan Dili Dərslik 7*. Bakı: Altun Kitab Yayınları.

Hacıyev, T., Bektaş, S., Vəliyeva, M. ve Hüseynova, Y. (2018). *Azərbaycan Dili Dərslik 8*. Bakı: Şərq-Qərb Yayınları.

EKLER

Ek 1. Azərbaycan Türkçesi Alfabeti

çap şekli	əlyazma şekli	hərfin adı	çap şekli	əlyazma şekli	hərfin adı
A a	<i>A a</i>	a	Q q	<i>Q q</i>	qe
B b	<i>B b</i>	be	L l	<i>L l</i>	el
C c	<i>C c</i>	ce	M m	<i>M m</i>	em
Ç ç	<i>Ç ç</i>	çe	N n	<i>N n</i>	en
D d	<i>D d</i>	de	O o	<i>O o</i>	o
E e	<i>E e</i>	e	Ö ö	<i>Ö ö</i>	ö
Ə ə	<i>Ə ə</i>	ə	P p	<i>P p</i>	pe
F f	<i>F f</i>	fe	R r	<i>R r</i>	er
G g	<i>G g</i>	ge	S s	<i>S s</i>	se
Ğ ğ	<i>Ğ ğ</i>	ğe	Ş ş	<i>Ş ş</i>	şe
H h	<i>H h</i>	he	T t	<i>T t</i>	te
X x	<i>X x</i>	xe	U u	<i>U u</i>	u
I ı	<i>I ı</i>	ı	Ü ü	<i>Ü ü</i>	ü
İ i	<i>İ i</i>	i	V v	<i>V v</i>	ve
J j	<i>J j</i>	je	Y y	<i>Y y</i>	ye
K k	<i>K k</i>	ke, ka	Z z	<i>Z z</i>	ze

Kaynak: İsmayılov, Abdullayeva, Orucova ve Cəfərova, 2018, s.84.

Ek 2. Azərbaycan Türkçesi – Türkiye Türkçesi Sözlüğü

- Acılamaq:** Alay etmək, paylamak.
Ağlasığmaz: Kavranılmaz, anlaşılmaz.
Ala bəzək: 1. Alacalı, alaca bulacalı. 2. *mec.* Çeşitli renklerde.
Al-əlvan: Rengarenk, muhtelif renklerde, renk renk.
Alov: Alev.
Amil (Ar.): 1. Amil, faktör. 2. Sebep
Aparmaq: 1. Götürmək, taşımak.
Asanlıq: Kolaylıq, basitlik.
Astana: Eşik.
Ata: 1. Baba. 2. *mec.* Ak sakallı, reis.
Axır: Son.
Axırınıc: Sonuncu.
Axıtmaq: Dökmək, akıtmak.
Azad: Bağımsız, hür, azat.
Bala: 1. Evlat, çocuk. 2. Bebek, yavru. 3. Küçük. 4. Cüce.
Balaca: 1. Küçücük, ufacık. 2. Bebek, bebe. 3. Az, cüzi. 4. Ehemmiyetsiz, önemsiz.
Başçı: 1. Baş, elebaşı. 2. Başkan, şef, müdür. 3. Rehber, önder. 4. Yönetici.
Bədbəxt: Biçare, zebun.
Belə: 1. Böyle. 2. Bile, hatta. 3. Bu gibi, benzeri.
Bərpa: Onarım, restore.
Bəxş olunmaq: Karşılıksız olarak vermek, bağışlamak, sunmaq.
Bəxtəvər: Mutlu.
Beynəlxalq: Uluslararası.
Bəzəməq: Süslemək.
Bibi: Hala.
Birgə: Birlikte, beraber, ortaklaşa.
Biznes-Men: İş adamı.
Buğda: Buğday.
Buraxmaq: Bırakmaq, izin vermək.
Buxarı: Şömine.
Cavan: Genç.
Cəhd edməq: Çabalamak, gayret göstərmək.
Cəlb edməq: Çağırmaq.
Cənab: Beyefendi, efendi.
Cənubi Azərbaycan: Güney Azərbaycan.
Çap: Basım, baskı.
Çaşqınlıq: Şaşkınlık.
Çatdırmaq: Göndərmək, yollamaq.
Çatmaq: Ulaşmaq, varmaq.
Çətinlik: Güçlük.
- Çırmalamaq:** Tırmalamak.
Çiyin: Omuz.
Damcı: Damla.
Danışmaq: Konuşmaq.
Daxiliyanma: 1. İçten yanma. 2. Kontakt (motor için).
Dəstə: Alay, ekip, birlik.
Diplom: Lisans, diploma.
Dözə bilməməq: Katlanamamak, dayanamamak.
Dülgər: Doğramacı, marangoz.
Əbədi: Sonsuz.
Əhali: Nüfus.
Əkinçilik: Tarım, ziraat.
Əksər: Çoğunluk, birçok.
Elm: İlim, bilim.
Eləcə: Öylece.
Elektron ünvanı: e-posta adresi.
Ellik: Eldiven.
Emalatxana: İmalathane, yapımevi.
Əmi: Emmi, amca.
Əsl: 1. Adamakıllı. 2. Soylu.
Əyilməq: Eğilmək.
Fənd: Düzen, hile, oyun.
Gölməçə: Gölet.
Gürzə: Engerek yılanı.
Güzgülü: Aynalı.
Hamı: 1. Tüm, hepsi. 2. Kamu.
Hansı: Hangi, kaçınıcı.
Hara: Nere.
Həcm: Hacim.
Hekayə: Hikâye.
Həkk edməq: Hakkətmək. Maden, ağaç, taş üzerine elle yazı veya şekil oymak.
Həll edməq: Halletmək.
Həmişə: Hep, daima.
Həndəsi: Geometrik.
Hər bir kəs: Her biri.
Hərbçi: Asker, ordu mensubu.
Hərə: Herkes.
Həris: Haris, hırslı.
Hissə: Pay.
Hündürlük: Yükseklik.
Xadim: Hizmet eden, emekçi.
Xahiş: Rica.
Xalq: Halk.
Xaqan: Hakan, kağan.
Xasiyyət: Huy, mizaç, yaratılış.
Xəcalət: Utanç.

Xəmsə: Hamse. Divan edebiyatında beş mesnevinin bir araya gelmesindən oluşan eser.

Xərc: Harç, gider.

Xəstəxana: Hastane.

Xətir: Hatır.

Xəyal: Hayal, düş.

Xeyli: Hayli, birçok.

Xeyriyyəçi: Hayırsever

Xışıldamaq: Hışılıtlı ses çıkarmak.

Xidmətçi: Hizmetçi.

Xilas edməq: Kurtarmak.

Xiyaban: Bulvar.

Xoşbəxt: Mutlu, mesut.

Xüsüsən: Özellekle.

İdman: Spor, idman.

İl: Yıl.

İllüstrasiya: Bir gazetenin, derginin, kitabın içinde yer alan bir metinle ilgili, onu açıklayan, somutlaştıran, süsleyen resim ve desen.

İnam: Emniyet, inanç, güven.

İndi: Hâlen, şimdi.

İnstinkt: İçgüdü.

İnşa: Yapıt.

İntellekt: Entelektüel.

İrəli düşməq: 1. Faydalanmaq. 2. Önde olmak.

İrəniləməq: İlerlemek.

İşlətməməq: Kullanmamak.

İtirilmiş: Kaybedilmiş.

İtmir: Kaybolmuyor.

İxtira: Buluş.

Jurnal: Dergi, mecmua.

Kabinet: 1. İş odası. 2. Hükümet.

Keçirməq: Geçirmek.

Kef: Keyif.

Kəşfiyyat: Keşfetme.

Kiçik: Küçük, ufak, düşük.

Kifayət: Yeter, kâfi.

Kimi: Gibi, kadar.

Kisə: Kese.

Kompüter: Bilgisayar.

Konveyer: Taşıyıcı.

Korluq: Yoksulluk.

Kosmik Müharibə: Uzay savaşı.

Köçürülmeq: 1. Aktarmak. 2. Taşınmaq.

Kömək edməq: Yardım etmək.

Körpə: Bebek.

Kupe: Kompartıman.

Küçə: Sokak.

Külək: Rüzgâr.

Qala: Kale.

Qanunlara söykənən: Yasalara bağlı.

Qaranquş: Kırılmaç.

Qayğı: Kaygı.

Qayıtmaq: Dönmək.

Qazax: Kazak.

Qədar: Kader.

Qədim: Kadim.

Qəflət: Geflet.

Qələbə: Zafer.

Qəm: Gam, çile.

Qeyri-adi: 1. Eşsiz. 2. Olağanüstü.

Qəzəb: Gazap, hiddet.

Qızıl: Altın.

Qiyət: Kıymet.

Qohum: Akraba.

Qonşu: Komşu.

Qoşun: Ordu.

Qurğu: Kurgu, tertibat.

Liter: 1. Matbaa harfi. 2. Harf.

Maraq: Merak, ilgi.

Maşın: 1. Araba. 2. Makine.

Matris: Matbaacılıkta kullanılan, girintili çıkıntılı metal veya mukavva kalıp, baskı kalıbı.

Maye: Sıvı.

Mehribançılıq: Dostluk.

Məişət: Geçim, geçinme.

Məlumat: Bildiri, deməç, məlumat.

Mənlıq: Benlik.

Məntəqə: Mıntıka, bölge.

Məruzə Edməq: Bildiri sunmaq, təbliğ etmək.

Məsləhət: Öğüt, istişare.

Məsləhətçi: Danışman.

Milyonçu: Milyoner.

Miqdar: Miktar.

Möhlət: Mühlet, süre.

Muganni: Şarkıcı.

Müasir: Çağdaş.

Mübarizə aparmaq: Mücadele etmək, savaşmaq.

Mücrü: 1. Çekmece. 2. Sandık.

Müdrık: Bilge.

Müəllif: Yazar.

Müəllim: Öğretmen.

Mühazirə: 1. Ders. 2. Konferans.

Mühərrik: Motor.

Mühüm: 1. Mühim, önemli. 2. Muazzam.
Münasibət: 1. Yaklaşım. 2. İlgi. 3. İlişki.
Müqavimət: Mukavemet. Dayanma, karşı durma, karşı koyma, dayanırlık.
Müqayisə: Karşılaştırma, kıyaslama.
Müqəddəs: Kutsal.
Müraciət Edmeq: Başvurmak.
Mürəkkəb: Karmaşık, bileşik.
Müstəmləkə: Sömürge.
Müstəqil: Egemen, özgür.
Mütaliə: Mütalaa, etüt. Herhangi bir konu üzerinde ayrıntılı düşünme ile oluşan görüş ve yorum.
Mütəşəkkil: Organize.
Müvəffəqiyyət: Başarı.
Nadan: Kaba.
Nail Olmaq: Erişmek, ulaşmak, kavuşmak.
Nailiyyət: Başarı, elde etme.
Naminə: Adına.
Natamamlıq kompleksi: Eksik kalmışlık düşüncəsi.
Natural: Doğal.
Necə: Nice, nasıl.
Neft: Petrol.
Nəhəng: Koca.
Nəzər: Nazar.
Nəzir: Adak.
Nitq: 1. Nutuk. 2. Konuşma.
Növ: 1. Cins. 2. Çeşit.
Növbə: 1. Nöbet. 2. Kuyruk.
Nüfuz qazanmaq: İtibar kazanmak.
Nümayəndəliq: 1. Misyon. 2. Temsilcilik.
Obraz: Tip, sima, kahraman.
Oğurlamaq: 1. Aşırmaq. 2. Çalmak.
Ornamentli: Nakışlı.
Otaq: Oda.
Öhdəsindən gəlmeq: Üstesinden gelmek.
Ötürmeq: Uğurlamak.
Övlad: Çocuk.
Öz: Kendi.
Özgə: 1. Başka. 2. Yaban.
Özünəinam: Öz güven.
Özünəməxsus: Kendine özgü.
Palitra: Palet.
Paltar: Giysi.
Peşə: 1. Sanat. 2. Meslek.
Pillə: 1. Basamak. 2. Mertebe.
Poema: Manzume.
Portret: Portre.
Pul: Para.

Rayihə: Kokulu.
Redaktor: Editör.
Rəftar: Tutum, muamele.
Rəvayət: Rivayet, söylenti.
Riqqətə gətirmeq: Duygulandırmak.
Ruzi: Rızık.
Sağalmaq: İyileşmek.
Sahə: 1. Alan. 2. Branş.
Sahifə: Sayfa.
Savad: 1. Eğitim. 2. Okuma.
Saxlamaq: 1. Saklamak. 2. Alıkoymak.
Səhər: Sabah.
Səhv edmeq: Hata yapmak.
Səlahiyyət: 1. Ehliyet. 2. Yeterlilik. 3. Vekalet.
Səmərəli: Verimli.
Sənəd: Senet, belge.
Sənətkar: Sanatkâr.
Səriştəli: Nitelikli.
Sərnici: 1. Güğüm. 2. Süt kovası.
Sərnışin: Yolcu.
Sətəlcəm: Zətürre.
Səxavətli: Cömert.
Sınaq: Deneme, sınav.
Sındırmaq: Kırmak.
Simfoniya: Senfoni. Orkestra için bestelenmiş, birkaç bölümden oluşan uzun müzik eseri.
Sirli: Gizli.
Sirr: Giz, sır.
Sivilizasiya: Uygarlık.
Siyahı: Liste.
Skamya: Kanepə.
Stol: 1. Masa. 2. Sandalye.
Sürüşmeq: Sürtünmek.
Şagird: Öğrenci.
Şəbəkə: Ağ.
Şəfaverici: Şifa verici.
Şəkil çəkməq: Resim çizmek.
Şərq: Doğu.
Şəxs: Şahıs, kişi.
Şillə: Tokat.
Şimal: Kuzey.
Şöbə: 1. Şube. 2. Ofis.
Şücaət: Yiğitlik, şecaat.
Şüur: Şuur, bilinç.
Tamaşa: 1. Oyun. 2. Temaşa. 3. Temsil.
Tapmaq: Bulmak.
Tapşırmaq: 1. İsmarlamak. 2. Yaptırmak.

Tar: Doğu Anadolu ile Azərbaycan'da çalınan bir çalgı türü.
Taxça: Duvar içinde bırakılan oyuk.
Taxt: 1. Taht. 2. Kanepe.
Təbabət: Tıp.
Təcili: Acil.
Tədris: Eğitim.
Təəccüb: Şaşma, şaşkınlık.
Təfəkkür: Düşünme, düşünüş.
Təkəbbür: Gurur, kibir.
Tələbat: Gerek, gereklilik, lüzum.
Tənə: Kınama.
Təngə Gəlməq: Bıkmak, usanmaq.
Təqaüd: Burs.
Tərifləməq: Övmək.
Termin: Terim.
Təsəvvür: Tasavvur.
Təşkilatçı: Örgütçü.
Tətbiq etməq: Uygulamak.
Təvazökarlıq: Alçak gönüllülük.
Təxəllü: Mahlas.
Timsal: Simge.
Torpaq: Toprak.
Uca: Yüce, yüksek.
Ucalmaq: Yücelmək, yükselmək.
Uğur: Başarı.

Uşaq: Çocuk, yavru.
Ümumi: Genel.
Ürəyinə: Yüreğine.
Vahid: Birim.
Vaxt: Ayar, süre, vaxit.
Yadigar: Anı.
Yaxşı: Pekâlâ, iyi.
Yaxşılıq: İyilik.
Yanvar: Ocak.
Yenə: Yine.
Yəqin: Muhakkak.
Yer bəyer etməq: Yerləştirmək, düzenləmək.
Yerkök: Havuç.
Yerləyeksan
Yox: Yok, bilâkis, değıl.
Yummaq: Kapamak.
Yuxu: Uyku.
Yüngül: Hafif, kolay.
Zəhər: Zehir.
Zənbili: File.
Zərbə Vurmaq: Darbe vurmaq.
Zirək: Atik.
Ziyalı: Aydın, münevver.
Zülmət: Karanlık.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı	Ömer
Soyadı	URFA
Doğum Yeri ve Tarihi	Konya-02/02/1987
Uyruğu	Türkiye Cumhuriyeti
İletişim Adresi ve E-Mail Adresi	Sıdika Çalışkan Ortaokulu MERKEZEFENDİ / DENİZLİ omerhurfa@gmail.com

EĞİTİM

İlköğretim	Korualan İlköğretim Okulu
Ortaöğretim	Korualan Lisesi
Yükseköğretim (Lisans)	Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği 2003-2007

YABANCI DİL

Yabancı Dil Adı	İNGİLİZCE
Sınav Adı	YÖKDİL
Sınavın Yapıldığı Ay ve Yıl	ŞUBAT 2017
Alınan Puan	65.00

MESLEKİ DENEYİM

2007-2012	MUŞ Bulanık Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu Türkçe Öğretmeni
2012-2013	DENİZLİ Beyağaç Kapuz Halil İbrahim Arılık Ortaokulu Türkçe Öğretmeni
2013-2017	DENİZLİ Pamukkale Toki Ortaokulu Türkçe Öğretmeni
2017- Hâlen devam etmekte	DENİZLİ Merkezefendi Sıdika Çalışkan Ortaokulu Türkçe Öğretmeni